

MARIA AGNÈS RIBERA GARAU
(Palma 1790 - 1861)

La rebel·lió contra la família
i el claustre

Isabel Peñarrubia i Marquès

AROLA EDITORS

COL·LECCIÓ

ATENE V

MARIA AGNÈS RIBERA GARAU
(PALMA 1790-1861):
LA REBEL·LIÓ CONTRA LA
FAMÍLIA I EL CLAUSTRE

Isabel Peñarrubia i Marquès

COL·LECCIÓ

L'autora d'aquest treball va rebre la Beca d'Investigació, 2008.
Àrea d'Estudis de Gènere. Ajuntament de Palma.

VOLUM 12

Col·lecció dirigida
per Montserrat Duch Plana,
Universitat Rovira i Virgili

Consell editorial

Ana Bringas (Universitat de Vigo), Laura Guidi (Universitat de Nàpols), Mónica Moreno
(Universitat d'Alacant), Montserrat Palau (Universitat Rovira i Virgili), Maja Zovko
(Universitat de Zadar) i Mary Nash (Universitat de Barcelona).

Primera edició: març de 2012

Edita: Arola Editors

ISBN: 978-84-15248-64-4

Arola Editors

Polígon Francolí parcel·la 3 nau 5 - 43006 Tarragona

Apt. Correus 253 - 43080 Tarragona

Tel. 977 553 707 - Fax 902 877 365 - Mòbil centralita 628 415 318

arola@arolaeditors.com

www.arolaeditors.com

Coeditat amb: Publicacions URV

ISBN: 978-84-8424-364-9

Publicacions URV

Av. Catalunya, 35 - 43002 Tarragona

Tel. 977 558 474

publicacions@urv.cat

www.publicacions.urv.cat

© del text: les autores i l'autor

Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili és membre de la Unió de Editoriales Universitarias Españolas i de la Xarxa Vives, fet que garanteix la difusió i comercialització de les seves publicacions a nivell nacional i internacional.

Llibre sota una llicència Creative Commons BY-NC-SA.

MARIA AGNÈS RIBERA GARAU
(PALMA 1790-1861):
LA REBEL·LIÓ CONTRA LA
FAMÍLIA I EL CLAUSTRE

Isabel Peñarrubia i Marquès

AROLA EDITORS

Tarragona 2012

AGRAÏMENTS

A Gabriel Seguí per fer-me arribar l'expedient de Maria Agnès Ribera de l'Arxiu Secret del Vaticà

A Mn. Josep Estelrich i a la comunitat del convent de Santa Elisabet per deixar-me consultar l'arxiu del convent

A Cristina Alcover, bibliotecària de l'Arxiu Diocesà

A Ferran Navinés Badal

A Antoni Nadal Soler

A Bernat Cabot Llabrés

A Antoni Mas Fornés

A Pere Montaner Alonso

A Isabel Ribot Blanes

A Marià Salvà Truyols

A Adolfo Taberner Socies

A Llorenç Vich Sancho

A Montserrat Duch

A Gloria Espigado

Amb agraïments especials a un membre de la família de la biografiada, Adolfo Taberner.

SUMARI

Agraïments	7
Pròleg	11
Introducció	15
1. La infantesa i l'adolescència robades	23
2. El liberalisme allibera les víctimes del claustre	41
3. L'exili i la descoberta de l'amor	51
4. La guerra contra l'església reaccionària i la trama familiar	61
5. La família conspira per a desheretar-la	79
6. L'aposta per l'ensenyament femení	119
6.1. L'estat de l'educació femenina entre 1750 i 1850	119
6.2. La Puresa i la millora de la formació femenina	132
6.3. Problemàtica financera del col·legi i intervenció de Maria Agnès	143
7. Una dona liberal dins d'un entorn il·lustrat	161
7.1. L'església liberal	162
7.2. El constitucionalisme dins l'exèrcit i la noblesa	202
7.3. El seu cercle burgès, entre el comerç i la toga	217
Fonts i bibliografia consultada	237

PRÒLEG

Quan el 30 de gener de 1901 s'estrenava al Teatre Español madrileny l'obra de Benito Pérez Galdos, *Electra*, drama en cinc actes, s'escriu una pàgina més de la lluita anticlerical a Espanya, però també es posava en escena un drama social que descansava sobre un fet real. L'obra semblava fer referència al cas de la senyoreta Ubao, una rica hereva de la burgesia bilbaïna que, essent menor d'edat, es trobava reclosa, en contra de la voluntat materna, en el convent madrileny de les Esclavas del Corazón de Jesús. De la importància del cas, arribat al Suprem, parlaven les personalitats que assumien la representació legal de les part enfrontades, per una banda, l'expresident republicà Salmerón, defensor de l'exclaustració i, per l'altra, Maura, futur cap de govern de la Restauració, que s'hi manifestava en contra. Independentment del resultat del conflicte obert, que va arribar a dictaminar l'exclaustració de la jove, si bé ella acabaria entrant en religió en arribar a la majoria d'edat, aquest cas, i també l'obra galdosiana, van significar un toc d'alerta, que no va deixar de tenir els seus efectes polítics sobre les consciències dels espanyols anestesiats davant del poder absolut de l'Església.

Tot i que *Electra* s'inscriu al registre de les heroïnes que poden representar metafòricament la lluita per la llibertat religiosa i per la llibertat política, també pot tenir una lectura molt més lligada i enfrontada, a la vegada, als costums socials. És que un mite perquè sigui creïble ha de descansar sobre un fons de veritat recognoscible per tots. *Electra* o la senyoreta Ubao no eren més que exemples de dones forçades a assumir un destí no elegit voluntàriament, a causa de la decisió de familiars que

parlaven per elles. La falta de recursos per emprendre una vida pròpia, les escasses oportunitats educatives i professionals obertes a les filles de famílies, la impossibilitat d'una concertació matrimonial avantatjosa, feien de moltes dones, encara en aquestes altures de la història d'Espanya, carn de convent, obligades a una reclusió i presa d'estat no volgudes.

A principis del segle XX, quan s'estrena l'obra galdosiana, l'exemple real i la metàfora teatral, constitueixen una denúncia que provoca una reacció social molt virulenta que entén com a antiquat i profundament atemptatòria contra la voluntat de les dones la imposició d'una vocació no sentida. Ens preguntem quantes Electres o senyorettes Ubao van existir a la història d'Espanya que, tanmateix, no van tenir l'oportunitat d'articular cap protesta davant del seu destí. Queda clar que el cas de Maria Agnès Ribera Garau resulta ser un d'aquests exemples, una verdadera joia, perquè avança temporalment en el passat d'aquest país, el testimoni d'una rebel·lió femenina pertinaç davant d'un mandat obligat. El valor i la persistència de la mallorquina es manifesten quan ha de realitzar la seva defensa en un ambient socialment molt més hostil, sense comptar ni amb l'ajuda de dramaturgs, advocats, polítics i escriptors, imbuïts del clima anticlerical que ja es respirava a finals de la centúria. Molt al contrari, la lluita de Maria Agnès Ribera Garau es desenvolupa en temps en què la representació de la feminitat perfecta era marcada pels models obedients de l'«àngel de la llar» i també, en un context en què el poder de l'Església estenia el seu mantell protector sobre el conjunt social, amb connivència de l'Estat i de la classe benpensant.

Segons el que anem aprenent dels continguts del present llibre, Maria Agnès Ribera Garau s'hauria de considerar no tan sols com a una de les onze feministes mallorquines que figuraren a l'exposició Dones. Reconstruïm la història. Les Illes 1880-1936, sinó com una verdadera heroïna nacional que s'enfrontà a tots els poders actuant de la seva època: la família, l'Església i l'Estat. Ella representa una voluntat impertorbable que hauria merescut el reconeixement de tot el seu gènere, cosa que li fou negada pel silenci de la història oficial. Maria Agnès Ribera Garau també presenta una sèrie d'inquietants similituds amb el personatge protagonista galdosià que, malgrat el caràcter inversemblant del cas, ens fa pensar en

un coneixement directe de l'autor espanyol de les seves vicissituds. Electra també porta la marca d'un origen obscur i complicat i se'ns revela com una jove òrfena, nascuda fora del matrimoni, de pare desconegut i de mare de costums relaxades. Criada en un convent a França, torna a Espanya per a instal·lar-se a la casa dels seus tiets que, a partir d'aquest moment, marcaran el futur conventual de la seva neboda. El passat de la mallorquina recorre camins molt semblants a l'heroïna galdosiana, tal com ens ho descriu magistralment Isabel Peñarrubia en el present llibre. Filla natural, producte d'una relació desigual entre el fill d'una família de comerciants ennoblits i una minyona de la família, la seva existència venia a complicar les aspiracions per a heretar el conjunt de la fortuna del germà fadrister de la família, sobretot després de la mort del primogènit. El cas de Maria Agnès té força semblances, igualment, amb la biografia de l'heroïna Mariana Pineda, també filla natural i contínuament enfrontada a la família del seu tiet, desitjosa de privar-la dels seus drets hereditaris. Les dues tenen en comú la lluita impertèrrita per a restablir la seva identitat, mantenint plets llargs i costosos amb els seus familiars, les argúcies d'aquells i l'auxili enorme trobat en una societat patriarcal on néixer dona era tot menys un avantatge. La lluita de Maria Agnès, «la monja Ribera», en contra de la seva reclusió conventual des de l'edat més tendra, sorprèn per la decisió inequívoca no tan sols de sortejar aquest destí, sinó fonamentalment de restituir la seva identitat i dignitat, anul·lant els vots que obligadament li havien fet prendre. En aquesta lluita no tot va ser negatiu, i com ens explica l'autora d'aquest llibre, l'estada al convent, tanmateix, va proporcionar a la protagonista les eines intel·lectuals que l'habilitaren per moure's amb facilitat per diferents països, entre autoritats eclesiàstiques i judicials davant de les quals va defensar la seva causa.

Estructurat en sis capítols que recorren la seva vida i la seva rebel·lió, l'autora sap enllaçar les fites vitals amb les interpretacions i contextualitzacions històriques que hi donen sentit, de manera que no es tracta d'una biografia a l'ús, un simple cúmul d'esdeveniments que afecten una persona, sinó una reelaboració que, auxiliada per la història de gènere, serveix per trobar claus explicatives d'aquesta lluita particular entre l'individu i el col·lectiu. Isabel Peñarrubia, avalada per anteriors treballs importants

sobre la Història de les Dones, coneix a la perfecció la societat decimonònica i les traves que en aquest segle, des de la família, l'escola i l'església, s'interposen a l'ànima de llibertat de les dones. És per això que condueix la vida de Maria Agnès Ribera entre la xarxa d'una construcció a l'entorn de la feminitat tan adversa pels seus interessos i aspiracions, però que finalment va haver de cedir davant de la seva voluntat pertinaç.

La història de les dones, sempre tan difícil de reconstruir a partir del caràcter esquiú de les fonts, compten en aquest cas amb la prospecció i explotació exemplar de la documentació localitzada per l'autora a l'Arxiu diocesà i l'Arxiu Històric de Mallorca, Arxiu del monestir de Santa Elisabet de Palma, a l'Arxiu de la nunciatura vaticana a Madrid, a l'Arxiu Secret del Vaticà, Biblioteca Joan March, etc. En tots aquells arxius ha consultat la documentació més variada i puntual sobre el cas: testaments, protocols notariais, cartes familiars, documentació judicial, premsa, etc. guiada també per l'àmplia bibliografia posada en joc en la interpretació històrica.

Les pàgines d'aquest llibre fan justícia a una dona més enllà del capítol certament sobresortint que protagonitza i la contempla, a més, com una dona amb una sòlida formació i amb certes inquietuds intel·lectuals que la van portar a escriure un llibre de viatges, i un manual piados. Una dona certament preocupada pel destí del seu gènere, promotora de la seva educació a través d'una institució escolar que finançaria i codirigiria. En fi, una dona compromesa amb l'ideari liberal, hereva del racionalisme il·lustrat i impulsora de la distinció social solament en funció del mèrit. Amb aquests ingredients, segons Maria Agnès, cada dona podia forjar el seu destí en llibertat, cosa que a ella li van negar durant un llarg període de trenta anys i que la va portar a emprendre una lluita sense quarter, fins a aconseguir la seva individualitat amb tenacitat i perseverança.

Isabel Peñarruba, gran coneixedora de la història de Mallorca i de la història de les dones, ens mostra en aquest nou lliurament la seva bona manera de fer com a historiadora en un text que cuida amb detall i escriu amb rigor, i de la lectura del qual podem, finalment, gaudir.

GLORIA ESPIGADO TOCINO
Cadis, 19 de març de 2011.

INTRODUCCIÓ¹

Investigar i incorporar tot un sexe a la Història no és fer una microhistòria més, com l'Acadèmia a vegades vol fer creure. No és equiparable a fer història de la beneficència, dels artistes, dels marginats, de les professions liberals, etc., perquè no es tracta d'incorporar unes minories, de refer només un tros del mirall trencat del passat, es tracta de fer emergir a la llum la meitat de la humanitat, les dones, la meitat del mirall que constituiria la història total d'una societat en un període determinat.

Aquesta recerca s'emmarca dins la història de gènere perquè vol recuperar les dones com a subjecte actiu de la Història. S'orienta a desfer la visió, mai justificada, que la dona visqué com un objecte passiu les permanències i els canvis històrics. Conseqüentment, existeix un emmascarament de la presència femenina en la documentació històrica, especialment en les fonts seriadades. Les dones que treballaven al camp, als serveis o a la indústria s'invisibilitzaven amb un genèric *sense professió* o *mestressa de casa*. Les que regentaven botigues, impremtes o qualsevol altre negoci solen emergir com a subsidiàries del marit, amb una fórmula que camufla el seu nom com: *viuda de*. Davant d'aquesta dificultat que ofereix la documentació sovint cal recórrer a fonts indirectes. En aquest sentit també les biografies femenines poden ésser una bona forma de

1 Darrerament M. Agnès ha estat vindicada com una de les onze feministes històriques de Balears que figuren en el catàleg de l'exposició *Dones. Construïm la història. Les Illes 1880-1936*. Palma 2010. Dita exposició, comissariada per Isabel Peñarribia, ha tingut lloc entre el 25-II-2010 i el 4-XII-2010, organitzada per l'Institut Balear de la Dona i amb la col·laboració de la Obra Social de la Caixa de Balears i del «Instituto de la Mujer».

reescriure la Història i si és possible s'hauria de posar de relleu el grau de representativitat de la biografiada dins del seu grup.

D'altra banda, perquè una biografia sigui Història i no es quedi en un anecdotari poc significatiu s'ha d'interrelacionar l'itinerari vital amb les circumstàncies històriques que el feren possible. Així com les diferents conjuntures que acompanyaren el personatge i que en varen anar condicionant la praxi. Tanmateix, el subjecte biografat viu una relació de reciprocitat amb el seu entorn en el sentit que si, d'una banda, està condicionat per ell, d'una altra, també pot ajudar a modificar-lo. En aquest sentit no hi ha dubte que la tragèdia de Maria Agnès Ribera només era possible en una formació social d'Antic Règim per la sobirania de què gaudia l'Església, en aquest cas en els convents, móns tancats i impermeables al poder públic. Però, a més a més, l'acció governamental no emparava els ciutadans sinó que beneïa l'entesa entre els estaments privilegiats. I, en aquest ordre de coses, els convents femenins acomplien, entre d'altres funcions, la de destí i custòdia de les filles de l'oligarquia que sobraven en el mercat matrimonial. També la restauració absolutista explicaria els entrebancs que els diferents tribunals eclesiàstics posaren a l'anul·lació dels vots de Maria Agnès. D'altra banda, la seva família aprofità la manca d'un estat de dret per aconseguir que la policia *servil* la detingués a València i a Madrid.

Però si el condicionant de l'Antic Règim pesà com una llosa sobre la nostra biografiada pel fet de permetre que li imposassin el claustre, aquella opressió s'incrementà al tractar-se d'una dona. Perquè des de Trento la clausura s'imposà a les monges, i no als monjos, com una forma de blindar el concepte d'honra bastit pel patriarcat. El cos de la dona no li pertanyia ja que era el dipositari de l'honra de l'home i, per tant, propietat del qui en tenia la custòdia. L'aïllament de la clausura, els atacs que Maria Agnès rebé de la família i les detencions que patí foren possibles per la seva condició femenina.

L'estudi de la vida de Maria Agnès Ribera té un plus d'interès dins de l'anàlisi històrica ja que transcorregué entre dos móns: l'Antic Règim i el nou estat liberal. La seva època de formació, poc més o menys entre 1800 i 1820, la passà gairebé tota tancada en el convent però la seva inclinació natural cap a l'estudi i la lectura traspassà els murs conventuals

i li facilità el contacte amb el clergat il·lustrat. Les noves idees del reformisme liberal eren ja la càrrega de profunditat que acabaria amb la vella societat i que dotaren a Maria Agnès d'una ideologia que l'empenyí a recobrar la seva condició seglar. Aquest llevat de llibertat només necessitava que la nova legislació del Trienni Liberal obrís les portes monasterials.

Fins aquí hem desglossat el context històric que condicionà els diferents moments de la vida de Maria Agnès Ribera, però no s'ha de menysprear la incidència que ella tingué en el seu entorn social, a curt i llarg termini. La seva lluita per l'anul·lació de la seva professió religiosa fou un exemple per altres dones que es podien beneficiar del fet que les institucions del nou estat de dret impedirien que les obliguessin a entrar en un convent. Davant del desenllaç que havia tingut el procés d'anul·lació ben segur que les estratègies familiars per a desfer-se d'algunes fadrines degueren canviar i tornar-se'n més respectuoses. D'altra banda, ella va demostrar a la societat d'aleshores la capacitat que tenia una dona, preparada intel·lectualment, per a comparèixer davant dels tribunals i per a fer tot tipus de documents jurídics, així com per a gestionar eficientment el seu patrimoni.

En un altre ordre de coses, Maria Agnès Ribera fou una mecenes de la instrucció femenina i assegurà un ensenyament de qualitat a educandes i a estudiants de mestra del col·legi femení de la Puresa. Perquè sense la seva direcció i el seu suport econòmic, en aquells anys difícils, l'ensenyament femení hauria patit un daltabaix amb el tancament d'aquell centre escolar.

Aquest desglossament de la interacció de la biografiada amb el seu context històric ens ha duit a reconstruir l'espai i el temps en què es mogué. Així, doncs, hom no podia eludir recrear l'atmosfera que es respirava en la família de Maria Agnès, de comerciants ennoblits, amb les seves estratègies matrimonials; intentar recrear l'ambient dels convents de clausura, les possibilitats d'estudi de les religioses i dels seus contactes amb l'exterior; el cercle d'exiliats i el comerç intel·lectual entre ells i els de l'interior. També hem conegut millor la nostra biografiada mitjançant el seu entorn d'amics i col·laboradors. De bon començament ens

férem preguntes que han acabat projectant molta llum sobre ella i sobre la seva època, com: Qui foren els reformistes il·lustrats que l'envoltaren? Com la protegiren? Quines idees tingueren i que ella mateixa compartí? Quin fou el vertader pes d'aquell ambient liberal i el dels seus opositors *servils*? I, finalment, per a entendre el seu fort compromís amb un determinat col·legi femení s'han analitzat el projecte i la praxi d'aquell centre escolar, prou desconegut durant la seva primera etapa. I per a valorar-lo també hem hagut d'esbrinar l'estat de l'ensenyament femení durant la primera meitat del segle XIX i el significat del col·legi de la Puresa en aquell context.

Maria Agnès Ribera fou una palmesana, de la primera meitat del segle XIX, que es pot constituir en exemple de dona lluitadora i perseverant en contra d'un entorn extremadament patriarcal. Tanmateix, Maria Agnès no pogué ésser absolutament silenciada com d'altres perquè, per unes circumstàncies dramàtiques, va deixar una abundant documentació.² La seva vida fou un testimoni de la lluita de les dones per a escollir el seu propi destí, per tenir individualitat. Perquè ella s'hagué d'enfrontar a la família, al conservadorisme sociològic, a l'Església i a diferents tipus de misogínia.

Maria Agnès mantingué durant 30 anys de la seva vida una lluita aferrissada per construir la seva identitat. Perquè el que s'esperava d'ella és que acceptàs el convent com havien fet tantes joves de famílies rellevants per a les que no hi havia lloc en les estratègies matrimonials del llinatge i educades en el màxim precepte de l'obediència. Ella començà a rebel·lar-se als 13 anys contra el seu pare, negant-se a ser monja. Ja en religió s'enfrontà i negà la paraula a sa mare i a les monges que havien col·laborat a sacrificar-la, sense deixar mai de pensar estratègies per a sortir del convent.³

2 Quan començarem aquest estudi ningú coneixia la figura de Maria Agnès Ribera, la seva lluita d'alliberament i ni tan sols la seva fonamental contribució per a la supervivència del col·legi de la Puresa. Ella quedà totalment oblidada entre les pàgines que els anys 60 del segle XIX, Joaquim M. Bover ([1868] 1976: 252-257) li dedicà al costat de molts altres escriptors mallorquins. Perquè com ja escrivia el 1798 Inés Joyes y Blake a la seva novel·la *El Príncipe de Abisinia*, «como los hombres estan mas expuestos al teatro del mundo, salen á luz muchas acciones suyas que aunque en las mujeres las haya igualmente heroicas, como no interesa al público quedan en el olvido»; paràgraf reproduït per Mónica Bolufer (1998: 367).

3 Segons la seva pròpia declaració recollida a *Expediente redactado por el procurador Nadal Estelrich en defensa de Maria Inés Ribera contra el Defensor de las Profesiones Religiosas, el presbítero Rafael Barceló Cardell, sobre nulidad de votos en 1826*. Arxiu Diocesà de Mallorca, Expedient 17/32/13.

Una vegada secularitzada, volgué demostrar que aquells vots mai havien existit perquè ella no els havia elegit, reivindicant un altre itinerari vital. Perquè l'any 1821 no es va conformar en viure a casa seva com una monja secularitzada. I, segurament, si hagués mantingut els seus vots i no s'hagués enfrontat a la família, podria haver estat acceptada per l'hereu i, usant el dret d'*estatge*,⁴ hauria quedat al casal familiar. Allà hauria viscut subordinada a l'hereu i al seu entorn familiar, fent el rol social de *tieta*, que tot i estar institucionalitzat era un estatus socialment desubicat i subaltern.

Però ella elegí el camí ple d'ensopecs de l'anul·lació dels vots perquè era el que li retornava l'autodeterminació, allò que els homes tenien però que es negava a les dones, independentment del seu origen social. Ella exigí ser reconeguda filla legítima dels seus pares i hereva del patrimoni que li corresponia; exercir d'hisendada administrant allò que era seu i que la resta de la família li pretenia robar. Volia gestionar les seves propietats urbanes i rurals, fer inversions i donacions i tot tipus de contractes, com permetia encara a les dones el dret foral.

Pretenia que la màxima autoritat, el pontífex de Roma, anul·lant els vots, legitimàs que aquests mai havien existit, ja que el seu pensament il·lustrat vindicava la llibertat d'elecció enfront de les constriccions de tota mena inherents a l'Antic Règim. I aquesta lluita per derogar la professió religiosa era independent de l'imperatiu de gènere, per no tenir com a projecció el matrimoni, únic projecte vital de la dona. Ella emprengué la lluita *per se*, l'any 1821, de seguida que eixí del tancament conventual i tingué la imprescindible llibertat de moviments. Es tractava d'un combat autònom i no com a tràmit per a contreure matrimoni, ja que des del primer moment començà les gestions per l'anul·lació dels vots, molt abans de conèixer aquell que seria el seu enamorat i després marit.

D'altra banda, no s'ha d'oblidar que Maria Agnès sortí vencedora i reforçada de la guerra que emprengué per voler exercir els seus drets,

4 Com es recull a FERRER VANRELL, 2004: 161-162: «La Compilación Balear regula el dret d'*estatge* en el art. 54, aplicable tanto a Mallorca como a Menorca (por lo dispuesto en el art. 65). Según dicho art. 54, la variedad consuetudinaria denominada *Estatge* confiere a su titular el derecho personalísimo e intransmisible de habitar gratuitamente en la casa [...] sin concurrir a los gastos, cargas y tributos que le afecten. [...] Se trataba de proteger a las hijas, generalmente menos favorecidas que los hijos en las disposiciones *mortis causa*, asegurándoles para el futuro un hogar o morada del que siempre disponer».

però que pel camí quedaren moltes altres. Aquestes, o bé pel seu aïllament o per una desigual correlació de forces, no se'n sortiren. Ja que durant l'Antic Règim hi hagué moltes dones malmonjades, la rebel·lió de les quals acabà ofegada i emparedada dins la cel·la. Només han transcendit alguns casos mitjançant la literatura i la tradició oral. Però Maria Agnès tingué la sort de viure el primer liberalisme que acabà amb les professions religioses imposades.

Tot i amb això, la clau del seu deslliurament s'ha de cercar en la seva preparació intel·lectual i en el seu ideari liberal —dins d'un context de progrés més potent del què fins ara s'ha pensat— que li donaren la necessària solidesa per a acarar tota sola diversos judicis civils i eclesiàstics. El domini del llatí i d'altres llengües modernes i el suport que trobà en personalitats del reformisme il·lustrat facilitaren la seva estada a França, Madrid i Roma, així com la seva compareixença davant de tribunals i institucions com el Consell de Castella, el Tribunal Eclesiàstic Metropolità de València, el Tribunal de la Rota i el Tribunal Pontifici de Roma.

D'altra banda, Maria Agnès Ribera, sense un pensament racional i una pregona convicció moral no hauria pogut resistir situacions límits lligades a la restauració absolutista, com l'exili i els dos empresonaments. Un altre dels seus mèrits rau en defensar-se tota sola, sense la protecció de pares ni germans, l'única emparança que el règim patriarcal oferia a la dona. És més, el fet que la seva pròpia família, al voler-la desheretar, fos el seu principal enemic, la dugué a establir sòlids llaços d'amistat, basats en l'intercanvi intel·lectual i en l'afinitat d'interessos, dins d'un marc de solidaritat liberal. Després de tantes desventures a la fi pogué dedicar-se a la seva afeció pels llibres i l'escriptura. Maria Agnès deixà moltes obres manuscrites inèdites de les quals destaca un llibre de viatges del 1833, on relatava els seus periples amb observacions sobre monuments, paisatges i costums. Segurament és el primer llibre de viatges escrit per una dona a l'Estat espanyol.⁵

5 Veure la llarga biografia que sobre Maria Agnès publicà BOVER, [1868] 1976. Sempre inspirant-se en la biobibliografia de Bover, Maria Agnès i la seva obra són citades en: CRIADO DOMÍNGUEZ, 1889. SIMÓN PALMER, 1991. *Gran Enciclopèdia de Mallorca (GEM)* i *Enciclopèdia Espasa Calpe*.

En ella i en d'altres d'aquelles primeres lluitadores que acabaren imposant la seva voluntat d'ésser, d'elegir, observam una constant: reflexionaren sobre la seva condició femenina i això les dugué a ser solidàries amb les altres dones; a implicar-se d'una o d'altra forma en la llibertat femenina. Les primeres dones que s'emanciparen al despuntar el període liberal es proposaren aconseguir l'accés femení a la instrucció. Maria Agnès Ribera, una vegada que fou lliure i pogué disposar del seu considerable patrimoni, donà fortes sumes per a salvar la Puresa de la imminent fallida, el col·legi més liberal i competent al qual podien aspirar, no només les joves illenques sinó també moltes peninsulars. A més a més, Maria Agnès fou sensible davant la difícil situació de les fadrines en l'entorn patriarcal i, en vida, ajudà econòmicament a dones d'aquesta condició tant si eren familiars com amigues, llegant en el seu testament béns a les quals mancava la seguretat d'un marit o d'un patrimoni.

1. LA INFANTESA I L'ADOLESCÈNCIA ROBADES

El polígraf Joaquim M. Bover l'anomenà la víctima del claustre i n'assolí la seva defensa després de morta. Bover¹ degué conèixer Maria Agnès ja que quan acabà la seva biografia el 1865, només feia quatre anys que ella havia finat. A més a més, sabem que era amic del protector de Maria Agnès, el culte canonge Joan Muntaner i Garcia, aquesta dada també la relaciona amb l'escriptor. Bover començà la seva biografia com si volgués justificar el gran espai que li dedicava al seu llibre, en comparació amb altres autors, perquè Ribera tingué una vida *notable* i *azarosa*. Però, sobretot, sembla com si Bover assolís el deure de defensar l'escriptora enfront de les crítiques que devien perviure sobre la seva conducta. Ella mateixa en el seu darrer testament de 1859 —vint-i-sis anys després de l'anul·lació dels vots— devia preveure que la censura misògina encara perduraria el seu traspàs. I per això es veia obligada a puntualitzar que, malgrat haver estat monja de manera forçada i durant divuit anys, finalment havia recobrat la seva condició seglar.²

Maria Agnès va néixer a Palma l'any 1790 i fou l'única filla de Jeroni Ignasi Ribera Ribera, hereu d'una acabalada família de comerciants ennoblits, i de Margalida Aina Garau Nicolau. Els Ribera³ descendien d'un patró originari de Cadaquès, Bernat Ribera Pasqual, que s'establí al barri de Santa Creu durant la segona meitat del segle XVII. El nét del qual, Jeroni Ribera Marquès, casat amb la seva neboda Maria Ribera

1 BOVER, [1868] 1976.

2 BONET, 1859.

3 MONTANER, 1989: 19. CABOT, 2002: 101-102. *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, vol. 14, p. 284.

Noguera, fou l'avi de Maria Agnès i juntà una considerable fortuna amb el cors i el comerç. Va armar diferents vaixells corsaris al servei de Carles III i fou l'avituallador de l'exèrcit francoespanyol que ocupà Menorca el 1782. A més a més, contribuí amb un préstec de 30.000 pesos a les despeses de l'Armada Reial. El 26 de març de 1786 Carles III el recompensà amb el privilegi perpetu de noblesa, extensiu als seus descendents.

Maria Agnès com a única filla de Jeroni Ribera Ribera tenia dret a les propietats rurals i urbanes que posseïa el seu pare, hereu dels Ribera, encara que per ésser dona no pogués heretar el fideïcomís: casa, títol i unes propietats determinades.⁴ Per això, des del seu naixement s'orquestrà una conspiració familiar per a robar-li la seva herència i la seva vida. Si la família aconseguia que el 1806 ella renunciés als seus béns en favor de son pare, aquests passarien al germà segon, Bernat Ribera, quan morís son pare, i després al primogènit de Bernat, Jeroni Ribera Ayala. La forma recurrent i socialment acceptada durant l'Antic Règim per a desheretar una al·lota era fer-la entrar en un convent i això fou el que el 1802 Jeroni Ribera decidí per a la filla de dotze anys, sempre en contra de la seva explícita voluntat.

En la dialèctica que s'establia entre la pressió familiar —especialment si la família era influent— i els principis i normativa eclesiàstics sempre triomfava la primera, com explica la historiadora Marion Reder,⁵ per a finals de l'Antic Règim: «La Iglesia reconocía que tanto el matrimonio como la profesión religiosa debían responder a una opción personal y libre cuando la joven adquiría la mayoría de edad. Sin embargo, la realidad era bien distinta ya que generalmente era el padre o tutor de la adolescente el que escogía el estado de su hija según los intereses familiares en el mercado matrimonial». Els pares o familiars quan havien decidit treure la filla del mercat matrimonial la ficaven des de ben petita a un convent de forma que al no haver conegut un altre món més que el claustre, ja quedàs condicionada a ésser novícia als tretze anys, que era l'edat permesa.⁶

4 Sabem que el 1821 al morir Jeroni Ribera, pare de M. Agnès, l'hereu del títol i de la casa fou el germà segon, Bernat Ribera Ribera. Aquest transmeté el títol i herència al seu fill Jeroni Ribera Ayala, cosí d'Agnès, i aquest al seu primogènit Jeroni Ribera de Cózar, que ja era hereu uns anys abans de l'òbit d'Agnès.

5 REDER GADOW, 2000: 279-338.

6 S'ha de tenir en compte que en el període de 1775-1799, molt proper a l'any 1802 quan M. Agnès ingressà al convent, en les clausures femenines de Mallorca hi havia un 32,4% de nines d'entre 5 i 14 anys, un alt percentatge que ha estat relacionat amb el control de la nupcialitat que la noblesa mallorquina exercia sobre les seves dones, segons VIDAL, 1989, p. 47-53.

Moltes d'aquelles infelices, enclaustrades per força, es conformaven, però no totes, tot i que la Història només ha recollit escadussers testimonis de les dissidents. Aquestes darreres havien d'ésser fortament castigades de per vida i, a més a més, invisibilitzades perquè no se n'escampàs l'exemple. I com si es tractàs d'una premonició el 1790, any en què veia la llum Maria Agnès, moria a la mateixa ciutat una monja que s'havia rebel·lat contra un destí imposat. Es tractava de la noble Elisabet Font dels Olors i Penyafort,⁷ a qui els pares havien obligat a professar de ben jove al convent de la Misericòrdia de Palma. Però ella el 1741 havia decidit escapar-se del monestir amb el seu enamorat, el tinent de Dragons Manuel Bustillos, amb qui havia viscut un apassionat idil·li. Elisabet s'havia enfrontat a tres pètries institucions que sotmetien les dones: la família, l'Església i l'autoritat política, les quals havien de restablir l'ordre patriarcal. Això explicaria la persecució a què les autoritats sotmeteren els amants, captivats pel Capità Barceló d'un vaixell de pavelló francès, en aigües de Cartagena. El desmesurat càstig es proposava paralitzar amb la por qualsevol intent de rebel·lia femenina i també aturar la solidaritat despertada per aquella història preromàntica, entre les classes populars. Ell fou decapitat i ella excomunicada, aïllada i humiliada dins la seva cel·la del convent, de per vida. Durant els devers 50 anys que Elisabet sobrevisqué a aquells fets hom la silencià, fins al punt que el dia del seu traspàs es prohibí que les campanes tocassin a mort, per evitar que es conegués la notícia i que es fes qualsevol manifestació de dol.

Tanmateix la revolta d'Elisabet Font dels Olors serví perquè, en els anys posteriors a la seva fugida de 1741, l'Església mallorquina prohibís que ingressassin als convents nines menors de 12 anys. Però a partir de 1750 el vicari general tornava a autoritzar l'estada en la clausura de nines de qualsevol edat, pressionat per la petició de molts pares que usaven el claustre per a aparcar les filles sense dot i allò que era una raó econòmica es guarnia amb l'estereotip de l'honra, tot al·legant que escollien el monestir per a les seves filles perquè allà es vivia «castament i religiosament amb gran satisfacció del poble mallorquí».⁸ I, efectivament, vàries de

7 *GEM*, vol. 2, p. 301-302. Veure per a una interpretació dramatitzada de la biografia d'Elisabet: MESTRE, 1997. També en té un resum biogràfic FERRÀ, 2008: 45-70.

8 XAMENA / RIERA, 1986: 202.

les monges del convent de les Jerònimes, que el 1821 es secularitzaren voluntàriament, hi havien ingressat molt abans dels 12 anys.⁹

Una altra funció que compliren els convents de clausura fou el de presó d'al·lotes rebels de casa bona. Eren les joves fugides per tal d'evitar un matrimoni de conveniència amb homes que elles avorrien. Tot i que sovint les prioros protestaven contra aquell difícil tutelatge, més aviat empresonament, la complicitat de les famílies i de l'autoritat judicial ho acabava imposant. Un exemple documentat per a l'any 1805 —un any abans que Maria Agnès fes els seus vots— fou el de la jove Isabel Gomila, que havia estat condemnada a ser tancada al convent de Santa Clara per fuga.¹⁰

I tornant a Maria Agnès i la seva forçada professió, el 1826 davant l'assetjament familiar i com a darrer recurs per tal de recobrar la llibertat, es veié obligada a aportar proves incriminatòries contra la seva família, durant el procés d'anul·lació de vots.¹¹ Aquestes parlaven de pressions i de xantatges familiars, exercits sobre el seu pare, per tal que no cedís a les demandes d'aquella nina de no prendre els hàbits. Inútil resistència, perquè el 1803, amb només 13 anys, li imposaren el vel blanc de novícia al monestir de monges de clausura de Santa Elisabet; després d'haver estat durant un any tancada en dit convent, com a educanda. L'encarregat de fer les difícils gestions¹² perquè entràs en un convent fou el capellà de la casa Ribera, Julià Fiol, que son pare li assignà com a confessor dins del convent, com una forma de controlar-la.¹³ El 1806, al cap d'uns dies de fer setze anys, Maria Agnès professà, amb el nom de sor Maria Margalida, amb l'edat mínima marcada per la llei. Meravella la capacitat de lluita d'aquell infant que, només trepitjar el convent, es manifestà contrària a prendre els hàbits, posicionament que mantingué durant els divuit anys d'estança al claustre, passant per períodes

9 ESTELRICH, 2002: 361-363.

10 J. C. Sastre (1997: 91), estudiós de la història del convent de Santa Clara de Palma, ens dona informació sobre les dones fugides i tancades.

11 *Expediente redactado por el procurador Nadal Estelrich en defensa de Maria Inés Ribera contra el Defensor de las Profesiones Religiosas* (vid. Fonts), així com *Auto del Tribunal Eclesiástico Ordinario de Mallorca*. Aquest darrer s'estén del 1826 al 1834. Arxiu Diocesà de Mallorca. Expedient 17/32/13.

12 Les altres comunitats de clausura rebutjaren Maria Agnès per ser filla natural.

13 Mónica Moreno (2000: 62-63) explica casos semblants als de Maria Agnès per arribar a la conclusió de què en moltes reclusions forçades dins els convents, quan es tractava de famílies acabdalades, hi havia una clara complicitat entre els familiars i l'Església.

depressius i ressentint-se la seva salut, fins que donà resultat l'estratègia que s'havia proposat per abandonar-lo.

Però aquests fets inconfessables —que esquitxaven l'honorabilitat de la família Ribera— no foren explicats per Bover, només insinuats, en la biografia abans esmentada. Restaren durant molt de temps ignorats dins l'arxiu diocesà i se suposa que no transcendiren el reduït grup d'eclesiàstics fiscals o defensors de la que fou sor Margalida al claustre i Maria Agnès al segle. El 1826 ella en confessà una part, davant del Tribunal Eclesiàstic Ordinari de Mallorca i davant del procurador Nadal Estelrich, com a prova en la seva al·legació per la nul·litat dels vots.¹⁴ Del seu propi testimoni es desprèn que Maria Agnès des del naixement fou maleïda per la família Ribera ja que suposava un entrebanc per al matrimoni de conveniència que els pares de Jeroni Ribera Ribera li preparaven, com a hereu. Aquest, quan el 1790 morí son pare, ja s'acostava als quaranta anys i per això preocupava la seva solteria. La qual cosa féu que el seu progenitor afegís al testament una clàusula condicionant l'herència al fet que Jeroni, l'hereu, fes un matrimoni dins del mateix rang social.¹⁵ No s'ha d'oblidar que l'avi patern de Maria Agnès, Jeroni Ribera Marquès, era un ric comerciant que el 1786 havia estat ennoblit pel rei Carles III i havia adquirit nombroses possessions a Mallorca, moltes d'elles antigues propietats dels jesuïtes.¹⁶ S'havia casat el 1753 amb la seva neboda Maria Ribera Noguera, molt més jove que ell.¹⁷ Maria, en quedar viuda, fou instigada pel seu germà Joan —prestigiós militar de la marina espanyola—¹⁸ a obligar Jeroni a seguir la darrera voluntat de son pare i si volia ésser l'hereu, a casar-se amb una jove d'alta posició social. Com a nobles nouvinguts no eren acceptats per la noblesa mallorquina de soca-rel, tan estricta en els seus enllaços matrimonials que, fins i tot,

14 *Expediente redactado por el procurador Nadal Estelrich en defensa de Maria Inés Ribera contra el Defensor de las Profesiones Religiosas*, així com *Auto del Tribunal Eclesiástico Ordinario de Mallorca* (vid. Fonts).

15 Segons *Testament de Jeroni Ribera Marquès de 23-IX-1787* amb els notaris Joan Oliver, Josep Tous i Esteve Bonet, dins *Expediente redactado por el procurador Nadal Estelrich en defensa de Maria Inés Ribera*, el finat obligava el seu hereu, Jeroni Ribera Ribera a contraure un matrimoni del gust de la seva mare, sota l'amenaça que, si no ho complia, passàs a ser-ne l'hereu Bernat, el fill segon.

16 Jeroni Ribera Marquès féu la fortuna arrendant grans possessions de la noblesa de les que exportava grans quantitats d'oli i de blat, vegeu MANERA, 1990: 7-83 i MOLL / SUAU, 1979: 95-170.

17 Per a valorar la marginació femenina d'aleshores és significatiu que una dona de família rica com Maria Ribera Noguera morís analfabeta; ja que, tot i que una vegada viuda fou molt activa en defensar els seus interessos econòmics, els múltiples documents jurídics que generà mai els pogué signar.

18 Joan Ribera Noguera des de 1802 era el cap del Terç Naval de Mallorca, *GEM* vol. 14, p. 285.

es malfiava dels títols espanyols i estrangers. Així els fills de l'ennoblit Jeroni Ribera Marquès si volien enllaçar amb llinatges nobles només podien aspirar a contreure matrimoni amb hidalgues forasteres, com féu el fill segon, Bernat, i el seu primogènit Jeroni.¹⁹ La família respirava aires de grandesa i imitava el comportament de l'antiga noblesa, des del moment que havia adquirit un casal amb capella al barri de Sant Jaume i comptava amb sepultura al convent de les Caputxines de Palma. Dels testaments dels avis de Maria Agnès, però també del de son pare, es desprèn aquest mimetisme amb la noblesa de soca-rel tant en els rituals funeraris com en les donacions a les Caputxines, el convent que la família protegia.

Per tot això anterior, Jeroni Ribera Ribera el 1790, any de la mort de son pare, havia de contreure un matrimoni de conveniència. I la primera condició era que havia d'amagar Maria Agnès, la seva filla natural que acabava de néixer. Aquell infant era el fruit no desitjat d'una relació amorosa que el noble quasi quarantó havia mantigut amb una joveneta de disset anys, Margalida Aina Garau Nicolau, serventa a la casa paterna.²⁰ Margalida estigué sempre subordinada a Jeroni i féu qualsevol cosa per tal de mantenir la relació. Dona de poques llums, ambiciosa i de poca entitat moral sacrificà la seva filla per tal de continuar essent l'amistançada del ric hereu. Aquest li posà una casa amb criades però la mantingué en secret, durant els vint anys que duraren les seves estratègies matrimonials de conveniència, que sempre acabaven frustrades pel seu germà Bernat, qui tenia molt a perdre amb el naixement d'un nou hereu de Jeroni. La submissió i la manca d'escrúpols de Margalida Garau aconseguiren que Jeroni Ribera el 1810 —l'any en què morí l'oncle Joan Ribera Noguera,²¹ principal opositor a aquell enllaç— es casàs amb ella, essent testimoni el capellà de la casa i confès de Maria Agnès, Julià Fiol.

19 Bernat Ribera es desposà amb Maria Dolores Ayala Cárdenas i el seu fill Jeroni ho féu amb Maria Francisca de Cózar, totes dues nascudes a Màlaga i emparentades. També hagués estat ventatjós per als barons Ribera enllaçar amb filles d'altres grans mercaders com ells, encara que no haguessin estat ennoblits com el seu llinatge. Pel rebuig que l'antiga noblesa sentia pels nouvinguts i fins i tot pels títols forasters veure MONTANER, 1989.

20 Ibidem, p. 10.

21 S'ha d'apuntar aquí que quan el 1790 morí el patriarca de la família, Jeroni Ribera Marquès, la seva dona, Maria Ribera Noguera, encara li sobrevisqué 15 anys. Maria en el seu testament deixava com a hereu el fill major Jeroni, qui encara era fadrí.

El pare i la mare de Maria Agnès, per tal d'aconseguir ell ser l'hereu i ella l'amistançada, traçaren un pla inhumà, la víctima del qual era la seva filla. La qual només néixer va ser lliurada a la secció d'orfes de l'Hospital General, on la batejaren, i la inscriviren secretament amb el nom del pare, sense fer constar el nom de la mare. Allà passà els seus primers anys de vida com a expòsita, fins que devers els quatre anys fou recollida pel pare, com a suposat padrí de fonts. Aquest la dugué a la seva mare que la crià a casa seva però sempre fent-li creure que ella només era la seva madrina de fonts i que l'havia recollit de la casa d'expòsits, òrfena de pares pobres. Margalida Garau educà Maria Agnès amb la por i la submissió per acostumar-la a acceptar el destí que els seus progenitors ja li havien predeterminat. Per això quan la nina no l'obeïa ella li recordava el seu suposat origen i l'amenaçava que la tornaria a la casa d'expòsits.²² Maria Agnès sentia un gran respecte i temor pel seu pare, a qui considerava el seu padrí, veient-lo de tant en tant en les visites que aquest feia a la seva mare. Jeroni Ribera de vegades anava a passejar en cotxe amb Pere Josep Bonet, capellà de l'Hospital General i també s'enduia la petita Maria Agnès. I segons pròpia declaració del clergue, Ribera ja li deia a l'infant que ella havia de ser monja —com el millor destí per a una expòsita— tot i que ella no en mostrava cap disposició.²³ La historiadora Mónica Moreno²⁴ —després d'haver estudiat nombrosos casos de vocacions forçades a partir del fons de l'Arxiu Secret Vaticà— també considera l'origen il·legítim com una causa freqüent per a ingressar una jove en la clausura.

L'àvia Maria Ribera i el seu germà Joan, quan la nina féu els dotze anys, exigiren a Jeroni, l'hereu, que realitzàs el pactat matrimoni de conveniència i, per tant, que tancàs Maria Agnès en un convent, fent-la així renunciar a la seva herència. Ella, que ja era una joveneta intel·ligent i amb caràcter, intentà resistir-se però hagué de conformar-se, davant el deure de gratitud que li exigia aquell suposat protector, amenaçant-la fins i tot que la tornaria a la casa d'expòsits. S'ha de dir que el prevere

22 Així ho declarà la pròpia Maria Agnès a l'*Expediente redactado por el procurador Nadal Estelrich en defensa de Maria Inès Ribera* (vid. Fonts).

23 Segons pròpia declaració de mossèn Bonet a l'*Expediente redactado por el procurador Nadal Estelrich en defensa de Maria Inès Ribera* (vid. Fonts).

24 MORENO, 2000: 57-71.

Pere Josep Bonet, que coneixia la nina des que va néixer, aconsellava el pare que davant la manca de vocació religiosa que manifestava, li donàs una bona dot i li cercàs un marit. Però per a la família Ribera aquesta solució no era acceptable ja que si Maria Agnès entrava en el mercat matrimonial es faria públic entre la bona societat mallorquina el seu origen bord i el fet d'ésser filla d'una criada, la qual cosa perjudicaria el bon nom de la família. A més a més, hom no podia córrer el risc que la jove no volgués renunciar a la seva herència. Un altre entrebanc que Jeroni Ribera hagué de vèncer perquè Maria Agnès entràs en un convent era el de ser filla il·legítima, però finalment aconseguí que al monestir de Santa Elisabet l'admetessin, després d'oferir-li una considerable suma de diners. També fou molt important la intervenció del bisbe Bernat Nadal, perquè cedís la resistència de la priora a admetre-la, com declarà Maria Magdalena Nadal, una altra companya seva, també exclaustrada.²⁵ Informat unilateralment —per Jeroni Ribera i el capellà Julià Fiol— que a ella no l'admetien en la clausura pel seu origen il·legítim, el prelat, que degué prendre aquell cas com una altra discriminació d'Antic Règim, envià una carta a la comunitat, comminant-la a admetre l'aspirant a monja. Bernat Nadal com a bisbe de Mallorca ja havia donat proves del seu democratism, essent el primer que ordenà sacerdots xuetes, fent arribar l'ensenyament i la beneficència a les classes populars i oposant-se, com a diputat a les Corts de Cadis, als senyories jurisdiccionals, però, a més a més, tingué una especial preocupació pels nins expòsits.²⁶

Maria Agnès visqué compungida els tres anys de noviciat, no deixant de manifestar a fra Julià Fiol, el seu confessor, la nul·la vocació que sentia. Però aquest era alhora el capellà de la família i col·laborà amb el pare, intentant que ella acceptàs la situació, com després testimonià el 1826.²⁷ Tot i això, i quan ja faltava poc temps per a la seva professió, Maria Agnès en una de les visites del seu suposat padrí, tornà a confessar-li la seva oposició a restar al claustre. Jeroni, de caràcter iracund i davant la

25 Veure la declaració de l'exmonja Maria Magdalena Nadal del 12-IV-1826 a *Expediente redactado por el procurador Nadal Estelrich en defensa de Maria Inès Ribera* (vid. Fonts).

26 Vegeu l'apartat d'aquest estudi: «7.1. L'Església liberal».

27 *Expediente redactado por el procurador Nadal Estelrich en defensa de Maria Inès Ribera* (vid. Fonts).

possibilitat que es desbaratés el seu proper i avantatjós matrimoni, amenaçà la filla amb matar-la si no l'obeïa.²⁸ El dia abans de la professió el seu pare dugué al locutori del convent el notari Josep Tous perquè la filla signàs la renúncia a tots els seus béns a favor d'ell, però sense que encara hi aparegués la seva filiació.²⁹ Era la forma en què Jeroni s'assegurava que ella, pensant-se que no era la seva filla, no s'adonaria que estava abdicant del seu dret a decidir sobre la seva legítima herència. Ja que, tot i que com a monja havia de renunciar als seus béns, sempre li quedava el dret a adjudicar-los al seu arbitri.³⁰ A més a més, Jeroni, amagant a Maria Agnès la seva paternitat fins al darrer moment, neutralitzava una més que probable rebel·lió perquè l'origen desconegut era la principal arma del pare per a forçar-la a professar.

El 12 d'abril del 1806 arribà el dia de la professió i per ordre de Jeroni Ribera es féu sense festa i amb caràcter restringit, contràriament al que era costum, sempre intentant amagar aquella filla natural. El dia abans de la professió de M. Agnès, ja signada la renúncia de béns, a Jeroni Ribera no li va quedar més remei que estampar el seu nom, ja com a pare, sobre el document que es lliurava a la futura monja, però sense que aparegués el de la mare, que no era preceptiu per a l'ordre de les jerònimes. Segons la declaració del 1826 de Josep Trias,³¹ advocat de la casa Ribera, la comunitat jerònima exigia només que el pare inscrivís la futura monja com a filla. Trias afegia que aquesta descoberta de la vertadera paternitat va enutjar i desequilibrar la jove novícia. Ja que, de sobte, per a ella s'esbucava l'única raó que el seu pare sempre havia brandat per

28 A *Expediente redactado por el procurador Nadal Estelrich en defensa de Maria Inès Ribera* (vid. Fonts) Margalida Garau testimoniava a favor de la filla, explicant aquesta amenaça de mort. Mentre que Agnès el mateix 1826 declarava davant el Defensor de les Professions Religioses que aquell 1805 el seu padri li havia confessat que estava fent obres en el casal familiar de Santa Creu perquè s'anava a casar a Madrid. Encara que no es troba documentació sobre aquell frustrat matrimoni de conveniència, és fàcil imaginar que l'enllaç no es realitzàs perquè la futura esposa s'assabentàs —per algú interessat a la no realització de les noces— de les relacions extramatrimonials de Jeroni Ribera i de l'existència d'una filla natural. I també és plausible que Bernat, el germà segon de Jeroni Ribera, fos el més interessat que Jeroni, l'hereu, no tingués descendència legítima per acabar-ne heretant ell.

29 Maria Agnès a la renúncia de tots els seus béns a favor de Jeroni Ribera Ribera, feta davant el notari Josep Tous l'onze d'abril de 1806 —document adjunt a l'esmentat *Expediente redactado por el procurador Nadal Estelrich en defensa de Maria Inès Ribera*— només conservaria l'elevada renda de 100 lliures anuals que son pare havia assignat com a dot al convent i una curiosa relació de béns en espècies —semblants als agatges, seguint les estacions i festivitats anuals— i que tenia dret a percebre, de per vida, de les nombroses possessions de Jeroni Ribera. Segons la declaració de Maria Agnès amb aquells lliuraments el seu suposat padri li volia endolcir el tancament a la clausura.

30 Veure MASSOT, 2010: 7-42.

31 *Expediente redactado por el procurador Nadal Estelrich en defensa de Maria Inès Ribera* (vid. Fonts).

a fer-la monja: no tenir pares. I segons pròpia declaració Maria Agnès passà tota la nit plorant, sense entendre res sobre els seus orígens familiars. L'endemà visqué tota la cerimònia de la seva professió plorant i amb gran inquietud, sentint-se enganyada en el passat i en el present, la qual cosa li impedí acabar de llegir la confirmació dels seus vots.

Maria Agnès va haver d'assabentar-se de mala manera què significava ésser bord en aquella societat i les raons que havien duit son pare a desfer-se d'ella, la qual cosa la va trasbalsar. Varen ser dues monges les que li digueren despectivament i fent burla que ella era filla il·legítima de don Jeroni i de mare desconeguda i aquest descobriment la dugué a treure l'entrellat de per què l'havien condemnat al claustre. D'aleshores ençà, moltes de les seves companyes de clausura la tractaren com a inferior pel seu origen i aquella joveneta, a la que res se li havia explicat d'aquelles discriminacions socials, ho va descobrir tot, patint menyspreu. La historiadora Mónica Moreno, després d'haver constatat en nombrosos expedients les discriminacions que patien les monges d'origen il·legítim, afirma: «El nacimiento fuera del matrimonio canónico condicionaba hasta el punto que se requería una dispensa especial para que aquellas religiosas marcadas por su origen ilegítimo pudieran ser elegidas prioras o superiores de las comunidades a las que pertenecían».³²

Maria Agnès es rebel·là contra aquell rebuig amb l'única arma que tenia, apartant-se de les companyes de professió, com ella declarà el 1826 davant del Tribunal Eclesiàstic Ordinari. Aquesta marginació dins del convent i els dubtes sobre el seu passat que la turmentaven feren que, tot plegat, ho somatitzàs en una afecció del cap. Tant era el seu abatiment psíquic i l'afebliment físic que les monges hagueren de cridar el doctor Barceló, preocupades per la seva salut. Maria Agnès s'aïllà de les seves companyes de clausura, negant la paraula a aquelles que havien col·laborat amb son pare perquè fos admesa al convent. Al monestir només es feia un àpat en comunitat al refectori, el del migdia; l'esmorzar i el sopar se'l cuinava i menjava cada monja a la seva cel·la. Això li proporcionà a aquella jove malmonjada el desitjat aïllament que només rompia per a compartir menjades i converses amb una monja més gran

32 MORENO, 2000: 62-63.

que ella, sor Antonina, al segle Antònia Maria Cabanellas Mayol, la qual havia estat molts d'anys arxivera de la comunitat, i que devia tenir una certa formació intel·lectual.³³ Perquè Maria Agnès amb només 16 anys i sense el suport de familiars ni del confessor, que justament estava del costat de son pare, no podia rebel·lar-se d'una altra forma que la que va adoptar: no fer vida de comunitat, no complir amb les tasques assignades i emmalaltir.³⁴ Però, més endavant, Maria Agnès començà a complir amb les pregàries i rituals comunitaris i amb els treballs que dins del convent se li encomanaven; sense que això significàs que claudicava sinó, més aviat, que cercava alguna via per a secularitzar-se.

A començament del segle XIX, a diferència de l'Edat Moderna, la vida religiosa ofería a les dones poques expectatives de formar-se intel·lectualment. Així durant els tres anys de noviciat la mestra de novícies només proporcionava una instrucció moral i religiosa, llevat d'algunes ordres dedicades a la docència.³⁵ Hi havia alguns recintes conventuals d'èlit, com *las Huelgas Reales* de Burgos o el de *la Visitación* de Madrid, que tenien un més alt nivell d'instrucció però la majoria només ensenyaven tant a les novícies com a les educandes el catecisme, les primeres lletres i les labors.³⁶ Però, tot i amb això, en el cas de Maria Agnès, dotada d'una gran intel·ligència, sabem que aprofità la soledat de la cel·la per a adquirir una considerable cultura. Tenim molts indicis que la seva amiga sor Antonina Maria Cabanellas fos qui li ensenyà francès dins del claustre. Ja que l'esmentada monja era filla del patró de vaixell Lleonard Cabanellas, del barri de Santa Creu.³⁷ Era aquesta una família dedicada al comerç amb França que comptava amb membres residents en aquell país i que devia estar familiaritzada amb l'idioma francès. Aquest origen

33 ESTELRICH, 2002. Segons les dades de l'arxiu del monestir de Santa Elisabet, Antònia Maria Cabanellas Mayol havia nascut el 1754 i havia professat el 1770 amb 16 anys. Prova de la seva preparació i competència és que a més a més d'arxivera havia exercit càrrecs de gran responsabilitat com procuradora, durant un trienni i clavària, durant tres triennis. He d'agrair a mossèn Josep Estelrich haver pogut consultar aquesta documentació a l'arxiu del Monestir de Santa Elisabet.

34 Mónica Moreno (2000) explica altres exemples de desobediència i rebeldia més radicals per part de religioses que cercaven la secularització, arribant algunes a amenaçar amb fugir del convent. Però s'ha de tenir en compte que es tractava de joves monges que a defora tenien el suport de l'enamorat.

35 YETANO, 1988.

36 BOLUFER, 2006: 487.

37 Segons consta al llibre de registre de batejos de la parroquia de Santa Creu que es troba a l'Arxiu Diocesà de Palma.

familiar, semblant al de Maria Agnès, explicaria que sor Antonina tingués una mentalitat més oberta i l'hagués acceptada de seguida.³⁸

Antonina Cabanellas el 1806, l'any en què Maria Agnès professà, tenia 52 anys i devia ser respectada dins del monestir pel seu origen benestant i pels càrrecs que ocupava; la seva amistat va suplir l'aïllament dins del claustre que la jove monja patia. D'altra banda, sabem que aleshores el monestir no comptava amb una bona biblioteca,³⁹ però les monges podien tenir-ne una de pròpia a la cel·la. Això féu Maria Agnès, proveint-se de llibres de l'exterior i suposam que mitjançant el prevere i humanista, Joan Muntaner i Garcia, amb qui sempre tingué una bona relació. Aquest, com a canonge de la Seu i ostentant importants càrrecs al bisbat, a més de visitador de convents,⁴⁰ tenia accés al monestir de les Jerònimes i esdevingué ben aviat el mestre i protector de la jove lectora.⁴¹

Ella dedicava el temps lliure, que li deixaven els actes religiosos de la comunitat, a fer de mestra d'algunes al·lotes educandes,⁴² a fer brodats i treballs d'agulla i sobretot a llegir. Fruit d'aquest estudi fou una bona formació humanística, en història i art, dominant, a més de la llengua pròpia, tres llengües modernes: l'italià, el castellà i el francès i essent capaç d'escriure i d'expressar-se amb fluïdesa en llatí.⁴³ Com s'ha posat de relleu,

38 Carles Manera reproduceix el llinatge Cabanellas entre els grans exportadors mallorquins d'oli a França durant el segle XVIII i precisament Leonard Cabanellas, pare de sor Antonina, hi consta com un dels majors exportadors. Vegeu MANERA, 1990: 60, 73 i 77. Carles Manera (2001: 82, nota 72) reproduceix de l'estudi de P. Boulanger «Marsella i el comerç dels olis de les Balears al segle XVIII» que el 1800 el 64 per % de l'oli espanyol descarregat al moll marsellès provenia de Mallorca. D'altra banda, la mare de sor Antonina, Joana Maria Mayol, també provenia d'una família de patrons comerciants de Santa Creu que seguint la norma de l'endogàmia dels comerciants, s'emparentà amb els Cabanellas.

39 ESTELRICH, 2002: 330-333.

40 Joan Muntaner i Garcia des de 1795 era canonge de la Seu i visitador dels convents de religioses com informa J. M. Bover ([1868] 1976: 529-533). Segons s'explica a la *GEM*, vol. 11, p. 254, Muntaner era l'home de confiança del bisbe Bernat Nadal, ambdós d'idees liberals, i des de 1811 a 1813 el suplí al bisbat de Mallorca, mentre Nadal exercia un brillant protagonisme com a diputat a les Corts de Cadis. Muntaner també tingué l'important càrrec de vicari general governador en 1818, tornant a ser-ho de 1820 a 1823. Veure la biografia de Muntaner a BOSCH, 2008.

41 La bona relació que M. Agnès sempre tingué amb el canonge Joan Muntaner queda palesa en la defensa que ell féu de l'anul·lació dels vots de M. Agnès des del 1824, segons consta a: *Expediente de Sor Mre Margarita del monasterio de Santa Elisabet de Palma*. Archivo Nunciatura. Madrid, núm. 272, Archivo Segreto Vaticano. He d'agrair a l'amic Gabriel Seguí les gestions fetes amb l'Arxiu Vaticà.

42 Sabem per Bover, [1868] 1976, que Ribera com a mestra de senyorettes educandes les ensenyava el perfeccionament de la lectura i l'escriptura, labors d'ornament i la doctrina cristiana. Per aquesta darrera seguia el catecisme en català del Bisbe Nadal, segons un mètode explicatiu, en forma de diàleg, que ella havia inventat i redactat. José L. Sánchez Lora, 2006, referint-se a les educandes dels convents explica que una forma que tenien les famílies de persuadir una filla a prendre els hàbits era que de petita entràs d'educanda a un convent. Així s'acostumaria a la vida del claustre fins que pogués entrar de novícia a l'edat reglamentària de tretze anys.

43 No era casual que el seu protector, Joan Muntaner, tingués una sòlida formació en humanitats, fos un reconegut llatínia, conreant el gènere epistolar i líric en llatí, fent investigació arqueològica i formant part de

era molt difícil que les dones sabessin llatí durant el segle XVIII i bona part del XIX ja que era una llengua d'èlit i es considerava patrimoni dels barons.⁴⁴ Les monges, per raó de gènere, sofrien enormes discriminacions respecte als seus homònims masculins, els frares regulars. Una de les més fortes era la clausura, aplicada només a les dones i ideada per l'església masculina, en ares de l'obsessió per l'honestedat de la dona.⁴⁵

Una altra marginació, patida per les monges respecte als clergues, era la seva superficial formació. Mentre que frares i capellans dominaven el llatí i els darrers, si més no, estudiaven als seminaris, les monges només eren formades en el convent en la doctrina i pràctiques religioses. I se les negava el llatí que era la llengua de relació i de poder dins de l'Església i aleshores encara era un camí per accedir a l'alta cultura.⁴⁶ Tanmateix, de vegades la pressió de determinades monges aconseguia del prelat el permís per a tenir classes de llatí. Sembla ser que aquest fou el cas de sor Margalida, Maria Agnès Ribera en el segle, ja que Josep Estelrich ha documentat que durant aquells anys al monestir de Santa Elisabet hom demanà un permís perquè alguns seminaristes ensenyessin llatí a unes monges que ho havien sol·licitat.⁴⁷ A Maria Agnès saber tant llatí com idiomes moderns li serien imprescindibles quan hagué de viatjar per Europa i defensar-se a Roma en aquella llengua clàssica i en italià davant del tribunal pontifici.

Pocs anys després de la seva professió, una altra notícia havia de tornar a trasbalsar la vida de Maria Agnès dins del claustre. Fou l'any 1810 quan Jeroni, son pare, finalment, decidí casar-se amb Margalida Garau, després d'haver-se frustrat el projectat matrimoni de Madrid i

---

diverses Acadèmies lligades a la història i a les llengües clàssiques. Veure la biografia de Joan Muntaner a BOVER, [1868] 1976: 529-533.

44 L'ensenyament del llatí es negava a les dones pel seu caràcter de cultura d'èlit que es reservava per als barons i així es ridiculitzava a les *latines* donant-les trets andrògins com explica Mónica Bolufer (1998: 145-147, 162 i 163).

45 Josep Estelrich, 2008, parla de la imposició de la clausura femenina després del Concili de Trento i de l'aferrissada resistència que trobà per part de la priora i de les monges, precisament, del convent de les Jerònimes durant el segle XVII. José L. Sánchez Lora, 2006, p. 136 i 137, sosté que mentre els frares entraven i sortien dels convents, la clausura de les monges era una exacerbació del tancament domèstic femení, ja que la puresa de la monja encara es sobrevalorava més i més s'havia de protegir perquè «en ausencia de hombres guardianes, sólo el grosor de muros y redes es garantía».

46 BOLUFER, 1998: 145-147, 162 i 163.

47 Josep Estelrich ha estat durant molts d'anys l'arxiver del monestir de Santa Elisabet i a l'estiu de 2009 em parlà d'haver trobat una referència a l'arxiu a aquelles classes de llatí, constituint-ne una excepció.

d'haver mort el seu oncle Joan Ribera,⁴⁸ impulsor d'aquell i contrari a les noces de Jeroni amb Margalida, l'antiga criada de la casa. Aleshores una vella serventa de Garau visità la jove monja per a revelar-li que ella havia estat la vertadera padrina en el seu bateig a l'Hospital General i la seva senyora era la seva mare, que s'acabava de desposar amb son pare. D'aleshores ençà, Maria Agnès no perdonà a la mare aquell engany interressat i que s'hagués amagat, en comptes d'impedir que la fiquessin al convent per força, i, conseqüentment, es negà a tenir relació amb ella. Aleshores tingué la convicció que tant son pare com sa mare l'havien fet víctima dels seus propis interessos fins a aconseguir-los, mentre que ella continuava tancada entre aquells murs. De fet, els pares de Maria Agnès haurien pogut exclaustrear-la, una vegada legitimitzada, perquè ella encara era a temps d'acollir-se a la llei del quinquenni,⁴⁹ encara amb més raó si es té en compte que des del 1810 s'havia entrat dins d'un règim liberal i a Mallorca governava la diòcesi Bernat Nadal, un prelat d'idees avançades. El 1810 Maria Agnès encara es trobava dins del quinquenni reglamentari per a sol·licitar l'anul·lació de la seva professió, tot i que ningú la informà d'aquest dret, com ella declarà molts d'anys després.⁵⁰ Però els seus progenitors res feren en aquest sentit, cedint al xantatge al qual, com es veurà més endavant, els sotmetia el germà segon, Bernat Ribera Ribera, el qual, traspasat Jeroni, en seria l'hereu i, per tant, el gran beneficiat del fet que ella continuàs dins del convent. D'altra banda, l'aïllament de Maria Agnès dins la clausura es degué incrementar durant els darrers 8 anys d'enclaustrament, fins la seva secularització en 1821. Ja que el 1813 encara restà més sola arran de la mort de la seva amiga i consellera, sor Antonina Maria Cabanellas.

Després del desengany que li suposà descobrir el seu origen i com havia actuat la seva mare, ella arribà a la conclusió que si volia ser lliure

48 L'oncle Joan Ribera Noguera va morir, precisament, el 1810 i la seva germana Maria Ribera Noguera, àvia de Maria Agnès havia finat el 1805.

49 La llei del quinquenni permetia l'anul·lació dels vots dins dels cinc anys posteriors a la professió religiosa. D'altra banda, Mónica Moreno (2000: 63) explica el cas d'una monja expòsita alliberada del convent justament pels seus pares: «Una solución feliz tuvo el caso de una religiosa del convento de la Madre de Dios de Salamanca, que solicitó secularizarse porque después de bastantes años que ha que ingresó en el convento como expòsita, acaba de conocer a sus padres de holgada posición que la han legitimado y demostrado particular cariño».

50 Segons la declaració de Maria Agnès, recollida a *l'Auto del Tribunal Eclesiástico Ordinario de Mallorca de 1826* (vid. Fonts).

només podia comptar amb les pròpies forces i li era necessari traçar un pla. I, per això, segons la seva declaració del 4-IV-1826, davant del Tribunal Eclesiàstic Ordinari de Mallorca, des del casament dels seus pares havia decidit adaptar-se formalment i complir amb les normes de la comunitat, a la vegada que cercava un mitjà lícit per a exclaustrar-se. Prova d'aquesta aparent adaptació és que Maria Agnès, entre 1815 i 1818, exercí el càrrec de procuradora.⁵¹ Les monges procuradores tenien una important responsabilitat, junt amb les clavàries, ja que duïen els llibres de comptabilitat del convent, on anotaven les despeses i ingressos de la comunitat, mentre feien un seguiment dels censos i rendes de terres i immobles que posseïa el monestir. Pensam que aquest entrenament en la gestió del patrimoni conventual li degué ser de gran valor per a gestionar posteriorment la seva abundant herència.

Però Maria Agnès, segons la seva esmentada declaració del 1826, des del 1810 començà a informar-se, mitjançant els capellans als quals tenia accés i que l'emparaven, sobre les possibilitats legals de secularitzar-se. Segurament el període revolucionari que es visqué durant la Guerra del Francès i les reformes de les Corts de Cadis la degueren encoratjar sobre el seu possible retorn a la vida seglar i, sobretot, tenint en compte que la Mallorca d'aquells anys comptava amb unes autoritats eclesiàstiques liberals. Així ho comunicà a fra Julià Fiol, que continuava sent el seu confessor; el qual, ara penedit d'haver col·laborat en el seu tancament, li donava suport.⁵² Però tanmateix ni ell ni ningú la informà que, des del dia de la professió, tenia un quinquenni per a fer-se enrera dels seus vots. Els seus pares, una vegada casats i, per tant, desapareguda l'amenaça de perdre l'herència, ni l'avisaren ni res feren entre 1810 i 1811 —durant l'any que encara li restava del dit quinquenni— per tal de treure-la d'aquella forçada clausura.⁵³ Sospitam que, tot i que hagués mort l'oncle Joan, continuava existint una forta

51 ESTELRICH, 2008: 361.

52 Segons la declaració de Pere Josep Bonet, capellà de l'Hospital General, recollida a l'*Auto del Tribunal Eclesiàstic Ordinari de Mallorca* (vid. Fonts), i feta el 9-VI-1826, els clergues Julià Fiol i Mateu Cañellas, comissionats per son pare, des del 1802 havien estat fent gestions pels convents femenins de Palma, fins a aconseguir que al de les Jerònimes admetessin Maria Agnès.

53 A la declaració de Fra Miquel Ferrer del 7-VI-1826, a l'*Auto del Tribunal Eclesiàstic Ordinari de Mallorca* (vid. Fonts) consta que ell fou el primer que li parlà de la llei del quinquenni, tan tard com en 1823 i una vegada exclaustrada.

pressió familiar perquè Maria Agnès mantingués la renúncia a tots els seus béns, lligada a la seva professió, i que al morir son pare, sense fills, passarien al seu germà segon, Bernat Ribera Ribera.

Però si la injustícia que hom havia comès amb ella li creava solidaritats d'alguns clergues liberals, com el canonge Muntaner i Garcia, també tingué l'ajut d'un recalcitrant absolutista com el trinitari fra Miquel Ferrer Bauçà —que tenia accés al convent com a confessor de les monges— i féu de testimoni, a favor d'ella, en el procés del 1826.⁵⁴ En la seva declaració afirmava que el 1816 va conèixer Maria Agnès quan li havia sol·licitat que fos el seu confessor i que ella li havia explicat la seva idea de cercar la forma legal de secularitzar-se. Però que, si en un primer moment ho havia reprovat, després de valorar les forçades circumstàncies, havia acabat donant-li suport. A més a més, el trinitari estava en contacte amb Jeroni Ribera i coneixia els enormes remordiments que ara el torturaven per haver sacrificat la seva filla i per això l'aconsellà que cooperàs en la seva secularització. Ella, com a monja de clausura, tenia grans dificultats per a contactar amb missers, notaris i altres homes influents o experts en legislació, necessaris per a tramitar la secularització. Nogensmenys, aconseguí interessar en la seva defensa diversos clergues, alguns amb gran poder, els quals l'acabarien ajudant en la sortida del claustre. No s'ha d'oblidar que en un món patriarcal com el de l'època els convents femenins tenien una absoluta dependència jurisdiccional i litúrgica del clergat masculí.

No sembla fruit de l'atzar la tria que féu el 1816 del seu nou confessor, fra Miquel Ferrer Bauçà,⁵⁵ que ja tenia relació amb el convent com a confessor d'altres monges. Aquest clergue tan combativament antiliberal havia estat molt actiu contra el constitucionalisme des del 1812, dirigint diaris absolutistes i publicant nombrosos llibres. Fou perseguit pel règim liberal però amb la Restauració absolutista de 1814 gaudí de gran influència política. En aquest any les circumstàncies polítiques havien canviat i Maria Agnès necessitava algú ben relacionat amb les noves autoritats. Perquè el restituint rei derogava tota la legislació liberal de Cadis,

54 A l'*Auto del Tribunal Eclesiàstic Ordinari de Mallorca* (vid. Fonts), declaració feta el 7-VI-1826.

55 Vegeu Miquel Ferrer Bauçà *GEM* vol. 5, p. 274.

reinstaurava la Inquisició i perseguia tot allò liberal per moderat que fos. Mentrestant, als carrers de Palma les masses enfervorides passejaven en manifestació a fra Miquel Ferrer, alhora que cremaven públicament els edictes i escrits que Joan Muntaner i Garcia,⁵⁶ l'anterior vicari general, havia publicat durant el període liberal i assaltaven la casa del cunyat de Muntaner i diputat a Cadis, Guillem Moragues,⁵⁷ cremant els seus papers. Corrien mals temps per al liberalisme, i fins i tot per a autoritats eclesiàstiques properes a aquesta ideologia ja que, entre 1814 i 1820, el bisbe Bernat Nadal i Crespí i el seu vicari general, Joan Muntaner i Garcia, lleial executor de les seves disposicions, passaren per una situació compromesa per haver pres mesures com la supressió del Sant Ofici i el suport actiu a la Constitució,⁵⁸ que es criminalitzaren. En aquesta situació Maria Agnès necessitava per a la seva causa la intercessió, no d'un capellà liberal, sinó d'algú com fra Miquel Ferrer, influent en el nou règim absolutista. A més a més, per la seva condició de monja, amb qui podia parlar amb més confiança, sense el control de les altres monges, era amb el seu confessor. Aquest tenia molta influència dins del convent —donada l'estructura androcèntrica de les comunitats— i també era un important contacte amb l'exterior. Fra Miquel Ferrer, a més a més, tenia prou prestigi per a fer de mitjancer entre ella i son pare, qui era una peça fonamental per a engegar el procés de secularització ja que només ell podia explicar les causes de la forçada professió de la filla i seria qui l'acolliria a la casa pairal si ella arribava a deixar el monestir. I entre Miquel Ferrer i Julià Fiol acabaren convencent el pare, el qual, ja de ple dins la vellesa, se penedia d'haver sacrificat la filla, ara que l'havia legitimat.

56 BOSCH, 1990: 61-78.

57 Moragues era cunyat del canonge Joan Muntaner i Garcia, relator de la Reial Audiència mallorquina, fou diputat liberal a les Corts de Cadis i a les de 1820-23, essent perseguit en les dues reaccions absolutistes. Vegeu BOSCH, 1991: 36 i 37.

58 FERRER FLÓREZ, 2001. Tanmateix el bisbe Nadal només patí uns 4 anys de marginació absolutista perquè morí el 1818.

2. EL LIBERALISME ALLIBERA LES VÍCTIMES DEL CLAUSTRE

El gener del 1820 l'absolutista Ferran VII hagué d'acceptar la constitució de 1812, arran del pronunciament del tinent coronel Riego. S'obria un període de llibertat que afavoriria els plans de Maria Agnès Ribera d'abandonar la vida religiosa. Durant l'estiu del 1820 el govern instà el rei perquè pregàs al pontífex de Roma, Pius VII que alleugerís el rigor de les regles fins a aconseguir la secularització dels frares i de les monges que ho sol·licitessin. El 30 de setembre Pius VII «declaró ser necesario levantar el rigor de las reglas establecidas para secularizaciones, y autorizó a su Nuncio para recibir los recursos de todos los religiosos que creyesen tener motivos para solicitarla [la secularització]».¹ El 25 d'octubre de 1820 les Corts dictaren una llei sobre secularitzacions que disposava que els frares i monges que es volguessin exclaustrear n'hi hauria prou amb al·legar, davant l'autoritat competent, la manca de «quietud i de tranquil·litat de consciència». I quelcom molt important per a poder començar una nova vida i tornar-se a incorporar a la societat civil: l'Estat els garantia una pensió. En aquest sentit, a començaments de març de 1821,² Joan Muntaner i Garcia, com a vicari general, feia pública una Reial Ordre del 14-II-1821, que permetia que les monges que decidissin secularitzar-se no haguessin d'esperar el procés dins del convent i poguessin fer els tràmits des de casa seva, per tal de no rebre

1 Josep Estelrich, 2008 p. 358 i 359.

2 *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma* del 4-III-1821.

vexacions de les altres monges, per aquest fet.³ Així, quan una monja hagués fet la instància demanant la secularització quedava sota la protecció del cap polític provincial que hauria de visitar-la al convent, davant de l'abadessa, i si es ratificava el cas, el poder polític vetllaria per la seva sortida del convent. El 28 d'abril, el cap superior polític de Balears envià el vicari general, Joan Muntaner i Garcia, la Circular del Ministeri, donant les instruccions pertinents perquè es complís la nova llei i aquest la transmeté l'endemà mateix als superiors de monestirs i convents, entre ells a la priora del monestir de les Jerònimes.

A Mallorca sembla ser que aquella possibilitat de deslliurar-se d'un claustre imposat contra la pròpia voluntat tingué un important ressò. Se'n secularitzaren 49 monges, un 10 per % de les professes de l'illa, i del convent de Maria Agnès n'arribaren a ésser nou, comptant-la a ella.⁴ Les nou es secularitzaren en només un any i mig, i pels seus expedients⁵ es pot deduir que vàries d'elles no havien pogut elegir amb llibertat aquell destí per a tota la vida. Ja que els seus pares a una edat molt tendra les havien tancat dins dels murs conventuals, sense que tinguessin temps de conèixer el món. Aquest fou el cas de Maria Magdalena Nadal i Ferrer de Sant Jordi qui entrà al monestir als 8 anys i professà als 15. El cas d'Antonina Moyà i Gelabert fou encara més ple d'irregularitats, ja que entrà al claustre a la primerenca edat de 5 anys i professà només amb 14 anys. També Margalida Noguera i Mas, òrfena de pare i mare, era un infant de 8 anys quan fou dipositada a les Jerònimes, professant amb 15 anys. De Maria Francesca Montaner i Bordoy no consta l'edat amb què entrà al monestir, però el cert és que no acomplí el termini preceptiu del noviciat, ja que professà transcorreguts menys de dos anys del seu ingrés al convent.

Per primera vegada es concedia una secularització voluntària, sancionada pel Papa i propiciada des del govern. Aquell significatiu

3 Per a entendre que els legisladors liberals volguessin alliberar les exclaustrades voluntàries de possibles vexacions, infringides per les seves companyes que romanien al claustre, s'ha de tenir en compte el daltabaix que suposava per als convents que les monges que els abandonaven en poguessin reclamar les dots. A més del factor de desprestigi social que suposava que dones que duïen entre 15 i 20 anys de vida de clausura, ara es volguessin secularitzar. També és possible que aquells reformadors liberals tinguessin present el llibre *La Religieuse* de l'enciclopedista Denis Diderot —del qual no casualment s'acabava de publicar una traducció al castellà el 1821— i en què el seu autor descriu les vexacions que rebé la protagonista per part de les altres religioses quan volgué anul·lar els seus vots.

4 XAMENA / RIERA, 1986.

5 ESTELRICH, 2008: 361-363.

abandonament dels murs conventuals només s'explica perquè ara es donava a aquelles dones —molt de temps apartades del món i rebutjades per llurs famílies— una possibilitat real de sobreviure amb la pensió vitalícia atorgada pel govern. Però la raó de fons estaria en la quantitat de vocacions forçades que s'havien acumulat, durant anys de manca de llibertat i d'Inquisició, especialment per a les dones. Les filles eren propietat del *pater familiae* qui concertava els matrimonis segons la seva conveniència. Monestirs i convents foren durant molt de temps espais receptors de dones, dones excedentàries dels llinatges; d'aquelles que no trobaven lloc en les estratègies matrimonials que ordien els interessos familiars.⁶

A Palma durant el Trienni Liberal una onada de politització inundà els carrers, tant si era de signe liberal com absolutista. La possibilitat de l'exclaustració voluntària de monges es va viure per part dels liberals com un cant a la llibertat amb tints romàntics i des de la premsa progressista es lloava aquesta mesura. El teatre, com ha passat a totes les situacions de canvi, constituïa un mitjà propagandístic de primer ordre i enfervoria les masses que hi acudien. Com explicava el *Diario Constitucional*,⁷ durant tots aquests primers dies de març de l'any 1821, una companyia d'aficionats progressistes feien funcions d'enaltiment de la nova situació de llibertat, al Coliseu de Palma. Entre els assistents es comptava amb una bona representació de la Milícia Provincial, voluntaris liberals, i de soldats de la guarnició que confraternitzaven amb el públic. Les autoritats, els milicians i els soldats beneïen la companyia de teatre, pel seu paper de difusora dels nous valors constitucionals i el batlle constitucional de Palma, Ramon de Villalonga, convidava la troupe d'aficionats a un banquet per agrair-los la seva tasca patriòtica. Al finalitzar les funcions de teatre desfilaven units els membres de les dues milícies, recollint els visques a la llibertat per part del públic.

Doncs bé, en ple procés de secularitzacions la companyia d'aficionats va interpretar una adaptació de la novel·la de Denis Diderot *La Religiosa*, sobre el drama d'una jove feta monja per força, personatge racional

6 MUÑOZ, 2006.

7 *Diario Constitucional, Politico y Mercantil de Palma* del 8-III-1821.

que encarnava tots els valors liberals enfront del fanatisme i manca de llibertat de l'Antic Règim.⁸ I prova de l'ambient propici que envoltava les mesures d'exclaustració és que quan l'actriu que encarnava la jove monja va acabar el seu cant a la llibertat, el públic enfervorit esclatà en crits patriòtics i entonà el tràgala. Tot identificant-se amb la nova situació, el corresponsal del diari palmèsà comentava: «[...] ya no es un delito el decir que los padres no pueden por sus caprichos condenar a sus hijos a la soledad de los claustros, y que estos bajo el aspecto de asilos de la inocencia encubren a veces mil víctimas del interés, de la barbarie y del fanatismo».⁹ Com es veu hom apuntava a l'interès econòmic com a causa de moltes falses vocacions conventuals i l'articulista acabava amb aquesta exhortació: «Oh vosotras las que existís quizás en este estado, alegraos con todos los hombres libres, vuestras cadenas van ya a romperse, los encantos de la vida social os aguardan y estos claustros que tan inútilmente adornásteis con vuestras raras bellezas no tornarán ya a ver sacrificios tan crueles».

Com ja s'ha dit, durant tot el Trienni Liberal s'hi varen denunciar casos de nines i joves que havien estat tancades contra la seva voluntat al claustre. El 21-IV-1823 el *Diario Patriótico de la Unión Española*, òrgan d'una societat maçònica publicava l'article titulat *Tiranía* que delatava el convent de la Concepció perquè feia vuit anys que havien admès a una nina de dos anys amb la seva tia. L'infant que ara tenia 10 anys era retin-guda contra la seva voluntat, fent creure que era una educanda. El diari ja havia denunciat aquests fets però la família per determinats interessos havia pressionat al bisbe perquè la nina continuàs tancada. El redactor estava decidit a treure-la de la clausura perquè aquell ser innocent havia de gaudir del món fet pel Criador i hi afegia: «Cierreense enhorabuena las que la edad haga abrazar semejante partido; pero no a la que ha venido a la vida para sufrir, padecer, murmurar y maldecir su suerte cuando el natural instinto le haga conocer el peso de su desgracia».

8 *La Religieuse* de Denis Diderot fou traduïda al castellà com *La Religiosa* per un tal Don M. V. M. i publicada el 1821 per Rosa librero, Gran patio del Palacio Real, París. La protagonista de la dramàtica narració, Susane Simonin, tenia moltes coses en comú amb Maria Agnès. Per començar era una filla no volguda, fruit d'un adulteri, que fou tancada al claustre per força. També era culta i intel·ligent i disposada a lluitar per la seva llibertat, enfrontant-se a la seva comunitat i essent víctima de durs abusos per part d'aquesta.

9 *Diario Constitucional, Politico y Mercantil de Palma*, 6-III-1821.

Tanmateix els detractors de les secularitzacions també eren molt actius dins dels convents de clausura i, especialment, els frares regulars —molts d'ells feien de confessors de les monges— i tractaven de dissuadir les que mostraven desigs d'abandonar el convent. Això ja havia estat denunciat pel cap superior polític, Guillem de Montis, en una circular del 11-XII-1820, alertant els priors que amenaçassin els religiosos que es volguessin exclausturar. Però aquella advertència havia estat debades i sembla ser que des del març del 1821 les pressions havien augmentat, la qual cosa obligava el nou cap polític, Antoni Buch, a enviar una circular a les prioros dels convents.¹⁰ Buch denunciava que tenia notícies que alguns «emplean con las religiosas medios tenebrosos de seducción, dando a entender a muchas desgraciadas que aspirarían a salir del claustro, que incurren en el delito de apostasía, que rompen los vínculos sagrados, que son esposas infieles, con otras especies sugeridas por la estolidez, el fanatismo, o, lo que es peor por el interés personal y el cálculo innoble de propias conveniencias». El cap polític ordenava a les prioros que reunissin els capítols dels seus convents i els llegissin aquesta circular, la qual acabava amenaçant que actuaria amb tota fermesa amb aquests mals eclesiàstics.

I enmig d'aquesta confrontació ideològica, la primera que abandonà el claustre fou Maria Agnès Ribera el dos de maig de 1821, cinc dies abans que les altres jerònimes exclaustrades. Si la seva priora havia rebut la circular de secularització el 29 d'abril, ella s'havia avançat en les diligències i ja comptava amb el permís escrit del vicari general, per al cap de tres dies deixar la clausura. Aquesta rapidesa en tramitar els seus papers era prova que ja feia un temps que estava preparant la secularització. L'amistat amb Joan Muntaner, vicari general, segurament féu que ella comptàs amb informació privilegiada de com s'estava desenvolupant el procés i que les Corts el 25 d'octubre del 1820 ja havien aprovat les secularitzacions. El que és cert és que, com a mínim, des del mes de febrer de 1821 l'encara sor Margalida ja havia demanat al vicari general deixar el convent i era una de les dues monges de Sant Jeroni —de la llista de 26 de tot Mallorca— pioneres en demanar l'exclausturació.¹¹ Prova d'això és que quan Jeroni Ribera,

10 *Diario Constitucional, Politico y Mercantil de Palma* del 13-VII-1821.

11 *Diario Constitucional, Politico y Mercantil de Palma* del 15-III-1821.

son pare, el 10 de març del mateix any, redactà el seu testament, afirmava que Maria Agnès ja estava tramitant la seva secularització.¹² Jeroni en la seva darrera voluntat feia la seva dona usufructuària i la filla hereva, si aconseguia la secularització. Ara bé, no esmentava res de com l'havia obligat a professar ni de les causes de dita violència, la qual cosa hauria estat viat a la seva filla tot un calvari de plets civils i de tribunals eclesiàstics. Però, tot i això, Jeroni Ribera, mesos abans que ella sortís del monestir, ja estava col·laborant en la secularització i, sentint-se culpable, volia anar més enllà i tramitar la nul·litat dels vots, com declararen més endavant fra Miquel Ferrer i ella mateixa.¹³ Amb aquesta darrera mesura ella tornaria plenament a la vida seglejar, podria recuperar la seva herència i es podria casar, mentre que la secularització no l'alliberava de complir els vots ni de la renúncia patrimonial.

El dos de maig de 1821 Maria Agnès va anar a viure, per primera vegada, al casal familiar del barri de Sant Jaume on son pare habitava com hereu dels Ribera. Ja casats els pares, des del 1810, ella era la filla legítima d'aquella casa pairal i de segur que per a ella, el reconeixement social que implicava habitar al casal, significà una passa important en la construcció de la seva robada identitat. A més a més, fou ben acollida per son pare, tot i que aquest retrobament va durar molt poc perquè, al cap de dos mesos que Maria Agnès havia sortit del convent, l'onze de juliol de 1821, Jeroni Ribera deixava aquest món.

Com a resultat d'aquest traspàs el fideïcomís passà al germà segon de son pare, Bernat Ribera Ribera, qui devia ser el més interessat que continuàs la renúncia de Maria Agnès a la seva herència —vinculada a la professió religiosa encara vigent— per tal de sumar l'important patrimoni d'aquesta al que li corresponia a ell pel fideïcomís.¹⁴ D'altra banda,

12 *Testament de Jeroni Ribera Ribera*, 10-III-1821.

13 *Expediente redactado por el procurador Nadal Estelrich en defensa de Maria Inés Ribera*.

14 Tot ens duu a sostenir que els interessats en el patrimoni de Maria Agnès —autors dels plets i via crucis que la feren patir— foren el seu oncle Bernat Ribera Ribera, el seu fill Jeroni Ribera Ayala i el seu nét Jeroni Ribera de Cózar i les corresponents viudes Maria Ayala i Francisca de Cózar. Jaume Ribera Ribera, l'altre oncle de Maria Agnès i el seu primogènit Jeroni Ribera Vich, tingueren una molt bona relació amb ella i per això foren afavorits en els testaments que ella redactà el 1833 i el 1834. Fins al punt que en ambdós documents va fer marmessor aquest cosí. Vegeu els testaments de Maria Agnès Ribera a BONET, 25-II-1833 i 7-VIII-1834. A més a més, en el darrer testament de Maria Agnès de 19-VIII-1859, redactat pel notari Pere Josep Bonet (19-VIII-1859), ella nomenava com a darrer successor seu Jeroni Ribera Vich i després el fill d'aquest, Jaume Ribera Carbonell. Aquest darrer seria el germà de Rosa, tia de l'escriptor Llorenç Villalonga i qui té totes les probabilitats d'ésser la famosa dona Obdúlia de les seves novel·les, com sosté P.

a part de Bernat, només restava un altre fill baró de l'avi Jeroni Ribera Marquès, Jaume Ribera Ribera, el germà petit. Però aquest s'havia apartat de les ínfulas nobiliàries de sa mare, la viuda Maria Ribera Noguera, i del seu oncle Joan Ribera Noguera, ja que el 1809 s'havia casat, contra la voluntat de la família, amb Rosa Vich Garí, filla d'un criat de la casa.¹⁵ Aquesta part de la família Ribera sempre tingué bona relació amb Maria Agnès i prova que Jaume Ribera i els seus fills foren marginats pels hereus Ribera Ayala és que, quan el 17-XII-1814 aquest morí a Capdepera, no féu testament perquè no posseïa propietats.

Però tornant a Jeroni, el pare de Maria Agnès, abans del seu traspàs i per les raons que fossin, encara no havia arranjat les diligències per a la nul·litat dels vots de la filla. I en conseqüència, només morir el pare, la part interessada de la família assetjà Maria Agnès amb nombrosos plets per tal de fer-se amb les seves propietats. Era l'inici d'una llarga i tèrbola conspiració dels hereus Ribera, els quals estaven convençuts que ella per ésser dona, sense la protecció d'un marit, ni d'un pare ni de germans mascles, es veuria incapaç de defensar els seus interessos. Però ella no s'acovardí i des del primer moment preparà la seva defensa, dedicant més de vint anys de la seva vida a lluitar per un destí personal i pel seu patrimoni.

Just enterrat son pare, Maria Agnès decidí començar ella les gestions per a la derogació dels vots que ell just havia investigat abans de morir. Perquè, segons declarà l'advocat de can Ribera, Josep Tries —doctor en ambdós drets i degà del Col·legi d'Advocats—, Jeroni Ribera poc abans del seu traspàs li havia consultat què havia de fer per a obtenir l'esmentada nul·litat.¹⁶ Maria Agnès començà aprofitant els contactes que tenia amb el clergat i, així, quan el prevere Antoni Albertí, amic de son pare, la visità per a donar-li el condol, ella li manifestà que pensava engegar el procés d'anul·lació dels seus vots i que l'ajudàs. Albertí n'estigué d'acord i li assegurà que en el seu immediat viatge a Madrid s'informaria de les passes adients per a fer-ho.

de Montaner (1989: 10). Aquest autor també a la mateixa obra (1989: 9) dona una altra informació sobre els desitjos d'ennobrir-se de Bernat Ribera Ribera, ja que el 1789 va presentar els seus papers de noblesa per tal de ser cadet del Regiment de Cantàbria.

15 MONTANER 1989: 10.

16 Declaració del 8-VI-1826 a l'*Auto del Tribunal Eclesiàstico Ordinario de Mallorca*.

Però al cap de poc més d'un mes d'haver finat son pare, una epidèmia de pesta groga s'estengué per Mallorca i especialment per la ciutat. Era el setembre de 1821 i, com històricament s'havia esdevingut, la gent acabalada i les autoritats abandonaven Palma i es refugiaven a les seves propietats rurals per a fugir del contagi. Noblesa, burgesia i mossoneeria, és a dir, tot aquell que tenia una casa al camp, per petita que fos, se n'anava deixant artesans i obrers sense feina durant el temps que duràs la malaltia. Una vegada instal·lats a les seves possessions pressionaven les autoritats locals perquè establissin un cordó sanitari que no deixàs entrar ningú més de fora del terme, pensant que així evitarien l'arribada de la pesta. D'aquesta forma s'aturava el comerç i es desabastia la ciutat, creant-ne encara més fam i atur. D'altra banda la pròpia Junta Municipal de Palma formà un cordó de soldats i paisans, voluntaris liberals, armats que impedièn a trets el pas de qualsevol persona, aïllant encara més a trenta mil ciutadans de la resta de l'illa. Però allò greu fou l'actitud poc exemplar de les autoritats quan la Junta Superior de Sanitat, escudant-se en una oblidada Ordre Reial, decidí que el Govern Superior Polític i la Junta sortissin de la ciutat i s'establissin a la Cartoixa de Valldemossa.¹⁷ Així des del 18 d'octubre de 1821 i des d'aquell segur indret es limitaven a dirigir circulars als pobles de l'illa perquè «tinguessin caritat amb els pobres ciutadans». La Junta Superior de Sanitat establí un hospital al convent de Jesús, extramurs de la ciutat i habilità un llatzaret al monestir de la Real.

La febre groga, que només afectà Palma, unida a la fam que l'acompanyà, es cobrà un saldo de 5.000 morts, el més elevat en víctimes d'una epidèmia de tot el segle XIX. Com a resultat moriren també alguns dels metges que es quedaren al seu lloc i no es refugiaren a Valldemossa amb les autoritats. La major part de galenos, militars, religiosos i religioses compliren amb el seu deure i no abandonaren els malalts. Tanmateix els majors hisendats es mostraren greument insolidaris quan la Junta Municipal, la Junta Superior de Sanitat, la Diputació Provincial i l'Ajuntament de Palma els reclamaren un impost extraordinari, la talla, per tal de fer front a les fortes despeses que hom preveia abans que s'estengués

¹⁷ Per a la descripció de l'epidèmia, l'actitud de les autoritats i les mesures aplicades vegeu RODRÍGUEZ TEJERINA, 1986.

la malaltia. Segons es recull als exemplars del *Diario Constitucional* de Palma, de mitjan juliol de 1821, fou justament l'oncle de Maria Agnès, Bernat Ribera Ribera, en representació dels majors contribuents, qui es negà a admetre la talla. El germà segon del difunt Jeroni Ribera Ribera feia pocs mesos que havia heretat el fideïcomís d'aquest, amb la part corresponent de béns immobles rústics i urbans. Finalment hom optà per acunyar moneda amb la plata de les esglésies, amb el vistiplau del vicari general de la diòcesi, el liberal Joan Muntaner i Garcia. Amb l'arribada dels freds, el 20 de desembre remeté l'epidèmia; aleshores les autoritats tornaren a Ciutat i com era costum organitzaren un *Te Deum* d'acció de gràcies a la Seu.¹⁸

Durant els mesos que durà la pesta groga, Maria Agnès, la seva mare i els nombrosos criats es refugiaren a la possessió familiar de Son Alegre, al terme de Marratxí, fins que la malaltia finalitzà. La convivència amb la seva mare no degué ser fàcil per a la recent exclausturada ja que, com ella mateixa declarà el 1826,¹⁹ la seva progenitora adoptava un posicionament frívol i només pendent del *què diran*, davant de les seves demandes d'aconseguir l'anul·lació definitiva de la professió religiosa. Margalida Garau dins la seva mediocritat volia que la seva filla s'acontentàs amb la secularització, com les altres monges que havien sortit, quan ella sabia que això li impediria refer la seva vida i recuperar el seu patrimoni. Perquè Maria Agnès no tenia assegurat gaudir de la seva herència, tot i sortir com a hereva al testament de son pare, fins que no quedàs derogada la seva renúncia de 1806, unida als seus vots. En aquesta situació només podia disposar dels ingressos que graciosament li cedís sa mare, qui com a usufructuària tenia tot el poder sobre l'herència, mentre no l'alienàs. Però Margalida Garau s'havia tancat amb la idea que era vergonyós que les monges abandonessin el convent i, encara més, que renunciessin als seus vots. Durant l'estada a Son Alegre el capellà de la casa, Julià Fiol,

18 Pere d'Alcàntara Penya a *La gent del cólera* (1897) denuncia els senyors que fugint de la ciutat deixen en la misèria els menestrals per endarrerir-los els pagaments. Vegeu també la descripció de la fugida dels ciutadans cap a les viles a l'obra del mateix autor *El cordó de la vila* (1934).

19 *Expediente redactado por el procurador Nadal Estelrich en defensa de Maria Inés Ribera*. La mare uns dies abans, 10-VI-1826, ja havia declarat que encara que el seu difunt marit volia tramitar l'anul·lació de vots de la filla, ella es negava perquè ho considerava una vergonya «por no haber sucedido semejantes salidas sino raras veces». Garau que no havia tingut en compte l'opinió *ben pensant* durant els vint anys que visqué com a amistançada de Jeroni, ara amb la seva filla es mostrava estugosa.

qui compartia aquell refugi contra l'epidèmia, també fou requerit per Maria Agnès perquè fes gestions per a retornar-la totalment a la vida civil. Ell es comprometé a demanar informació a un capellà amic seu que es trobava a Roma i a consultar-ho amb els preveres Miquel Ferrer i Joan Estelrich.²⁰

El 12 de març de 1822 el vicari general Joan Muntaner i Garcia —que continuava essent el seu protector— li va fer arribar l'ordre de secularització concedida pel Vaticà. I com ella estava interessada en anar més lluny, també demanà suport a un dels capellans de confiança de sa mare que era canonge de la Seu, Antoni Batle, brillant prior de la Casa de la Misericòrdia. A ell s'adreçà en una carta en què li demanava consell sobre les diferents formes d'anul·lació de professions. No sabem el paper que mossèn Batle jugà en el procés de nul·litat però sí que tenim constància que el 1826 declarà a favor seu i que a la tardor del 1823 la visitava a Son Alegre per aconsellar-la, entrevistant-se també a la possessió familiar amb el prevere Julià Fiol. Aquest darrer confessà a Batle el seu profund penediment per haver estat un peó fonamental de la professió religiosa de Maria Agnès i, a més a més, de no haver-la assabentat sobre els cinc anys de termini legal per a la renúncia. Perquè, com fra Miquel Ferrer declarà el 1826, ella no havia estat informada de la llei del quinquenni fins que ell mateix li va fer saber, el maig de 1823, amb ocasió d'una entrevista que mantingueren —per tal de parlar de la dissolució del seus vots— a una casa de camp on ell ara residia. La recent exclaustrada aleshores calibrà la durada de l'engany, tot i que manifestà al seu confessor que, tanmateix, durant aquells cinc anys no hauria pogut renunciar a la seva professió religiosa perquè es trobava greument amenaçada per son pare.

20 Mossèn Joan Estelrich era un dels clergues de confiança de sa mare. Arran del fet que el 1826 féu de testimoni al seu favor, Maria Agnès li diposità la seva confiança, fent-lo un dels seus marmessors en els dos testaments de 1833 i de 1834 ja citats.

3. L'EXILI I LA DESCOBERTA DE L'AMOR

Però el 7 d'abril de 1823 l'exèrcit francès dels Cent mil fills de Sant Lluís travessà els Pirineus i inicià una marxa a través de la península fins a acabar amb el darrer reducte del liberalisme a Cadis. En aquesta ciutat *alliberaren* el rei Ferran VII de mans dels liberals i aquest rompé les seves promeses de tolerància amb el liberalisme i, l'u d'octubre de 1823, no només derogà tota la legislació liberal, sinó que desfermà una sagnant persecució contra tota dissidència. Molts liberals fugint de la repressió s'exiliaren a França; entre ells el prevere liberal Miquel Salvà Munar —que seria bisbe de Mallorca el 18 i el aleshores bisbe de Mallorca, Pedro González Vallejo, diputat liberal per la província de Soria durant el Trienni Liberal. Bartomeu Mestre Barceló, rector de Manacor, amic de González Vallejo amb qui compartia l'ideari constitucionalista, també s'exilià amb ell, viatjant per França i Itàlia. El canonge liberal Joan Muntaner i Garcia, el protector de Maria Agnès, perdé el càrrec de vicari general que havia ocupat des del 1821. D'altres liberals que per diferents circumstàncies no havien abandonat l'illa foren empresonats com seria el cas del culte rector de Sant Nicolau, Antoni Cabrer Verger, tancat pels absolutistes entre 1827 i 1835, o del notari de confiança de Maria Agnès, el progressista Esteve Bonet i Perelló, o de Joan Coll i Crespí, Salvador Mas, Francesc Tolrà, Francesc Meridiana, entre d'altres.¹

La restauració religiosa acompanyà el nou règim. L'intent de tornar a la situació religiosa anterior al 1820 es posà de manifest quan alguns

1 FERRER FLÓREZ, 1975: 394 i FERRER FLÓREZ, 2005.

clergues exclaustats recuperaren els seus convents i esglésies, ja durant el novembre de 1823, la qual cosa fou acompanyada de celebracions per part de les autoritats.² El nou govern suprimia la legislació liberal en matèria religiosa enlairant el clergat absolutista mentre que hom perseguia el liberal i especialment els que havien ajudat a les exclaustacions voluntàries del 1820. Així el 1824 circulava per Palma una glossa integrada —que Bover reproduïa i assegurava que era escrita per un frare— la qual és testimoni de la restauració ideològica que propugnaven els absolutistes i el mal concepte sobre les exclaustades que escampaven entre la població. La dita glossa blaslava contra les monges que s'havien secularitzat i els capellans que les havien ajudat, introduint al·lusions lascives i nomenant alguns d'aquests darrers:³

De monges en es convents // Heu introduit sizaña // Valentvos de art y maña // De alguns capellans dolents // D'aquests els mes excelents // Son en s'art de desmonjá // Cirer, Simonet, Gayà // Y es doctó Cabrer rectó // Ja no heyá constitució // Ni jamai més hi haurá // Aquests perduts han lograt // Que moltes bebestse es seny // Sa conciencia no las reny // De haver deixat son estat // Tenia escandalitzat // El mon son modo de obrá // Y de amagat... vull callá // que no tot es bo diró // Ja no heyá constitució // Ni jamai més hi haurá // Depravats i desmonjadas // El mon de escandol umplian // Y els liberals los tenien // Per persones molt honrades // Ah! Gent de contes errades // Ya basta de divagá // Molt car heus ha de costá // Sa vostra revolució // Ja no heyá constitució // Ni jamai més hi haurá // En Simonet es domé // Gran inimich de canonges // Amb ell tenia ses monges // Y feina las feya fé // Molts de Simonets ja té // Qu'ellas no saben está // Una nit sens trabayá // Per augment de sa nació // Ja no heyá constitució // Ni jamai més hi haurá.

Davant d'aquestes adverses circumstàncies Maria Agnès no esperà que se li aplicàs el decret fernandí de l'u d'octubre de 1823, que la

2 FERRER FLÓREZ, 2001: 37-38.

3 BOVER, 1860: 472r-478r. Els clergues anomenats eren: Josep Cirer, beneficiari de la Seu, el domer Simonet, el prevere Gayà i Antoni Cabrer, rector de Sant Nicolau.

tornaria al claustre, sabent, a més a més, que els hereus Ribera —amb què ja feia més de dos anys que pledejava⁴— n'estaven interessats. Abans d'acabar l'any 1823 ja havia obtingut el permís per a residir a França del tribunal ordinari eclesiàstic de Mallorca, del qual encara depenia com a exclaustrada. I ella trià per a viure la ciutat portuària de Marsella on també es desplaçaren altres exiliats polítics de Mallorca, com el bisbe González Vallejo i el liberal Joan Oliver Rul·lan, *Maneu*.⁵ I la tria de Marsella no es féu a l'atzar sinó per ésser un port freqüentat per mallorquins, els xavecs dels quals solcaven durant tot l'any aquelles aigües que unien, més que separaven, Mallorca amb França. Feia més d'un segle que l'oli de les possessions de la serra de Tramuntana constituïa la matèria prima de les manufactures de sabó marseleses. En aquest tràfec s'havien consolidat importants fortunes com les dels Ribera i molts altres. Grans comerciants que estaven familiaritzats amb aquella plaça, on des de feia anys comptaven amb actius agents comercials, molt sovint familiars, que els representaven i auscultaven contínuament el mercat.⁶ Segurament Maria Agnès, que provenia d'una família de tradició mercantil del barri mariner de Santa Creu i que ella mateixa noliejà l'oli de les terres heretades de son pare, ja devia tenir contactes amb la colònia mallorquina de Marsella abans de prendre el camí de l'exili.

Com explica Joaquim M. Bover⁷ Maria Agnès va conèixer Gabriel Cabanellas Fiastré el 1823 a Marsella i d'aleshores ençà comptà amb el seu suport i estimació fins que finalment es pogueren casar l'any 1834. Hi ha moltes probabilitats que ella ja hagués entrat en contacte amb la família Cabanellas de feia molts d'anys perquè la seva gran amiga al claustre, sor Antonina Maria Cabanellas Mayol, molt possiblement

4 Hi ha una al·lusió als plets de la família Ribera contra Mª Agnès i que ella guanyà, gràcies a la intervenció del Consell de Castella el 1831, segons consta a *Expediente del procurador madrileño Lázaro Ramírez de Arellano representando a María Inés Ribera ante el Consejo de Castilla y Real Acuerdo emitido por el Consejo de Castilla del 1831*.

5 Joan Oliver qui seria el fundador d'una important indústria metal·lúrgica a l'illa, aprengué l'ofici a Marsella. Ell i el seu fill, Joan Oliver Castanyer, foren importants patricis republicans (*GEM*, vol. 12, p. 76). El bisbe González Vallejo no tornà de l'exili fins al 1833.

6 MANERA, 1990: 60. El mateix autor (2001: 82 nota 72) reproduïx de l'estudi de P. Boulanger «Marsella i el comerç dels olis de les Balears al segle XVIII» que el 1800 el 64 per % de l'oli espanyol descarregat al moll marselesès provenia de Mallorca. Manera reproduïx el llinatge Cabanellas entre els grans exportadors d'oli a França però només fins a finals del segle XVIII. No estem en situació de poder provar que Gabriel Cabanellas Fiastré, enamorat i després marit de Maria Agnès, resident a Marsella, pertangués a aquella família.

7 BOVER, [1868] 1976: 254.

fos parenta de Gabriel.⁸ Sor Antonina era filla de Lleonard Cabanellas, patró i gran comerciant del barri mariner de Santa Creu, que s'havia enriquit amb les exportacions d'oli a Marsella.⁹

Dels Cabanellas Fiastré ens ha estat molt difícil aconseguir informació; només hem pogut saber que Gabriel va néixer el 1794 a Palma, a la parròquia de Santa Creu, al si d'una família de comerciants i que tingué com a padrí de fonts al patró Joan Sorà Joaneda.¹⁰ La mare de Gabriel era la francesa Aina Fiastré Glizó, nascuda a Marsella. Aquest fet explicaria que la família Cabanellas Fiastré s'hagués instal·lat a França on el 1788 hauria nascut la seva primogènita Sofia, que arribaria a ser una de les millors amigues de Maria Agnès.¹¹ Mentre que els restants fills — Josep Agustí, Gabriel, Lluís i Maria de la Concepció— ja varen néixer a Palma, concretament a la parròquia de Santa Creu. Tot ens fa sospitar que el matrimoni Cabanellas Fiastré va tornar a Mallorca fugint de la Revolució Francesa i de la guerra, pel trasbalsament que se'n degué crear al món dels negocis marsellés. Segurament els pares, Jaume Cabanellas i Aina Fiastré romangueren a Mallorca fins al 1823 en què tornaren amb els seus fills a Marsella, on moriren.¹²

Tanmateix, no tenim la certesa quan Gabriel i la resta de la família emigraren de nou a França; només hem pogut documentar que ja hi tornaven a ser el 1823 i que la família es dedicava al comerç entre Mallorca i aquella plaça francesa, havent constituït l'empresa *Cabanellas Hermanos y Cía.* que devers 1825 estava formada per Josep Agustí i

8 A l'*Auto del Tribunal Eclesiàstic Ordinari de Mallorca* ella havia explicat la seva amistat amb sor Antonina Maria Cabanellas. Segons la documentació consultada de l'arxiu del monestir de Santa Elisabet sobre sor Antonina Maria Cabanellas (registre 39.393), aquesta era filla del patró Lleonard i de Joana Maria Mayol i havia nascut el 1754. Segons consta al llibre de registre de matrimonis de la parroquia de Santa Creu, de l'Arxiu Diocesà, Antonina, de nina, s'havia quedat òrfena de mare i el seu pare s'havia tornat a casar el 21-XII-1763 amb Antònia Duran. Ella entrà al monestir com a novícia el 1767 amb 13 anys i professà el 12-IX-1770. Havia mort al convent el 18-VII-1813.

9 Carles Manera (1990: 73) anomena entre 1754 i 1768 Lleonard Cabanellas com a exportador d'oli i que en anys anteriors havia estat precedit per altres exportadors que duïen aquest llinatge.

10 Registre de batejos de la parroquia de Santa Creu, de l'Arxiu Diocesà. Més endavant es parlarà dels Sorà, dels quals fou patriarca Joan Sorà Joaneda; una família que seguí un itinerari molt comú al barri de Santa Creu, passant de patrons, pilots a comerciants i armadors i alineant-se sempre amb el liberalisme.

11 Sofia Cabanellas Fiastré segons el registre de defuncions de la parroquia de Santa Eulàlia, Arxiu Diocesà, va néixer el 1788 a Marsella i morí a Palma el 1879. Prova de la gran amistat que l'unia a Maria Agnès és que aquesta la féu hereva usufructuària de la meitat dels seus béns en els testaments que redactà en 1829, 1833, 1834 i 1859 (vid. Fonts).

12 A l'Arxiu Diocesà s'han trobat els batejos de la major part dels seus fills, a la parròquia de Santa Creu, però els pares no apareixen a les llistes de defuncions de la parròquia. D'altra banda, no s'ha pogut escatir per què el 1823 la família havia tornat a emigrar a França. No es pot precisar si fou per motius econòmics o polítics.

Gabriel Cabanellas Fiastré. Quant a la seva activitat econòmica, hem pogut documentar que exportaven des de Marsella manufactures com roba, capells i llibres i de l'illa noliejaven taronges, oli, ametlles i altres productes agraris.¹³ Referent a aquesta exportació hem trobat un contracte fet a Palma el 1829 davant del notari Esteve Bonet Perelló que ens confirma que Gabriel Cabanellas en aquell any continuava amb la seva activitat mercantil entre Marsella i Mallorca.¹⁴ D'altra banda, mitjançant Josep Agustí Cabanellas Fiastré —l'únic dels germans que va tenir descendència— tenim indicis que la família Cabanellas Fiastré el 1817 encara vivia al barri de Santa Creu, ja que en aquesta data va néixer Jaume, el fill baró de Josep Agustí i de Catalina Amengual, del qual Aina Fiastré va ser la madrina i, per tant, els padrins Cabanellas vivien a Palma.¹⁵ Mentre que la germana d'aquell nadó, Aina Camil·la Cabanellas Amengual ja va néixer el 1824 a França.

La qüestió és que Maria Agnès s'enamorà de Gabriel i al cap d'uns sis mesos d'haver-se conegut ja havien decidit casar-se. És evident que mentre ella no tingués anul·lada la seva professió religiosa no es podien casar per l'Església però, com a França existia el matrimoni civil, suposam que volien intentar aquesta via. Ja que el 27-IV-1824 ella comparegué davant el notari marsellés Jaume Auguste Marini Agnel per anomenar representant seu al procurador francès Demòstenes Olivier en les gestions per arranjar els tràmits matrimonials amb Cabanellas.¹⁶ Olivier en nom de la seva representada havia de desplaçar-se a Mallorca per a demanar a la mare de Maria Agnès el consentiment per aquell casament. En l'acta del notari Agnel ella es declarava fadrina i res deia

13 *Correspondència entre Agustí i Gabriel Cabanellas, de Cabanellas Hermanos y Cia., desde Marsella, y Pedro Juan Morell, en Mallorca, de 1825 a 1829.* Biblioteca March. Secció autògrafs.

14 Es tracta d'un ajust entre Cabanellas i el botiguer Josep Aguiló Fuster del 26-V-1829 pel qual aquest es compromet a enviar-li a Marsella una quantitat de tartrà mallorquí (derivat químic del vi que s'usava en medicina i en preparació de begudes). Protocol notarial fet davant Esteve Bonet, Not 2288, Arxiu Històric de Mallorca.

15 Jaume Cabanellas Amengual fou batejat el 10-VI-1817 segons el registre de batejos de la parroquia de Santa Creu (Arxiu Diocesà). He d'agrair aquesta informació a l'amic Llorenç Vich Sancho.

16 Acta del notari Bartomeu Socias Gomila del 16-VI-1824, que recull la demanda de permís per a contreure matrimoni civil de M. Agnès Ribera a sa mare, M. Margalida Garau, feta des de Marsella davant del notari Jaume August Marini Agnel el 27-IV-1821 i també conté la visita de petició de permís per a matrimoni de M. Agnès Ribera a sa mare, per part del procurador francès que la representava i del notari Socias. En aquest dossier també hi ha la certificació del jutge del tribunal de primera instància de Marsella i del cònsol espanyol en aquella ciutat, que els poders i acta notarial fetes per Maria Agnès eren autèntics. Veure *Acta notarial de Mª Inès Ribera del 16-VI-1824 ante el notario Bartolomé Socias Gomila.*

sobre la seva professió religiosa. En aquella època, per qualsevol tipus de casament, el primer requisit a seguir era sol·licitar el permís patern encara que hom fos major d'edat, i si aquest no era concedit, al cap d'un temps estipulat, els enamorats es podien casar. Per això a l'esmentada acta notarial el procurador Olivier, en cas de no aconseguir el vistiplau matern, era autoritzat per Maria Agnès a engegar els tràmits i aconseguir la documentació necessària per al seu matrimoni.

Era natural que Maria Agnès tingués pressa en recuperar el temps perdut perquè havia llançat 18 anys de la seva joventut tancada a la clausura i als 34 anys s'acabava d'enamorar. El fet que planifiqués un matrimoni civil i que es proposàs dur-lo endavant, encara que li en manqués el consentiment matern, es pot interpretar com una prova del seu tarannà liberal. D'altra banda, ella i Gabriel tenien moltes coses en comú ja que compartien orígens semblants —el barri mariner de Santa Creu— i des de petits havien viscut en un ambient comercial i de negocis. Creiem que ella a Marsella i de la mà del seu enamorat degué aprendre a moure's en l'ambient dels contractes, notaris, advocats i jutjats, que tant li serviria d'ara en endavant quan hagués de defensar els seus drets hereditaris i administrar les seves propietats, amb l'eficàcia amb què s'ha documentat que ho va fer.

El 16-VI-1824, al cap de més d'un mes i mig que Maria Agnès comparegués davant del notari marsellés, el seu procurador Demòstenes Olivier ja havia arribat a Mallorca a acomplir el seu encàrrec. Olivier féu una acta notarial amb el notari palmèsà Bartomeu Socias i Gomila, certificant els poders que la seva representada li havia atorgat per entrevistar-se amb sa mare. Aquell mateix dia el notari, el procurador i el testimoni Josep Agustí Núñez, anaren a casa de Margalida Garau a demanar-li el consentiment del matrimoni que la filla volia realitzar. Però la reacció de la mare fou irada i d'oposar-se rotundament a aquell casament. Adduïa que la filla no era fadrina sinó monja, encara que secularitzada, i per tant, seguia vigent el seu vot de castedat, el qual la inhabilitava a contreure matrimoni. No només això sinó que es mostrà amenaçant si l'enllaç anava endavant, amb aquestes paraules: «y protestó en cuanto haya lugar en derecho que no consentía en semejante enlace,

haciendo responsables a cuantos cooperen a él en perjuicio de lo que le permiten las Reales Pragmáticas y ordenes vigentes en España». ¹⁷

Per a entendre aquesta rotunda negativa de Margalida Garau s'ha de tenir en compte la seva situació d'usufructuària de l'herència de Jeroni Ribera Ribera, el marit, i que, per tant, segons la llei, havia de prendre les decisions sobre el patrimoni sempre d'acord amb l'hereva, Maria Agnès. Però la situació dels béns s'havia tornat prou complicada, des del moment que els Ribera Ayala qüestionaven amb continus litigis l'estatus d'hereva de Maria Agnès i pressionaven a sa mare, com ho havien fet amb son pare, amb l'amenaça de revelar inconfessables secrets familiars del difunt Jeroni. ¹⁸ Segurament aquest xantatge de part de Bernat Ribera i família fou la causa que Margalida es mostràs durant aquests anys contrària a l'anul·lació dels vots de la seva filla, oposició que ella servà fins a la tornada de la filla, com declarà en l'auto de 1826. ¹⁹ En aquella declaració explicava que en el seu medi social l'anul·lació d'una professió religiosa estava molt mal vista. Aquesta valoració només s'explica si es recorda la trajectòria vital d'aquella dona que havia acceptat durant vint anys viure com l'amistançada clandestina de Jeroni Ribera, obligant la filla a fer-se monja, tot per a aconseguir que ell fos hereu i casar-s'hi. D'altra banda, és fàcil d'entendre que aquella viuda, ara respectable i envoltada de capellans, trobàs un llibertinatge que la filla, secularitzada però encara monja, volgués de sobte casar-se. Per a la seva mentalitat era massa trencador un matrimoni civil, a la «descreguda» França, i amb un home que la filla havia conegut només feia sis mesos. No només això, sinó que Cabanellas era quatre anys més jove que Maria Agnès, amb el consegüent rebuig que aquesta diferència d'edats generava en la societat patriarcal i, com que no gaudia de la mateixa posició econòmica d'ella, Margalida tenia por que Gabriel fos un caçafortunes i dominàs la filla, pressionant-la a ella, com a usufructuària.

17 Veure *Acta notarial de Mre Inés Ribera del 16-VI-1824 ante el notario Bartolomé Socias Gomila*.

18 La trama familiar ordida contra M. Agnès només fou insinuada per Joaquín M. Bover ([1868] 1976: 256) a la seva biografia, però surt en diferents documents com, per exemple, la carta del Cardenal Castiglione del 30-I-1825 des de Roma i dirigida a l'arquebisbe Giustiniani, Nunci a Madrid i que es troba a: *Expediente de Sor Mre Margarita del monasterio de Santa Elisabet de Palma. Archivo Nunciatura. Madrid*. Veure també: *Expediente redactado por el procurador Nadal Estelrich en defensa de Mre Inés Ribera*.

19 *Auto del Tribunal Eclesiástico Ordinario de Mallorca* que s'estén del 1826 al 1834.

Després de veure frustrats els seus desigs de casar-se amb Cabanellas, Maria Agnès entengué que havia de canviar de tàctica i concentrar-se en el procés d'anul·lació de la seva professió. Perquè ella era una dona apassionada però racional, com ja havia demostrat en el convent, i havia après que sovint hom s'havia d'adaptar transitòriament a unes circumstàncies, per tal d'aconseguir una sortida legal i definitiva. Comprengué que no podia tenir tants de fronts oberts —els litigis civils dels Ribera Ayala, l'auto eclesiàstic i ara una possible impugnació de matrimoni— i que, a més a més, sa mare era una peça fonamental per al procés d'anul·lació.²⁰ D'altra banda ella comprengué que en un moment de forta reacció integrista podia ésser acusada d'atemptar contra l'honestedat i fer impossible l'anul·lació de la professió religiosa. Ja que com sosté la historiadora Mónica Moreno «La Iglesia siempre trató con sumo sigilo los sucesos que atentaban contra el voto de castidad que profesaban las religiosas, pues se temía el escándalo y el desprestigio de la institución y de la propia religión».²¹ Per tant, Maria Agnès es resignà a treure benastrugança de la dissort, com ja havia fet al convent quan esmorteïa la ràbia d'estar tancada amb l'estudi. I així, durant aquells quasi dos anys que visqué a Marsella, es dedicà a preparar l'expedient d'anul·lació que havia d'enviar al Vaticà però també a freqüentar l'ambient culte i liberal dels comerciants i exiliats mallorquins. Una prova que Maria Agnès es féu i s'identificà amb l'exili liberal a França és que de seguida que ella pogué disposar del seu patrimoni, el 1833, intentà ajudar econòmicament aquelles famílies.²²

20 Com es posà de manifest en l'auto del tribunal ordinari eclesiàstic de la diòcesi de Mallorca de 1826, Margalida Garau fou un testimoni fonamental per a provar la violència de la seva professió.

21 Mónica Moreno (2000: 66) explica alguns casos de monges secularitzades durant el Sexenni Democràtic i amb final dramàtic: «Tras la exlastración forzada del Sexenio democrático algunas religiosas que habían dejado temporalmente sus conventos se negaron a regresar a ellos, pues habían descubierto que preferían la vida civil. En 1876, en Granada, una «monja profesada fugada de la casa paterna (está) viviendo como maridablemente con un consanguíneo suyo en segundo grado, lo cual está ofendiendo altamente la moral pública y es causa y fomento de corrupción y de perversidad en la juventud». La jerarquía la presionó para que volviera al convento, a lo que ella respondía que el escándalo desaparecería si la dispensaran de los votos y pudiera casarse». Moreno argumenta amb aquest i altres exemples els insalvables entrebancs que l'Església posava a les anul·lacions de vots.

22 Maria Agnès Ribera el 25-II-1833 i el 7-VIII-1834 redactà dos testaments amb el notari Esteve Bonet Perelló en els que llegava diners a les famílies dels morts i exiliats liberals des de la Guerra del Francès, que ella especificava acabaven de ser amnistiats per la Reina. Aquest fet ens il·lustra sobre les relacions d'amistat que ella havia teixit durant la seva estada a Marsella.

La Marsella d'aleshores era una ciutat cosmopolita, de clima benigne i d'un gran dinamisme econòmic. De ben segur que Maria Agnès fruï de la seva estrenada llibertat, passejant pels animats carrers d'aquella ciutat liberal de la mà del seu enamorat, embriagats de la claror del cel i del salí del mar. Molt sovint es degué acostar al moll on, entre un bosc de pals i vergues, es podien reconèixer els pavellons de tots els països i on tots aquells vaixells, amb exòtics noms i mascarons de proa de mil sirenes i deesses, eren travessats constantment per grumets que parlaven els uns amb els altres en totes les llengües. Allà degué reconèixer l'accent dels mariners sollerics que descarregaven els cítrics de la vall o aquells homes de mar del barri de Santa Creu que traginaven l'olorós oli de la serra de Tramuntana que alimentaria les fàbriques de sabó marselleses. Algun d'ells devia conèixer la seva família, els Ribera de Santa Creu, i, segurament, li degué donar notícies de Mallorca i dels seus. No s'ha d'oblidar que la premsa mallorquina d'aleshores ressenyava la contínua arribada i sortida entre el port de Palma i el de Marsella de diferents velers carregats de mercaderies amb una freqüència almenys setmanal.²³ I Maria Agnès devia visitar els llaüts i xabecs mallorquins amb els quals Gabriel Cabanellas tancava tractes, acompanyant-lo a arranjar tràmits amb els nombrosos comissionistes i duaners que regentaven oficines en el mateix moll, aprenent així del món dels negocis. Més d'una vegada degué caure en la temptació de firar en aquell mercadot exòtic que s'estenia al llarg de la riba, comprant un tall de roba dels magatzems de capriciosos teixits o als venedors ambulants de regalèssia, canya de sucre, simis, lloros, pipes i altres orientalismes i, segurament, Cabanellas i ella compartiren més d'una paperina de pegellides, musclos o popets que els oferien les venedores assegurades a la gatzoneta devora els seus cistellots.²⁴

Marsella, a més a més d'estar ben comunicada amb la seva illa natal, li oferia l'avantatge d'estar relativament a prop de Roma, on ella havia de comparèixer, en última instància, per a derogar la seva professió religiosa. I prova que Maria Agnès ja feia temps que treballava en preparar

23 Vegeu el *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma* entre 1821-1822.

24 Ens hem inspirat per a la reconstrucció de l'ambient portuari marsellès en l'escriptor provençal Alphonse Daudet a *Tartari de Tarascó*, escrit als anys 60 del segle XIX i traduït al català per Santiago Rusiñol (DAUDET, [1872] 2008). Daudet descriu d'una manera impressionista el colorisme del port de Marsella d'aleshores.

aquell expedient i diligències era el contacte que havia establert amb el que l'ajudaria en la seva odissea romana, el duc italià Pietro Lante.²⁵ Maria Agnès segurament féu la coneixença de Lante mitjançant el canonge Joan Muntaner i Garcia, amic comú, qui havia estat la mà dreta del bisbe Nadal. S'ha de tenir en compte que gràcies a la protecció de Bernat Nadal el duc s'havia pogut casar amb la mallorquina Maria Caro, el 1798, malgrat la forta oposició de la família d'ella.

Aquests nobles casats sense el vistiplau familiar es solidaritzaven entre ells, acollint a casa seva les al·lotes aristòcrates que intentaven casar-se pel mètode de la *fuga*. Molts d'aquells nobles extrapolaren de la seva lluita personal contra el mandat estamentari del casament entre iguals, un enfrontament a la manca de llibertat en general, adoptant les idees liberals.²⁶ El duc italià Lante, dins d'aquest ordre de coses, mostrà simpatia per la causa de Maria Agnès, una dona que havien reclòs per força dins del convent, per tal d'amagar un origen proscrit i de robar-li la seva herència i que, a més a més, com a ell mateix li havia passat, estava visquent el típic drama romàntic d'un amor socialment impossible. Lante, com es veurà més endavant, esdevingué protector de Maria Agnès i li facilità relacions amb l'entorn del mateix Vaticà, des d'on s'havia de dirigir el procés de nul·litat.

25 Era fill del duc Filippo Lante della Rovere i de la marquesa Faustina di Capranica, segons P. de Montaner (1989: 33). Pietro era germà del cardenal Alessandro, gràcies al qual, tot i que morís el 1818, la família continuava gaudint de bones relacions al Vaticà.

26 Per a tota la informació anterior sobre Lante i el comportament d'aquest sector de la noblesa vegeu de P. de Montaner (1989: 31-35).

4. LA GUERRA CONTRA L'ESGLÉSIA REACCIONÀRIA I LA TRAMA FAMILIAR

La primera diligència de Maria Agnès Ribera amb la Santa Seu fou provar que la violència exercida per son pare, per a tancar-la dins del convent, també li impedí renunciar als seus vots durant el quinquenni immediat a la professió, termini establert per la llei canònica. Els hereus Ribera intentaren influir sobre el Vaticà mitjançant subornaments i clergues propers a l'Antic Règim, vindicant la llei del quinquenni, en ares de la moral religiosa, per tal d'entrebançar la demanda de Maria Agnès. Però el principal obstacle es resolgué prou ràpid ja que, al cap de poc més de quatre mesos de la seva sol·licitud, ella va rebre, a Marsella estant, un breu apostòlic del 15 de febrer de 1824, dispensant-la per no haver reclamat en el temps preceptiu. Aleshores la segona passa que havia de donar era sol·licitar a la Santa Seu l'anul·lació de la seva professió religiosa i per això devia d'adjuntar un expedient on es provàs l'absoluta manca de llibertat en l'acte dels seus vots. A prop d'un any li dugué reunir l'esmentat expedient i que el Vaticà recabàs informació del tribunal ordinari eclesiàstic de Mallorca.

A l'Arxiu Secret del Vaticà es troba l'expedient d'anul·lació de vots de Sor Maria Margalida, Maria Agnès Ribera en el segle, i que conté la correspondència entre el nunci apostòlic d'Espanya, resident a Madrid, Monsenyor Giustiniani i el cardenal Castiglione, des del Vaticà.¹ Mit-

1 El cardenal Castiglione era Penitenciari Major del Sant Tribunal que tenia de les causes d'anul·lació de professions religioses. *Expediente de Sor Mª Margarita del monasterio de Santa Elisabet de Palma*. Archivo Nunciatura. Madrid. Vull agrair les gestions que l'amic Gabriel Seguí va fer per aconseguir aquest expedient del Vaticà.

jançant aquestes cartes es pot seguir una part del procés i, el que és molt significatiu, els entrebancs que patí. En primer lloc i com es desprèn d'aquella correspondència, els protectors que l'exmonja Ribera tingué a Roma foren el duc Pietro Lante i el cardenal Castiglione, influït segurament pel primer. Sabem que des del 1820 Lante s'havia instal·lat a Roma, ja viudo de Maria Caro i tornat a casar amb la seva neboda Àngela Lante Marescotti. El duc italià² fou un ajut de primer ordre puix que mantenia influència al Vaticà, gràcies al seu germà Alessandro, qui havia estat cardenal a Roma, fins l'any 1818 en què finà. Així, a la carta que el nunci Giustiniani escrivia des de Madrid, el 22-I-1826, al cardenal Castiglione, qualificava Lante com *el agente* de Maria Agnès.

Aleshores Maria Agnès des que va rebre el breu apostòlic del 15 de febrer de 1824, que l'autoritzava a seguir el procés per l'anul·lació de la seva professió —dispensant-la de la llei del quinquenni— començà a recabar informació sobre la seva forçada entrada al claustre. De febrer de 1824 a gener de 1825 passà quasi un any, durant el qual, segons es dedueix de l'esmentada correspondència, hom pot deduir els tràmits que l'exmonja va fer, encara des de Marsella, i el camí que havia triat com a menys problemàtic. Segons argumentava el cardenal Castiglione,³ encarregat de les anul·lacions de professions al Vaticà i favorable al seu cas, ella havia sol·licitat que des de Roma se li declaràs la nul·litat per via sumària sense que s'hagués de celebrar judici. El cardenal, per tant, demanava al nunci —pas obligat per a l'anul·lació de vots— que recabàs més informació sobre el cas i que donàs suport a aquesta via. Li explicava que Maria Agnès Ribera ja havia fet arribar al tribunal vaticà, que ell presidia, els següents papers: l'indult de secularització de 1821; la fe que ella només nàixer havia estat dipositada a la Casa d'Expòsits per son pare; les declaracions de la mare i del prevere Julià Fiol, el seu director espiritual al convent, sobre la seva manca de vocació i els motius perquè l'obligaren a entrar en religió i, finalment, la declaració del canonge

2 Joaquim Maria Bover ([1868] 1976: p. 254) equivoca el llinatge i anomena Pietro Lante Montefeltro della Rovere (Roma 1767-1832), Pedro Lanti.

3 Carta des del Vaticà del cardenal Castiglione, Penitenciari Major, al nunci de Madrid, Giustiniani, del 30-I-1825, que es troba a l'*Expediente de Sor Mª Margarita del monasterio de Santa Elisabet de Palma*. Archivo Nunciatura. Madrid.

mallorquí Joan Muntaner i Garcia, aleshores vicari general, avalant la rectitud del prevere Fiol.

Castiglione en l'esmentada carta explicava les circumstàncies del naixement d'ella i l'ocultació que se li havia fet, tot i relacionant-ho amb la violència que havia acompanyat la seva entrada al convent, des que tenia onze anys. És molt significativa l'explicació que el cardenal donava en aquell escrit sobre l'entorn familiar d'ella i els interessos que el movien. Advertia de la necessitat que no es celebràs cap judici perquè els *prepotentes adversarios* de Maria Agnès podien arribar a *pervertir* el mateix judici. Apuntava que estava en joc una important herència a la qual els seus parents aspiraven i que per això s'oposaven a l'anul·lació de la seva professió, única condició perquè ella heretés, segons el testament de son pare. Però de la carta també es desprenia una paradoxa que ja hem apuntat i és que Castiglione afirmava que Margalida Garau, la mare, s'oposava a l'anul·lació de la professió de la seva filla. Mentre que, d'altra banda, Garau havia declarat sobre les circumstàncies del naixement i entrada al claustre de Maria Agnès, de forma que l'afavoria. Aquesta postura contradictòria de la mare només s'explicaria per les pressions que rebia del seu cunyat Bernat Ribera i parents perquè la filla no pogués heretar, sota l'amenaça de fer públics uns inconfessables fets protagonitzats dins de la família pel difunt Jeroni Ribera Ribera i dels que es parlarà més endavant.

El cardenal Castiglione d'acord amb l'exmonja Ribera, entre gener i febrer del 1825, anava fent les passes perquè el nunci apostòlic a Espanya n'acceptàs una resolució sumària sense judici i per això demanava al nunci que li enviàs més informació sobre el cas i un informe fet pel vicari general Joan Muntaner i Garcia.⁴ Però és a partir d'aleshores quan es detecta per part del nunci Giustiniani una clara voluntat d'entrebancar el procés d'anul·lació. Ja que, a finals d'octubre, quan havien passat vuit mesos des que Castiglione demanà l'esmentada informació, encara l'estava reclamant. I Giustiniani es disculpava, al·legant que segurament la tramesa s'havia extraviat i que tornaria a aplegar aquella documentació i

4 S'ha de tenir en compte que des de finals del 1823, arran de la restauració absolutista, la Seu de Mallorca estava vacant perquè s'havia fet dimitir el bisbe González Vallejo pel seu ideari liberal i mentrestant era el vicari general Joan Muntaner qui assolia el govern diocesà.

tornaria a demanar l'informe a Muntaner. D'aquesta carta entre els dos clergues⁵ es dedueix una clara voluntat per part del nunci de fer temps i que expiràs el termini reglamentari per a la via sumària i s'hagués de fer el judici. Sospitosament, Giustiniani negava totes les malfiances que el cardenal li havia confessat, sostenint que no era veritat que hi hagués gent, a Mallorca, que s'oposàs a la nul·litat de la que havia estat sor Margalida. Criticava com a inepte el *tan elogiado* —pel cardenal Castiglione, és clar— canonge Muntaner, protector de Maria Agnès, ja que, segons Giustiniani, Joan Muntaner assegurava que hi havia suficients motius per a l'anul·lació però, per una altra banda, no feia els tràmits necessaris. No només això, sinó que Giustiniani apostava clarament perquè el cas de Maria Agnès es sotmetés a judici ja que ara, amb el nou nomenament d'un *dignísimo* bisbe⁶ no hi podia haver cap sospita de parcialitat. Era aquesta una informació esbiaixada que intentava desacreditar a Muntaner com a vicari general insinuant la seva radicalitat política. Darrera el capteniment entrebancador de Giustiniani es projectava l'ombra dels parents Ribera, potentíssims adversaris de l'exmonja.

Amb tot aquest endarreriment, no fou fins al 10 de desembre de 1825 quan el nunci de Madrid envià al cardenal tota la documentació, que feia pràcticament un any que li havia reclamat, sempre disculpant-se de la *involuntaria* pèrdua.⁷ Giustiniani, finalment, en aquella data li feia arribar l'informe de Joan Muntaner i Garcia,⁸ que estava datat del 23-II-1825, quasi vuit mesos abans. Muntaner, aleshores encara vicari general, havia descrit les circumstàncies tèrboles que havien envoltat la naixença, infantesa i entrada al claustre de l'antiga sor Margalida, alhora que enumerava els documents que ella havia enviat a la Santa Seu, provant tot aquell relat. El canonge Muntaner prenia partit per ella i reforçava la petició que havia fet Maria Agnès al tribunal del

5 Carta des de Madrid del nunci Giustiniani al cardenal Castiglione del 30-X-1825 que es troba a l'*Expediente de Sor Mª Margarita del monasterio de Santa Elisabet de Palma*. Archivo Nunciatura. Madrid.

6 El nou bisbe era l'absolutista Antonio Pérez de Hírias, contrari a les exclaustacions i anul·lacions de professions, i que de seguida féu abandonar el càrrec de vicari general a Joan Muntaner, qui emparava Maria Agnès.

7 Carta des de Madrid del nunci Giustiniani al cardenal Castiglione del 10-XII-1825 que es troba a l'*Expediente de Sor Mª Margarita del monasterio de Santa Elisabet de Palma*. Archivo Nunciatura. Madrid.

8 Carta des de Mallorca de Joan Muntaner i Garcia al nunci Giustiniani del 23-II-1825 que es troba a l'*Expediente de Sor Mª Margarita del monasterio de Santa Elisabet de Palma*. Archivo Nunciatura. Madrid.

Vaticà, uns mesos abans: que es procedís sumàriament amb el seu expedient, evitant el judici, per l'amenaça de subornaments provinents dels seus familiars. Era evident que aquells arguments, favorables a la seva causa, podien haver resolt l'anul·lació per la via sumària si haguéssin arribat a temps, sense haver estat entrebancats expressament. I al cap de devers un mes que aquella carta arribàs a la Santa Seu, el 21 de gener de 1826, aquesta emetia un breu apostòlic declarant nul·la la seva professió religiosa però sempre que ella tornàs provar dues coses: la manca de vocació i la violència del seu ingrés. És a dir, s'havia imposat la voluntat del nunci apostòlic a Espanya i de la família de Bernat Ribera que hi hagués judici.

Quan va rebre aquest darrer breu apostòlic Maria Agnès es trobava de nou a Palma ja que necessitava arreglar definitivament els plets civils per la seva herència. A més a més, la seva mare estava greument malalta i ella no volgué descuidar les seves obligacions filials. Maria Agnès necessitava reconciliar-se amb la seva progenitora i convèncer-la que amb l'anul·lació dels vots seria l'hereva universal, salvaguardant els interessos de sa mare com a usufructuària dels xantatges dels Ribera. També li havia d'inspirar confiança sobre el seu amor filial, dissipant els temors que l'abandonaria si es casava amb Cabanellas. Margalida Garau i el capellà de la casa, Julià Fiol, havien de ser peces fonamentals en l'inevitable judici ja que només ells havien estat testimonis de les amenaces de mort de Jeroni Ribera, quan el 1806 la seva filla es mostrava contrària a professar. Ells havien de declarar això —prova fonamental de la manca de vocació i d'haver estat forçada a fer-se monja— com en realitat feren entre 1825 i 1826. A més a més, Jeroni Ribera, son pare, havia deixat sa mare com a usufructuària de tots els seus béns i per això Maria Agnès necessitava el seu consentiment per a les grans despeses que li suposarien, no només els plets civils contra la família sinó també el procés eclesiàstic i els nombrosos viatges, provocats per totes aquestes causes judicials.

El 1826 ja havien passat més de dos anys des del retorn de Ferran VII a l'absolutisme però, almenys, amb aquell breu apostòlic ella tenia garantit poder continuar la seva defensa, davant dels tribunals civil i

eclesiàstic, des de fora del convent. Tanmateix, comptava amb el gran desavantatge que des del 1825 el bisbat de Mallorca era ocupat per Antonio Pérez de Hirias, home de formació integrista que en les seves cartes pastorals manifestà censure a les errades liberals, fent costat a l'ambient absolutista que es vivia.⁹ D'altra banda Joan Muntaner i Garcia, el seu protector, havia estat destituït com a vicari general de la diòcesi i substituït per Joan Bibiloni, d'idees absolutistes. Seguint el requeriment de la Santa Seu —de provar la manca de vocació i la violència de l'ingrés en religió— Maria Agnès aconseguí que, a partir del mes d'abril de 1826, el tribunal ordinari eclesiàstic de la diòcesi instruís el seu procés. Aquest tribunal era presidit pel vicari general, Joan Bibiloni, i comptava com a fiscal amb el canonge de la Seu, Rafel Barceló i Cardell, que ostentava el significatiu càrrec de Defensor de les Professions Religioses. Entre abril i juny de 1826 ella, com a part interessada, dugué la iniciativa en el plet i, per tant, presentà els seus testimonis i documentació, encomanant el pes de la seva defensa al procurador de Santa Margalida, Nadal Estelrich.¹⁰

Durant el procés, Maria Agnès fou la primera a declarar i volgué provar la seva manca de vocació des del primer dia que trepitjà el claustre, comentant la partida de baptisme que, a instància seva, havia expedit l'Hospital General, on havia estat dipositada com a expòsita. En aquest document no hi constava el nom de la mare i només secretament el del pare. Aquest l'havia abandonat allà, seguint els dictats de la família, per tal d'acomplir la clàusula del testament de l'avi, Jeroni Ribera Marquès —que també formava part del dossier— de només fer hereu el seu primogènit Jeroni, pare de Maria Agnès, si feia un matrimoni de conveniència segons el vistiplau de sa mare. Explicà que durant molts d'anys no sabé qui eren els seus vertaders pares i que de petita, davant dels requeriments que el seu suposat padrí li feia que fos monja —per mor del seu origen— ella sempre s'hi negava. Per a donar suport a aquesta darrera argumentació fou fonamental el testimoni de Pere Josep Bonet,

9 Per a les persecucions absolutistes veure les obres de M. Ferrer Flórez (2001: 37 i FERRER FLÓREZ 2005).

10 Nadal Estelrich de ben jove ja era un compromés liberal i tan prest com el 1813 va ésser un dels signants del manifest felicitació per l'abolició de la Inquisició, vegeu *Felicitación a las Cortes Generales y Extraordinarias*, 1813.

qui en aquell temps era el capellà de l'Hospital General i que sovint havia conversat amb ella i amb son pare.

Maria Agnès comptà amb les declaracions dels clergues Julià Fiol i Miquel Ferrer Bauçà per a fonamentar la seva afirmació que, fins al 1823, desconeixia la llei canònica del quinquenni per a les renunciacions. I aquests, com a confessors seus, afegiren que des que la coneixien ella havia estat al claustre contra la seva voluntat, proposant-se abandonar-lo des del 1810, any en què es casaren els seus pares i conegué la identitat de sa mare. Antoni Batle —capellà de confiança de sa mare— fou l'altre prevere que féu de testimoni al seu favor, corroborant tot això anterior i afegint que, el 1822, havia sabut que ella no perdonava a Margalida Aina Garau que hagués col·laborat amb son pare en el forçat ingrés en la clausura. Les declaracions del prevere Pere Josep Bonet i de Josep Tries, advocat des d'antic de son pare, es dirigiren a explicar les gestions i pressions de Jeroni Ribera al monestir de les Jerònimes en la seva determinació que la filla hi professàs. D'altra banda, tant Tries com Margalida Aina Garau, sa mare, sostingueren que el pare de Maria Agnès, ja penedit, començà les diligències per a la seva secularització, abans que ella abandonàs el monestir, com constava en el seu testament de 1821, aportat com a prova. Però l'argument de més pes —per a provar la seva manca de vocació i que fou obligada per son pare a professar— sortí dels llavis de sa mare i del confessor Fiol, quan explicaren les amenaces de mort proferides contra ella per son pare, quan encara era novícia.

Finalment tancava el torn de declarants a favor seu l'exmonja jerònima, Maria Magdalena Nadal i Ferrer de Sant Jordi, exclaustrada des del 1821. Ella aportà al procés la visió de qui aleshores estava a dins del convent i que, ara, com a secularitzada, es trobava lliure de les pressions de la priora i de la resta de la comunitat. Aleshores Nadal testimonià la resistència que oposà el monestir al fet que entràs una filla il·legítima i la insistència de Jeroni Ribera, fins a aconseguir-ne l'admissió després de copioses dàdives. L'antiga monja corroborà la manca de vocació de Maria Agnès quan féu la descripció del dia de la seva professió, que ja havia fet el prevere Julià Fiol, sostenint que el trasbalsament i els

ininterromputs plors li havien impedit llegir els seus vots i que per això l'escrit romanía incomplet a l'arxiu de les Jerònimes.

La demandant aportava —com a prova de les donacions de son pare a la comunitat— un document, signat per l'arxivera del convent, on es descrivia la generosa dot. També en el document de renúncia dels seus béns en favor de Jeroni Ribera, signat per Maria Agnès davant notari —el dia abans de la professió— es constataven les abundants donacions en espècie que Jeroni Ribera es comprometia a lliurar anualment al convent. I com remarcava el seu defensor, Nadal Estelrich, no hi constava en cap moment la relació paternofilial entre Jeroni i la seva filla. Perquè aquest no li va confessar la seva paternitat fins després d'haver signat la renúncia al seu patrimoni. Per això, a l'acta de renúncia del dia abans de la seva professió, l'onze d'abril del 1806, res es deia que el beneficiari de la renúncia, Jeroni Ribera, fos el pare de Maria Agnès.

Però a diferència d'aquest document aportat per ella al tribunal diocesà, a l'arxiu del monestir de Santa Elisabet només s'ha conservat una segona acta de renúncia, que redactà el notari Josep Tous el 8 de setembre del 1806,¹¹ feta quatre mesos després de la renúncia original i que diu recollir allò escrit a la primera acta. I en aquesta segona acta redactada pel mateix notari que la primera, però uns mesos més tard, curiosament, sí que apareix que Jeroni Ribera era el pare de Maria Agnès.¹² Tornant al judici del tribunal ordinari eclesiàstic diocesà, el defensor Nadal Estelrich, a continuació de la darrera declaració dels testimonis de juny de 1826, reconstruïa tot l'ordit de la defensa de Maria Agnès en un voluminós plec on, enllaçant declaracions i documents, arribava a la conclusió de la manca de vocació de la seva principal i dels seus vots forçats i, per tant, no vàlids.

Però el canonge Barceló, defensor de les professions religioses, ocupava un càrrec creat amb la segona restauració absolutista, justament per a fer tornar als monestirs els frares i monges que s'havien secularitzat

11 *Acta de renúncia de Maria Agnès Ribera Garau del 8-IX-1806 davant el notari Josep Tous.* He d'agrair les informacions d'aquest arxiu al seu arxiver Josep Estelrich i a la comunitat.

12 L'acta de la primera renúncia de Maria Agnès de 11-IV-1806 feta davant el notari Josep Tous es troba dins *Auto del Tribunal Eclesiàstic Ordinari de Mallorca*. Sospitam que l'esmena de la segona acta notarial feta pel notari Tous, afegint, il·lícitament, que Jeroni era son pare, degué ser idea d'aquest davant l'actitud de rebeldia de la seva filla a seguir dins del claustre, però també ens fa sospitar de la col·laboració de la priora del convent, el fet que sigui l'única que es conserva en l'arxiu de Santa Elisabet.

durant l'època liberal. A més a més, Barceló comptava amb el suport d'un bisbe i d'un vicari general integristes que abominaven les mesures secularitzadores liberals, les quals interpretaven com un atac a la religió. D'altra banda, la comunitat de les Jerònimes encara estava dolguda de la sortida voluntària d'un bon grup de monges de famílies riques, les dots de les quals podia perdre si aconseguien l'anul·lació de les seves professions. La priora i la resta de monges donaven suport al canonge Barceló que exercia de fiscal en contra de la que havia estat sor Margalida durant 18 anys. Si aquests arguments no eren suficients perquè Maria Agnès tingués en contra les seves antigues companyes de claustre, se n'ha d'afegir la potestat que sobre les religioses exercia el clergat masculí.¹³ Així foren debades la consistència dels arguments i la nombrosa jurisprudència aportada per Nadal Estelrich per a provar que aquella vocació mai havia estat voluntària i que per això s'havia d'anul·lar. El Defensor de les Professions intentava desmuntar les raons en què es basava la defensa: que Maria Agnès havia estat enganyada pels seus progenitors sobre el seu origen per a obligar-la a professar i que abans del decret d'exclaustracions de 1821 ja s'havia resistit a romandre dins del claustre. Això obeïa a l'estratègia que havia traçat el fiscal Barceló, intentant provar que la manca de vocació d'ella només havia sorgit el 1821, arrel de la persuasió feta a les monges per les vilipendiades autoritats liberals d'aleshores.

Aleshores el canonge Rafel Barceló va recórrer a les declaracions de diverses monges jerònimes, fetes des del locutori, durant el mes de juliol de 1827. Les religioses havien de contestar a les dues preguntes formulades pel prevere sobre si la seva antiga companya coneixia qui realment eren els seus pares i si manifestava trobar-se a disgust al monestir, fent les tasques encomanades de mala gana. Testimoniaren tres jerònimes, a més a més de la priora, sor Bàrbara Maria Prohens, fent unes declaracions pràcticament iguals i que donava la impressió que se les havien

13 Mónica Moreno (2000: 60) contextualitza l'estatus de les monges dins la societat patriarcal vuitcentista: «Para comprender la situación en que se encuentran las religiosas en este período debemos partir del hecho de que la Iglesia es una institución patriarcal, donde la autoridad recae en el varón, poder que en este caso se materializa en el confesor, el director espiritual o el obispo. La vida de las religiosas se rige por las normas y consejos del confesionario o del púlpito y por los decretos emanados del palacio episcopal». J. C. Sastre (1997: 90) també afirma que els convents femenins mallorquins durant el segle XIX estaven totalment sotmesos a l'autoritat eclesiàstica masculina.

preparat en comú. Totes afirmaven que l'antiga sor Maria Margalida demostrava trobar-se contenta dins del convent i amb les tasques de què era responsable; això sí, quan la *terrible Revolució* cridà a l'exclaustració, ella canvià. Donaven suport a l'estratègia de Barceló per a provar que havia estat aquell règim revolucionari el que havia incentivat els abandonaments del claustre, alterant la pau conventual. Així el Defensor de les Professions aprofitava la conjuntura política absolutista per a polititzar un cas de manca de vocació i obtenir el suport de les autoritats del moment.

A la pregunta del fiscal Barceló si Maria Agnès coneixia la identitat dels seus pares, les monges afirmaven no haver-li sentit cap comentari ni dubtes al respecte. Però una de les monges, sor Maria Ventura Antich, anava més lluny i afirmava que, pel respecte amb què ella li parlava de Jeroni Ribera, estava segura que sabia que era son pare i no el padrí de fonts. A més a més, l'esmentada religiosa, per tal d'enfortir la seva declaració, afegia que havia tingut molta confiança amb l'antiga sor Maria Margalida, ja que, junt amb sor Antonina Maria Cabanellas, compartien cel·la. Aquesta afirmació no s'ajustava a la veritat ja que dins aquell monestir es respectava tant la individualitat de les monges que fins al 1877 només feien plegades el dinar al refectori, mentre que el berenar i el sopar cadascuna se'l cuinava a la cuina de la seva cel·la amb els productes que els enviaven els familiars o amb allò que guanyaven brodant i fent pastes. A més a més, fins al 1889 les monges no treballaren juntes a la sala de labors sinó a la intimitat de les seves cel·les, on també es podien dedicar a la lectura.¹⁴

Nadal Estelrich respongué sol·licitant una nova declaració de Maria Agnès, de sa mare i del prevere Julià Fiol, per tal de refutar tals asseveracions. Aquests darrers insistiren que ella havia cregut que era una expòsita, òrfena de pares pobres, fins que professà i que, malgrat la manca de vocació, aguantà dins del convent per por a son pare. Maria Agnès intervingué desmentint la declaració que havien fet les sors que ella compartia cel·la amb dues d'elles. No només dormia ella sola a la seva cel·la sinó que també feia tota sola els àpats, l'estudi i les labors i només de

14 JUAN TOUS, 1973: 56-57.

vegades feia una excepció, a l'hora de compartir col·lacions, amb la seva amiga sor Antonina Maria Cabanellas. Però que no era just que a aquesta l'esmentessin com a testimoni perquè feia molts d'anys que era morta. I puntualitzava que no tenia cap tracte amb totes aquelles monges que havien declarat en contra seva, les quals, a més a més, havia rebutjat des del moment que es burlaven d'ella pel seu origen il·legítim. Elles l'havien tractat com si fos inferior —per ser filla natural— quan ella sempre s'havia vindicat com una igual. I d'aquesta darrera asseveració de Maria Agnès es desprèn la modernitat del seu pensament, d'influència enciclopedista, vindicant la igualtat humana independentment del seu naixement; tot i que en aquell judici, davant d'un tribunal antiliberal, ni ella ni els seus defensors podien fer gaires soflames democràtiques.

El Defensor de les Professions aconseguí una nova declaració de sor Maria Ventura Antich, la monja que havia fet les manifestacions més compromeses, la qual —davant les protestes fetes per Maria Agnès que no dormia en la mateixa habitació que ella— intentava una sortida de compromís. Així explicava que entre les monges fer les labors en la mateixa dependència volia dir compartir cel·la, la qual cosa ja s'ha vist que no es donava en aquell monestir durant els anys estudiats. El canonge Barceló tornava a l'atac, aprofitant el moment d'hegemonia absolutista i del rebuig de tota la legislació liberal del Trienni. Sostenia que Maria Agnès i les altres exclaustrades, per ser dones, eren volubles i llur manca de vocació només havia aparegut quan el 1821 aquell abominable govern havia instigat les secularitzacions, concedint premis a les monges que es volguessin exclaustar —la pensió vitalícia— i havia estat ajudat per la premsa liberal que lloava les que prenien el nou estat. Barceló amb aquesta argumentació demostrava ésser un digne representant de l'església més androcèntrica, la que sostenia que les religioses, per ésser dones, eren febles i per això se'ls havia d'imposar la clausura. Així la historiadora Marion Reder¹⁵ explica la major rigorositat de la clausura femenina, enfront a la masculina, amb els mateixos arguments: «las normas de la clausura siempre han sido establecidas por hombres, dejando traslucir en sus motivaciones su actitud frente a la mujer y, sobre

15 REDER GADOW, 2000: 297.

todo, de su noción de la misma. Justificaban una mayor rigurosidad de la clausura para las mujeres por ser éstas inconstantes y débiles, es decir, estimaban una mayor fragilidad del sexo femenino».

Però malgrat la reiterada i enèrgica oposició de Barceló i Cardell, el vicari general Bibiloni, jutge de la causa, fallà declarant nul·la la professió religiosa de l'antiga sor Margalida, el 14 de gener de 1828. En aquesta sentència favorable a una causa liberal dins d'un període d'hegemonia absolutista i que, a més a més, sortia d'un tribunal presidit per un canonge integrista, sospitam que degué pesar sobre el tribunal la influència que aleshores exercia fra Miquel Ferrer Bauçà.¹⁶ Aquest monjo trinitari —alineat amb la causa de Maria Agnès des de feia més de 10 anys— tenia gran predicament i poder entre la jerarquia eclesiàstica i sobre les noves institucions polítiques des de la segona restauració del 1823.

Tot i amb això, el Defensor de les Professions no es conformà amb la sentència perquè representava una església temorosa de la llibertat, la qual havia buidat moltes cel·les de dones que no havien pogut triar la seva vida. I al·legava que l'exemple de Maria Agnès s'escamparia entre d'altres monges i per això la volia retenir per força dins l'estat religiós.¹⁷ A més a més, les comunitats religioses —aleshores amb economies precàries— eren contràries a l'anul·lació de les professions perquè, en cas de monges de famílies riques, no només deixaven d'ingressar donacions en doblers i espècies, sinó que havien de tornar la dot a la família de l'antiga monja, en uns moments en què havien minvat els ingressos dels convents. Barceló, veient que ja no tenia res a fer amb el tribunal ordinari de la diòcesi de Mallorca, apel·là a un tribunal superior, el metropolità de València, al·legant que segons l'Encíclica *Si datam* de Benet XIV es requerien dues sentències per tal d'anul·lar els vots religiosos.

El canonge Rafel Barceló Cardell, Defensor de les Professions Religioses, ocupava un càrrec, fet expressament durant la segona restauració absolutista, per a retornar als claustres els frares i monges que s'havien

16 Per a una completa informació sobre el frare trinitari Miquel Ferrer, vegeu RENOM (1999: 114), on l'autora sosté que Ferrer, oposat a les exclaustracions de monges, a l'única a què havia donat suport fou a la de Maria Agnès Ribera, col·laborant fins i tot en l'anul·lació dels seus vots.

17 De l'argumentació de Barceló només es poden deduir dues conclusions: 1) la sexista, que ell subscrivia, que les monges per ser dones eren volubles i banals per la qual cosa irreflexivament podien voler canviar d'estat i 2) donat que les clausures amagaven moltes malmonjades, hom temia un deslliurament massiu.

secularitzat voluntàriament amb el liberalisme. Però el cas de Maria Agnès ja s'havia donat per resolt per la Santa Seu i pel tribunal diocesà ordinari de Mallorca. Aleshores, el fet que Barceló no volgués tancar el cas i cercàs una segona sentència amb el suport d'una jurisprudència llunyana, de feia quasi un segle,¹⁸ deixava veure una sospitosa obstinació. A més a més, i com es veurà més endavant, estava assegurat que aquesta segona sentència seria contrària a anul·lar-ne els vots ja que l'autoritat que tenia la darrera paraula era Giustiniani, el Nunci a Espanya i president del tribunal de la Rota,¹⁹ que ja havia mostrat el rebuig a la secularització de Maria Agnès. Per tant, si es tenen en compte les contínues gestions dels hereus Ribera per mantenir la professió religiosa de Maria Agnès, movent influències i invertint grans quantitats de diners, per a esvair incògnites hem considerat necessari atansar-nos al personatge de Rafel Barceló Cardell. Es tracta de fer-ne un seguiment tant de la seva carrera eclesiàstica com de la seva trajectòria política, per tal d'entendre un posicionament tan combatiu en contra de Maria Agnès, el qual no podia tenir un fonament simplement ideològic.²⁰

Rafel Barceló Cardell²¹ va néixer a Lluçmajor al si d'una família culta ja que son pare era el metge del poble i suposam que l'entorn familiar era liberal. Si més no, el seu germà Llorenç, també capellà, sí que tenia aquestes idees com es desprèn de l'elogi necrològic que li feia Bover:²² Llorenç Barceló Cardell «Amó la Constitución [...] Siempre odió la tiranía y el intolerantismo de la ignorancia disfrazada con el velo de la religión». El prevere Llorenç Barceló es comprometé amb el constitucionalisme durant el Trienni Liberal, essent diputat en representació de Palma a la Diputació Provincial. Fou rector de l'església de Santa Creu, el barri de la marineria i del comerç, el més obert a les noves idees però també el més exposat a les epidèmies que sempre arribaven per la mar.

18 S'ha de tenir en compte que l'episcopat de Benet XIV tingué lloc entre 1740 i 1758.

19 En pàgines anteriors ja s'han vist els entrebancs posats per Giutiniani a anul·lar la professió de Ribera.

20 Barceló Cardell, recorrent la sentència del tribunal ordinari de Mallorca, s'oposava al parer de dues autoritats del moment, precisament absolutistes, com eren el vicari general Joan Binimelis i l'influent trinitari Miquel Ferrer que eren favorables a l'anul·lació.

21 Rafel Barceló Cardell (Lluçmajor 1753-Palma 1836) té resums biogràfics publicats per J. Llabrés (1958-1971: II, 613), J. M. Bover (1842: 494-495) i *GEM*, vol. 2, p. 12. És més que plausible que el pare de Rafel, el metge Barceló de Lluçmajor, fos liberal ja que en aquells anys la majoria dels que abraçaven aquella professió ho foren, com ha demostrat Joan March Noguera (2001).

22 BOVER, 1842: 494-495.

Així la parròquia de Santa Creu fou la primera que s'infectà de pesta groga el 1821 i el rector Barceló tingué una actuació heròica ajudant els apestats, fins que ell mateix es contagià i morí el 1821.²³

Però tornant a Rafel Barceló Cardell, sabem que es formà a la Universitat Lul·liana de Mallorca, essent doctor en teologia, dret civil i canònic. Barceló, a més a més, fou un erudit amb una bona formació en Física, Geografia, Història i Literatura. Entre 1803 i 1808 fou rector d'Algaida i des d'aquell ministeri influiria a un molt jove Miquel Salvà i Munar qui, amb els anys, arribaria a ésser bisbe de Mallorca. Durant aquells cinc anys al front de la vida espiritual d'Algaida, el rector Barceló imbuí al jove Salvà de la passió pels llibres però també de l'ideari liberal.²⁴ Aquell primer decenni del segle XIX regia la diòcesi de Mallorca Bernat Nadal —un bisbe plenament identificat amb el constitucionalisme— i que per això mateix valorava d'entre els seus preveres els erudits i liberals. I entre ell i el seu vicari general, Joan Muntaner i Garcia, intentaven que els càrrecs de responsabilitat, i molt especialment els de formació de seminaristes, recaiguessin en capellans ajustats al perfil il·lustrat i reformista. El 1808 Nadal començà a enlairar el rector Barceló qui canvià la rectoria d'Algaida per una canongia lectoral a la Seu. El bisbe Nadal davant la bona formació de Barceló, el 1808 també l'ajudà a entrar com a professor de la Universitat Literària de Mallorca —lloc de formació dels futurs capellans fins al 1829²⁵— i a les seves aules ensenyà Sagrada Escriptura fins al 1830.

Durant aquell primer liberalisme el canonge Barceló seguí essent protegit del bisbe Nadal i del vicari general Muntaner i participà en algun dels actes civico-religiosos del període. Com per exemple quan el 21-XII-1813 ajudà, com a diaca, al canonge Joan Muntaner a la missa que aquest oficià a Sant Jaume, en acció de gràcies perquè el dirigent liberal Isidoro Antillón s'havia salvat d'un atemptat servil. El sermó el féu el prevere constitucionalista Manuel Rullan Martorell, amic d'Antillón i col·laborador del periòdic *La Aurora*, fundat per aquest darrer. En el sermó de Manuel Rullan es poden trobar tots els principis de la

23 Ibidem.

24 PÉREZ RAMOS, 1968: 37.

25 FULLANA, 1995: 117-128.

revolució burgesa i liberal que es va anar desenvolupant a Espanya des de la promulgació de la constitució gaditana.²⁶

Durant el Trienni Liberal el canonge Barceló continuà dins les regles liberals, sense haver abandonat en tots aquests anys el seu lloc com a professor de la Universitat Literària de Mallorca. Aquell breu període de tres anys de consolidació del progressisme comptà amb el suport d'unes autoritats diocesanes plenament identificades amb els valors liberals, com foren el bisbe González Vallejo i Joan Muntaner i Garcia, que tornava a ser vicari general. Davant la resistència i atac de l'església servil al nou règim, l'autoritat civil es proposà formar un clergat reformista i intentà controlar el lloc de formació dels futurs capellans, la Universitat Literària. Així, el 20-II-1821 la Diputació Provincial intervingué en la Universitat i nomenà un rector liberal: el canonge Rafel Barceló. Però no sabem per quines raons, la mateixa Diputació destituí al nou rector abans de complir el bienni.²⁷

El 11-III-1821 sortí al *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma* un edicte de Joan Muntaner prou compromès amb el constitucionalisme, en el qual Muntaner, com a vicari general, es dirigia als rectors de les parròquies mallorquines encoratjant-los a complir l'ordre del govern d'explicar la constitució des de la trona. El vicari general argumentava que els sacerdots, com a mestres que eren, tenien el deure d'educar els seus fidels i que havien d'obeir el govern que els pagava. Muntaner aprofitava l'edicte per a fer una apologia pedagògica del text constitucional i raonava que la constitució era molt conforme amb la moral evangèlica.²⁸ Arran d'això, a la premsa liberal hom elogiava aquells rectors que, tant a Palma com als pobles, feien pedagogia constitucional seguint l'edicte, mentre que es denunciava a aquells que es resistien a explicar la Constitució. Dins d'aquest ordre de coses, aparegué en el *Diario Patriótico de la Unión Española*,²⁹ —un diari molt influent durant el darrer any del Trienni— una denúncia contra el canonge Barceló que

26 *Acción de Gracias*, 1813: 10-11.

27 LLADÓ FERRAGUT, 1973: 201.

28 Dues idees bàsiques del discurs, herència del pensament il·lustrat, eren que el deure del govern era aconseguir la felicitat dels ciutadans i l'altra, enaltir el mèrit personal en contraposició als privilegis estamentals de l'Antic Règim.

29 *Diario Patriótico de la Unión Española* fou un periòdic liberal exaltat, que comptava amb el suport del governador, del capità general i del batlle i molts regidors de Palma..

pot aportar llum sobre el seu tarannà i explicaria el seu posterior capteniment en relació amb la nostra biografiada. L'esmentat diari publicava el 1-V-1823 una carta signada per *un cura pobre* que acusava el canonge lectoral Barceló de cobrar per explicar la Constitució. El denunciante al·legava que Barceló no podia rebre diners per allò que era el seu deure i que estaven fent de franc tots els capellans, però, a més a més, considerava com a molt greu que aquella suma que gastava el capítol sortís de les mandes pies, reservades a socórrer els pobres, concloent que això demostrava que Barceló no era *liberal hasta la bolsa*.

Quan el 1823 s'esdevingué la segona restauració absolutista molts dels clergues liberals patiren diversos graus de repressió: com Joan Muntaner que fou destituït de vicari general; l'esmentat Manuel Rullan marginat en un exili interior; el rector Antoni Cabrer que, no només fou apartat de la seva parròquia de Sant Nicolau, sinó que fou empresonat. D'altres s'hagueren d'exiliar com el bisbe González Vallejo, els preveres Bartomeu Mestre i Miquel Salvà Munar, futur bisbe de Mallorca, etc. I, significativament, el canonge Rafel Barceló Cardell no només no fou marginat sinó que ostentà el nou càrrec de Defensor de les Professions Religioses, que anava contra la legislació d'exclaustracions voluntàries de l'etapa liberal i era nomenat pel bisbe absolutista Pérez de Hirías.

Tornant a l'actuació del fiscal Barceló en l'auto de Maria Agnès, durant l'estiu del 1827, ell volgué desvirtuar la falsedat i coacció que havia acompanyat la seva professió, sostenint que la seva manca de vocació només aparegué el 1821, quan aquell *abominable* govern havia instigat les secularitzacions, concedint premis a les monges que es volguessin exclaustrar, essent victorejat per la premsa liberal.³⁰ És a dir, aquell canonge que havia combregat amb les idees constitucionalistes i que a partir de la consolidació de la monarquia liberal, el 1835, tornà a jugar aquella carta, ara dejectava el liberalisme i la legislació emanada del govern entre 1820-23. De fet, Rafel Barceló mai deixà de tenir idees liberals i per això, el 22-XI-1835, fou nomenat professor del Seminari, junt amb d'altres capellans liberals, amb la missió de renovar el centre

30 *Auto del Tribunal Eclesiàstic Ordinari de Mallorca.*

d'ensenyament.³¹ Aquell nomenament s'ha de contextualitzar dins d'una conjuntura política progressista i amb Joan Muntaner novament com a vicari general i governador interí de la diòcesi, substituint l'autodesterrat bisbe absolutista, Pérez de Hirías, Aquest itinerari polític marcat per ocupar càrrecs oficials en règims tan diferents no fa més que il·lustrar l'arribisme camaleònic de Barceló.³² D'altra banda, la denúncia que patí el maig de 1823, de voler-se enriquir de forma immoral, també ajudaria a explicar l'entrada del Defensor de les Professions Religioses dins la trama dels hereus Ribera.

Seguint amb el procés judicial, Barceló durant el febrer de 1828 apel·là a un tribunal superior, el metropolità de València, per recórrer la sentència del tribunal ordinari de la diòcesi de Mallorca que anul·lava els vots de l'exmonja Margalida. Ella estava segura que les declaracions i proves aportades eren de tal pes que farien fracassar el seu fiscal i, per tal de no desplaçar-se fins a València, nomenà el 7 de març de 1828 dos procuradors valencians perquè assolissin la seva defensa davant del tribunal metropolità. L'escriptura per a atorgar poders als esmentats procuradors la féu a Palma amb el notari Esteve Bonet Perelló, tenint com a testimonis dos amics als que recorreria sovint: el prevere Joan Estelrich Rosselló i Gabriel Payeras.³³ Esteve Bonet fou el notari de confiança de Maria Agnès durant molts d'anys, pràcticament fins a la seva mort el 1837. Els documents jurídics que ella generà sovint estaven relacionats amb el procés d'anul·lació de la professió religiosa i per això necessitava que el notari implicat s'hi identificàs amb la seva causa. També el procurador que la defensà davant del tribunal ordinari de la seva diòcesi, Nadal Estelrich, havia de ser proper a aquell govern liberal

31 FULLANA 1995: 126-127.

32 No creiem casual que tant Jeroni Ribera Ayala —el cosí de Maria Agnès que succeí a son pare Bernat Ribera en les aspiracions a l'herència d'ella— com Rafel Barceló Cardell tinguessin uns molt especials lligams durant el Trienni Liberal ja que tots dos havien format part de la mateixa societat secreta, els Federats. Així els dos apareixen a les llistes dels denunciats el 1823 però que foren perdonats per haver estat *espontaneats*, és a dir, autoinculpats i peneditis, i que apareixen en dos documents de la repressió absolutista (document 23 i 26); a més a més, el canonge Rafel Barceló encara figura en un altre document, el 27, en les llistes dels conjurats que es reunien a la casa O'Ryan. Veure la reproducció dels esmentats documents que fa Ferrer Flórez (2005: 216, 223, 230 i 239).

33 *Protocolo notarial de concesión de poderes por parte de Mª Inés Ribera, de 7-III-1828 ante el notario Esteve Bonet*. Gabriel Payeras fou un criat de confiança de Maria Agnès. Habitava amb la seva família a l'entresol, els estudis, de la casa que Maria Agnès i sa mare havien adquirit a Ramon Puigdorfol entre 1822 i 1828 al barri de Santa Eulàlia, segons consta en el cens de Palma de 1829. L'agraïment vers Payeras féu que ella li legàs quan morí l'entresol del carrer Zavellà, segons el testament de M. Agnès Ribera de 1859, ja citat.

que el 1821 donà la llibertat a les dones forçades a professar. El seu plet era d'arrel liberal, igual que les idees que movien els seus notari i procurador, ambdós coreligionaris i nascuts a Santa Margalida. Els dos havien signat el 1813 a favor de l'abolició de la Inquisició i Esteve Bonet, batlle progressista de Palma el 1820, fou molt actiu en l'enderrocament de la Inquisició,³⁴ per la qual cosa el 1824, amb la restauració absolutista, fou empresonat a Bellver.

Però el tribunal eclesiàstic valencià fou propici al canonge Barceló i sentencià el 22 de setembre de 1828 que la nul·litat d'aquella professió no era justificada, tot i que reservava a la demandant els seus drets per a defensar-se. Joaquim Maria Bover en el relat d'aquests fets intentava explicar la desconcertant sentència, adduint la por que sentia la jerarquia eclesiàstica que el cas de Maria Agnès sentàs precedent.³⁵ També la historiadora Mónica Moreno³⁶ sosté que la jerarquia eclesiàstica s'oposava a les secularitzacions i encara més a les anul·lacions de vots: «A principios del periodo estudiado la jerarquía eclesiástica muestra una postura muy rígida, reacia a conceder tales peticiones, que se consideraban un verdadero «despropósito» incluso cuando se trataba de monjas que habían roto el voto de castidad». Tanmateix, els defensors de Maria Agnès restaren estranyats per aquella inesperada sentència que s'entestava a anar més lluny que les resolucions del Vaticà i del tribunal de la diòcesi, on s'havia desenvolupat el procés i que, per tant, havien escoltat testimonis i examinat documentació de primera mà. La mateixa Maria Agnès, que duia més de sis anys lluitant pel seu complet retorn a la vida seglar, restà desolada. No obstant, una vegada més decidí continuar lluitant per la seva llibertat i interposà una apel·lació davant la Nunciatura apostòlica i el tribunal de la Rota.

34 Segons font reproduïda per P. de Montaner (1989: 35) Bonet era titllat de molt radical i d'haver participat físicament en l'enderroc de l'edifici inquisitorial.

35 BOVER, [1868] 1976: 254.

36 MORENO 2000: 69.

5. LA FAMÍLIA CONSPIRA PER A DESHERETAR-LA

Però aquesta vegada Maria Agnès, per la importància d'aquella resolució que podia ésser definitiva per a la seva llibertat, estava disposada a viatjar fins a Madrid per a defensar-se personalment davant del tribunal de la Rota. Però abans es disposà a arranjar els seus afers patrimonials a Mallorca. Tornà a recórrer al seu notari de confiança, Esteve Bonet Perelló, i davant d'ell el 4 de gener de 1829 donà poders a Jaume Lluís Garau,¹ perquè, durant la seva absència, pogués realitzar tot tipus de contracte en el seu nom. De Garau hem pogut comprovar, pels nombrosos contractes que va fer amb el notari Esteve Bonet, que era fill d'un forner de Santa Creu i que havia esdevingut un pròsper comerciant amb activitat amb Barcelona i en el que ella confiava plenament.² Com es veu, la persecució a què la sotmetien els hereus Ribera, per mor de la seva herència, no feia més que atiar-la a preservar els seus béns i a disposar-ne. En conseqüència, el 11-I-1829 va fer el seu primer testament amb el mateix notari Bonet, en un acte vindicatiu de la seva autonomia i autoritat. Perquè en aquella darrera voluntat volia preservar el seu patrimoni i afavorir a aquells que l'estaven ajudant. En l'esmentat testament feia hereus la mare, amb qui s'havia reconciliat plenament, després de la seva valuosa col·laboració en el judici de 1826; la cosina Maria Dolors

1 *Protocolo notarial de concesión de poderes por parte de Mª Inés Ribera, de 4-I-1829 ante el notario Esteve Bonet.*

2 Prova que Maria Agnès havia dipositat la seva confiança en Jaume Lluís Garau Ximelis és que en el seu testament del 7-VIII-1834 feia a Garau usufructuari en cas de premorir-la els seus hereus. Molts anys més tard, el 11-X-1854, quan Jaume Lluís Garau féu testament amb el notari Pere Josep Bonet, (Testamento de Jaime Lluís Garau, 1854), donà prova de tenir una estreta relació amb Gabriel Cabanellas, el marit de Maria Agnès, perquè l'anomenava amic i el feia un dels seus marmessors.

Ribera Ayala, la seva amiga i confident i, finalment, el seu enamorat Gabriel Cabanellas Fiastré i la seva germana Sofia.

Gabriel Cabanellas no semblava ser un acabalat comerciant ja que en morir, el 1859, no només no féu testament sinó que tant la seva germana Sofia com la viuda del seu germà, Agustí, vivien en cases que eren propietat de Maria Agnès, segons consta en el testament d'aquesta darrera.³ Gabriel Cabanellas anava i venia de Marsella, ja que no podia abandonar per molt temps el seu negoci, i tenim constància que a primers de maig del 1829 va passar uns dies a Mallorca, la qual cosa li permeté acomiadar Maria Agnès, a punt d'embarcar-se cap a València, per tal d'escometre la seva difícil defensa a Madrid. Podem deduir que el seu enamorat no pogué instal·lar-se definitivament a Mallorca fins a 1833, l'any en què ella s'hagué d'anar a Roma pel judici del tribunal pontifici. Aleshores el deixà encarregat d'administrar les seves propietats durant la seva absència. Per dur aquesta tasca, junt amb la seva anciana mare, Margalida Aina Garau, que n'era usufructuària, el 21-II-1833 atorgà poders a ambdós davant del notari Esteve Bonet Perelló.⁴

Però tornant a l'obligat viatge de Maria Agnès a Madrid, la travessia era llarga i començà quan el mes de maig de 1829 s'embarcà cap a València per a continuar després en diligència de cavalls fins a Madrid. Però els hereus Ribera estaven disposats a utilitzar tots els mitjans legals i il·legals per a entrebancar-la i que vencés el termini preceptiu, sense que ella es pogués defensar davant del tribunal de la Rota de Madrid. En conseqüència, havien subornat a la corrupta policia fernandina que detingué Maria Agnès quan desembarcà al moll valencià.⁵ Ella, sense entendre d'on provenia aquella arbitrària ordre, en principi, es resistia a usar els diners perquè la deixassin anar, fins que veié que aquest era l'únic camí per a continuar el viatge a Madrid. Finalment el 2 de juny arribava a la capital sense sospitar que aquells que ambicionaven la seva herència li havien preparat una altra trampa, encara més perversa que l'anterior, perquè acabàs desmoralitzant-se. Així, només trepitjar el seu

3 Veure el testament de Maria Agnès Ribera amb el notari Pere Josep Bonet del 19-VIII-1859.

4 *Protocolo notarial de concesión de poderes por parte de Mª Inés Ribera, del 24-II-1833 ante el notario Esteve Bonet.*

5 Per al relat de la tràgica aventura valenciana i madrilenya de Maria Agnès hem seguit el relat dels fets que va fer J. M. Bover ([1868] 1976).

allotjament madrileny fou detinguda per la policia, acompanyada d'un escrivà públic, que immediatament s'apoderà de tots els seus papers. Aleshores començà el pitjor calvari que podia passar una dona de la seva posició ja que, com si fos una delinqüent, l'empresonaren compartint cel·la amb lladres i prostitutes. Aquell tancament durà hores, durant les quals la nostra protagonista, després d'haver desfogat la seva ràbia plorant, s'armà de valor per a reclamar el seu alliberament. Aquest vingué de la mà de l'amic Juan Antonio Núñez, al qual ella havia tingut la previsió de demanar que l'acompanyàs en el viatge de València a Madrid. A instàncies seves, el cap de la policia donà ordre que hom la tragués de la presó i s'esborràs la seva entrada d'aquell registre. Joaquim Maria Bover en el seu relat biogràfic de l'exmonja explica, des de la seva mirada liberal, que aquest comportament de la policia absolutista no estranyaria a ningú que hagués viscut aquella època d'abusos i arbitriaritats.⁶

Però els subornaments dels hereus Ribera, en la seva determinació d'impedir-li que es defensàs, havien anat encara més lluny i tenien comprat un delator. Aquest havia aconseguit accedir als expedients i cartes que duia Maria Agnès i que la policia li havia confiscat, dins del mateix complot. El delator a partir d'aquesta documentació manipulà el sentit d'una carta que ella havia rebut de la cosina Maria Dolors Ribera Ayala, amb què sempre havia mantingut una bona amistat.⁷ En l'esmentada carta, Maria Dolors la intentava encoratjar amb paraules com «mi mayor deseo es verte libre con la felicidad a la que aspiras».⁸ A partir d'aquí i pel fet que tant el delator com la policia compartien la mateixa complicitat sexista, es començava a teixir una trama que posava en entredit l'honra de Maria Agnès. S'hi jugava amb el sentit pejoratiu de la paraula llibertat per als custodis de l'Antic Règim, però amb infinitament més gravetat quan era una dona qui la reclamava.⁹ La

6 BOVER, [1868] 1976: 255.

7 Ibidem. Maria Dolors Ribera Ayala, al cap de poc temps que Maria Agnès hagué professat, entrà al convent com educanda amb devers 9 anys junt amb la seva germana Aina de 4, i estigueren a càrrec de la seva cosina monja. A més a més, aquesta forta amistat explicaria que Maria Agnès afavorís molt Maria Dolors en tots els seus testaments.

8 J. M. Bover ([1868] 1976).

9 Les paraules de Maria Dolors Ribera Ayala mostraven una mentalitat liberal i romàntica ja que el desig de llibertat i l'aspiració a la felicitat constituïen la base d'aquell pensament, el qual també es divulgava mitjançant les novel·les i el teatre, coneguts a la Mallorca d'aquells anys com s'ha documentat. Isabel Moll (1978: 201-203) reproduïx les cartes de Montis a Togores del 17-VI-1804 i del 4-VII-1804?, on comenta

policia instruí un expedient on se la intentava acusar de voler fugir, en concubinat, amb Juan Antonio Núñez qui l'havia ajudat en les primeres dificultats. Mentretant, el comissari de policia la mantenia arrestada a la seva casa amb dos algutzirs, que impedièn que sortís d'ella. I, per més inri, la innocent confinada havia de pagar a aquells esbirros un sou de 44 reals diaris que la policia els havia assenyalat.

Però, a la fi, Maria Agnès pogué defensar-se personalment davant del tribunal penal madrileny i, després de la racional i ben argumentada defensa que ella mateixa féu, aquell pervers procés acabà amb l'absolució, per falta de fonaments. Una vegada lliure, Maria Agnès pogué assolir la seva defensa davant del tribunal de la Rota. Però el fiscal no només volia invalidar la sentència de nul·litat de professió, emanada del tribunal eclesiàstic de Mallorca, sinó que volia sotmetre l'exclaustrada a una aclaparadora resolució, adient amb l'estereotip de gènere que negava la paraula pública a la dona: «que se le impusiese silencio perpetuo». El dictamen del tribunal de la Rota no s'apartà massa d'aquella arbitrària petició ja que resolgué el cas confirmant la sentència del jutjat metropolità de València i només reservà a la interessada el dret a poder reclamar davant d'un tribunal superior, el mateix Vaticà,¹⁰ pensant que el desànim la silenciaria per a sempre. Per a entendre aquesta sentència se l'ha de relacionar amb l'estructura piramidal de l'Església, dins la qual el nunci sempre defensava un bisbe o un canonge davant qualsevol altra autoritat civil o particular. Perquè com explica Mónica Moreno¹¹ durant el vuit-cents «El vértice superior de esta estructura piramidal lo ocupa la figura del nuncio, que se erige como intermediario entre el clero o fieles y la Santa Sede, o entre los clérigos y los prelados. No obstante, el delegado pontificio suele atender a las razones de los obispos ante las quejas y denuncias de seculares y religiosas, mostrando un claro sexismo y aprecio por la jerarquía». És a dir, que el Defensor de les professions havia apel·lat al metropolità valencià perquè es sentia segur des del moment

---

representacions d'obres de Moratín a Palma i el *Diario Patriótico de la Unión Española* del 16-IV-1823 que publicitava la nova llibreria de Joan Llabrés del carrer Paraires, anunciava que venia obres canòniques del Romanticisme. Més endavant quan ens acostem al pensament de Maria Agnès es veurà com les dues cosines compartiren aquelles idees i sentiments.

10 BOVER, [1868] 1976: 255.

11 MORENO, 2000: 60.

que sabia que en darrera instància comptava amb el suport del nunci a Madrid, l'arquebisbe Giustiniani, que com s'ha vist més amunt, sempre estigué del costat dels hereus Ribera.¹²

Però Maria Agnès, de provada voluntat, s'enfortia amb les dificultats i s'havia envoltat de persones competents i favorables a la seva causa; gràcies a aquestes persones i a l'anàlisi de la dinàmica de tots aquells processos havia adquirit una formació jurídica per a continuar la seva defensa. Així, després de l'episodi de Madrid, va tornar a Mallorca a començaments de 1830, residint al casal senyorial que amb la seva mare havien adquirit a prop de l'església de Santa Eulàlia.¹³ Des de Mallorca va continuar els tràmits davant del Consell de Castella que ja havia començat a fer en la seva estada a la capital. Tractava d'obtenir el domini absolut dels seus béns i posar fi als nombrosos litigis civils amb que els hereus Ribera la fiblaven des del traspàs de son pare. Comptava per a la seva defensa amb l'ajuda de l'advocat madrileny Lázaro Ramírez de Arellano qui va juntar un complicat i burocràtic expedient, sempre en resposta de les proves que exigia l'esmentat Consell.¹⁴ Aquell advocat demanà i aconseguí una gran celeritat en la resolució, al·legant que la seva representada estava en perill de perdre la seva herència. Perquè la usufructuària, sa mare, per la seva avançada edat i mala salut podia morir en qualsevol moment i, aleshores, l'ambició que s'amagava darrera «injustos litigios» de la família la podia deixar sense sustentació. I Ramírez de Arellano demanava als membres del Consell que definitivament esvaïssin les «siniestras ideas de los que so pretexto de su profesión religiosa intentan usurparle sus imprescriptibles derechos de herencia». El Consell requerí una sèrie de documents que alentiren el procés, com

12 En aquesta controvèrsia intuïm un enfrontament entre el vicari general Bibiloni que havia presidit el tribunal ordinari diocesà entre 1826 i 1828 —segurament influït per fra Miquel Ferrer, a favor de Maria Agnès— i el Defensor de les professions, amb l'empare del bisbe de Mallorca i a qui finalment donà suport, contra l'anul·lació dels vots, el tribunal metropolità de València i el de la Rota de Madrid.

13 Pel cens municipal de Palma de 1829 (Cens de Palma, 1829) podem saber que el casal del carrer Zavellà havia pertangut al noble Ramon Puigdorfila fins que Maria Agnès Ribera i la seva mare el compraren entre 1826 i 1829, ja que en aquest darrer any ja era habitat per elles. S'ha de tenir en compte que després de la mort del seu pare, Jeroni Ribera, ni Maria Agnès ni sa mare pogueren viure al casal dels Ribera del carrer Sant Jaume perquè passà a l'hereu del fideicomís, Bernat Ribera Ribera i als seus descendents, els Ribera Ayala. Però si durant el procés de 1826 al 1828 l'òrfena i la vídua de Jeroni pogueren habitar l'altre casal de la família del barri de Santa Creu, creiem que a partir dels litigis civils dels Ribera Ayala i de la sentència de la Rota, ambdues dones es veieren obligades a abandonar els dos casals als Ribera Ayala.

14 *Expediente del procurador madrileño Lázaro Ramírez de Arellano representando a María Inés Ribera ante el Consejo de Castilla y Real Acuerdo emitido por el Consejo de Castilla del 1831.*

la traducció del català al castellà del testament de son pare, la còpia de les planes del vot de pobresa, del llibre d'Ordinacions del convent de les Jerònimes, la seva renúncia de 1806 i, finalment, la seva professió religiosa del mateix any. En aquesta darrera només hi figuraven les primeres paraules ja que, com adduïa l'advocat, la compungida novícia va ser incapaç d'acabar la fórmula pel trasbalsament que havia patit el dia de la seva forçada professió.

Finalment, el 7-X-1831, el Reial Consell de Castella emetia un Reial Acord, autoritzant-la a disposar lliurement dels béns legats per son pare i a decidir sobre totes les seves propietats. Era aquesta una passa important en la recuperació de la seva autonomia patrimonial i que la dugué a administrar de seguida la seva propietat de forma competent, atenent a les enormes despeses que li estaven suposant totes aquelles causes judicials amb els corresponents viatges. Així, immediatament, demanà a la Reial Audiència de Mallorca que fes conèixer la resolució del Consell de Castella a la priora i a la comunitat del convent de Jerònimes de Palma, amb la intenció de deixar de pagar les grans quantitats anuals que son pare havia compromès, com a dot, des de la seva professió.¹⁵ El Reial Acord del Consell de Castella, a més a més d'atorgar-li la plena propietat dels seus béns, reforçava la seva causa en el procés d'anul·lació de vots que ella tornava a tramitar des de Mallorca. Aquella resolució del més alt tribunal estatal constata que ella havia patit un assetjament per part de la família per a fer-se amb el seu patrimoni i, per tant, provava que darrera el manteniment dels seus vots s'amagaven forts interessos econòmics, els mateixos que ella al·legava en tots els processos i que arrancaven des del seu mateix naixement.

Des de començaments de 1830 Maria Agnès es dedicà gairebé durant un any i mig a preparar una acurada defensa que fos definitiva i que anàs dirigida al Vaticà. Joaquim M. Bover explica que en aquells moments la varen ajudar molt els consells d'aquell que que havia estat vicari general de la diòcesi, durant la passada etapa liberal, el canonge

15 Segons consta a la renúncia que féu l'abril de 1806 davant el notari Josep Tous, inclosa dins l'expedient del seu defensor Nadal Estelrich de 1826, (*Expediente redactado por el procurador Nadal Estelrich en defensa de Maria Inés Ribera*), el convent a més de nombroses donacions en espècies rebria anualment 100 lliures mallorquines.

Joan Muntaner i Garcia.¹⁶ El mateix autor afirma que Muntaner ja feia temps que era el seu protector, tot i que a nosaltres ens pot cridar l'atenció que en l'expedient judicial del tribunal eclesiàstic ordinari de la diòcesi de Mallorca, referent a Maria Agnès, no hi aparegués el seu nom, degut al fet que Muntaner no hi tenia cap poder perquè acabava de ser defenestrat per l'absolutisme. També explicaria la manca de protagonisme visible de Muntaner com a defensor, o almenys com a testimoni a favor d'ella, la seva significació liberal, la qual cosa podria haver tingut connotacions negatives en el procés que, justament, es desenvolupà durant un període de forta reacció absolutista.¹⁷ A més a més, coincideix amb una etapa en què —des del 1825 fins al 1842— la diòcesi de Mallorca fou regida pel bisbe integrista Antonio Pérez de Hirías. D'altra banda, sí que hi ha proves de la confiança que ella havia dipositat en aquell canonge il·lustrat i liberal perquè sempre figurava com a marmessor en els testaments que Maria Agnès redactà, des de 1829.

La qüestió és que el nou expedient que ella engegà, a partir de 1830, amb el tribunal ordinari eclesiàstic de Mallorca fou fonamental perquè la Santa Seu declaràs la nul·litat de vots, però, inexplicablement, no es troba —o no l'hem sabut trobar— la documentació d'aquell auto.¹⁸ Només tenim notícia que aleshores i davant del tribunal de la diòcesi, Maria Agnès féu noves revelacions sobre una tèrbola trama familiar, de tant de pes que, finalment, inclinaren la balança de la justícia eclesiàstica al seu favor. L'única informació sobre aquells fets esdevinguts dins de la família Ribera molts d'anys abans la devem a Joaquim M. Bover¹⁹ qui, sense voler entrar en detalls, insinuava el següent:

Maria Agnès «Acude de nuevo a este tribunal eclesiástico para que se reciba información jurídica de varios hechos

16 BOVER, [1868] 1976: 256.

17 Nogensmenys s'ha vist que Muntaner el 1823-24, quan encara era vicari general, havia estat el recopilador d'informació favorable a Maria Agnès en el seu intent que se li anul·lessin els vots de forma sumarial sense necessitat de judici, com consta en la correspondència entre el cardenal Castigione i el nunci Giustiniani dins *l'Expediente de Sor Mª Margarita del monasterio de Santa Elisabet de Palma. Archivo Nunciatura. Madrid.*

18 No deixa de ser estrany que a l'expedient de Maria Agnès Ribera que es guarda a l'Arxiu Diocesà de Mallorca —on consta tot el primer auto de 1826 a 1828 i el breu pontífic donat per Gregori XVI del 30-VII-1833 amb la definitiva declaració de nul·litat de professió religiosa— no es trobi l'auto donat a Mallorca el 8-VII-1831. Aquest darrer tampoc ens ha estat remés des de la Biblioteca Vaticana i, per tant, sabent que contenia la seva darrera declaració amb noves aportacions de secrets familiars, sospitam que la família Ribera aconseguí fer-lo desaparèixer.

19 BOVER, [1868] 1976: 256.

que tuvieron lugar antes y después de su profesión religiosa, que por motivos muy poderosos no se habían mencionado en los anteriores procedimientos. Aquí salieron, no a lucir, sino a empañar el papel, cosas tan extrañas como ofensivas al decoro de la misma Dª María Inés y de su familia, cosas que habiendo pasado en el secreto de la vida privada era muy conveniente que no llegasen al dominio público».

A partir d'aquestes críptiques declaracions de Bover, se suposa que per a protegir la fama de l'escriptora, que admirava, només es poden aventurar hipòtesis.²⁰ Tanmateix nosaltres establím una hipòtesi, apuntant en la direcció marcada per Bover al llarg de tot aquest relat biogràfic: que Jeroni Ribera, pare de Maria Agnès hauria protagonitzat uns fets inconfessables dins de l'àmbit familiar dels Ribera, abans de la professió de la filla, el 1806, i després, i això hauria estat aprofitat pel seu germà Bernat, esposa i descendents per a fer-li xantatge a ell i després a la seva viuda. L'objectiu del qual hauria estat que, en morir Jeroni Ribera Ribera, els seus béns havien de passar al germà segon, Bernat, prèvia renúncia a l'herència per part de Maria Agnès a favor de son pare Jeroni. Aquella renúncia²¹ completava el vot de pobresa que com a monja també havia fet el 1806, el qual no li permetia tenir propietats però sí poder-ne decidir a qui les donava. A més a més, les demandes de Bernat Ribera Ribera —que Maria Agnès fos completament desheretada per son pare— coincidirien plenament amb el desig de l'àvia Maria i del seu germà Joan Ribera Noguera que la recloguessin dins d'un convent, per ser filla il·legítima d'una criada.

Hi ha altres circumstàncies que també avalen aquesta hipòtesi del xantatge familiar com que, si el 1805 ja havia mort Maria Ribera Noguera, mare de Jeroni, i l'oncle Joan ho havia fet el 1810 —data en què Jeroni fou hereu i, per tant, lliure de desposar-se amb Margalida, mare de Maria Agnès— ¿per què els pares no rescataven la ja legitimada filla

20 En aquest estudi s'ha contrastat amb altra documentació, sempre que s'han trobat altres fonts, tota la informació donada per Bover i es pot afirmar la seva exactitud en dates, noms i esdeveniments.

21 L'acta de renúncia dels béns per part de Maria Agnès Ribera es féu el 11-IV-1806, el dia abans de professar, davant el notari Josep Tous, en el locutori del convent, i la feia a favor de Jeroni Ribera Ribera, sense que en cap moment constàs que era son pare. Dita acta es troba dins l'*Expediente redactado por el procurador Nadal Estelrich en defensa de María Inés Ribera*.

del convent?²² Aquesta darrera alternativa no hauria estat gaire dificultosa ja que Maria Agnès, el 1810, encara es trobaria inclosa en la llei del quinquenni, per la qual durant els cinc primers anys d'haver fet la professió era relativament fàcil secularitzar-se. El 1821, any de l'exclaustració, un altre cop i encara amb més raó, cal fer-se la mateixa pregunta. Ja que Bover explica que son pare estigué content de rebre Maria Agnès a casa seva, estat d'ànim que també es desprèn del testament de Jeroni Ribera. En aquest i en les declaracions de l'advocat Josep Tries, a l'auto de 1826,²³ també constava que son pare ajudà als tràmits de la secularització però res es diu sobre l'anul·lació dels vots. A la darrera voluntat de Jeroni ni tan sols es fa al·lusió al fet que la seva filla fos forçada per ell a entrar en religió, condició indispensable per a l'anul·lació, la qual cosa hauria estalviat a Maria Agnès tràmits i anys consumits en provar la seva manca de vocació.

El mateix Bover posa de relleu que Ribera acollí amb alegria la seva filla a casa seva, quan el 1821 es secularitzà, però que es resistí fortament a les seves demandes d'arranjar els papers per a l'anul·lació de vots.²⁴ D'altra banda, a l'esmentat testament hi ha una clàusula que no es troba en d'altres darreres voluntats i que era la prohibició expressa que es donàs a conèixer abans de la mort del testador. Semblaria com si Jeroni volgués amagar, fins al darrer moment, al seu germà Bernat i al seu primogènit Jeroni Ribera Ayala que ells no eren els hereus sinó Maria Agnès, i que la renúncia de 1806 podia quedar derogada per aquell testament. Tot i amb això, el testament també creava una situació jurídica ambígua i recorrible, des del moment que la secularització no anul·lava la professió religiosa ni, per tant, el vot de pobresa i la renúncia de 1806. Ara bé, Jeroni Ribera dipositava tota la confiança en la seva filla quan, a la seva darrera voluntat, concloïa que en cas que ella no pogués heretar que es guardàs el poder de decidir a qui havien d'anar tots aquells béns.

22 La mateixa Maria Agnès en l'auto de 1826 declarava que quan el 1810 sabé del matrimoni dels seus pares no entengué perquè no la treien del claustre.

23 *Expediente redactado por el procurador Nadal Estelrich en defensa de María Inés Ribera*, així com el *Auto del Tribunal Eclesiástico Ordinario de Mallorca*. Aquest darrer s'estén del 1826 al 1834. En aquest auto tanmateix alguns testimonis com Margalida Aina Garau, se suposa que per a beneficiar la filla, declararen que el pare estava disposat a tramitar l'anul·lació dels vots de Maria Agnès.

24 Al testament de Jeroni Ribera Ribera del 10-III-1821 amb el notari Josep Tous, queda palès que ell, d'una banda, vol que la filla es secularitzi i la fa hereva, però, d'una altra banda, no fa cap declaració sobre la violència de la seva professió.

En conseqüència, la consolidació de la seva herència junt amb el recobriment de l'estat seglar, atjà, durant dotze anys, la llarga lluita de Maria Agnès. Però també d'aquí venia l'interès dels hereus Ribera d'impedir per tots els mitjans que s'anul·làs la seva professió religiosa.

D'altra banda, es pot interpretar com una concessió a Bernat i als seus descendents que Jeroni el 1821 llegàs a Margalida Ribera Ayala, la filla menor de Bernat, aleshores una nina de 12 anys, una de les seves millors possessions, Son Alegre de Marratxí, però de la qual no en podria gaudir fins a l'òbit de Margalida Garau, la usufructuària i de Maria Agnès, l'hereva propietària. També hi figurava una clàusula que si Margalida Ribera Ayala premoria a Maria Agnès sense haver-se casat i haver tingut descendència, Son Alegre seria per sempre de Maria Agnès o de qui ella designàs. Això darrer només s'explicaria com la voluntat de Jeroni Ribera que aquella possessió fos només de Margalida i els seus fills, però que en cap cas passàs a la resta de la família Ribera Ayala. Bernat Ribera Ribera i el seu fill Jeroni Ribera Ayala figuraven entre els marmessors nomenats pel testador, com si aquest els reconegués el dret a defensar el llegat de Margalida Ribera Ayala.²⁵

Aquest interès de Jeroni com a testador d'afavorir llargament només a un membre dels Ribera Ayala, la nina Margalida, ens fa sospitar que en realitat aquesta era filla il·legítima de Jeroni Ribera Ribera i que aquest fou el gran secret que amagava tota la família. Ja que posava en entredit l'honorabilitat dels germans Ribera Ribera, Jeroni i Bernat, i de la mare de Margalida, Maria Dolores Ayala.²⁶ Si aquesta hipòtesi fos certa això explicaria el llarg xantatge practicat per Bernat i la seva família sobre Jeroni i l'esposa Margalida Garau i que, finalment, trencà Maria Agnès el 1831, quan es decidí a explicar-lo en el seu darrer judici al Vaticà. D'altra banda, la nostra biografiada durant uns anys no acceptà que son pare llegàs Son Alegre a la cosina (o germanastra?) Margalida,

25 Jeroni Ribera també feia marmessora la seva esposa Margalida Garau i el prevere Pere Julià, paborde de la Seu.

26 Margarida Ribera Ayala havia nascut el 1809 quan el seu presumpte pare Jeroni Ribera compartia el mateix casal familiar del carrer de Sant Jaume amb la seva cunyada Maria Dolors Ayala, el seu germà Bernat i altres membres de la família. Com es pot suposar el matrimoni Ribera Ayala eren els menys interessats el 1809 que Jeroni tingués més fills amb Margalida Garau o fes un matrimoni de conveniència i tingués fills que el poguessin heretar, amb més raó quan ja havien aconseguit la professió de Maria Agnès i la renúncia a la seva herència.

com es desprèn dels seus tres primers testaments,²⁷ fets encara durant els forts enfrontaments i litigis contra la família Ribera Ayala. Perquè en ells Maria Agnès res diu d'aquell llegat, ni anomena Margalida, mentre que deixa diners a la resta de les cosines Maria del Carme, Aina, Josepa i Dolors Ribera Ayala, especialment a aquesta darrera gran amiga seva. En canvi, en el seu darrer testament del 1859,²⁸ Maria Agnès recollirà la darrera voluntat de son pare respecte a Margalida Ribera Ayala.

D'altra banda, i seguint amb la justificació d'aquesta darrera hipòtesi —sobre l'existència d'una filla clandestina de Jeroni— s'ha de tenir en compte que els secrets inconfessables, dels que parla Bover, havien de ser uns fets diferents a la il·legimitat del naixement de Maria Agnès;²⁹ ja que el 1810, amb el casament dels seus pares, ella havia estat reconeguda. Aquest possible xantatge explicaria la resistència que Jeroni Ribera Ribera havia oposat no a la secularització sinó a l'anul·lació de la seva professió. D'altra banda, els únics beneficiaris dins la família Ribera del fet que ella no aconseguís tornar a l'estat seglar eren Bernat Ribera Ribera, la seva dona Maria Dolores Ayala, la seva filla Margalida i el fill i hereu dels primers, Jeroni Ribera Ayala, que encarnarien aquells interessos familiars que Bover denuncia en diferents moments del relat biogràfic de Maria Agnès.

Així, quan l'escriptor explica que Maria Agnès des del 1803, durant el seu noviciat, explicitava la manca de vocació, «tuvo que lamentar el interés que había en que ella fuese religiosa, por parte de personas a quien correspondía, en aquél caso, toda la herencia de su opulenta familia».³⁰ És a dir, que la seva forçada entrada al convent no tingué relació amb ser filla il·legítima, mentre que Bover insinua la vertadera raó perquè ella ja durant el noviciat fos empesa a professar: la pressió del possible hereu de son pare, el seu oncle Bernat Ribera Ribera.

Aquest futurible hereu i família tornaren a ésser esmentats per Bover quan el maig de 1829 ella desembarcà a València —de camí cap a

27 *Testamentos de María Inés Ribera Garau* del 11-I-1829; del 25-II-1833 i del 7-VIII-1834.

28 *Testamento de María Inés Ribera Garau* del 19-VIII-1859.

29 A més a més, Bover ([1868] 1976: 256) especifica que aquells fets inconfessables al·legats per Maria Agnès el 1830, no havien sortit en els altres processos eclesiàstics, en els quals ella sí que havia relatat les circumstàncies del seu naixement, l'abandonament com expòsita i l'engany i violència que forçaren la seva entrada al monestir.

30 BOVER, [1868] 1976: 253.

Madrid per a defensar-se davant el tribunal de la Rota— i la policia entrebancava el seu viatge. Aleshores Bover puntualitzava amb aquestes paraules que ella encara ignoràs qui havia subornat els policies: «sin que por entonces [Maria Agnès] pudiese averiguar la causa que lo motivaba». Però l'escriptor afegeix que quan al cap d'uns dies arribà a la capital del regne i fou empresonada, aleshores aquells atropellaments «ya no los extrañó porque ya no le era desconocido su origen. Sabía a punto fijo que no obteniendo declaración de nulidad de sus votos, la era imposible recoger una gran parte de la rica fortuna de su casa, porque se oponía a ello la renuncia que hizo en el acto de su violenta profesión y las personas interesadas en la validez de esta renuncia no cesaban de agujonear por todos los medios imaginables para hacer ilusorios sus proyectos. [...] Vasto, aunque desesperado era el plan que habían trazado sus adversarios». ³¹ I aquells enemics continuaren les intrigues contra ella quan ja estava en la recta final i a punt d'aconseguir la seva llibertat. Era el 14-V-1833, quan acabava d'arribar a Roma per a defensar-se personalment i quan Bover explica que, «ya en aquél mismo día conoció que en todas partes iban tras ella las intrigas y maquinaciones ocultas de sus adversarios que trabajaban con afán para malograr sus proyectos. Pero esta vez no triunfaron como lo habían conseguido las otras». ³²

D'altra banda, si el 1831 Maria Agnès havia hagut de recórrer al Consell de Castella —que feia les funcions de tribunal d'apel·lació— era perquè des del 1821, any de la mort de son pare Jeroni Ribera Ribera, el germà segon, l'oncle Bernat, començà una sèrie de plets continuats pels seus hereus, reclamant tot el seu patrimoni en base a la renúncia de 1806. L'escriptor Bover ho explica però sense mai donar els noms dels litigants:

Esta lloró la muerte de su padre en 11 de julio de 1821 sin dejar arreglados sus intereses, y con este motivo empezó para ella una segunda serie de conflictos y pesares, más graves, si se quiere, que los que había experimentado en el claustro. Era Dª María Inés sucesora indisputable a una parte del rico mayorazgo fundado por don Gerónimo

31 BOVER, [1868] 1976: 254, 255.

32 Ibidem, p. 256.

Ribera y Marquès, como hija única de su padre, último poseedor del mismo, y en el momento de quedar huérfana se vió envuelta en una multitud de reñidos y costosos pleitos.³³

No s'ha pogut consultar la documentació de l'Audiència de Mallorca³⁴ d'aquests anys però pel seguiment que hem fet de les actes notarials de Maties Salom, un dels notaris dels Ribera Ayala, hem constatat que el 19-IV-1822 Bernat Ribera Ribera, probablement sentint-se prop de la mort, donà poders per a plets al seu fill Jeroni Ribera Ayala.³⁵ I quan el 18-XI-1823 s'esdevingué el traspàs de Bernat, la vídua, Maria Dolores Ayala de Càrdenas, com a usufructuària, i el primogènit Jeroni Ribera Ayala, com a hereu, continuaren els litigis contra Maria Agnès. D'aquest darrer hem trobat que, durant els 6 anys que sobrevisqué a son pare, atorgà poders per a pledejar a diferents procuradors el 24-I-1825, el 8-X-1825 i el 14-II-1826, amb el notari Maties Salom. Jeroni Ribera Ayala morí el 22-III-1827 —fent testament el 24-IX-1826— i tal vegada perquè ja es sentia malalt, la seva mare Maria Dolores Ayala, des del 6-X-1826, continuà els litigis familiars, concedint poders per a plets a diversos procuradors, sempre amb el notari de la família, Maties Salom.

No hem pogut seguir el curs d'aquells litigis per manca de documentació però sí que sabem que abans de 1831, any en què el Consell de Castella, com a tribunal suprem, intervingué a instàncies de Maria Agnès, tot l'embalum judicial ja havia passat a Madrid i dos tribunals suprems de la capital havien emès dues executòries a favor d'ella.³⁶ Aquest traspàs del procés judicial a Madrid s'ha de relacionar amb una acta del notari Maties Salom, on consta que el 10-V-1827, Maria Dolores Ayala, viuda de Bernat Ribera, concedí poders a l'agent de negocis de Madrid, José Clemente, perquè la representàs en plets en aquella ciutat.³⁷

33 Ibidem, p. 253.

34 Actualment encara es troba sense ordenar ni classificar a l'Arxiu Històric de Mallorca.

35 S'ha de tenir en compte que Ferran VII el 11-III-1824 per una Reial Cèdula tornà a imposar els *mayorazgos* i vinculacions que el liberalisme havia suprimit el 8-III-1820. Mort Jeroni, el segon germà Bernat Ribera Ribera, heretà el fideïcomís i consten reclamacions a particulars sobre terres que li pertanyien, en les actes notarials de Maties Salom del 1824 i que es troben a l'Arxiu Històric de Mallorca.

36 *Expediente del procurador madrileño Lázaro Ramírez de Arellano representando a María Inés Ribera.*

37 *Acta de concesión de poderes por parte de Mª Dolores Ayala de 10-V-1827.*

Una altra font per a conèixer la implicació dels hereus Ribera en els litigis per l'herència del pare de Maria Agnès, Jeroni Ribera Ribera, són les anotacions que conté el seu testament amb referència a les còpies que hom demanava. Entre 1824 i 1831 es demanaren un total de sis còpies del testament de Jeroni, sense que hi constés el nom del demandant ja que se suposava que, per ésser citats en aquell document, en tenien dret. Però és molt significativa una anotació de sol·licitud de còpia d'aquella darrera voluntat, del 26-VII-1829, per part de Maria Dolores Ayala. El seu era l'únic nom que s'explicitava perquè ella no era anomenada en el testament i no tenia dret a rebre'n còpia, a no ser, com era el cas, per auto judicial, que com s'especificava corresponia al 4-VII-1825. S'ha de tenir en compte que Maria Dolores Ayala l'any 1829 feia anys que era viuda de Bernat Ribera i feia uns dos anys de la mort del seu primogènit, Jeroni Ribera Ayala; a més a més, la seva filla petita, Margalida, que sí sortia al testament, tenia 20 anys i no era major d'edat, mentre que l'hereu dels Ribera, Jeroni Ribera de Cózar, el seu nét, era un infant de 9 anys. Per tant, el 1829 qui duia la representació dels hereus Ribera Ayala en els litigis era ella i per auto judicial podia demanar aquell document.

Dins de l'expedient del primer auto del tribunal eclesiàstic ordinari diocesà de 1826-1827³⁸ hi ha un protocol notarial, del 15-XII-1827, que és una altra prova fefaent que els hereus de Bernat Ribera sempre estigueren interessats que Maria Agnès no aconseguís l'anul·lació dels vots. Es tracta d'una acta del notari Joan Martorell per la qual ell es compromet a donar a conèixer la sentència favorable a l'anul·lació de la professió de Maria Agnès —que acabava d'emetre el tribunal diocesà de Mallorca— i, significativament, només ho havia de fer a dos destinataris: el monestir de Santa Elisabet i «a los herederos de Bernardo Ribera». Se suposa que en aquells moments ella intentava que els Ribera Ayala retiressin tots els litigis contra la seva herència, però sabem que després de l'apel·lació del Defensor de les professions en 1828, tornà a quedar en entredit la validesa dels seus vots, fins a la definitiva sentència del Vaticà del 30-VII-1833.

38 *Auto del Tribunal Eclesiástico Ordinario de Mallorca.*

Però reprenent el relat en l'etapa vaticana de Maria Agnès, en el moment d'haver recopilat l'expedient per part del tribunal ordinari eclesiàstic de Mallorca, a instàncies seves, per a enviar-lo a la Santa Seu; degueren ésser tan contundents les proves aportades per ella —sobre aquells fets inconfessables abans esmentats— que el 8-VII-1831 el tribunal «declaró por bien justificados y probados los hechos objeto de este último proceso».³⁹ Així, a començaments d'aquell enfeinat estiu, ella ja havia aconseguit la informació fonamental per tal d'al·legar a Roma contra la seva professió religiosa. Però es volgué esperar que li arribàs la sentència sobre els seus béns del Consell de Castella, per tal d'afegir-la i completar l'expedient del Vaticà. Ja que aquella resolució no només li donava la raó contra els Ribera Ayala sinó que, a més a més, provava la conxorxa familiar que havia hagut perquè ella continuàs essent monja. Així veiem com, durant els primers mesos de 1832, Joan Cirer, el seu procurador, s'encarregava de demanar còpies certificades del Reial Acord al Consell de Castella, així com la traducció oficial al castellà que aquell organisme havia fet fer del testament de Jeroni Ribera. Finalment, hi ha constància que el 28-IV-1832 Salvador Andreu, el vicari general de la diòcesi, davant del seu requeriment, va donar l'ordre d'unir tot això anterior al dossier de la Santa Seu. A més a més, el mes de juny de 1832, des de la Reial Audiència de Mallorca, s'enviaven còpies del Reial Acord del Consell de Castella a la priora de les jerònimes, als hereus de Bernat Ribera Ribera i al vicari general.

Però encara haurien de passar uns vuit mesos abans que Maria Agnès viatjàs a Roma i suposam que necessitaria tot aquest temps per tal d'acabar els litigis amb els hereus Ribera, recolzant-se en el Reial Acord de Madrid. En aquells mesos també féu una sèrie de documents notariais, disposant dels que ja eren els seus béns. Maria Agnès, abans de partir cap al Vaticà, atorgà poders a sa mare i a Gabriel Cabanellas per a tot tipus de contractes i decisions que afectassin el seu patrimoni.⁴⁰ D'altra banda, el 25 de febrer de 1833, féu testament, disposant ja dels

39 BOVER, [1868] 1976: 256.

40 Gabriel Cabanellas havia de dur aquesta tasca junt amb la seva futura sogra, Margalida Aina Garau. Per això Maria Agnès Ribera, el 21-II-1833, davant del notari Esteve Bonet Perelló, atorgà poders a ambdós per a administrar, arrendar, vendre i cobrar qualsevol cens sobre els seus béns. Veure *Protocolo notarial de concesión de poderes por parte de Mª Inés Ribera, de el 21-II-1833*.

béns que ella apostil·lava, li havien estat reconeguts com a propietat pel Consell de Castella. En aquest document es tornava a posar de manifest la confiança que havia dipositat en el canonge liberal Joan Muntaner i Garcia, a qui feia marmessor seu i, a més a més, afavoria amb donacions la Casa d'Expòsits que Muntaner presidia des del 1831.⁴¹

En aquella darrera voluntat deixava diners a les seves cosines Maria del Carme, Aina i Josepa Ribera Ayala i mostrava la seva predilecció per Maria Dolors quan expressava que, si ella moria sense fills, li llegaria la meitat de la seva herència. Però que si aquesta la premoria, aleshores aquella meitat passaria al seu cosí germà Jeroni Ribera Vich, fill, com s'ha vist més amunt, de l'oncle Jaume i de Rosa Vich, filla d'un criat de la casa. Es tractava de la branca pobre de la família Ribera, els quals no havien participat en les intrigues de l'oncle Bernat i el seu hereu. Aquests darrers, òbviament, no varen figurar en cap dels seus testaments, ni tampoc la filla petita, Margalida Ribera Ayala, probablement germanastra de Maria Agnès, com s'ha vist abans. És més, en aquella darrera voluntat seva de 1833, ella no complia el mandat testamentari de son pare de legar Son Alegre a Margalida Ribera Ayala i, en canvi, adduïa que en conformitat amb la voluntat paterna —que tractàs bé els familiars amb bon capteniment envers ella— deixava doblers a les altres cosines Ribera Ayala.

L'altra gran amiga de Maria Agnès, afavorida en tots els testaments, era Sofia Cabanellas Fiastré, germana del seu enamorat; a ella li deixava, en cas de no tenir fills, l'altra meitat dels seus béns. Però hi ha un fet que crida l'atenció i és que Maria Agnès sempre fa figurar una clàusula que els béns que heredi Sofia han de ser administrats pel seu germà Gabriel. A aquest només l'havia fet cohereu en el testament del 11-I-1829, però en el següent del 1833, només el feia administrador dels béns de Sofia o en el del 1834, ja casats, feia a Gabriel només usufructuari del patrimoni dels seus possibles fills. El fet de no fer Gabriel Cabanellas hereu propietari, tot i sempre confiar en ell com a gestor,⁴² es podria interpretar com si Maria Agnès volgués posar a recer el patrimoni, davant uns possibles

41 *Testamento de Mª Inés Ribera del 25-II-1833 ante el notario Esteva Bonet.*

42 *Vegeu Testamentos de Mª Inés Ribera del 11-I-1829, 25-II-1833 y 7-VIII-1834, ante el notario Esteva Bonet Perelló.*

creditors de la seva parella, una vegada liquidats els negocis d'aquest a Marsella.

D'altra banda, en els dos testaments que redactà Maria Agnès en poc més d'un any, significativament llegava diners a les famílies dels morts i exiliats i que ella especificava acabaven de ser amnistiats.⁴³ El Reial Decret d'amnistia fou expedit per la reina regent, Maria Cristina, el 15-X-1832 i el 4-XI-1832 es conegué a Mallorca. Tanmateix, hom haurà d'esperar fins al 15-I-1834 per a l'indult definitiu dels exiliats liberals del 1824, arrel de la caiguda del ministre Cea Bermúdez i de la pujada al poder de Martínez de la Rosa. El 1833 el canonge liberal Joan Muntaner i Garcia, també celebrà aquella amnistia dedicant un poema en llatí als patriotes exiliats.⁴⁴ Perquè, com ja s'ha vist més amunt, el 1823, amb el retorn de l'absolutisme, s'havien exiliat, precisament a Marsella, un grup de liberals mallorquins, entre ells la pròpia Maria Agnès. És probable que Gabriel Cabanellas i la seva família amb anterioritat formassin part d'aquella colònia de dissidents.

Entre els mesos de març i abril de 1833 Maria Agnès degué emprendre el seu viatge cap a Roma on arribà el 14 de maig d'aquell any.⁴⁵ I com torna a explicar Bover, la trama dels Ribera amb l'ajuda del Defensor de les Professions encara no havia desistit del seu propòsit de retornar-la al claustre i havia mogut les seves influències al Vaticà, però ara sense èxit. És més, com raona el seu biògraf,⁴⁶ la contundència dels fets, que s'explicaven i es provaven al darrer auto del 1831, féu que la seva sol·licitud d'anul·lació de vots fos ara admesa al Vaticà i tramitada amb la màxima celeritat. L'expedient fou passat als cardenals Odescalchi, Zurla i Giustiniani perquè emetessin un informe, a partir del qual el pontífex romà dictaminaria. Seguidament, els esmentats cardenals concediren una audiència a Maria Agnès perquè pogués defensar la seva causa personalment.

Aquesta compareixença de Maria Agnès degué ser brillant perquè ella pogué argumentar en els tres idiomes que dominava —italià, francès

43 *Testamentos de Mª Inés Ribera del 25-II-1833 y 7-VIII-1834, ante el notario Esteva Bonet Perelló.*

44 BOSCH, 1991: 17-70.

45 BOVER, [1868] 1976: 256.

46 *Ibidem.*

i llatí— donant prova de la seva cultura i formació jurídica, aquesta darrera adquirida tot al llarg de la seva odissea amb els tribunals. Els cardenals emeteren un informe favorable que fou remès al Papa i aquest ho consultà amb el prefecte de la Sagrada Congregació de bisbes i regulars, dictaminant en audiència, el 30-VII-1833: «Que constava suficientment la nul·litat de la professió de Sor Maria Margalida, en el segle Maria Agnès Ribera, i que per això mateix havia d'ésser confirmada i confirmava la sentència de la cúria de Mallorca del 14 de gener de 1828 sense que es pugui al·legar res més en contra».⁴⁷ Amb aquesta sentència pontifícia la que fou qualificada per Bover víctima del claustre recobrava definitivament la seva llibertat.

Maria Agnès passà la resta de l'estiu a Roma reunint tots els papers que sobre el seu cas emeté la burocràcia vaticana i, segurament, aprofità per a visitar la família del seu amic, el duc de Lante, traspassat feia només un any. I com que era una dona culta, interessada per la història i l'art, durant aquell mes d'agost de 1833 tenim constància que també trobà temps per a visitar el Museu del Vaticà i les joies de l'art romà i cristià, tan abundants a la ciutat eterna. És més, com s'ha anat veient al llarg de la seva biografia, ella hagué de fer nombrosos viatges i estades, relacionats amb el recobriment de la seva llibertat, recorreguent França, Itàlia, València i Madrid. Durant aquest llarg romiatge sempre sabé combinar la dedicació a la defensa dels seus interessos amb les visites culturals i artístiques, que constituïen un estímul per a no decaure davant dels entrebancs que anava trobant. Perquè, des de l'època del seu tancament al claustre, Maria Agnès havia atemperat les dures contrarietats amb el refugi en la cultura i l'art.

Quan obtingué definitivament la llibertat i la pau redactà un llibre de viatges, fruit dels apunts sobre els monuments i obres d'art visitats, així com dels detalls sobre diferents formes de vida que havia observat. Les narracions de viatges foren un gènere literari que descobriren els il·lustrats i que posaren de moda els escriptors romàntics, d'ideologia cosmopolita i pluralista. Maria Agnès Ribera és probablement la primera dona que a l'estat espanyol escriví un llibre de viatges, durant la primera

⁴⁷ Ibidem.

meitat del segle XIX. Malhauradament no hem pogut trobar aquest escrit que restà manuscrit, l'existència del qual coneixem per Joaquim Mª Bover, que el pogué llegir i deixà constància de les seves 311 planes i que es titulava *Viage que yo María María Inés Ribera y Garau hice a Valencia, Madrid, Roma y otras capitales extrangeras, y noticia de los monumentos, maravillas y curiosidades que observé en ellas*.⁴⁸

Maria Agnès retornà a Mallorca el 4-X-1833 després d'haver passat una darrera aventura durant la navegació, ja que una violenta tempesta —com les que sovintegen a la Mediterrània durant la tardor— va estar a punt de fer naufragar el seu vaixell. A la seva illa natal acabà els tràmits pendents per a donar a conèixer la resolució favorable del seu procés i així, mitjançant actes notariais, envià còpies del breu pontifici al vicari general Bartomeu Barceló, a la família Ribera Ayala, al Defensor de les Professions Religioses i a la priora i comunitat de monges de Santa Elisabet, demanant a aquesta darrera que li tornessin la seva dot.⁴⁹ Lliure i retornada a l'estat seglar, el 26-III-1834 es va poder casar amb Gabriel Cabanellas qui havia estat el seu enamorat durant deu llargs anys, plens de dificultats. No sabem de segur on varen contreure matrimoni però no va ser a Mallorca, perquè no n'apareix inscrit en el registre de la parròquia de Santa Eulàlia, on tocaria haver-ho fet, segons el costum mallorquí d'esposar-se a la parròquia de la núvia.⁵⁰ Hi ha moltes probabilitats que Maria Agnès i Gabriel es casassin a Marsella, on encara residien els germans de Gabriel Cabanellas, Agustí i Sofia —aquesta darrera gran amiga de Maria Agnès— i la resta de la família del nuvi. Això també s'explicaria pel desig de defugir les xafarderies⁵¹ i de l'oposició que ella continuà tenint dins la família Ribera Ayala que havien quedat molt

48 BOVER, [1868] 1976: 257.

49 A l'arxiu del monestir de Santa Elisabet a l'expedient de Maria Agnès (vid. Fonts), hi consta la devolució de dot a la seva mare el 1834. Els tràmits que ella féu per a donar a conèixer el breu pontifici estan recollits a *L'Auto del Tribunal Eclesiàstic Ordinarie de Mallorca*.

50 A l'Arxio Diocesà no hem pogut trobar el seu matrimoni a cap de les parròquies de Palma i tampoc creiem que es casàs a un poble perquè el seu nom no figura a les llistes de concessos matrimonials de l'illa, pas obligat que els nuvis havien de fer un poc abans del matrimoni religiós.

51 Com s'ha vist al llarg de les planes anteriors la Mallorca conservadora no mirà mai amb bons ulls les monges exclaustres i Maria Agnès, en els testaments posteriors a la seva anul·lació, encara es veia obligada a donar explicacions sobre la seva coaccionada professió. La resta de la seva vida continuà estigmatitzada per aquells anys de claustre forçat ja que segons D. G. Murray i A. Pascual (1989: 269), Maria Agnès va ser «popularmente conocida como la monja Ribera».

agreguats per la revelació del ja esmentat secret familiar i pel resultat del procés.

El nou matrimoni s'instal·là a la casa del barri de Santa Eulàlia, que feia anys que Maria Agnès i sa mare havien adquirit.⁵² Margalida Aina Garau, la mare, només compartí durant cinc anys aquella vivenda amb el nou matrimoni ja que morí el febrer de 1839. I prova de la bona relació que havia establert amb Gabriel Cabanellas és que, al cap d'uns mesos d'aquell esponsori, féu testament a favor de la filla i posà al gendre com a marmessor.⁵³ Per un altre costat, Bover a partir del moment en què la seva biografiada contragué matrimoni, només afegeix sobre la resta de la seva vida que dedicà grans sumes a millorar el col·legi femení de la Puresa i altres cases religioses —tema sobre el qual ens ocuparem més endavant— i que escriví moltes obres, d'entre les quals ell només va poder consultar l'esmentat llibre de viatges, manuscrit, i el llibre de devoció, l'únic publicat i del que tractarem a un altre apartat.⁵⁴

D'altra banda, Joaquim M. Bover no aporta cap informació sobre qui era Gabriel Cabanellas i quina vida féu quan s'instal·là a Mallorca. Tanmateix, hem cregut important acostar-nos, en la mesura possible, al personatge de Gabriel, la parella de Maria Agnès, des que ella el va conèixer el 1823 fins a la seva mort el 1859; cercant el seu status econòmic dins d'una família de comerciants instal·lats a França, l'ambient en què es mogué i les seves idees. Per tant, en primer lloc, es tracta d'intentar esbrinar el tipus d'empresa comercial que regien els germans Cabanellas a Marsella. En aquest sentit, ha estat de molta utilitat la correspondència comercial que mantingueren amb el polifacètic —i també comerciant— Pere Joan Morell Rul·lan,⁵⁵ aquest des de Mallorca estant. La

52 El casal del carrer Zavellà, Margarida Garau i Maria Agnès l'havien adquirit a Ramon Puigdorfla entre 1822 i 1828, segons es desprèn dels censos de Palma. Era una casa senyorial amb cotxeria i que durant anys fou el domicili de Maria Agnès i de sa mare. En el cens del 1829 constava que amb elles habitaven cinc criats.

53 *Testamento de Margarita Ana Garau* del 20-XI-1834.

54 Vegeu d'aquest treball l'apartat: «Una dona liberal dins d'un cercle il·lustrat».

55 L'activitat econòmica i política del qual ha estat analitzada per Gerardo Mora i Jesús García (1989). Vegeu també la *GEM*, vol. 11, p. 185-186. Pere Joan Morell Rul·lan (Sóller 1790- Palma 1867), advocat, polític i escriptor; fou membre de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País. El 1818 era doctor en dret civil i canònic. Es comprometé amb el constitucionalisme del Trienni Liberal i fou auditor de guerra de la Capitania General de Balears i jutge de primera instància de Manacor. El 1836 fou un dels fundadors de l'Institut Balear i hi ocupà les càtedres de legislació (1836) i de moral i religió (1848). El 1837 i el 1839 fou elegit diputat per Mallorca per la candidatura monàrquica constitucional (Partit Moderat). És autor de l'estudi *Investigaciones sociológico-políticas sobre la naturaleza del fomento y su influencia en la prosperidad*

companyia *Cabanellas Hermanos y Cía* estava formada pel germà gran Josep Agustí⁵⁶ i per Gabriel i s'encarregaven, fonamentalment, de vendre productes agraris mallorquins a Marsella i altres ciutats de la Provença. No es tractava de grans comerciants amb vaixells propis sinó que ells contractaven patrons mallorquins per a noliejar mercaderies. S'han trobat comandes per carta o algun contracte de compravenda davant notari i les llistes de preus de productes sollerics importats a les places franceses i que eren, segons els Cabanellas, els més demanats: taronges, ametlles, oli, arròs, aigua de flor de taronger, aiguardent, vi i coral.⁵⁷

Els Cabanellas oferien els seus serveis a Pere Joan Morell i a un grup de propietaris agraris sollerics, per tal d'obtenir un major marge de benefici dels carregaments de taronges i d'oli, deixant que els patrons mallorquins només s'encarreguessin del transport. Per aquesta correspondència es veu que l'empresa dels Cabanellas havia de competir amb els patrons de barca, de qui ells denunciaven l'abús de comissions que cobraven als propietaris. També hem trobat un contracte de 1829, fet a Palma, i davant del notari Esteve Bonet Perelló,⁵⁸ per a importar a França tartrà mallorquí. Tanmateix els amos de la companyia *Cabanellas Hermanos y Cía*, com molts pilots de vaixell mallorquins, treien una part dels beneficis del contraban que, com comentaven a Morell, era el tràfec més lucratiu.⁵⁹ A més a més, ells s'encarregaven d'exportar a Mallorca,

pública (1834), en el qual justificava la creació del ministeri de foment i, segons es desprèn de la seva correspondència amb Miquel Salvà Munar, resident a Madrid, cercava influències en el govern per a fer-li arribar la seva teoria econòmica. També publicà *De la sociabilidad política o aristocracia social* (1838) i *De la libertad considerada como elemento de fuerza y como elemento de debilidad*. Influí per les teories de Fourier i Saint Simon, deixà inèdit i inacabat un *Ensayo sobre las revoluciones* en el qual propugnava un equilibri entre les actituds conservadores i les revolucionàries.

56 Josep Agustí Cabanellas Fiastré havia nascut a Marsella entre 1787 i 1792, abans que la família es traslladàs al barri palmès de Santa Creu, on varen néixer Gabriel, Lluís i Maria de la Concepció Cabanellas Fiastré. No sabem quan va morir ni on, només que degué ser entre 1843 i 1859, ja que quan Maria Agnès va redactar el seu darrer testament del 1859, Josep Agustí ja era difunt; mentre que el 25-III-1843 encara era viu i es trobava a Mallorca, fent de padri de fonts en el bateig de la seva néta Manuela Cabanellas Servera, a la parròquia de Santa Creu (registre de batejos la parròquia de Santa Creu. Arxiu Diocesà).

57 Cartes del 10-II-1825, 27-V-1825, 10-IV-1827, 15-V-1829 i 13-X-1832 des de Marsella d'Agustí Cabanellas a Pere Joan Morell Rul·lan. *Correspondència entre Agustí i Gabriel Cabanellas, de Cabanellas Hermanos y Cía., desde Marsella, y Pedro Juan Morell, en Mallorca*, de 1825 a 1829.

58 Es tracta d'un ajust entre Gabriel Cabanellas i el botiguer Josep Aguiló Fuster pel que aquest es compromet a enviar-li a Marsella una quantitat de tartrà mallorquí (derivat químic del vi que s'usava en medicina i en preparació de begudes). *Ajuste entre Gabriel Cabanellas y Josep Aguiló Fuster* de 26-V-1829.

59 Carta del 27-V-1825 des de Marsella d'Agustí Cabanellas a Pere Joan Morell Rul·lan. *Correspondència entre Agustí i Gabriel Cabanellas, de Cabanellas Hermanos y Cía*. Per la importància que assolí el contraban durant el darrer terç del segle XVIII i la primera vintena del XIX Vegeu els estudis d'A. Bibiloni (1988: 65-97 i 1990: 85-102). Vegeu també l'estudi de C. Manera (1990: 7-83) el qual a la p. 48 i nota 44 reproduceix una notícia de 1787 sobre el contraban efectuat, precisament, per l'avi de Maria Agnès, el comerciant Jeroni

de contraban —prèvia demanda d'alguns particulars— segons quins articles rars i de preu elevat com serien llibres molt especialitzats i peces de vestuari.⁶⁰

Pel que feia als llibres francesos de filosofia i de teoria política es tractava d'un tràfec que durant el període absolutista entranyava un gran risc, com es desprèn d'alguna de les cartes creuades entre els Cabanellas i Morell, en el període 1825-1833, i per això els patrons cada vegada eren més reacs a transportar-los. Però està clar que aquells llibres arribaven a Mallorca, tan ben relacionada per la mar amb França, burlant la censura integrista i nodrint els intel·lectes dels socis de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País i dels liberals més lletraferits. I aquest intercanvi de literatura francesa prohibida i, al cap i a la fi, d'idees, unia la colònia mallorquina exiliada a França i els comerciants amb els liberals que romanien a l'illa.

I dins del cercle liberal que participava d'aquest intercanvi de literatura i d'idees hem trobat dos nobles reformistes: els amics Guillem Ignasi de Montis⁶¹ i Josep de Togores,⁶² els quals mantingueren entre si una intensa correspondència, en la qual es parla de llibres comprats als patrons de barca mallorquins⁶³ i, precisament, de Montis —que estava en contacte amb Morell i els comerciants Cabanellas— sabem que també els comanava llibres francesos, prohibits per la censura.⁶⁴ Josep de Togores i Sanglada, novè comte d'Aiamans, també fou molt amic i mantingué correspondència amb l'home de confiança del bisbe Nadal,

---

Ribera Noguera qui amb el seu xavec que venia de Gènova i Marsella i pilotat per ell, feia contraban de capells estrangers junt amb altres gèneres.

60 *Correspondència entre Agustí i Gabriel Cabanellas, de Cabanellas Hermanos y Cia., desde Marsella, y Pedro Juan Morell, en Mallorca.*

61 Guillem Ignasi de Montis i Pontivich (1774-1829) segon marquès de la Bastida fou un dels principals dirigents liberals de Mallorca. Cap superior polític de Balears en dos períodes liberals (1813-14 i 1821-22), fou empresonat durant la restauració absolutista de 1814. Veure la *GEM*, vol. 11, p. 130 i per la seva correspondència l'estudi d'Isabel Moll (1978: 167-209).

62 Josep de Togores i Sanglada. Comte d'Aiamans (1767-1831). Vegeu la seva biografia com a fill il·lustre de Palma (VALENCIANO, 2008b).

63 Isabel Moll (1978: 184 i 185) reproduïx una carta del 25-VI-1803 —any en què encara no existia l'empresa dels Cabanellas— que parla d'aquests llibres.

64 Factura emesa per Gabriel Cabanellas del 22-VII-1825 dels llibres adquirits a França per a Guillem Montis, dins la *Correspondència de Cabanellas amb Pere Joan Morell Ruñan*.

el seu vicari general Joan Muntaner i Garcia,⁶⁵ qui emparava Maria Agnès, en el seu exili marsellès. També es trobava dins d'aquell grup liberal de mallorquins expatriats a França, Miquel Salvà Munar, futur bisbe de Mallorca, amic de Pere Joan Morell i també molt proper a Joan Muntaner i Garcia,⁶⁶ durant el Trienni Liberal, quan aquest governava la mitra.

L'emigració política a França s'intensificà el 1823 amb la segona restauració absolutista que havia desfermat una onada de persecució contra els liberals. El bisbe de Mallorca, Pedro González Vallejo, el 28-VIII-1824 fou obligat a renunciar al bisbat i al cap d'un mes s'embarcava cap a Marsella. Miquel Salvà —també refugiat a París per a fugir de la repressió absolutista— mantingué correspondència amb els seus amics Josep de Togores, amb el seu fill Pasqual i amb Pere Joan Morell, des de finals de 1823. En alguna d'aquelles cartes s'interessava per la sort del seu apreciat bisbe, Pedro González Vallejo i demanava a Morell si el prelat ja havia abandonat l'illa.⁶⁷ Durant la seva estada a París, Salvà es dedicà a la investigació històrica com testimonien les cartes enviades a Josep de Togores i Sanglada. Aquest darrer desenvolupà una considerable activitat literària en llengua catalana i tingué un clar compromís amb la Constitució del 12 i amb el liberalisme polític.⁶⁸ Tornant a Miquel Salvà, com molts liberals del Trienni, amb els anys va anar evolucionant vers el moderantisme, distanciant-se d'alguns dels seus antics companys que al seu torn s'havien anat definint com a exaltats i després com a progressistes. A la correspondència consultada es veu aquesta evolució, sobretot a partir del 1837.⁶⁹

Pel que feia al bisbe liberal Pedro González Vallejo, el setembre de 1824 hagué d'abandonar Mallorca i residí a Marsella, fins que pogué tornar a Espanya amb l'amnistia del 1833. Però abans de partir nomenà

65 MAS I VIVES, 1994. Del cercle liberal de nobles i eclesiàstics es parla a l'apartat d'aquest treball: «Una dona liberal dins d'un entorn il·lustrat».

66 Prova de l'amistat que Joan Muntaner professà a Salvà és que el 1835, amb la revifalla liberal, li dedicà un poema en llatí (BOSCH, 1991: 37).

67 Vegeu *Correspondència entre Miquel Salvà Munar, desde Madrid y Pedro Juan Morell, en Mallorca*.

68 Segons Joan Mas i Vives (1994: 116-121), Togores fou clarament liberal com ho proven els seus poemes antiservils i les lloances al liberalisme que féu a Madrid entre 1822 i 1823. En aquest sentit és significatiu que formant part de la Divisió Mallorquina comandada per Samuel Whittingham, quan aquest el 1814 es posà al servei de Ferran VII i del seu govern absolutista, ell abandonà la divisió (PASCUAL, 2008).

69 Vegeu *Correspondència entre Miquel Salvà Munar, desde Madrid y Pedro Juan Morell, en Mallorca*. El mateix Morell seguí aquesta evolució vers el moderantisme.

com a vicari general interí el seu amic Bartomeu Rul·lan Garí,⁷⁰ també d'idees liberals, raó per la qual quan entrà el bisbe absolutista Antonio Pérez d'Hirias el destituï del càrrec. Rul·lan era un home culte, molt unit al seu nebot, l'esmentat advocat i comerciant Pere Joan Morell. González Vallejo aprofità l'exili per a viatjar, passant temporades a París, Montpeller i Roma, des d'on escrivia a Pere Joan Morell, comentant-li els llibres que anava llegint i interessant-se pel seu oncle prevere.⁷¹ El bisbe Vallejo en una carta enviada a Morell el 30-IX-1825, des de Montpeller, li comentava molt favorablement la pastoral que Bartomeu Rul·lan, com a vicari general, acabava de publicar perquè d'ella es des- prenia que, com a clergue liberal, l'oncle era dels que «aman de veras la Religión y el Estado».

González Vallejo compartí exili amb l'il·lustrat prevere felanitxer Bartomeu Mestre,⁷² qui sempre protegí i amb qui també es residencià a Marsella. En aquella ciutat portuària vivia una nombrosa colònia de mallorquins, formada per comerciants i exiliats. Tenim notícies que l'exbisbe rebia a casa seva la visita de molts d'aquells liberals que havien hagut d'abandonar la seva illa.⁷³ És molt probable que Maria Agnès Ribera —que també residia a Marsella entre 1823 i 1826— es veiés més d'una vegada amb el bisbe que havia ajudat a la seva exclaustació, a començaments de maig de 1821. Amb més raó si es té en compte que

70 Segons la *GEM*, vol. 15, p. 19 i Bover ([1868] 1976: 329-330), Bartomeu Rul·lan Garí (Palma 1755-1830) es doctorà en teologia i en dret civil i canònic a la Universitat Literària de Mallorca. Entre d'altres càrrecs fou cabiscor de la Seu, vicari general castrense, provisor de la diòcesi d'Oriola, canceller, jutge de competències del regne, president de la junta de repartiment del subsidi eclesiàstic i finalment el 1829 fou rector de la Universitat Literària de Mallorca, que defensà de tots els embats fins a la seva mort. Aquest darrer comentari de la identificació de Rul·lan amb la Universitat el féu Jaume Pomar (1904: 100).

71 Vegeu *Correspondència entre Pedro González Vallejo, desde França y Pedro Juan Morell, en Mallorca*. Morell cada any li enviava un covo de taronges de Sóller que el bisbe agraià.

72 Bartomeu Mestre Barceló (Felanitx 1790-Palma 1852), segons la *GEM*, vol. 10, p. 406, fou prevere i doctor en teologia i en ambdós drets. D'ideologia liberal fou rector de Manacor (1821-1824) i canonge de la Seu de Mallorca (des del 1836). Fou rector de la Universitat Literària de Mallorca (1840) i director de l'Institut Balear (1842-1846). La seva biografia fou publicada per M. R. V. a l'*Almanaque del Felanigense per al 1896*. Segons Miquel Bordoy (1902) fou acadèmic de la Real Academia eclesiàstica de San Isidro de Madrid, catedràtic de filosofia moral de l'Escola Normal de Magisteri, membre de l'Acadèmia de Belles Arts i d'altres societats. Entre d'altres obres escriví: *Corona annua al protector de la Real Academia de sagrados cánones y ciencias eclesiásticas de San Isidro, SAR el Sermo. Sr. Infante D. Francisco de Paula de Borbon en la apertura de 1836*, Madrid 1836, *Memoria histórica de la tragedia sucedida en el pueblo de Felanitx, en la tarde del 31 de marzo de 1844*, Palma 1844, i *Discursos* Palma 1849. Va traduir del francès *Elementos de historia natural* del Dr. Salacroux, Palma 1843 i *Historia de las revoluciones de la república romana* de Verlot, Palma 1844. Va deixar manuscrits *Comedia pastoril al nacimiento del Mestas*, *Pastorells al naxament* i *Joseph venut per sos germans. Drama biblich en vers*.

73 MATEU MAIRATA, 1985: 493-494.

en aquells anys ella havia començat a festejar amb Gabriel Cabanellas, el qual també compartia amb el bisbe Vallejo l'amistat de Pere Joan Morell.⁷⁴

Perquè, com es desprèn de les cartes que es creuaren els Cabanellas i Morell, la compra i enviament de llibres censurats a Espanya, entranyava riscos i donava pocs beneficis, per la qual cosa només es feia per amistat.⁷⁵ Per a la formació de Pere Joan Morell eren necessaris aquells contactes francesos ja que segons Gerardo Mora i Jesús Garcia Marín, Morell,⁷⁶ —entre els anys 1825-35 de forta censura— per a la informació econòmica i política sobre el país veí es valia dels seus agents comercials i amics, exclusivament. Eren encàrrecs especialitzats i els germans Cabanellas demostraven una certa cultura en els comentaris que feien a aquells llibres. D'altra banda, ells es feien imprescindibles en la recerca i compra de les obres, empresa en què s'havia d'ésser discret i de tarannà tolerant, la qual cosa no estava assegurada amb els patrons, sovint analfabets.⁷⁷

És possible que devers 1833 Gabriel Cabanellas i el seu germà Josep Agustí haguessin liquidat la seva companyia mercantil marsellesa *Cabanellas Hermanos y Cía* perquè el primer ja residia a Mallorca i l'any 1833 és el darrer que tenim documentació del comerç marsellés del segon.⁷⁸ Tot i que no s'ha pogut documentar ni el volum del negoci dels Cabanellas ni com havia anat la liquidació de l'empresa, sabem que Jaume Cabanellas Amengual —l'únic descendent masculí dels Cabanellas Fiastré i primogènit de Josep Agustí— no seguí el negoci familiar i visqué a Palma, almenys des del 1843, any en què nasqué la seva única filla

74 Vegeu *Correspondència entre Agustí i Gabriel Cabanellas, de Cabanellas Hermanos y Cía., desde Marsella, y Pedro Juan Morell, en Mallorca.*

75 Carta des de Marsella del 15-V-1829 d'Agustí Cabanellas a Pere Joan Morell, dins *Correspondència entre Agustí i Gabriel Cabanellas, de Cabanellas Hermanos y Cía., desde Marsella, y Pedro Juan Morell, en Mallorca.*

76 MORA / GARCÍA, 1989.

77 Al contracte del 29-V-1825, signat a Marsella, entre l'empresa Cabanellas i el patró Joan Pujol de Sòller, per a noliejar arbres fruiters francesos per a Pere Joan Morell, el mariner declara no saber escriure ni signar. D'altra banda, a la carta des de Marsella del 15-V-1829 d'Agustí Cabanellas a Pere Joan Morell (vid. Fonts) el primer explica que el seu germà Gabriel que parteix cap a Mallorca li lliurarà en mà els llibres i aprofita per comentar a Morell un llibre comanat que encara no ha trobat, amb aquestes paraules: *L'entendement humain mis a decouvert* «es una obra filosòfica, buena obra y de mérito» però difícil de trobar perquè està prohibida tant a Espanya com a França, on es ven d'amagat. Veure *Correspondència entre Agustí i Gabriel Cabanellas, de Cabanellas Hermanos y Cía., desde Marsella, y Pedro Juan Morell, en Mallorca.*

78 Carta del 28-II-1833 des de Marsella d'Agustí Cabanellas a Pere Joan Morell Rul·lan dins *Correspondència entre Agustí i Gabriel Cabanellas, de Cabanellas Hermanos y Cía., desde Marsella, y Pedro Juan Morell, en Mallorca.*

Manuela. Hi ha indicis que aquella companyia familiar havia estat més aviat precària ja que, quan morí Gabriel Cabanellas el 4-VIII-1859, al domicili conjugal de la parròquia de Santa Eulàlia, hi ha constància que no féu testament perquè no posseïa béns.⁷⁹ I no només això sinó que quan el 1859 ja feia uns anys que Josep Agustí Cabanellas Fiastré era mort, no havia pogut deixar en herència a la seva viuda, Catalina Amengual Sancho, ni una casa pròpia perquè aquesta habitava una vivenda del carrer de la Pelleteria, propietat de Maria Agnès,⁸⁰ qui no només donava aixopluc a Catalina Amengual i a les seves dues filles, Maria i Aina Camil·la, sinó que també les mantenia.

D'altra banda, hem pogut constatar que Gabriel Cabanellas, almenys des del mes de juny de 1832,⁸¹ ja s'havia instal·lat a Mallorca, exercint el càrrec de secretari substituït de la Reial Audiència de Mallorca i suposam que per tal d'accedir a una feina tan qualificada havia estat ajudat per Maria Agnès i per l'amic d'ambdós, el notari Bartomeu Socias i Gomila,⁸² qui precisament era secretari titular d'aquella corporació. Interpretam que ella devia sentir la necessitat social de conferir un cert status al seu futur espòs i que figuràs davant del seu entorn amb una feina autònoma. Perquè quan Gabriel Cabanellas s'instal·là a Mallorca era ja un home de 38 anys, massa madur per a l'època per a obrir-se un nou camí en el món dels negocis. I no s'ha d'oblidar que la maledicència no podia perdonar que un home de pocs recursos econòmics s'hagués casat amb una riquíssima hereva, quatre anys més vella que ell i que, a més a més, hagués estat monja.⁸³

79 Registre de defuncions de la parroquia de Santa Eulàlia de l'Arxiu Diocesà de Mallorca.

80 *Testamento de María Inés Ribera del 19-VIII-1859 ante el notario Pedro José Bonet.*

81 *Expediente del procurador madrileño Lázaro Ramírez de Arellano representando a María Inés Ribera ante el Consejo de Castilla.* En aquest expedient Gabriel Cabanellas el 1832 ja signa documents com a secretari substituït de la Reial Audiència a la vora del secretari, Bartomeu Socias i Gomila.

82 Gabriel Cabanellas el 20-VIII-1832 signava com a substituït del secretari de la Reial Audiència de Mallorca, Bartomeu Socias i Gomila. Això apareix en l'annex documental del llibre d'Alexander Slidell Mackenzie *Spain revisited*, publicat el 1836 per J. L. Cose and Sons, 75 Great Queen's Street Lincoln's Inn Fields i reproduït per books. Google.es/books?id=VgccAAAAMAAJ... Socias i Gomila i Cabanellas en l'esmentat document, com a secretaris, recullen la decisió de l'Audiència de Mallorca de fer les diligències pertinents davant la denúncia que han rebut del governador del Consell de Castella i del Capità General de prohibir l'entrada a Espanya del citat llibre i del seu autor per insultar el rei.

83 Aquella societat androcèntrica no devia mirar amb bons ulls un matrimoni entre una rica fadrina de 44 anys, edat molt extrema aleshores perquè una dona es casàs, i un home més jove i més pobre que ella, com era Gabriel Cabanellas. Carmen Martín Gaité (1987: 135) explica que les fadrines velles eren vistes amb sospita i hom considerava vella a aquella que superava la trentena.

Tanmateix, tenim algun indici que Gabriel amb aquell càrrec de l'Audiència arribà a aconseguir reconeixement social, fins al punt de seure's devora nobles terratinents i empresaris rellevants en les juntes de govern d'establiments de beneficiència pública, depenents de la Junta Provincial de Beneficiència, que al seu torn es subordinava a la Diputació Provincial.⁸⁴ Aquesta funció honorífica creiem que també s'hauria de relacionar amb la pròspera situació econòmica dels components de les juntes, i de Cabanellas en concret, el qual compartia la considerable fortuna de la seva esposa. D'altra banda, Gabriel, amb l'experiència mercantil que tenia, sens dubte col·laborà amb Maria Agnès en la gestió del seu patrimoni que ella duia personalment i de forma eficient, com es desprèn de la documentació notarial consultada.⁸⁵ Sabem que diferents de les nombroses possessions que ella heretà produïen una considerable quantitat d'oli que ella mateixa comercialitzava⁸⁶ i suposam que Gabriel li degué proporcionar els seus contactes comercials marsellesos.

La mateixa Maria Agnès ja feia uns anys que col·laborava amb el món de l'assistencialisme i que tenia relació amb capellans tan eficients en gestionar establiments benèfics, dins del nou marc liberal, com seria el cas d'Antoni Batle Serra.⁸⁷ Un culte prevere que es mogué dins del liberalisme moderat i l'entorn de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País, de la qual fou nomenat soci el 1854.⁸⁸ L'any 1825 entrà

84 El 1853 es crearen les juntes de govern de l'Hospital —formada per diversos prohoms com Faust Gual de Torrella, Marià Ribas i Joan Rubert— i la de la Casa d'Expòsits o Inclusa, de la qual feien part el prevere Sebastià Gili, Guillem Descatllar i Gabriel Cabanellas (ROIG FERRER, et al., 2006: 67)

85 *Testamento de Maria Inés Ribera del 19-VIII-1859 ante el notario Pedro José Bonet. Codicilo de Mª Inés Ribera del 26-XI-1859 ante el notario Pedro José Bonet. Protocolo notarial de concesión de poderes por parte de Mª Inés Ribera, del 26-XI-1859 ante el notario Pedro José Bonet.* S'ha pogut documentar que Maria Agnès Ribera era propietària de les següents possessions: Son Alegre (Pla de na Tesa), Son Canals (Deià), Sant Joan dels Enagistes (Palma), Son Mulet (Palma), S'Olivaret (Palma), Sa Pedrissa (Deià) i Son Vaquer (Manacor).

86 Al testament de Maria Agnès Ribera del 19-VIII-1859, ella obligava els seus hereus a conservar la possessió de Sa Pedrissa, productora d'oli, el pagès que la duia i amb el mateix règim d'amitgeria en vigor, que com explicitava era la fórmula a dos i terç. Com explica Antònia Morey (2002: 43), la fórmula del dos i terç era «una variant del contracte d'amitgeria documentat per aquesta època a determinades possessions olivereres, i que implicava una partició de fruits entre el senyor i l'amo, cosa que denota si més no l'interès de determinats terratinents per a beneficiar-se directament de la comercialització de l'oli». S'ha de tenir en compte que l'avi i el pare de Maria Agnès tant el 1768 com el 1787 eren els majors exportadors d'oli de Mallorca, segons recull Carles Manera (1990: 79, 82).

87 Antoni Batle Serra (Palma 1786-1873) *GEM*, vol. 18. L'amistat i col·laboració entre Maria Agnès i Batle en el món de la beneficiència es tractarà més detingudament a l'apartat «Una dona liberal dins d'un cercle il·lustrat».

88 LLABRÉS, 1958-1971: III, 633.

com a prior a la Casa de la Misericòrdia⁸⁹ que regí durant 25 anys. La seva gestió fou molt lloada pels viatgers Joan Cortada i Ramon Medel.⁹⁰ Batle, almenys des de finals de 1858, formava part de la Junta Provincial de Beneficència.⁹¹ Com ja s'ha vist, Antoni Batle havia conegut Maria Agnès el 1822, segons pròpia declaració,⁹² quan feia escadusserament un any que ella havia deixat el claustre i la va ajudar a tramitar l'anul·lació dels seus vots. És més, durant l'auto del tribunal diocesà de 1826 fou fonamental el seu testimoni favorable a la causa de Maria Agnès, donat el prestigi que ell ja tenia com a prior de la Misericòrdia.

Maria Agnès que no havia tingut germans legítims i que havia estat tan maltractada per la seva família, pràcticament des del seu naixement, estava clar que havia trobat el seu recer familiar devora dels Cabanellas, des dels temps de l'exili a Marsella. Perquè entre 1823 i 1826 —durant els tres primers anys del seu festejament amb Gabriel— ella freqüentà la llar dels Cabanellas Fiastré, fent-se molt amiga de Sofia,⁹³ la germana gran, que només tenia dos anys més que ella. També degué tenir bona relació amb la resta dels germans: Lluís, Maria de la Concepció i Josep Agustí, aquest darrer feia uns anys que era casat amb Catalina Amengual, del barri mariner de Santa Creu.⁹⁴ Plausiblement, hi degué anar sovint sovint a n'aquesta darrera llar, per la bona relació que tenien Gabriel, el seu enamorat, i Josep Agustí ja que, a més a més, compartien l'empresa comercial. En aquella casa degué jugar amb el seu primogènit Jaume, aleshores un infant de sis anys i va veure néixer el 1824 Aina Camil·la i dos anys més tard Maria; aquests foren els seus tres nebots preferits, els que sempre protegiria.

89 Segons la *GEM*, vol. 3, p. 190, la Casa de la Misericòrdia fou fundada a Palma el 1565 pels jesuïtes i hom realitzà una reforma estructural entre 1817 i 1884. Es destinà a allotjar, emparar i ajudar els pobres. Estava dividida en una secció femenina i una altra masculina, cada una d'elles subdividida en departaments de nins, joves i grans. Comptava amb un oratori, una escola d'ensenyament primari, acadèmies de música i dibuix, biblioteca i tallers d'aprenentatge.

90 CORTADA, 1845. MEDEL (1849) 1989.

91 ROIG FERRER, (et al.), 2006: 85.

92 *Auto del Tribunal Eclesiàstic Ordinarario de Mallorca*.

93 Sofia Cabanellas Fiastré (Marsella 1788-Palma 1879). Morí fadrina al casal senyorial del carrer Zavellà, que havia estat de Maria Agnès. Aquesta l'estimava tant que l'havia fet hereva usufructuària de la meitat del seu patrimoni. Residí a Marsella fins uns anys després del matrimoni del seu germà Gabriel amb Maria Agnès. Veure registre de defuncions de la parroquia de Santa Eulàlia de l'Arxiu Diocesà de Mallorca.

94 Segons el registre parroquial de Santa Creu de l'Arxiu Diocesà una part dels germans Cabanellas Fiastré havia nascut a la parròquia: Gabriel el 1794, Lluís el 1796 i Maria de la Concepció el 1798. Mentre que els germans grans Josep Agustí i Sofia havien nascut a França uns anys abans.

Dels nebots Cabanellas Amengual de l'únic que tenim informació és de Jaume perquè, pel fet de ser home, exercí una activitat remunerada i reconeguda i, a més a més, perquè com a escriptor deixà obra escrita. La seva vida i les seves publicacions ens projecten més llum sobre l'ambient intel·lectual en què es mogué la família ampla dels Cabanellas. Josep Agustí Cabanellas Fiastré i Catalina Amengual, els seus pares, es casaren a Santa Creu el 1816 i el 1817 va néixer Jaume⁹⁵ qui només passà la primera infantesa a Mallorca, ja que des del 1823 tot el grup familiar dels Cabanellas s'havia tornat a instal·lar a Marsella. La seva afició a la literatura s'explica perquè des de petit visqué en un entorn familiar marcat per la compra i exportació de llibres francesos, destinats a Mallorca, com s'ha vist més amunt. Pensam que Jaume degué tornar a l'illa, amb la resta de la família, entre 1834 i 1842 perquè en aquest darrer any es degué casar a Palma amb Maria Servera i el 1843 va néixer la seva única filla, Manuela, a la casa familiar del barri de Santa Creu.⁹⁶

És en aquests primers anys quaranta quan tenim notícies que Jaume Cabanellas s'havia col·locat com a empleat públic a Palma, fent d'oficial de la comptaduria d'Hisenda.⁹⁷ Era aquesta una feina segura que, probablement, li va proporcionar la seva tia política Maria Agnès Ribera i que li deixava molt de temps per a dedicar-se a la seva gran afició: la lectura i l'escriptura. De l'obra de Jaume Cabanellas es desprèn que la seva formació intel·lectual era francesa; a més a més, ell va escriure sovint en francès i per al lector d'aquesta llengua o també en castellà. Encara que no fou un escriptor prolífic, tocà quasi tots els gèneres literaris, reeixint en alguns més que en els altres i escrivint: assaigs, poesies, una obra de teatre, una novel·la, un manual per aprendre francès, una guia turística, va fer traduccions del francès al castellà i viceversa i, fins i tot, creà i dirigí a Palma dos periòdics en francès.⁹⁸

95 Jaume Cabanellas Amengual (Palma 1817-1865), segons J. M. Bover ([1868] 1976: I, 128, 574), fou un escriptor en llengua francesa. Bover nomena 12 de les seves obres. He d'agrair les dades biogràfiques que em proporcionà Llorenç Vich Sancho. Els altres Cabanellas Amengual foren: Aina Camil·la (Marsella 1824-Palma 1859) i Maria (Palma 1826-1896).

96 Registre parroquial de batejos de Santa Creu de l'Arxiu Diocesà.

97 Aquesta notícia la proporcionà Lluís Alemany (1969).

98 J. Bover ([1868] 1976: I, 128, 574) dona el nom d'aquests dos periòdics, sembla ser que de curta durada: *L'Exotique. Album de science et de litterature. Publié par Jaume Cabanellas*, Imp. J. Umbert, Palma 1843 i *Le franc-observateur. Album de litterature et de beaux-arts*, Imp. de Mr. Philippe Guasp, Palma 1849. Les altres obres que cita Bover són: *Le cicerone français à Palma de Majorque*, Imp. Umbert, Palma 1845; *Memoria*

Com que ací el que realment ens interessa de l'obra de Jaume Cabanellas és escatir-ne la ideologia, deixarem per a altres estudiosos l'anàlisi de la seva aportació literària. Cabanellas a la seva obra de caire més històric, l'assaig *Memoria Bibliogràfica*,⁹⁹ es proposava seguir l'avenç del pensament racional i de la ciència, fent un recorregut en el temps i apostant clarament pel progrés, en aquest sentit incloïa alguna cita de l'enciclopedista Rousseau. A la segona part del llibre demostrava que Mallorca, molt primerencament, s'havia sumat a aquests avenços, comptant amb la figura universal del savi Ramon Llull i tenint a Valldemossa, el 1485, la primera impremta dels regnes d'Espanya, no regida per alemanys.¹⁰⁰

Tanmateix, la gran aportació d'aquell escriptor és haver estat el primer mallorquí que publicà una guia turística, *Le cicerone français á Palma de Majorque*, el 1845; tot aprofitant la seva condició de nascut a Mallorca i format a França, proposava un itinerari cultural per la ciutat. La seva erudició el duia a descriure les biblioteques mallorquines i s'aturava a lloar els bons llibres que posseïa la del vicari general Joan Muntaner i Garcia —tan amic de Maria Agnès— al que qualificava de «ilustre y sabio eclesiástico».¹⁰¹

Jaume Cabanellas, com tots els reformistes vuitcentistes, creia en el poder de l'educació per a fer progressar un país i, per això, en *Le cicerone* feia un elogi d'allò que suposava el col·legi de la Puresa per a l'ensenyament femení. No s'estava de recordar que l'havia fundat un bisbe liberal i que tant la seva directora, com les mestres i, fins i tot les alumnes, eren unes artistes per la inspiració i factura dels quadres brodats. I aquell recorregut cultural l'atansava a la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País, l'expansió de la qual relacionava amb la llibertat,

---

bibliográfica, Imp. de D. Juan Guasp, Palma 1851; *La momia. Comedia en un acto*, Imp. de Francisco Ramis, Palma 1852; *Los deberes del cura-párroco. Traducción de Lamartine*, Imp. de Pedro José Gelabert, Palma 1854; *Nociones preliminares de la lengua francesa*, manuscrit; *Mes chansons*. Poesías en francès, manuscrit; *Traducción del Trobador del castellano al francés*, manuscrit; *Traducción de la conjura de Venecia*, manuscrit; *Fatalité*. Novela original en francès, manuscrit; *Honra y amor*. Drama refundido del francès, manuscrit i *Estudios teatrales. Apuntes sobre el actor, por Don Jaime Cabanellas*, Imp. de la viuda de Villalonga, Palma 1861. Aquest darrer escrit no era citat per Bover, sinó per Joan Mas (1986: 103,106) qui el comenta i el contextualitza.

99 Vegeu la nota anterior.

100 *Memoria bibliográfica*, p. 10-11 (aquesta obra es troba a la Biblioteca Lluís Alemany), en la qual l'autor afirmava que les dues primeres impremtes construïdes, la de Barcelona (1473) i la de València (1474), eren regides per alemanys.

101 CABANELLAS, 1845: 71.

aconseguida amb la mort de Ferran VII. Però el que realment delatava el pensament liberal de Cabanellas era que, quan descrivia la plaça de la Peixeteria de Palma, celebrava que haguessin desaparegut d'allà les cases de la Inquisició «de execrable memoria».¹⁰²

Una altra aportació d'aquell escriptor afrancesat feia referència al món del teatre, al qual era molt aficionat, ja que n'havia fet traduccions d'obres espanyoles al francès i alguna adaptació des d'aquesta llengua. Jaume Cabanellas degué freqüentar els teatres durant la seva joventut a França i degué continuar assistint-ne a Mallorca, la qual cosa li donà la perspectiva suficient per a redactar el seu llibre de teoria dramàtica, *Estudios teatrales. Apuntes sobre el actor*.¹⁰³ Com a bon il·lustrat creia que la representació dramàtica havia de tenir un caràcter instructiu i amb aquell escrit intentava ajudar a dignificar el teatre a Mallorca.¹⁰⁴ Confia que la millora d'aquest vendria de la mà de l'estudi i, per tant, els actors s'havien de formar com hom feia amb les altres carreres. Segons ja ha explicat Joan Mas,¹⁰⁵ Jaume Cabanellas demostrava estar al dia de l'evolució de la teoria teatral quan aconsellava els estudis dramàtics als actors però també quan demanava per als teatres secundaris un director d'escena; el qual era imprescindible que fos independent dels actors perquè així distribuiria els papers no per simpaties o categoria social sinó en base a les característiques i preparació de cada actor. L'escriptor afrancesat amb aquests consells seguia els postulats del reformisme liberal que brandava la instrucció i la valoració del mèrit personal per damunt de les convencions socials.

Jaume Cabanellas tingué una producció dramàtica irrellevant i de dubtosa qualitat¹⁰⁶ però féu la traducció del castellà al francès de dues obres cabdals del Romanticisme exaltat espanyol: *El Trobador* de García Gutiérrez i *La conjuración de Venecia* de Martínez de la Rosa. Ambdues

102 Ibidem, p. 93. Com es veurà a l'apartat d'aquest treball «Una dona liberal dins d'un cercle il·lustrat», fou una constant del pensament liberal d'aleshores la vindicació d'una religió en llibertat que abominava del dogmatisme coactiu del Sant Ofici.

103 Joan Mas (1986: 103-106), analitza el llibre de Cabanellas.

104 Segons reproduïx Joan Mas (1986: 103), Cabanellas afirmava a l'esmentat llibre que el teatre «sobre ser una escuela instructiva considerábase también como una necesidad de nuestro siglo».

105 MAS I VIVES, 1986: 105.

106 Bover ([1868] 1976) només en cita una comèdia, *La momia. Comedia en un acto*, i un drama que no se sap si era original seu, *Honra y amor. Drama refundido del francés*, manuscrit.

eren blasmades pels crítics teatrals mallorquins de caire conservador pels seus excessos romàntics que destruïen la moral i la virtut¹⁰⁷ i que seguien l'excés de llibertat, predicat per autors francesos com Victor Hugo i Dumas. Però, malgrat aquest rebuig dels comentaristes, el cert era que aquestes obres, junt amb les traduccions franceses de drames exaltats, eren les que més es representaven als escenaris de Palma entre 1842 i 1874.¹⁰⁸ Per tant, de la tria d'obres que Cabanellas féu per a traduir al francès podem deduir que aleshores ell s'identificava amb el romanticisme més progressista, la qual cosa es tornava a posar de relleu en la seva comèdia *La momia* que publicava a Palma el 1852. Es tractava d'una peça de malentesos, inspirada en els vodevils francesos que no tenien la intenció moralitzant que la crítica conservadora volia per a les obres teatrals. Perquè *La momia*, que es desenvolupava en el palau de Fontainebleau a mitjan segle XVIII, tenia com a fons una infidelitat matrimonial,¹⁰⁹ és a dir, un argument molt allunyat de les obres clàssiques moralitzants.

La vessant poètica de Jaume Cabanellas es despertà en els primers anys del seu retorn a Mallorca i el primer poema que hem pogut documentar fou publicat el 1843.¹¹⁰ Es tracta d'una traducció lliure al francès d'un poema de l'escriptora romàntica Carolina Coronado que ella dedicava al seu germà Emilio. Cabanellas deixà molts poemes inèdits manuscrits i aplegats amb el títol de *Mes chansons*, però també en publicà prou com a fulletons i a revistes de l'època.¹¹¹ Ell admirava la poesia femenina romàntica sense tenir cap inconvenient en imitar-la o simplement traduir-la al francès, com féu amb algunes composicions de Caro-

107 Vegeu aquestes crítiques contra el Romanticisme exaltat per part dels comentaristes de l'època en Joan Mas (1986: 129, 135).

108 Joan Mas (1986: 139, 143) dóna per aquest període la xifra de 24 representacions de *El Trobador*.

109 MAS I VIVES, 1986: 171.

110 Aquest poema es titulava «Au jeune Énile. Imitation de Carolina Coronado, por Jaume Cabanellas» i anava inclòs dins del llibre *Poesias de la señorita doña Carolina Coronado*, publicat per Alegria y Charlain, Madrid, 1843. Tenim constància que tornà a publicar un altre poema de Coronado, fent-ne una versió lliure en francès amb data del 14-IV-1847 i que ha estat recollit a les p. 182-194 del llibre de Carolina Coronado *Poesias*, Ed. Castalia, Madrid 1991.

111 J. M. Bover ([1868] 1976) només anomena *Mes chansons*, manuscrit, i fa esment de què publicava a nombrosos periòdics. A la Biblioteca Lluís Alemany hem pogut consultar els següents poemes: *Au clair de lune. Imitation de Doña Victoria Peña*, sense peu d'impremta, Palma 1850; *A l'ermitage de Valldemosa. Impression a Mlle. Victoria Peña*, de Jaume Cabanellas, Imprimerie de François Ramis, Palma 1852; *Le Gémissement. Imitation de Doña Victoria Peña*, Imprimerie de Guasp, Palma 1852 i *Son nom. Imitation de don Gerónimo Rosselló*, Imp. de Gelabert, Palma 1854.

lina Coronado i després de Victòria Peña. A aquesta darrera la degué tractar quan encara era fadrina i habitava al mateix barri que ell, a Santa Creu i, probablement, els pares d'ambdós escriptors es devien conèixer per ser comerciants i de pensament liberal.¹¹²

A més a més, sabem que Cabanellas col·laborava amb la revista cultural *La Estrella Balear* que es publicava a Palma entre 1844-45 i on sortien poemes dels primers romàntics mallorquins, encara publicats en castellà. Allà ell escriví alguna poesia junt amb Marià Aguiló, Victòria Peña, el seu germà Pere d'Alcàntara i el qui seria el seu marit, Victorià Amer. Per tant, encara que Jaume Cabanellas sempre publicà en francès o en castellà, es relacionà amb aquest primer esplet de poetes que aviat farien el canvi de llengua vers el català, unint-se a la Renaixença. Cabanellas, que també era amic de Jeroni Rosselló, mai escriví en català ni es vinculà a la Renaixença, però solia signar com *Jaume* i, segons s'ha vist a la seva obra *Memoria bibliogàfica*, féu un exercici d'autoestima col·lectiva quan recuperà la memòria d'alguns dels grans personatges històrics mallorquins, confluint en això amb els renaixentistes, que rescatarien la pròpia història en un to ja clarament identitari i reivindicatiu.

Finalment, després d'aquesta caracterització de Jaume Cabanellas, hem trobat diferents punts de connexió entre ell i Maria Agnès, especialment en allò que feia referència al món de la cultura i de la instrucció. Així, tots dos es relacionaren i admiraren el liberalisme i la preparació intel·lectual de Joan Muntaner i Garcia, com es desprenia del llibre de Cabanellas *Le cicerone français à Palma de Majorque*. El vicari general, Joan Muntaner,¹¹³ que aleshores era ja un ancià, es mantingué sempre proper al pensament democràtic i fou molt respectat pels progressistes, els quals el 1847 —als pocs dies del seu traspàs— en publicaren la biografia en llur periòdic *El Genio de la Libertad*; hi posaven de relleu el seu tarannà tolerant, tot dient d'ell que «No prejuzgaba a hombres ni a opiniones, sin la pauta y el aplomo de todo un profundo convencimiento, dando así un tributo al mérito

112 Com el mateix Pere d'Alcàntara Peña explicava al quadernet *Mis notas* de l'arxiu familiar i que Guillem Simó (1979: 56-69) comenta, l'ambient familiar que visqueren els Peña i especialment la figura paterna, Antoni Peña, provenia de la tradició liberal i comerciant mallorquina. Son pare havia estat un home cultivat, aficionat a balls i tertúlies i devers el Trienni Liberal havia format part del Partit Liberal, avançada del progressisme del moment.

113 A l'apartat d'aquest treball «Una dona liberal dins d'un cercle il·lustrat» es parlarà més extensament del pensament de Joan Muntaner.

en donde lo encontrase». Hom acabava aquell enaltidor escrit qualificant Muntaner com «el amigo de las clases populares y menesterosas».

Jaume Cabanellas, segons es desprèn dels comentaris vessats a *Le cicerone français*, havia visitat el col·legi de la Puresa i demostrava interès per divulgar els avenços d'aquell centre escolar, del que Joan Muntaner, com a governador de la mitra, fou el màxim responsable,¹¹⁴ des del 1835 fins a la seva mort, el 1847. L'escriptor Cabanellas i Maria Agnès tornaven a coincidir en la importància que atorgaven a la instrucció femenina, perquè ella, com es veurà més endavant,¹¹⁵ emparà la Puresa amb doblers i implicant-se fins al punt de ser-ne directora en els darrers anys de la seva vida. El nebot també compartia amb ella el deler d'escriure i la ideologia liberal, tot i que creiem que ella durant els anys 50 estaria més propera al liberalisme moderat que al progressisme i hauria seguit l'evolució cap al moderantisme que alguns personatges del seu entorn i de la seva generació havien fet al entrar en la maduresa; com seria el cas de Miquel Salvà i Munar, del seu germà Josep, de Pere Joan Morell i Rul·lan, d'Antoni Batle i Serra, de Pasqual de Togores i Rosselló, etc.

La dona de Jaume Cabanellas, Maria Servera, morí jove l'any 1855, deixant-lo amb Manuela, l'única filla que havien tingut i que comptava dotze anys. Aquesta orfenesa degué conmourer Maria Agnès i el desig d'emparar la filla de Jaume es concretà en el seu testament de 1859, en el qual li llegava una considerable dot per quan es casàs. Maria Agnès també preveia el cas que Jaume Cabanellas morís i Manuela encara fos fadrina, aleshores podria habitar amb les seves ties i la seva àvia al pis que ella els havia cedit, gaudint també de la generosa pensió alimentària que els passava, tot això mentre aquestes visquessin.¹¹⁶ Manuela, a més

114 La Puresa, segons els seus estatuts fundacionals, depenia directament del bisbat. Com es veurà a l'apartat d'aquest treball «L'aposta per l'ensenyament femení», la Puresa havia estat fundat el 1809 pel bisbe liberal Bernat Nadal, per a donar un ensenyament de qualitat i una específica formació professional a les joves illenques —s'ensenyava l'ofici de brodar, de modista i de mestra de primària— amb la voluntat d'acabar amb l'hegemonia conventual sobre la instrucció femenina.

115 Vegeu l'apartat d'aquest treball «L'aposta per l'ensenyament femení».

116 Vegeu testament de Maria Agnès Ribera de 19-VIII-1859, en el qual la testamentària afirmava que Catalina Amengual, viuda d'Agustí Cabanellas i les seves dues filles ja feia temps que habitaven la casa del carrer Pelleteria i que podrien continuar fent-ho fins al final dels seus dies. A més a més, continuarien cobrant una pensió de 25 lliures mallorquines mensuals per al seu manteniment; quantitat considerable si es té en compte que al mateix testament es diu que un dels seus criats masculins cobrava tres lliures mensuals. Vegeu també el codicil de la mateixa davant del notari Pere Josep Bonet de 26-XI-1859. Jaume Cabanellas Amengual morí al barri de Santa Creu el 25-IX-1865, relativament jove perquè comptava 48 anys d'edat.

a més, podia comptar gràcies a Maria Agnès amb l'important ajut de la seva tia àvia Sofia Cabanellas Fiastré, hereva usufructuària de la meitat dels béns de Maria Agnès, la seva cunyada, i que habità al seu casal del carrer Zavellà, fins a la seva mort el 1879.¹¹⁷ De les ties de Manuela, les Cabanellas Amengual, sabem que la darrera que romangué a l'habitatge del carrer Pelleteria fou Maria, qui morí fadrina el 1896, als 70 anys.¹¹⁸

A part de la família Cabanellas, Maria Agnès, mitjançant el seu darrer testament, també afavorí en vida i llegà béns a alguns dels seus cosins i als seus fills. La més afavorida, com ja s'ha explicat en planes anteriors, fou la seva cosina Maria Dolors Ribera Ayala, déu anys més jove que ella, i que en els moments més difícils del procés d'anul·lació de vots havia estat la seva confident i amiga.¹¹⁹ Maria Agnès també degué tenir bona relació amb les altres cosines Ribera Ayala —llevat de Margalida, la petita i possible germanastra seva— perquè en els seus testaments de 1829 i 1833 feia llegats en diners a Aina, Josepa i Maria del Carme. Pel que feia a Margalida Ribera Ayala, Maria Agnès no l'anomenava en els testaments anteriors al de 1859, tot i que segons la darrera voluntat de son pare quan ella es morís, Margalida heretaria Son Alegre.

En canvi en el testament del 19-VIII-1859 semblava com si s'hagués reconciliat amb Margalida, la seva possible germanastra, perquè, per primera vegada, especificava que amb l'esmentada possessió ella li llegava totes les millores, eines i arreu que allà trobaria i establí un llegat per a cada un dels fills de Margalida. És més, uns mesos més tard, Maria Agnès va redactar un codicil, en concret el 26-XI-1859,¹²⁰ que encara lliurava més patrimoni a Margalida i la seva descendència. Així li llegava el poder cobrar el cens d'una casa que la seva àvia havia establert, al carrer Seminari de Palma, i també li donava la casa del carrer Pelleteria, quan morís la darrera de les Cabanellas Amengual que l'habitaven. Pel que feia a Isabel Sbert Ribera, la filla de Margalida, que aleshores

117 Al registre de defuncions de la parròquia de Santa Eulàlia, de l'Arxip Diocesà de Mallorca, trobam que Sofia Cabanellas morí fadrina el 17-VII-1879 als 91 anys.

118 Registre de defuncions de la parròquia de Santa Eulàlia, de l'Arxip Diocesà de Mallorca.

119 Segons el testament de Maria Agnès Ribera de 19-VIII-1859, Maria Dolors seria l'hereva. usufructuària de la meitat dels seus béns i l'altra meitat seria per a Sofia Cabanellas, llevat de la possessió de Son Alegre, la qual complint el testament del pare de Maria Agnès, passaria a Margalida Ribera Ayala. Tant una com l'altra moriren fadrines.

120 *Codicilo de Maria Inés Ribera* del 26-XI-1859.

devia tenir més de 25 anys —una edat que per a la societat del moment ja començava a ser gran per a casar-se— Maria Agnès en l'esmentat codicil encara es mostrava més protectora amb ella quan suprimia la condició del testament que es casàs per a cobrar la important suma de 1.500 lliures mallorquines que li deixava.¹²¹

D'altra banda, sembla que la nostra biografiada en els darrers anys de la seva vida havia perdonat als descendents de Jeroni Ribera Ayala, el qual —junt amb la seva mare, Maria Dolores Ayala Cárdenas i la seva esposa, Maria Francisca de Cózar Ayala, neboda de l'anterior— entre 1821 i 1833, l'havien assetjat amb plets civils i havien instigat els fiscals eclesiàstics en contra seva amb tot tipus d'il·legalitats.¹²² Així, es mostrava generosa amb el dos fills fadristerns del seu cosí germà, que el 1859 encara eren vius, Josep i Manuel Ribera de Cózar, escriptor i actor respectivament,¹²³ els quals afavoria amb la important suma de mil lliures mallorquines a cadascun d'ells. A més a més, llegava als fills del ja difunt Jeroni Ribera de Cózar, el germà gran d'aquells, mil lliures mallorquines a repartir-se entre tots. Ara bé, s'ha de valorar que tots els llegats del seu testament i codicil de 1859 no es cobrarien fins a la mort de la darrera de les seves dues hereves usufructuàries, amb l'excepció del cens de la casa del carrer Seminari i de l'herència de la del carrer Pellete-ria. Estava clar que Maria Agnès no volia minvar els ingressos que rebrien Sofia Cabanellas i M. Dolors Ribera fins que deixessin aquest món i, quan això s'esdevingués, l'encarregat de fer tots aquests pagaments seria el seu hereu propietari, Jeroni Ribera Vich.

El seu cosí germà Jeroni era fill de Jaume Ribera Ribera i de Rosa Vich Garí, filla d'un criat de la casa, i pertanyia a la branca dels Ribera que havien quedat marginats de l'herència familiar, ja que, al morir el

121 La importància d'aquesta quantitat s'ha de valorar si es té en compte que els doblers que Jeroni Ribera Ribera havia donat com a dot per a Maria Agnès al monestir de Santa Elisabet, 134 lliures mallorquines, es considerava una dot extraordinària, davant les reticències a admetre-la per ser filla il·legítima. Vegeu les declaracions en *L'Auto del Tribunal Eclesiàstic Ordinari de Mallorca*

122 Segons les dades de defuncions de l'Arxiu Diocesà, els descendents masculins de Bernat Ribera Ribera varen anar morint molt joves: Bernat Ribera Ribera († 1823), Jeroni Ribera Ayala († 1827) i Jeroni Ribera de Cózar, nascut el 1820, qui no pogué participar en l'assetjament a Maria Agnès perquè en aquells anys encara era un infant i sabem que el 1859, quan ella testà, ja era mort. Per aquesta prematura mortalitat dels barons Ribera, durant anys foren les seves vídues les que seguiren la lluita contra Maria Agnès, com se'ns confirma amb les escriptures d'atorgament de poders per a plets que elles feren davant el notari Maties Sampol el 1827 i 1828 i que es troben als protocols notariais de l'Arxiu Històric de Mallorca.

123 Per a més informació sobre ambdós veure BOVER, [1868] 1976 i de MONTANER, 1989.

germà gran i pare de Maria Agnès, Jeroni, el fideïcomís l'havia heretat el segon germà, Bernat. Mentre que Jaume Ribera Ribera només havia estat sotstinent de l'exèrcit i havia mort el 1814, sense testar per no posseir béns. Maria Agnès sempre estigué molt unida als Ribera Vich perquè no havien participat de la conxorxa ordida en contra seva pels Ribera Ayala. I com ja s'ha anat desglossant, les més o menys bones relacions que ella anava establint amb l'entorn familiar, des de la mort de son pare, es reflectien en els seus testaments.

En els dos primers testaments de 1829 i 1833, coetanis a la seva lluita contra els hereus Ribera Ayala, veiem que ella només afavoreix les cosines esmentades més amunt i Jeroni Ribera Vich. Aquest surt per primera vegada com a hereu propietari de Maria Agnès en el testament de 1829 i només ho seria en cas que haguessin mort els altres hereus propietaris: la mare de Maria Agnès, Gabriel i Sofia Cabanellas i la cosina Dolors. El 1833, quan encara era fadrina i abans d'obtenir l'anul·lació, feia Jeroni Ribera Vich hereu propietari de la meitat dels seus béns, en cas que ja fos morta la cosina Maria Dolors i que ella no hagués tingut fills. I, finalment, en el seu darrer testament de 1859, redactat quan ja era viuda i sense fills, el cosí Jeroni, amb els seus descendents, quedava com a únic hereu propietari dels béns de Maria Agnès, una vegada mortes les dues usufructuàries ja esmentades.

Una altra prova de la predilecció de Maria Agnès per Jeroni Ribera Vich és que li prestà un ajut inestimable per a entrar en l'administració pública. Perquè pensam que el 1853 Jeroni —casat devers 1835 amb Maria Carbonell— devia passar per dificultats econòmiques amb dos fills adolescents, nascuts entre 1836 i 1840, havent de pagar estudis al fill i en el cas de la filla adjudicar-la una dot.¹²⁴ Per a millorar el seu status econòmic, Jeroni decidí optar a una plaça de recaptador de les contribucions territorial i industrial dels termes de Lluçmajor i Pollença i demanà ajut a Maria Agnès perquè li fes de fiadora amb els seus cabals. Gràcies a aquest aval ell obtingué l'onerós destí. Per a ella suposava que

124 *GEM*, vol. 14, p. 284 i MONTANER, 1989: 10. El fill era Jaume Ribera Carbonell que fou militar de professió i que acabà heretant els béns de Maria Agnès Ribera quan el 1889 morí Maria Dolors Ribera Ayala, la darrera de les seves hereves usufructuàries. La filla fou Rosa Ribera Carbonell (1838-1924) que el 1862 es casà amb el militar Miquel Villalonga Gelabert, besoncle de l'escriptor Llorenç Villalonga. Rosa Ribera ha estat identificada com la dona Obdúlia de *Mort de dama*.

havia d'hipotecar unes determinades propietats a favor de l'Estat, la qual cosa consistia en assegurar que no les vendria i que en respondria davant l'administració estatal, mentre el seu nebot fos recaptador.¹²⁵

Però Maria Agnès no es limità a emparar amics i familiars sinó que també protegí establiments de beneficència, ajudà a bastir un temple i a consolidar un projecte educatiu dirigit a les dones, com es veurà més endavant. Per la documentació notarial que generà es pot afirmar que fou una eficient gestora del seu substanciós patrimoni, la qual cosa li permeté exercir de benefactora, subvencionant obres en què creia. A continuació es veurà l'empara que proporcionà a les gentes del Pla de na Tesa, terme de la seva possessió de Son Alegre, on, des de la mort de son pare, romania alguns mesos a l'any. La possessió comptava amb celler i tafona, prova de la important producció de les seves vinyes i oliveres, a la que s'haurien de sumar els productes de l'hort i els cereals, a més a més de la ramaderia ovina. Durant tot el segle XIX el Pla de na Tesa fou un nucli de població en continu creixement que el 1840 ja comptava amb 300 habitants i que el 1888 havien arribat als 1.028.¹²⁶ Per la seva riquesa i proximitat a Palma, Son Alegre ja havia estat la possessió preferida de l'avi de Maria Agnès, Jeroni Ribera Marquès, que l'havia adquirit el 1726¹²⁷ i havia fet importants reformes en estil barroc. La capella construïda el 1787, durant els darrers anys de vida de l'avi Jeroni, delatava l'origen mariner de la família ja que el retaule de l'altar estava coronat per la Mare de Déu del Carme, mentre que la pintura central era dedicada a Sant Jeroni, patró de l'avi i del pare de Maria Agnès.

Tenim notícia que Maria Agnès, durant les seves estades a la possessió, jugà un paper molt actiu en aquell terme, acomplint una de les immemorials tasques de les senyores de possessió: fer que la capella de la finca oferís a la població dels entorns la possibilitat d'oïr missa, si no existia una església més propera. Ella havia fet les gestions fins a obtenir un breu de la Santa Seu que permetia que, durant la seva vida, s'oficiàs missa en la capella de Son Alegre. No s'ha pogut documentar la data

125 Veure l'escriptura d'hipoteca de les possessions Son Vaquer (Manacor) i Sant Joan dels Enegistes (Palma) feta per Maria Agnès Ribera el 19-X-1853, com avaladora de Jeroni Ribera Vich, davant del notari Pere Josep Bonet a l'Arxiu Històric de Mallorca.

126 *GEM*, vol. 13, p. 166.

127 CABOT, 2002: 99-115.

d'aquell breu pontifici però sabem que entre 1858 i 1860, anys de la construcció de l'església, els veïns del Pla de na Tesa, cada vegada més estrets, assistien a missa a l'oratori i que la recaptació dominical que es feia anava destinada a bastir el nou temple, del que s'encarregava el diligent amo de Son Alegre, Vicenç Matas.¹²⁸

D'altra banda, ella pagà una talla de Sant Llätzer, sant sota l'advocació del qual s'erigí el nou temple, i també donà l'orgue a la nova església. Però encara fou més important l'ajut econòmic que atorgà al bisbe Salvà per al manteniment del temple i del culte: 600 reials com a renda anual i perpètua, tot i que la mort la sorprengué el novembre del 1861 abans de fer-ho efectiu. El bisbe Salvà la declarà benefactora de l'església de Sant Llätzer i, segons consta en les cartes que es creuaren, Maria Agnès s'erigí en representant del veïnat del Pla de na Tesa, fent d'intermediària entre ells i el bisbat.¹²⁹

El 4-VIII-1859 moria Gabriel Cabanellas al domicili conjugal del carrer Zavellà, amb 64 anys i Maria Agnès al cap de molt pocs dies d'aquella pèrdua, el 19-VIII-1859, féu un nou i definitiu testament. I com que ella havia après a ésser organitzada i eficient, volgué decidir per darrera vegada a qui donaria aquell patrimoni pel que tant havia lluitat. Quan feia molt poc que havia quedat viuda, calculam que pel setembre de 1859, entrà a la Puresa de *col·legiala*, que així es deien les mestres del col·legi,¹³⁰ residint-hi fins a la seva mort. No s'ha trobat documentació de quins ensenyaments impartí però és molt probable que, per la seva bona formació en idiomes, especialment francès i italià,¹³¹ pogués fer-ne classes d'aquestes assignatures que, com es veurà, eren una de les especialitats de la Puresa. Molt aviat n'esdevingué la mà dreta de Maria Ferrer, la cofundadora i directora,¹³² gràcies a la seva implicació i experiència en la gestió econòmica. Degut a això, el 13-I-1860 el bisbe Salvà la nomenava «Protectora especial del Colegio y le confirió para todos

128 CABOT, 1996: 254, 255.

129 CABOT, 2002: 99-115.

130 JUAN, 1986: 52 i SANCHO, 1940: 31. No sabem amb certesa quan Maria Agnès començà a fer de mestra al col·legi de la Puresa però és possible que fos l'any 1857, encara en vida del seu marit, data que dona Margarita Juan (1986: 76).

131 BOVER, [1868] 1976: 253.

132 SANCHO, 1940: 31.

los asuntos autoridad igual a la de la Rectora, en consideración a que la edad y achaques de la Rectora le hacen muy difícil el llevar por sí sola, no obstante su buen deseo, la complicada carga de su oficio». ¹³³ Però la codirecció de Maria Agnès va durar ben poc ja que finava sobtadament el 22-XI-1861, als 71 anys, el dia següent de la inauguració del jardí del col·legi que ella havia sufragat.

133 Ibidem, p. 32.

6. L'APOSTA PER L'ENSENYAMENT FEMENÍ

És inqüestionable que Maria Agnès estigué sempre atreta pel món de l'educació ja que des del convent, i amb poc més de vint anys, es dedicà a instruir a les seves cosines que havien entrat allà com a nines educandes. Segons explica Bover¹ ella els ensenyà a llegir i a escriure, a fer labors i brodats i la doctrina cristiana, ideant un mètode d'aprenentatge en forma de diàleg. Però quan més temps i patrimoni dedicà a l'ensenyament fou des que quedà viuda el 1859. Aleshores s'abocà en cos i ànima a protegir la Puresa, el col·legi femení de més nivell que aleshores existia a Mallorca. Abans de continuar descrivint els compromisos que Maria Agnès adquirí amb aquella escola seria convenient, per tal de valorar la transcendència de la seva intervenció, fer una aproximació al significat educatiu i al context en què va néixer el col·legi de la Puresa.

6. 1. L'estat de l'educació femenina entre 1750 i 1850

En primer lloc s'han de desmitificar els projectes educatius de l'Espanya il·lustrada del segle XVIII per ésser d'àmbit exclusivament masculí ja que molts d'aquells prohoms només es preocupaven per instruir els homes. Moltes de les reformes il·lustrades eren androcèntriques i quan es referien a les dones no comptaven en instruir-les com els homes sinó que només tractaven d'ensinistrar-les en les tasques de la llar. Un exemple fefaent seria que quan el 1783 Carles III establia oficialment les escoles de nines a nivell estatal, el contingut d'aquell ensenyament es

1 BOVER, [1868] 1976: 253.

basava en tota casta de pràctiques pietoses i en labors. Però, sorprenentment, aprendre a llegir i a escriure era optatiu.²

Tanmateix hi hagué alguns socis dels Amics del País que encara que fos d'una forma instrumental³ començaran a valorar la instrucció de la dona i la participació de les dones a l'esfera pública. Tot s'inicià el 28 d'octubre de 1775 quan el soci Manuel José Marín de la Societat Econòmica Matritense de Amigos del País va defensar per primera vegada que hom admetés senyores, a títol honorífic, a les rengles de la societat. Tercià a favor de la proposta el prestigiós Campomanes, fiscal del Consell de Castella, amb la lectura d'un discurs el 17 de novembre, al que seguí una altra intervenció favorable a l'entrada de les dames el 13 d'abril de 1776 per part de Luís de Imbille. Inexplicablement l'afer quedà aturat fins al 1786 en què es reobrí el tema, arrel de l'admissió en aquella societat de dues cultes senyores: Maria Isidra de Guzmán i la Cerda i la comtessa-duquessa de Benavente.⁴

El 1786 Jovellanos polemitzà amb el roussonià Cabarrús, defensant que les dones poguessin entrar a les societats d'Amics del País en peu d'igualtat amb els barons, tot i que apostil·lava, no sabem si per a facilitar-ne l'entrada, que «El recato las alexará perpetuamente de ellas».⁵ Francisco Cabarrús defensava no només la seva ferma oposició a l'obertura de la Societat a les dames sinó que demostrava una pregona actitud despectiva; ell argumentava que dins la societat d'Amics del País les dones serien un factor perturbador per als socis amb la irrupció petulant i amenaçant de la seva sexualitat: «¿Cómo podemos disimularnos la petulancia, los caprichos, la frivolidad y las necesarias pequeñeces que son el elemento de este sexo? [...] ¿Por ventura las admitiremos en aquella época tan temible en que, pasando de la niñez a la adolescencia, un interés único, irresistible, el mayor de su vida, absorbe todos sus afectos y toda su existencia? ¿Haremos de la Sociedad el teatro donde la hermosura, aún tímida, venga a hacer lucir sus primeros rayos, ensayar

2 ROIG, 1986: 53.

3 BOLUFER, 1998: 133.

4 Veure per a tot aquest debat BOLUFER, 1998: 341-371.

5 ROIG, 1986: 49, 50.

sus armas y acostumbrase a la victoria?».⁶ En el fons traslluïen les seves pròpies pors al descontrol de la sexualitat masculina.

Cabarrús, interessat en mantenir l'ordre domèstic basat en l'hegemonia masculina, estava molt influït per Rousseau, qui tot i ésser el pare del pensament democràtic havia exclòs les dones de la democràcia. Rousseau, no obstant, dedicà molts d'escrits a justificar la seva contradicció. El seu raonament era enginyós: les dones eren tan febles com els menors, no podien desenvolupar-se fora de la família i necessitaven tenir un tutor masculí, que era el que les representava. Per a elles, la primera llei era la de la família, en la qual es basava l'ordre social. Si tinguessin una altra llei, aquesta podia entrar en contradicció amb la familiar, la qual cosa generaria el caos social.⁷ Darrerament s'ha intentat explicar la pregona misogínia de Rousseau pel seu ressentiment personal vers les dones, fruit d'una malaltia i també per haver estat rebutjat d'alguns salons per les seves conductores.⁸

Tot i amb això, hi abundaren les intervencions propícies a la presència femenina dins la societat, entre les quals fou especialment brillant la d'una de les primeres feministes espanyoles, Josefa Amar i Borbón, qui des del 1782 era sòcia de mèrit de la Societat Econòmica Aragonesa. Ella envià a la Matritense una «Memoria sobre la admisión de Damas en la Sociedad» que es va llegir el 24-VI-1786.⁹ Finalment Floridablanca comunicà el 27-VIII-1787 la decisió reial que es creàs la Junta de Dames d'Honor i Mèrit¹⁰. La repercussió del debat i la seva feliç resolució fou valorat pels seus advocats com a canvi històric i així ho expressava Josefa Amar: «no se trata menos que de igualar a las mujeres con los hombres, de darlas asiento en sus Juntas y de conferir con ellas materias de gravedad»; mentre que Jovellanos parlava de «revolución política» i considerava l'admissió com una exigència de la societat il·lustrada.¹¹

6 MARTÍN GAITE, 1987: 258 reproduïx aquest text de Cabarrús.

7 VALCÁRCCEL, 1997.

8 Segons BLOM, 2007: 178, Rousseau patia una malaltia urinària que li produïa incontinència i això el feia defugir el tracte prolongat amb les dones i li creava un ressentiment vers elles. El rebuig que rebé d'algunes dames a assistir als seus salons es pot veure a l'obra de Blom (2007 : 63-64) i a Mónica Bolufer (1998: 358).

9 Ibidem, p. 342.

10 MARTÍN-VALDEPEÑAS, 2009: 343-370.

11 BOLUFER, 1998: 347.

Tanmateix, Jovellanos sempre s'havia interessat per l'educació i durant la seva forçada estada a Mallorca fou l'inspirador del futur Institut Balear de 1835,¹² democratitzador de l'ensenyament secundari encara que només per a la població masculina. Però Don Gaspar ja tenia una trajectòria vital compartida amb dones cultes i amb activitat pública, la qual cosa el feia valorar la tasca civilitzadora que aquestes senyores exercien en el seu entorn i que seria una bona aportació a la Societat. Ell tenia una germana, Josefa, amb què s'escrivia i que li comentava la importància de la lectura dins la seva vida i que combinava aquella desitjada soledat amb les tertúlies de la Cort on tractava amb gent de talent.¹³ L'il·lustrat asturià mantingué amistat i correspondència amb dames il·lustres com la comtessa de Montijo,¹⁴ entre d'altres, i a Mallorca conegué i s'escribí amb algunes dames nobles i cultes com Bàrbara de Sales i Boixadors.¹⁵

José Marín, ajuda de cambra del Rei, un dels il·lustrats que terciaren a favor de l'entrada de les dones en les societats d'Amics del País, ho defensà en base al fet que elles així lluitarien per a donar una formació professional a les dones, en artesanies com el brodat, teixit, guants, botons, etc., perquè es poguessin guanyar la vida. María Josefa Amar i Borbón, qui més lluità per l'entrada de les dones a les societats d'Amics del País, formant part ella mateixa, des del 1787, de la de Madrid, sempre defensà l'accés femení a la instrucció perquè les dones havien de ser educades per a forjar la confiança en si mateixes i en el seu propi criteri,¹⁶ era l'educació *per a se*. Des d'aquella institució féu el seu «Discurso sobre la educación físico y moral de las mujeres», denunciant que l'Estat i la societat en general descuidaven la educació femenina.¹⁷

El 3 de novembre de 1787, el setmanari de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País (SEMAP), publicava un escrit on es feia

12 COLOM, 1977: 39-63.

13 BOLUFER, 2006: 496, 501.

14 Per a valorar el paper de María Francisca de Sales Portocarrero, VI comtessa de Montijo, com a conductora d'una tertúlia il·lustrada i dins la Societat Matritense, veure els escrits de Gloria Espigado (2009: 318-320) i Paula Demerson (1975).

15 BOLUFER, 1998: 363, 364. Per a Bàrbara de Sales, veure MONTANER (2009b). Bàrbara fou la primera persona a qui Jovellanos escriví comunicant el seu alliberament del castell de Bellver de Palma.

16 BOLUFER, 1998: 132, 133.

17 ROIG, 1986: 51, 52.

ressò d'aquell avenç i apel·lava a les dones mallorquines perquè també entressin a les esmentades societats:¹⁸

Este distinguido honor que acaba de concederse á las mugeres, muy singular en nuestros tienpos, deve excitar á todas las que se precian de entendidas y esforzar su sexo con el exemplo de las primeras del Reyno; trabajando á porfia las que tengan proporcion de unirse y ser utiles á su patria. El comisionado de este Semanario puede como testigo presencial asegurar, que antes de nombrar la Sociedad de Madrid por Socias á la Exma. Sra. Condesa de Benavente, y á la Sra. Da. Maria Isidra de Guzman que fueron las primeras á quienes dispensó este honor, havian dado pruebas reales de ser capaces para muchas empresas propias de aquel cuerpo economico, el qual no obstante examinó profundamente el bien comun que podria resultar en la admision de mugeres, oió una memoria en que se desmenuzó el asunto y tocó como con las manos, que el modo con que ha tenido efecto seria muy ventajoso al Estado.

Com a prova que Mallorca també comptava amb dones reformistes, el 1795 s'hi incorporaren tres dones a aquest projecte, les quals trobam a les llistes de subscriptors que publicà la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País. Aquestes eren: Catalina Sureda, número 50,¹⁹ Joana Aina Vidal i Serra de Marina, número 137²⁰ i Maria Sureda Valero, número 177.²¹ Joana Aina Peretó de Vidal i Serra de Marina²² pertanyia a la petita noblesa i el seu germà Joan era un actiu liberal. El 1803, viuda des de feia anys, reunia a casa seva una tertúlia de personatges liberals i membres rellevants de la SEMAP, com el prevere Manuel Rullan Martorell, aleshores rector de Sant Jaume, Guillem Ignasi de Montis,

18 VALENCIANO, 2008a: 91, 92. Caldria continuar la investigació de la trajectòria d'aquelles dones il·lustrades.

19 SEMAP, 1795:101 de 8 d'agost. Veure VALENCIANO, 2008a: 91, 92.

20 SEMAP, 1795: 150 de 31 d'octubre. (Ibidem).

21 SEMAP, 1796: 88 de 28 de maig. (Ibidem).

22 Joana Aina Peretó de Vidal i Serra de Marina, també anomenada Vidal d'Orient, segons la *GEM*, vol. 16, p. 171, va morir el 1840 i calculam que degué néixer entorn del 1750 i que es degué casar devers 1770 amb Pere Serra de Marina i Estrada-Prom (mort el 1780). El matrimoni va tenir un únic fill, Antoni, que morí fadrí el 1813, deixant la casa sense successió directa.

Tomàs de Verí i Joan Cotoner i Despuig, entre d'altres.²³ Joana Aina fou propera a dos homes que la degueren ajudar a franquejar les portes de la SEMAP: el seu marit que n'havia estat soci fins a la seva mort el 1780 i el seu germà Joan, que en fou tresorer el 1811 i que el 1812 era celador de les escoles de la Societat.²⁴ Catalina Sureda i Maria Sureda Valero eren dues dames nobles i parentes entre si i que, a més a més, tenien també en comú l'estat de fadrines.²⁵

Maria Sureda i Valero²⁶ era tia materna de les ja esmentades Maria i Pasquala Caro i Sureda, les cultes germanes del III marquès de la Romana. No és estrany que tingués bons contactes amb la SEMAP tant per son pare com per ser cosina d'un dels seus fundadors Antoni de Togores i Nét i tia del fill d'aquest, Josep de Togores i Sanglada,²⁷ personatge rellevant dins del constitucionalisme i membre molt actiu de la SEMAP. La seva germana gran, Margalida Sureda i Valero, casada amb el II marquès de la Romana, s'havia oposat a la demanda de matrimoni que a Maria, el 1773, li havia fet el seu cosí Antoni Desbrull i Boïl d'Arenós²⁸ i així aconseguí que romangués fadrina i no dividir el patrimoni familiar.²⁹

L'entrada d'aquestes dones degué influir en estendre els objectius modernitzadors a la població femenina ja que, uns anys més tard, la

23 Per aquestes trobades veure la carta de Montis al seu amic Josep de Togores del 3-II-1803 publicada per Isabel Moll (1978: 178).

24 ROURA, 1985: 213, 265, 322.

25 S'ha d'esmentar l'estatus subaltern i desubicat que tenien les dones solteres de les quals resten molt poques dades biogràfiques ja que les esposes nobles com eren transmissores del títol i de la propietat si més no, són citades en els arbres genealògics amb les dates de naixement, casament i defunció (MASSOT, 2010: 7-42). Al no publicar-se el segon llinatge de Catalina Sureda no l'hem pogut documentar i res sabem d'ella però se suposa que per la forma de ser anomenada devia de ser fadrina.

26 Per tal d'apropar-nos a la data de naixement de Maria Sureda Valero, que no hem pogut documentar, hem tingut en compte que morí el 1814; que el 1773 havia estat demanada en matrimoni pel seu cosí i que la seva germana gran Margalida havia nascut el 1741. Per tot això, hem calculat que Maria degué néixer devers 1750 i que degué entrar a la SEMAP amb uns 45 anys.

27 Segons Joan Mas i Vives (1994), Togores fou clarament liberal com ho proven els seus poemes antiservils i les lloances al liberalisme que féu a Madrid entre 1822 i 1823.

28 Antoni Desbrull i Boïl d'Arenós (1745-1827) fou un dels fundadors de la SEMAP el 1778. Va protegir una escola de Matemàtiques i exercí de professor al Col·legi d'Artil·leria de Mallorca (1811-14) segons la *GEM*, vol. 4, p. 279. Per a la proposta matrimonial de Desbrull i l'oposició que trobà veure MASSOT, 2010: 30, 31.

29 S'ha de tenir en compte que Margalida Sureda ja s'havia oposat que la seva filla Pasquala Caro Sureda es fes monja el 1789. Ja difunta Margalida, la família Caro Sureda tampoc pogué impedir que Maria Caro Sureda i Maria Sureda Valero deixassin un llegat a Pasquala quan moriren en 1814 i 1817, respectivament. Pasquala després de pledejar amb els Caro Sureda aconseguí recuperar l'herència que li corresponia per la seva germana i la seva tia i que la família s'havia apropiat (PASQUAL / LLABRÉS, 2001: 68). Margalida Sureda, III marquesa de la Romana havia estat hereva dels rics fideïcomisos dels Valero, segons P. de Montaner (2009: 53-55).

Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País establí premis per a les dues joves casades, durant l'any, més avançades en lectura, escriptura i catecisme. Fet innovador i de gran significat si es té en compte que molts barons il·lustrats contemplaven una instrucció femenina que es reduïa a les feines domèstiques i al catecisme.³⁰ D'altra banda, els absolutistes encara mostraven menys inclinació per a fer arribar la instrucció a les dones, plens de por a perdre el control sobre elles si tenien accés a la lectura. Així l'integrista *Semanario Cristiano Político de Mallorca*, dirigit per fra Ramon Strauch, el 17-I-1814 denunciava com un vici afrancesat la «pasión de leer [...] es como una especie de furor de nuestro tiempo; hasta las mismas señoras quieren distinguirse en este punto, dexándose ver aún en sus casas con un libro en la mano cada una».

La realitat de l'educació de la majoria de les dones durant aquell canvi de segle era deplorable, com explica Mariantònia Manresa³¹ pel que feia a les *costures* regentades per religioses, on les nines aprenien doctrina cristiana, a brodar, a cosir i altres tasques relacionades amb una bona administració domèstica. Les ensenyances que rebien eren molt elementals. Aprendre a llegir, escriure o a fer comptes no sempre era possible. La mestra tampoc no en sabia. I durant el segle següent l'educació popular femenina no havia millorat gaire ja que, tant a les escoles públiques com a les *costures* femenines, s'arrossegava un gran absentisme. Segons Manresa «El que avui entenem per edifici escolar no existia. S'habilitaven sales de cases particulars o de convents, espais inhòspits que no reunien les més mínimes condicions higièniques. Calia lluitar contra el fred, la fam, les epidèmies i sobretot contra el desinterès de les famílies i la desídia de l'Estat». I, encara, durant el darrer terç del segle XIX, l'Arxiduc Lluís Salvador, minuciós observador de la realitat que l'envoltava, posava de relleu que les nines de família humil de Palma no anaven a escola perquè havien de guardar als seus germans petits mentre els seus pares treballaven.³²

El panorama no era millor per a les al·lotes de classe alta que en comptes d'anar a les *costures* rebien algun tipus d'educació a casa seva o

30 OLIVER, 1901: 60.

31 MANRESA, 1997: 101.

32 HABSURG-LORENA, 1981: 115.

als convents. Per a elles es primava l'educació religiosa i d'algunes arts de lluíment per a ésser més valorades en el mercat matrimonial. Aquesta educació tan esbiaixada es pot dir que es perllongà durant el segle XVIII i part del XIX i, per tant, a l'Estat espanyol i durant aquell llarg període, fou vigent la descripció que l'enciclopedista Madame D'Épinay (1725-1783) feia de l'educació de les nines nobles a França, tot explicant l'esquifit aprenentatge que ella mateixa tingué i que culminà la seva formació religiosa dins d'un convent:³³

Quando yo era niña no existía la costumbre de enseñar (algun saber) a las niñas. Se las adoctrinaba más o menos acerca de sus deberes religiosos..., se les ponía un buen professor de danza, un mal professor de música y, en raros casos un mediocre professor de dibujo. Sumen a esto un poquito de historia y de geografía..., no más que para memorizar algunos nombres y fechas. Pero, sobre todo, jamás se les enseñaba a pensar; y se evitaba escrupulosamente cualquier estudio científico como inadecuado para nuestro sexo.

Tanmateix, aquest panorama millorà per a una minoria quan el 1809 l'il·lustrat bisbe de Mallorca, Bernat Nadal, fundà el col·legi de senyorettes de la Puresa de Maria Santíssima. Nadal, de tarannà liberal, jugà un paper rellevant a les Corts de Cadis i tingué iniciatives tan modernitzadores com proposar l'abolició dels senyorijs jurisdiccionals —la qual cosa li valgué l'enemistat dels nobles mallorquins— ordenar els primers sacerdots xuetes i elaborar un nou pla per a l'escola primària masculina de Sóller, seguint l'innovador mètode Pestalozzi.³⁴ Era comú al pensament liberal l'interès per democratitzar l'ensenyament, quasi sempre declinat en masculí, i els pròcers de Cadis dedicaren el títol novè de la Constitució en exclusiva a aquest tema.³⁵ Tanmateix, val a dir que Nadal

33 Cita de Madame D'Épinay feta per Philipp Blom (2007: 209).

34 Bernat Sureda (1977: 11-38) explica que el bisbe Nadal havia conegut el mètode d'ensenyament de Pestalozzi a Alemanya i el volgué introduir a una escola pública de Sóller el 1802, sense que es tinguin més notícies sobre la seva realització. El pedagog suís Pestalozzi, influït per les idees de Rousseau, propugnava un ensenyament actiu basat en la intuïció i l'observació i que arribàs a les classes populars. D'altra banda, Antoni J. Colom (1996: 10-14) sosté que el pla que Nadal donà a l'escola primària de Sóller era de clara inspiració pestalozziana.

35 PÉREZ GARZÓN: 2007: 253-256.

amb les seves iniciatives educatives s'avançà alguns anys a aquells legisladors, entre els quals ell mateix es comptava.

D'altra banda hi ha notícies que el bisbe Nadal estava interessat en fomentar la instrucció de les nines fora dels convents —dels que desconfiava com els altres liberals coetanis—³⁶ i per això fundà el 1809 a Sóller una escola femenina que fou regentada per Antònia Cladera i després per Maria Bisbal.³⁷ D'altra banda, el col·legi de la Puresa depenia directament del bisbe, qui li assignà una subvenció perpètua del bisbat i decidí que les seves mestres no pertanyessin a cap ordre religiosa. Nadal protegí aquell col·legi fins a la seva mort el 1818, i a partir d'aleshores, es féu càrrec el seu home de confiança, el vicari general Joan Muntaner i Garcia,³⁸ tan culte i liberal com ell. El bisbe Nadal el 1815 adquirí el casal de can Claper que durant molts d'anys fou la seu del centre d'ensenyament i ell en redactà els estatuts.

Des de la seva fundació l'obra de Nadal en pro de la instrucció femenina fou molt avançada ja que el simple fet que les nines aprenguessin a llegir i a escriure despertava recels en les famílies benestants que, en ares de l'honra patriarcal, sotmetien les dones a la més brutal ignorància. Així en una crònica d'aquells primers temps, feta per les educadores de la Puresa, es relataven les objeccions que havien de vèncer per part de pares i tutors, els quals al·legaven, en contra de la instrucció més elemental, el perill que les seves filles es cartegessin amb enamorats i així s'oposessin als matrimonis de conveniència.³⁹

36 Llevat d'algunes excepcions de convents que proporcionaven una instrucció de qualitat, la gran majoria d'aquells centres primaven l'educació religiosa i les labors ornamentals, descuidant totes les altres matèries. La pròpia comtessa de Montijo que havia estudiat en un d'aquells pocs convents d'èlit els contrastava amb la resta de monestirs: «un convento de educación, donde por fortuna no se inspiraban sino sólidas reglas y máximas, en vez de las nimiedades y aún pequeñeces que no suelen ser infrecuentes en esas casas», text reproduït per Mónica Bolufer (1998: 159). Com es veurà més endavant, en els informes sobre l'estat de l'ensenyament femení que els liberals emeteren a Mallorca durant el Trienni Liberal i el 1835, també es criticava l'ensenyament impartit als convents.

37 Res més sabem de l'esmentada escola de nines, ni tan sols si seguia el mateix pla inspirat en idees de Pestalozzi de l'escola sollerica de nins del 1802. La notícia de l'escola femenina de Sóller de 1809 es deu a Gabriel Mateu Mairata (1985: 479).

38 J. M. Bover ([1868] 1976: 532) quan fa la biografia de Joan Muntaner explica que el 1818, mort el bisbe Nadal, Muntaner fou vicari general i ajudà amb nombroses sumes al col·legi de la Puresa.

39 SANCHO, 1940: 33. Ja l'escriptora Inés Joyes i Blacke el 1798 denunciava aquesta por de molts pares a instruir les seves filles, «pues hay en España padres tan necios, aun de aquellos muy preciados de caballeros, que se resisten a que sepan escribir sus hijas, con el pretexto de que sería facilitarle correspondencias amorosas». Text reproduït per Mónica Bolufer (1998: 161).

D'altra banda, no hem d'oblidar que per a molts de pares era més fàcil dirigir el destí de les seves filles si des de petites s'educaven en un convent, com feien moltes nines de bona família, perquè ensinistrades en l'abnegació i l'obediència no posarien entrebancs a l'espòs elegit per la família. En segons quins casos, prendrien els hàbits si no es trobava un marit del mateix rang o la dot necessària. A la clausura serien més dòcils perquè no haurien conegut *les temptacions del segle* i prova d'això és que el 1750, després d'uns anys de prohibició, ja es tornaven a admetre als convents nines menors de 12 anys per la pressió dels pares que al·legaven que allà viurien *castament i religiosament*.⁴⁰

Els liberals mallorquins estigueren interessats en la popularització de la instrucció bàsica i desconfiaren de l'ensenyament que s'impartia en els convents. Per això els governs liberals protegiren el col·legi de la Puresa, fins que l'any 1870 començà la reforma de Madre Alberta, segons explica Jaume Pomar,⁴¹ l'estudiós de l'ensenyament durant el segle XIX a Mallorca. Des de finals del segle XVIII els il·lustrats de la Societat Mallorquina d'Amics del País s'havien preocupat que s'obrissin a Palma tres escoles públiques de nins, però encara durant la primera vintena del XIX no se n'havien fet per a les nines. Aquestes, fins als anys 30 d'aquell segle, només tingueren l'opció d'anar a les costures a aprendre les tasques de la llar o d'ingressar com a educandes a un convent, llevat d'una minoria que rebia ensenyament als col·legis de la Crianga i de la Puresa. S'ha de tenir present que amb la reacció absolutista de 1814, Ferran VII havia suspès totes les iniciatives del liberalisme gadità. La incapacitat de l'Estat per sufragar el pressupost necessari, l'havia duit a sol·licitar permís i suport al Papat per l'establiment d'escoles d'educació de nines en convents de religioses. El lliurement de l'educació al clergat, amb l'abandonament de responsabilitats econòmiques per part de l'Estat, tindria conseqüències a llarg termini.⁴²

Tanmateix, durant la primera revolució liberal el panorama de la instrucció femenina no havia millorat gaire perquè tant la Constitució de 1812 com el primer Informe de la Comissió d'Instrucció Pública a les

40 XAMENA / RIERA, 1986: 202.

41 POMAR, 1904.

42 FERNÁNDEZ VALENCIA, 2006: 432.

Corts de 1813 deixava l'ensenyament de les nines a l'àmbit privat i domèstic, sense tenir en compte les «Bases para la formación de un plan de instrucción pública» que el 1813 Jovellanos havia enviat a la Junta Especial d'Instrucció Pública. En aquestes bases ell advocava per l'educació de les nines i sol·licitava els mitjans per a establir per a les nines pobres escoles gratuïtes perquè aprenguessin a llegir i escriure, religió i labors, mentre que les escoles per a les més riques havien de ser sufragades per les famílies i rebrien una educació «más completa y esmerada».⁴³

Durant el Trienni Liberal la instrucció de les nines tampoc havia millorat gaire. El primer informe que hem pogut documentar sobre l'estat de l'ensenyament a l'illa, incloent-ne el femení, fou elaborat i publicat pel periòdic liberal *Semanario Politécnico de Mallorca*. Sortia a la llum el 17-III-1821 amb l'encapçalament de «Juicio sobre algunos establecimientos de beneficencia y de educación de Mallorca». S'hi descriu en els establiments que aleshores impartien algun tipus d'instrucció a nins i nines, al marge dels convents: Escola de Llatí de Randa, Col·legi de la Sapiència, Seminari Conciliar, Universitat Literària de Mallorca, Casa de les Penedides, Casa de Nines Òrfenes, Col·legi de la Criança i Col·legi de la Puresa. L'anàlisi de la situació en què es trobaven aquests centres i com haurien d'ésser per tal d'acomplir la seva finalitat social estava clarament influïda pels valors il·lustrats que es repetien en tot el relat. Així hom parlava de planificar l'ensenyament a l'empara de la raó i de l'empirisme, combinant la llibertat i la norma i que, a llarg termini, tota intervenció del poder públic havia de tenir com a finalitat la felicitat de la nació.

Amb aquestes premisses hom emetia un judici molt crític respecte al Seminari Conciliar perquè no formava capellans savis i virtuosos. Definint aquests com els que s'adaptaven als nous temps de divisió *fraternal* d'esferes entre l'Església i l'Estat, deixant de ser bel·ligerants contra el govern liberal i així es raonava que: «A nuestro entender lo primero que se requería en España para hacer estimar la forma de gobierno que ha adoptado, y hacer prevalecer la moral pura sobre la relajada de los Casuistas, era disponer que el clero hablase un mismo lenguaje en sus

43 Ibidem, p. 431.

exhortaciones al público, y poner al frente de las diócesis y parroquias a aquellos eclesiásticos instruidos por principios en la fraternidad y noble comportamiento de la iglesia con el Estado». ⁴⁴ Era una clara al·lusió a l'atac que va viure el primer liberalisme mallorquí del 1812 —però també el del Trienni Liberal— des de molts púlpits.

Respecte a l'Escola de Llatí de Randa i de la Casa de Nines Òrfenes hom desplejava una mateixa argumentació: que els infants petits s'havien d'educar dins de la família i que no era bo aïllar-los a tan tendra edat o bé a la muntanya de Randa o bé a dins d'un orfenat, on imperava l'esperit del negoci. És clar que es diferenciaven les finalitats de les dues institucions; una en funció del destí individual masculí, preparat per al govern d'allò públic i, per tant, per a les diferents professions i l'altra, el femení, genèric, preparat només per al govern de la llar. Per això, l'Escola de Randa havia de modernitzar els seus mètodes d'ensenyament mentre que les òrfenes havien de ser acollides en famílies que les preparassin per a ésser mares de família. Tot i amb això, la solució per a aquelles nines, l'adopció enfront de l'orfenat, s'avançava en més d'un segle a la Psicologia i Pedagogia modernes, ahora que definia les famílies d'acollida com a «patriotes», amants del bé comú. De tot aquell discurs es desprenia el nou paper que s'assignava al poder públic que havia de dur la iniciativa i controlar tots aquells centres, fins al punt que a les esmentades famílies d'acollida l'ajuntament les havia d'incentivar amb una rebaixa dels impostos, entre altres mesures.

Respecte a la Casa de Penedides s'insistia en el seu paper rehabilitador i educador, defugint la idea de presó de prostitutes que aleshores tenia. Hom blasitava del Col·legi de la Sapiència perquè es regia per un reglament obsolet i el mètode d'ensenyament era medieval, mentre que la Universitat arrossegava uns mètodes d'estudi propis de l'Antic Règim, basats només en la memòria i en l'especulació. Però atorgaven un vot de confiança a la Universitat mallorquina, que encara que patís els mateixos mals que les altres de la resta de l'Estat —víctimes de l'absolutisme i del conseqüent aïllament dels avenços occidentals— podia i devia renovar-se.

⁴⁴ *Semanario Politécnico de Mallorca*, 17-III-1821.

Els autors d'aquell informe mostraven desconfiança en deixar l'educació de les nines en mans de les congregacions religioses i argumentaven que no era el més adient que la Casa de Nines Òrfenes fos duta per monges perquè «tarde o temprano adolecen estas congregaciones de los vicios inherentes por naturaleza a las de su especie por mas sabios que sean sus reglamentos interiores y asidua la vigilancia que las cele». La pèssima qualitat de l'ensenyament que s'impartia als convents ho corroborava un informe del 1835 quan, sota un govern liberal, augmentà l'interès per a estendre la instrucció a tota la població infantil. Aleshores el governador civil comandà a la Comissió d'Instrucció Pública que elaboràs un informe sobre la situació i nivell de tots els centres docents i els encarregats de fer-ho, el comte d'Aiamans i Pere Andreu, constataren el mal estat de la instrucció impartida en els convents.⁴⁵

Però tornant a l'informe de 1821 els autors apostaven per un col·legi femení de fundació liberal i duit per docents seglars, posant com a exemple el de la Puresa —les mestres del qual no pertanyien a cap ordre religiosa fins a l'entrada de Madre Alberta,⁴⁶— i n'emetien un judici favorable. No obstant, els autors d'aquell escrit no deixaven de valorar l'ensenyament com un servei públic que havia de ser controlat per l'Ajuntament i sempre defugint la *carrincloneria mongil*. Per tant, donaven un vot de confiança tant al col·legi de la Puresa com al de la Criança perquè «Ambos establecimientos teniendo a su frente maestras de talento, pueden desempeñar exactamente el ministerio público de educar a la juventud bajo la inspección inmediata del Ayuntamiento, procurando siempre que aquellas casas se asimilen en todo a las pater-nas, sin investir nunca el caracter del melindroso mongil».

Aquells autors eren contraris al tancament de les educandes dins dels convents quan apuntaven que «Deseara el devoto poco ilustrado encerrar a una niña entre las estrecheces de una reja», mentre que ells propugnaven la solució intermèdia entre «el desahogo que exige el sexo libre de las ataduras de la superstición» i un dirigisme amotllat als canvis

45 *Informe sobre el estado de las escuelas de primeras letras y sobre su funcionamiento confeccionado por el Conde de Ayamans y Pedro Andreu, miembros de la Comisión de Instrucción Pública de Partido año 1835 a instancias del gobernador civil*, reproduït per J. Llabrés Bernal (1959: II, 556-564).

46 Antoni Sancho (1940: 97) explica que el bisbe Nadal féu una fundació que era «una asociación piadosa pero sin pretensión de ser comunidad religiosa».

socials i als nous costums. Així es recomanava a les mestres de la Criança i de la Puresa que «sepan acomodarse al aumento progresivo de la ilustración, de las costumbres, y al desarrollo de la moral que se modifica con las luces, espíritu del siglo, y carácter nacional». També l'internat de la Puresa era lloat com una solució per a educar aquelles joves allunyades de les seves famílies o bé perquè residien a la Mallorca rural o bé a les altres Illes o a la península. Perquè la fama que havia assolit la Puresa a la resta de l'Estat —pel seu nivell intel·lectual i per l'ensenyament del brodat artístic— feia que hi hagués famílies burgeses que n'enviassin les seves filles com a internes.⁴⁷

L'informe recollia les matèries que havien d'estudiar les nines i que eren: llegir, escriure i instrucció del catecisme, a més a més de les labors femenines que variaven segons la classe social de les educandes, perquè els autors recomanaven a les mestres dels dos col·legis esmentats que sempre s'adaptessin al talent, a l'origen social i al caràcter de cada alumna. Tanmateix, malgrat aquesta recomanació d'individualitzar l'ensenyament, l'informe acabava amb la recurrent conclusió que tota la instrucció femenina s'havia d'adaptar al destí de gènere i aconsellava a les mestres de les dues escoles que «en fin hagan consistir toda la educación en preparar a las educandas a la destinación universal de su sexo que es ser buenas madres de familia».

6. 2. La Puresa i la millora de la formació femenina

El col·legi de la Puresa, des de la seva fundació, semblava que apostava per obrir el destí de les dones quan recollia als primers estatuts del 1809, redactats pel bisbe Nadal, que la seva finalitat era l'educació *moral i civil* de les al·lotes, preparant-les «en cualquier estado a que la suerte las conduzca».⁴⁸ És a dir, que es contemplava que aquelles al·lotes s'havien de formar tant si es casaven com si no. En els estatuts fundacionals Bernat Nadal insistia en la necessitat de preparar les dones per a un treball qualificat i així ho recollia l'article 5è del capítol 3r:

47 CANUT / AMORÓS, 2000.

48 SANCHO, 1940: 32, 33.

El objeto principalísimo que se intenta conseguir en la instrucción civil de estas Niñas es que sepan ejecutar aquellas tareas y labores peculiares a su sexo, a fin de que en cualquier estado, a que con el tiempo las lleve su vocación o destino, puedan practicarlas en beneficio de sí mismas, o de sus familias, si las circunstancias de su situación las obligase a emplearse personalmente en trabajar».⁴⁹

I a continuació, a l'article 7è es reblava el clau de donar una formació professional a les dones perquè «les sirven no pocas veces de provecho para ayudarse en su subsistencia: tales son el bordado en tambor o almohadilla, cortar y coser ropas de hombre: tejido, cintas de seda e hilo y también bordar de Oro y Plata».⁵⁰ I en aquest sentit, Nadal es dirigia a les educandes de la seva fundació amb aquestes paraules: «Sólo la virtud y una virtud ilustrada puede haceros felices en vuestro interior y consideradas, respetadas y distinguidas en la sociedad».⁵¹ Aquesta exhortació reflecteix un pensament liberal, reclamant la instrucció de la dona per a la seva pròpia felicitat, concepte aquest d'herència il·lustrada. El bisbe Nadal a la vegada instava la nova societat burgesa a reconèixer el mèrit en contraposició al privilegi estamental. I per això, les dones que s'esforcessin en ser virtuoses i instruïdes havien de ser valorades socialment.

Però si d'una banda aquell centre d'ensenyament anava dirigit a senyorettes benestants —que es suposava no necessitarien guanyar-se la vida— d'un altre la Puresa s'havia especialitzat en l'ensenyança d'un possible ofici com eren les labors de l'agulla i especialment del brodat artístic. El brodat, les randes, el ganxet, etc. comptaven amb una demanda fixa perquè formaven part del vestuari i del parament domèstic d'aleshores i per això podien arribar a ésser una feina remunerada per a la dona. No hem d'oblidar que el brodat encara en el segle XVIII era considerat un ofici i s'agrupava dins del gremi dels pintors. Les broda-dores rebien encàrrecs d'ornaments litúrgics de l'Església i de confecció d'aixovars de cases benestants i era tal la fama dels brodats mallorquins

49 JUAN, 1986: I, 85.

50 Ibidem.

51 Ibidem, p. 11.

que el 1860 s'obrí a Palma la botiga de can Bonet que comanava brodats per a exportar a la península.

L'art de brodar constituïa una de les poques tasques manuals creatives permeses a les dones i el producte del qual romania dins de la família, com una obra d'art, o es podia comercialitzar; mentre que totes les altres tasques que desenvolupaven les dones a la llar es consumien diàriament. Pel que feia al brodat, considerat com un ofici femení, s'ha de recordar que, durant el darrer terç del segle XVIII, José Marin, l'il·lustrat ajuda de cambra de Carles III, havia proposat a la Societat Econòmica d'Amics del País de Madrid que s'ensenyàs a brodar a les dones com una possible professió. S'ha documentat que la societat homòloga mallorquina, durant uns anys, concedí premis per a fomentar el brodat i d'altres labors d'*adorno* entre les dones.⁵²

Pilar Ballarín,⁵³ experta en història de l'educació femenina, considera que fins a l'època isabelina la societat patriarcal veïe amb bons ulls l'ensenyament i la pràctica del brodat entre les dones. Però que això canvià quan definitivament es concretà el paper subaltern de la dona, definint-se el model de *l'àngel de la llar*,⁵⁴ entre 1833 i 1868. En aquests anys es publicaren llibres sobre l'educació femenina, dirigida únicament al govern de la llar⁵⁵ i, per tant, no només es prioritzava l'ensinistrament en les tasques domèstiques sobre qualsevol instrucció intel·lectual, sinó que, fins i tot, el brodat i altres labors d'*adorno* es qualificaren de pèrdua de temps i d'acostumar les joves a l'ociositat. Però tornant al col·legi de la Puresa, aquest fou obert el 1809 i fou l'obra del bisbe Bernat Nadal, un il·lustrat preocupat per la instrucció femenina però també, com s'ha vist, per a formar les dones en oficis dels que ja tenien tradició i, per això, no fou casual que les fundadores elegides per Nadal, Maria Arbona i la seva filla Maria Ferrer, fossin conegudes a l'illa i a la península com a

52 *Junta pública de distribución de Premios y exposición de artefactos que ha celebrado la Sociedad Económica Mallorquina al principio del año 1836*, Palma 1836. La mateixa convocatòria es va fer per al 1837.

53 BALLARÍN, 2007.

54 Per a la formulació de l'estereotip sexista de l'àngel de la llar i la seva difusió en publicacions veure KIRKPATRICK, 1991 i SÁNCHEZ LLAMA, 2000.

55 Pilar Ballarín (2007) posa com a exemple del progressiu ensinistrament de les dones exclusivament en les tasques domèstiques el llibre de Pilar Pasqual de Sanjuan y Jaime Viñas Cusí *La educación de la mujer. Tratado de Pedagogía para las maestras de la primera enseñanza y aspirantes al magisterio*, Edit. Bastinos, Barcelona 1904. S'hi criticaven els col·legis en què s'ensenyaven labors d'*adorno*, especialment els brodats, que substituïen les ensenyances necessàries per a conduir una llar: cosir, sargir, planxar, rentar, etc.

excel·lents broadores, havent causat admiració les seves obres a la Cort i havent guanyat premis.

Prova de la bona acollida que l'escola tingué entre la burgesia mallorquina és que el 1817, vuit anys després de la seva obertura, comptava amb dues-centes educandes, quaranta-cinc d'elles internes. I el 1835 les alumnes de la Puresa ja arribaven a ésser dues-centes quaranta. Durant els darrers anys de vida del bisbe Nadal, en concret des del 1816, l'escola amplià la instrucció de les seves educandes amb assignatures que no eren corrents als centres d'educació femenina d'aleshores, com serien: música, dibuix, pintura, francès i italià, a la vegada que hom exigia un millor nivell a les noves mestres.⁵⁶ Encara que, ja en els primers estatuts, a les aspirants a mestra de la Puresa, se'ls exigia ser competents en gramàtica castellana, aritmètica, italià, francès, geografia i dibuix, a més a més de dominar tot tipus de feina casolana, costura i brodats.⁵⁷

Per a saber el que significà el col·legi de la Puresa, dins del panorama de l'ensenyament femení d'aleshores, és rellevant l'informe que va emetre la Comissió d'Instrucció Pública de Partit el 1835 i que ja ha estat esmentat.⁵⁸ S'hi revisaven totes les escoles primàries de Palma i hom planyia que només estassin escolaritzats menys de la meitat dels infants en edat escolar. D'altra banda, amb una mirada poc crítica vers l'educació popular, es donava suport al fet que moltes dones tinguessin *costures* privades obertes, sense tenir cap preparació ni titulació, lloant que gràcies a això hi haguessin més nines que nins escolaritzats, clar eufemisme que encobria només la preparació per a la llar.

Des d'una altra perspectiva, l'esmentada Comissió valorava molt positivament la visita que havia fet a la Puresa i anava descrivint minuciosament els avenços que havia observat. En primer lloc, admirava les labors i els brodats artístics així com les cartilles d'escriure de les alumnes. També havia estat molt positiva la lectura en veu alta que algunes educandes havien fet davant la Comissió. Pel que feia a les mestres, hom explicava que algunes aprenien piano per a ensenyar-lo a l'alumnat, així com dibuix i pintura a l'oli. A més a més, aquella mena de cos

56 SANCHO, 1940: 26.

57 CANUT / AMORÓS, 2000: 37.

58 *Informe sobre l'estat de les escoles de primeres lletres...* 1836.

d'inspecció havia admirat els quadres finament brodats per la rectora Maria Ferrer, amb unes tintes i degradacions de colors, que segons comentaven, semblaven pintures.

Però allò que creiem més significatiu del caràcter innovador de la Puresa, explicat pels membres de la Comissió, era que l'escola estava en contacte i rebia assessorament del mestre Francesc Riutort, futur director de l'Escola Normal de Mestres, masculina, que s'obriria el 1842.⁵⁹ Aquest estava ensenyant italià a una mestra que es preparava per a impartir aquest idioma a les educandes. Francesc Riutort i Feliu era ja un mestre de prestigi, assabentat dels darrers mètodes pedagògics. Per encàrrec de la Comissió d'Instrucció Pública de les Balears havia visitat les escoles normals de França per tal d'instruir-se sobre el mètode Lancaster.⁶⁰ Finalment aquella mena d'inspectors havien quedat meravellats que la directora amb tan pocs ingressos —la majoria d'alumnes no pagaven— pogués «proporcionar tan costosa instrucció a las maestras» i acabaven conclouent sobre aquella escola: «Digna es por cierto de la mayor recomendación y el establecimiento lo es de toda la protección del gobierno».

A partir del 1835 amb l'accés al govern del corrent més progressista del liberalisme es va incrementar l'interès per l'ensenyament. I aquest renovat desig d'estendre la instrucció i de vetllar per la seva qualitat va fer reviscolar la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País de la mà d'un grup de socis, entre els quals el que feia de censor, el pedagog Pere Andreu. No debades, l'Institut Balear naixeria dels Amics del País, com hom recordava amb orgull a les sessions dedicades a premiar l'ensenyament, celebrades en els seus salons des del 1836. La sessió d'aquell any —primer del que tenim constància que s'organitzessin les festes dels premis escolars— comptà amb la presència i discursos del governador civil Bremon, del pedagog Pere Andreu i del director de la Societat

59 Segons Bernat Sureda (1998: 21) els mestres fundadors de la Normal de Mestres estaven influïts per les idees avançades del pedagog suís Pestalozzi.

60 *GEM*, vol. 14, p. 324. Riutort, mestre i doctor en dret, el 1864 fou cridat a Madrid per a ser nomenat inspector de Primer Ensenyament. Entre 1842 i 1864 fou director de l'Escola Normal de Palma i posteriorment inspector de les Balears. Al vol. 9 de la *GEM* i a la p. 313 en l'apartat dedicat a l'educació a Mallorca, s'explica que Riutort havia estat alumne de l'Escola Normal Central de Madrid, fundada el 1839 pel liberal Pablo Montesino.

Econòmica Mallorquina d'Amics del País, Ramon Despuig i Safortesa, comte de Montenegro, tots ells liberals.

Significativament, l'alumnat escolaritzat,⁶¹ que es presentà als premis, provenia de l'Institut Balear i del col·legi de la Puresa i crida l'atenció l'extrema joventut dels premiats. En aquella sessió de principis de l'any 1836⁶² els premis escolars es dividien entre els dels nins i els de les nines, essent molts més nombrosos els barons premiats. Pel que feia a les disciplines teòriques, hi figuraven nombrosos nins premiats en aritmètica, gramàtica, geografia, geometria, etc., mentre que les nines només havien obtingut guardons en lectura i escriptura. Relacionat amb això fou significatiu el discurs del governador civil que, alhora que felicitava els premiats, animava a les al·lotes perquè es presentessin més massivament l'any següent i que algunes d'elles vencesin l'exagerat empegueïment i acudissin en persona a recollir els seus guardons.⁶³

La qual cosa s'aconseguí al certamen del 1837, ja que concursaren moltes més nines i accediren als premis d'assignatures teòriques com: lectura, escriptura, aritmètica, gramàtica i figures geomètriques.⁶⁴ En aquesta sessió es destacava l'alt nivell intel·lectual i artístic de l'ensenyament de la Puresa quan, en una nota, s'especificava que «todos los premios de niñas han recaído en colegialas, alumnas y externas del colegio de la Pureza, excepto el tercer premio de primera lectura». Les concessions de premis també tenien per objecte incentivar els ensenyaments artístics i artesanals i per això la societat dotava guardons per a pintura a l'oli i d'aquarel·les, quadres i escultures de copinyes, brodat artístic, randes, flors artificials, etc. I en aquestes modalitats hom comentava les obres presentades per la rectora i d'altres mestres de la Puresa —anomenades *col·legiales*— així com d'algunes alumnes.

Aquestes varietats d'art i artesanía podien ser una sortida professional per a les dones i en aquest sentit tenim constància que algunes de les mestres de la Puresa, que també havien estat premiades en aquell

61 També es presentaren i guanyaren premis nins i adolescents artesans.

62 *Junta pública de distribución de Premios y exposición de artefactos que ha celebrado la Sociedad Económica Mallorquina al principio del año 1836*, Palma 1836.

63 Efectivament, hom observa que a la sessió del 1836 algunes premiades havien volgut romandre en l'anonimat, la qual cosa ja no passà l'any següent.

64 *Junta pública de distribución de Premios y exposición de artefactos que ha celebrado la Sociedad Económica Mallorquina al principio del año 1837*, Palma 1837.

concurs del 1837, s'arribaren a professionalitzar, com les pintores Maria Capellà, Maria Aina Palou Nadal i Maria Riera, que es presentaren a diversos certàmens artístics.⁶⁵ En aquest sentit és significatiu l'elogi que el setembre del 1836 feia la Diputació Balear del col·legi de la Puresa i de la seva rectora Maria Ferrer, valorant els diners que s'havia gastat en proporcionar a algunes mestres una formació en pintura a l'oli i dibuix, per tal que al seu torn la poguessin transmetre a les educandes.⁶⁶ D'altra banda, sabem que la pintora Miquela Umbert, filla i germana de pintors, entrà per uns anys com a mestra d'art a la Puresa, tot i que després abandonà el centre i realitzà obres d'encàrrec, com la Mare de Déu i la Santa Llúcia del retaule del Roser, de l'església parroquial de Santa Maria, el 1835. També la miniaturista Maria Riera, durant un cert temps, féu de mestra d'arts plàstiques a la Puresa. Mentre que les pintores Maria Aina Palou Nadal i Maria Capellà, que començaren a impartir classes de dibuix i pintura al col·legi, a partir de 1827 i 1837, respectivament, hi quedaren com a mestres fins a la seva mort.⁶⁷

No és estrany que la majoria de pintores professionals fossin esposes, filles o germanes de pintors degut als entrebancs a l'aprenentatge que havien de superar les aspirants a pintora. Així d'alguna manera les de família d'artistes podien suplir l'ensenyament que els vetava l'acadèmia per allò que podien rebre al taller familiar. Quan en algunes dones fou tan forta la inclinació vers la pintura, com per a fer-les esbucar les barres familiars, varen trobar en el món exterior murades més altes per tal d'assolir la formació necessària. A Espanya fins al 1835, la formació estava reglamentada pel gremi i passava per fer l'aprenentatge al taller d'un pintor, des de la infantesa. Ni la família ni la mateixa aprenent haurien consentit en això. Ja que suposava abandonar des de nina la llar familiar i passar la joventut en l'aprenentatge, perdent l'oportunitat de trobar un marit, vertader destí que es marcava a la dona. Per tant, únicament les filles i germanes d'artistes podien desenvolupar llur vocació en el taller familiar i, molt sovint, només fins que es casaven i havien

65 COLL, 2001 i DE DIEGO, 1987.

66 JUAN, 1986: I, 19, 20.

67 Ibidem, p. 75-77. Totes les pintores esmentades junt amb la rectora de la Puresa i d'algunes altres alumnes, premiades el 1837, són reconegudes com artistes per Antoni Furió el 1839, any en què publicà el seu *Diccionario Histórico de los Ilustres Profesores de las Bellas Artes en Mallorca*.

d'assolir per damunt de tot la càrrega familiar. A Mallorca encara s'han de treure de la invisibilitat les artistes del segle XIX. Es pot documentar l'existència de pintores filles o germanes de pintors coneguts, encara que la seva obra resta dispersa i difícil de trobar. Aquest seria el cas de les esmentades més amunt i, especialment, el de Miquela Umbert, filla del pintor Pere Antoni Umbert, activa durant la primera meitat del XIX.⁶⁸

L'informe comanat al comte d'Aiamans i a Pere Andreu —per la Comissió d'Instrucció sobre l'estat de l'ensenyament del 1835— elogià el nivell educatiu de la Puresa, del que es derivà un indiscutible prestigi social per al centre docent. Per això, al cap d'uns mesos que es conegué el resultat de l'esmentat informe, el mateix comte d'Aiamans, que ara era governador civil de Balears, pensà en aquell col·legi per a intentar pal·liar, en part, les mancances en la formació de les mestres de nines. Aiamans, com a bon il·lustrat, estava preocupat per la instrucció que les mestres havien de rebre, tenguent en compte que la província no comptava amb cap escola normal de mestres. Així, el febrer del 1836, de comú acord amb l'ajuntament de Palma i la Diputació Provincial, instà a la Puresa a admetre alumnes que es volguessin formar com a mestres, tant de Palma com dels pobles; assegurant que l'ajuntament afectat pagaria les despeses de les seves estudiants de mestra. I prova de la seriositat amb què es féu el seguiment dels progressos d'aquelles joves és que el governador, mitjançant ofici, requeria notícies sobre l'educanda becada i la rectora també n'informava mitjançant ofici.⁶⁹

Tanmateix aquests avenços en la instrucció femenina només es devien al tarannà reformista dels dos governadors civils que havien regit les Balears entre 1835 i 1837: Guillem Moragues i el comte d'Aiamans. I prova que no s'havien consolidat és que a partir del 1837 la nova autoritat civil tornava a abandonar la instrucció de les nines. Això es posava de manifest en el reglament del 1841 —publicat per la Comissió Provincial d'Instrucció Pública de les Balears, regulador dels exàmens per a mestre— el qual diferenciava el grau d'exigència si es tractava d'homes o de dones. A aquestes darreres no se'ls exigia coneixements de gramàtica

68 PENARRUBIA, 2006.

69 JUAN, 1986: I, 20, 21.

castellana, geografia, història, etc., i només «Serán examinadas de las materias siguientes: religión y moral, lectura, escritura y cuentas, por números enteros hasta la división de pequeñas cantidades por divisiones simples, y en las labores propias de su sexo, especialmente las más usuales y de inmediata utilidad para las familias pobres». Però el més greu menyspreu per a aquelles aspirants a mestres i per a les seves futures alumnes consistia en què el domini de la lectura i l'escriptura exigint era tan baix que, a l'article 42, hom afegia que a les joves aspirants no se'ls farien preguntes per escrit. Aquell reglament reblava el clau de la discriminació sexista quan acabava admetent que, si no hi havia prou mestres que aprovassin, hom permetria que regentessin les escoles públiques de nines dones «que merezcan su confianza», però sense titulació.⁷⁰

Mentre l'autoritat limitava allò que les nines i, per tant les seves mestres, havien de saber, al col·legi de la Puresa es continuava exigint que les seves docents dominessin moltes més assignatures, com es recollia en els estatuts de 1845:⁷¹ «Debe saber aritmética, gramática castellana, idiomas italiano y francés, geografía, dibujo y flores artificiales». Als esmentats estatuts era preceptiu, a més a més, que les mestres ensenyessin les feines usuals de la llar però també d'altres que com el brodat o el tall i confecció de vestits i d'ornaments sagrats podien esdevenir un dels pocs oficis permesos a les dones de la petita burgesia:

[...] la que pretendiere entrar en clase de Hermana deberá sobre loable virtud y conducta, saber leer y escribir correctamente: ser sobresaliente en las tareas de coser, hilar, hacer calceta, remendar ropa, lavar y hacer colada, planchar y bordar en blanco, de realce, de cadeneta, de zurcido de seda, de abalorio, felpilla y de oro, y sedas hasta traer figuras, hechas como si fuera con el más fino pincel. No sólo debe ser hábil en coser de toda clase, si que también en cortar todo género de vestidos, como ornamentos sagrados, y cuanto se pueda desear».⁷²

70 CANUT / AMORÓS, 2000: 22, 23. Fins que el 1872 a la Puresa no s'establí la Normal per a mestres les al·lotes que aspiraven al magisteri només es podien examinar per lliures a l'Escola Normal masculina.

71 Reproduïts per M. L. Canut i J. L. Amorós (2000: 37).

72 Ibidem.

Els diferents viatgers que recalaven a l'illa, a les descripcions que feren de la Mallorca isabelina, sempre posaren de relleu l'alt nivell de l'educació impartida al col·legi de la Puresa. I molts d'aquells viatgers, homes cultes i d'esperit romàntic, admiraven els brodats que se'n confeccionaven a les aules, i els qualificaven d'obres d'art més que d'artesanaria. Així l'artista Ramon Medel, que el 1849 visitava Mallorca, quedà admirat dels quadres brodats de la Puresa, la fama dels quals havia arribat a alguns països d'Europa.⁷³ També el culte escriptor català Joan Cortada uns anys abans havia visitat el col·legi explicant «he visto las obras de bordado, flores y pintura de las niñas que en él se educan. Los bordados que hacen las maestras copiando estampas son una cosa delicadísima y ejecutada con una perfección suma y muy rara en esta clase de labores».⁷⁴ Considerava que els colors es mesclaven com fets amb pinzell i que les obres de les alumnes tenien tal perfecció que aventajaven les de moltes mestres broadores de la península. També lloava les campanes de vidre amb flors fetes amb copinyes que allà s'elaboraven, les quals durant molt de temps foren un apreciat objecte decoratiu de les cases benestants. L'escriptor afrancesat Jaume Cabanellas⁷⁵ edità per aquells anys a Palma una guia en francès de la ciutat amb un enfocament liberal i destacant tot allò rellevant pel que feia a l'art i la cultura. Cabanellas també visità el col·legi de la Puresa i en el seu llibre elogiava aquell centre educatiu, obra del per a ell admirable bisbe Nadal, i qualificava Maria Ferrer, aleshores la seva rectora, de vertadera artista, per la inspiració i factura de quadres brodats, titllant també d'admirables els confeccionats per les alumnes.

Una passa important per a l'educació fou l'obertura el 1842 de l'Escola Normal de Mestres masculina perquè les voluntarioses al·lotes que abans s'examinaven per lliure, davant la Comissió Provincial d'Instrucció Primària, ara ho podrien fer més reguladament davant del tribunal de la Normal de Palma. Tot i amb això, l'obertura de la Normal masculina va significar una nova discriminació per a les dones. Ja que aquestes

73 MEDEL, 1849, 135, 136.

74 CORTADA, 1845.

75 CABANELLAS, 1845. Jaume era nebot polític de Maria Agnès i se n'ha parlat al capítol: «La família conspira per a desheretar-la».

no podien assistir a les classes —sempre amb el pretext de la defensa de la modèstia i de l'honra femenines— i les estudiants de mestra de pobles i les de les altres illes tampoc podien aprofitar el pensionat, exclusivament masculí. Les aspirants a mestra, fins al 1872 quan obrí la Normal Femenina de la Puresa, només es podien examinar a l'Escola masculina i sempre amb una rebaixa de les exigències i del nivell, respecte als seus companys barons, ja que el reglament que regulava aquells exàmens prioritzava l'ensenyament de les tasques de la llar.

A la Puresa tenim notícies que, almenys des del 1859, hi havia set mestres en exercici, que havien superat els exàmens de l'Escola Normal de Palma.⁷⁶ Les aules del col·legi havien albergat des del 1842 fins al 1872, any en què el centre esdevingué una Normal femenina, a nombroses al·lotes que allà es preparaven i feien pràctiques per aprovar l'examen de mestres elementals a la Normal masculina. El centre educatiu jugà un paper de primer ordre en la formació de les mestres perquè no només les preparava per a les proves de l'Escola Normal masculina, sinó que també servia de pensionat a les futures mestres de les altres illes. Així, va pal·liar, en part, la discriminació que suposava que les dones no poguessin assistir a les classes ni de l'Escola Normal de Mestres ni de l'Institut Balear, obert el 1835. D'aquesta forma, el col·legi de la Puresa des de la seva fundació va assolir el paper d'Escola Normal femenina, com li reconeixia un elogiós article, publicat per *El Diario de Palma* del 10-II-1866 que afirmava: «apenas habrá una maestra de tantos colegios de señoritas como pululan hoy, que no haya vivido en este seminario de profesoras».

D'altra banda, la Puresa des dels primers temps excel·lia en l'ensenyament d'idiomes, ja que el bisbe Bernat Nadal, el seu fundador, era molt sensible a l'estudi de les llengües. No hem d'oblidar que Nadal dominava diferents idiomes, fins al punt que el 1777 fou cridat a Madrid per ingressar a l'Oficina d'Interpretació de Llengües.⁷⁷ Tenim notícies que les mestres de la Puresa eren conscients del valor formatiu de les llengües i per això no limitaven el seu ensenyament a un conei-

76 CANUT / AMORÓS, 2000: 26.

77 *GEM* vol.11, p. 334.

xement superficial i d'*adorno* sinó que feien traduir a les alumnes llibres francesos i italians. I era tanta la seriositat amb què escometien aquella tasca que incentivaven les educandes facilitant-los la publicació de les millors traduccions. Així el 1845 la impremta Tries treia a la llum dos llibres pietosos traduïts del francès i de l'italià per les alumnes Cristina Montagut i Elisa Lluch, dues al·lotes catalanes internes a la Puresa. Elisa Lluch, uns anys més tard, formaria part d'una família culta i catalanista quan es casà amb el seu cosí germà Rubió i Ors, el famós Gaiter del Llobregat, figura cabdal de la Renaixença, el qual havia fet estades a Mallorca i es feia amb els escriptors illencs. Elisa Lluch tingué una bona formació a la Puresa que transmeté al seu fill, l'erudit Rubió i Lluch.⁷⁸

6.3. Problemàtica financera del col·legi i intervenció de Maria Agnès

El col·legi de la Puresa des de la seva fundació el 1809 fins al 1859, any en què Maria Agnès Ribera s'erigí en la seva protectora, estigué condicionat, com és lògic, per les seves fonts de finançament. La institució des de l'època del bisbe Nadal es finançava amb la quantitat fixa que anualment li transferia el bisbat i a aquesta se li havien de sumar els ingressos que entraven pel pensionat, ja que la resta de l'ensenyament era gratuït.⁷⁹ Per l'escadussera documentació que es troba sobre l'esdevenir econòmic de la Puresa, durant la primera etapa, fins al 1870, podem deduir, seguint la informació d'Antoni Sancho i de Margarita Juan,⁸⁰ que hi va haver alguns bisbes que no s'identificaren amb la causa del col·legi i que li anaren reduint aquella subvenció que havia instituït el bisbe Nadal.

Així els primers problemes que es detecten en la marxa econòmica del centre educatiu apareguren el 1825, en plena reacció absolutista i quan acabava d'accedir al bisbat de Mallorca l'antiliberal Antonio Pérez de Hírias. Aquell any la rectora de la Puresa, Maria Ferrer Arbona, es dirigia al

78 El mateix fill explicava aquesta faceta de traductora de la seva mare, de la qual es sentia orgullós, a Rubió i Lluch «Discurs presidencial en los Jochs Florals de Mallorca» dins *Revista Catalana* VI-141, Barcelona 1923. Hem tret la cita de P. Fullana (2006a: 61).

79 SANCHO, 1940: 97.

80 JUAN, 1986: I, 173.

nou bisbe demanant-li la subvenció econòmica.⁸¹ Perquè el 1825, per la nova conjuntura política, el col·legi havia perdut el seu protector, des de la mort del bisbe Nadal, el canonge Joan Muntaner i Garcia. La tornada de l'absolutisme al poder, el 1823, foragità Muntaner de la vicaria general des d'on havia exercit la màxima autoritat dins la diòcesi de Mallorca.⁸² D'altra banda, la manca d'interès pel centre educatiu de la Puresa, demostrada pel bisbe Pérez de Hirias, el seu suposat protector, era denunciada pels dos *inspectors* que redactaren, el 13-VII-1835, l'informe sobre l'estat de l'ensenyament: «el actual Obispo que debiera ser como es por instituto el protector del establecimiento escatima».⁸³ Però pocs mesos després, quan el liberalisme tornà al poder, Joan Muntaner i Garcia fou de nou nomenat vicari general, mentre el bisbe titular Pérez de Hirias es retirava a Lluç, per estar en desacord amb la política progressista.

Entre 1842 i 1847 estigué vacant el bisbat de Mallorca i seguí l'autoritat de Joan Muntaner, com a governador eclesiàstic, i sabem, per Joaquim Maria Bover,⁸⁴ que Muntaner aportà en tots aquests anys importants sumes per a mantenir la Puresa. Però ara els donatius de la mitra al col·legi depenien de la bona disposició del governador eclesiàstic, ja que des que el 1837 s'havia suprimit el delme, no es comptava amb la quantitat fixa, instituïda pel bisbe Nadal.⁸⁵ Malgrat aquestes dificultats econòmiques, els escriptors i viatgers abans citats coincideixen tots en elogiar la qualitat d'aquell centre educatiu, precisament entre 1835 i 1845. I l'informe ja citat, del 1835,⁸⁶ també lloava el nivell educatiu i la preparació que rebien les mestres de la Puresa, comentant la bona administració exercida per Maria Ferrer, la rectora, si hom tenia en compte que la majoria d'alumnes no pagaven.

Per tota aquesta informació, nosaltres creiem que els vertaders problemes econòmics del col·legi sobrevingueren quan el 1847 morí Joan

81 CANUT / AMORÓS, 2000: 38. Antoni Sancho (1940: 17) afirma que les lleis d'alguns governs havien anat disminuint la dotació econòmica que el bisbe Nadal havia assignat al col·legi.

82 Com s'ha vist més amunt, Muntaner fou governador de la mitra des que el 1821 el bisbe González Vallejo havia sortit elegit diputat.

83 *Informe sobre l'estat de les escoles de primeres lletres i sobre el seu funcionament confeccionat pel Comte d'Aiamans i Pere Andreu, membres de la Comissió d'Instrucció Pública de Partido l'any 1835 a instàncies del governador civil.*

84 J. M. Bover ([1868] 1976: 532) dins la biografia de Joan Muntaner constata les quantioses donacions que féu al col·legi de la Puresa.

85 JUAN, 1986: I, 22.

86 *Informe sobre l'estat de les escoles de primeres lletres i sobre el seu funcionament confeccionat pel Comte d'Aiamans i Pere Andreu, membres de la Comissió d'Instrucció Pública de Partido l'any 1835 a instàncies del governador civil.*

Muntaner i Garcia. A més a més, aquell mateix any coincidí que el bisbat mallorquí fou ocupat pel nou bisbe Rafael Manso, d'orientació antiliberal. Manso per primera vegada decidí intervenir dins la tradició del centre docent i el mateix any 1847 protestà que s'admetessin alumnes gratuïtament, ordenant a la rectora que d'ara en endavant qualsevol nova admissió havia de ser aprovada per ell.⁸⁷ Entre 1847 i 1851, coincidint no casualment amb el bisbat de Manso, s'agrejaren els problemes econòmics de la Puresa, segurament causats per la disminució de la quantitat que el bisbe n'havia de transferir i a la no assumpció del finançament per l'autoritat civil. No creiem que la manca d'ingressos es degués a la mala gestió de la rectora ni a la gratuïtat de l'ensenyament impartit, una constant des de la seva fundació, que mai havia entrebancat la marxa del col·legi.

Però l'any 1851 a Rafael Manso el substituï un bisbe liberal, Miquel Salvà i Munar, del qual cal recordar que el 1823, amb l'adveniment de l'absolutisme, s'havia hagut d'exiliar a França. Salvà, com demostrà tot al llarg del seu mandat, tingué molt d'interès que la Puresa sortís de la crisi que patia i continuàs la seva tasca docent. El 1852 es va trobar que el centre arrossegava un fort dèficit econòmic i com depenia del bisbat ell se'n sentí responsable. La solució que va intentar per a salvar el col·legi passava perquè es refundàs, canviant el caràcter seclar de les mestres. El bisbe intentava que les seves docents entrassin dins d'una congregació religiosa preexistent, duguent monges d'un col·legi peninsular, tot i que la Puresa mantindria el seu nom i seguiria depenent del bisbat. Entre 1852 i 1854 un grup de monges del Sagrat Cor, cridades per Salvà, es desplaçaren a Mallorca per a refundar el col·legi. En aquests dos anys aquelles religioses, algunes d'elles franceses, aconseguiren interessar en el col·legi a la noblesa mallorquina que hi envià les seves filles, sembla que ara pagant.⁸⁸

Però la convivència amb les antigues docents de la Puresa va ser conflictiva, segons els informes de les monges enviats a la seva superiora de Sarrià. No es pot destriar per aquelles cartes quins desencontres es produïren però podria tractar-se de diferències entre els projectes de les dues comunitats docents, ja que el projecte del col·legi del Sagrat Cor

87 JUAN, 1986: I, 173.

88 De les cartes de les religioses publicades al llibre de Margarita Juan RP (1986: I, 41) es desprèn que les joves aristòcrates pagaven l'ensenyament. Vegeu també CANUT / AMORÓS, 2000: 38 i SANCHO, 1940.

era elitista i anava dirigit a les filles de la noblesa i de l'alta burgesia, com es posà de manifest, quan entre 1902 i 1905 obriren el seu centre al barri de Son Espanyolet de Palma. També és significatiu en aquest sentit que quan les monges del Sagrat Cor decidiren deixar la Puresa i l'illa, tingueren pressions del patriciat palmès —les filles dels quals havien entrat a la Puresa atretes per la fama del Sagrat Cor— perquè no ho fessin, fins a esdevenir *un cri de colère*.⁸⁹

La Puresa havia tingut una vocació més interclassista des de la seva fundació, pel fet d'ésser gratuït, i per anar dirigit a les filles de la petita i mitjana burgesia. I és rellevant que de la poca documentació que es troba sobre el professorat i l'alumnat, d'abans de la reforma de Madre Alberta,⁹⁰ es dedueix que aquest no provenia de la noblesa, ja que tant els llinatges de les mestres que ensenyaven al col·legi com els de les alumnes i de les que es preparaven per als exàmens de la Normal masculina, eren d'origen plebeu. D'altra banda, el col·legi havia nascut durant la Guerra del Francès i de la mà d'un liberal, per això no ha d'estranyar que, des dels primers anys i encara en vida del bisbe Nadal, acollís a moltes filles d'oficials de l'exèrcit, destinats a Mallorca o a la península, així com a òrfanes de pares militars morts a la guerra.⁹¹ Perquè, com es veurà més endavant, era una constant del pensament liberal d'aleshores l'elogi de l'exèrcit i dels resistents a la invasió francesa, dels *patriotes* que en deien.

Un cert caràcter d'anivellament burgès, d'interclassisme, tant del gust del pensament il·lustrat,⁹² es desprèn dels estatuts atorgats a la Puresa per Nadal i que les rectores del centre docent sempre seguiren. Així en l'article 11 del capítol 3r, Bernat Nadal deixava clar que les mestres devien tractar totes les educandes per igual, sense tenir en compte cap

89 Mgr. Baunard el biògraf de la Mare Barat, la fundadora del Sagrat Cor, explica les pressions de les famílies aristocràtiques implicades, fins a arribar a proposar a les religioses del col·legi francès —residents durant més d'un any a Palma— que les ajudarien en la fundació d'un nou col·legi en competència amb la Puresa. *Histoire de Sainte Madeleine Sophie Madame Barat. Fondatrice de la Société du Sacré Cœur de Jésus, par MGR. Baunard, (ancien Recteur des Facultés Catholiques de Lille, p. 382-383, Orléans 1876, citat per Margarita Juan RP (1986: I, 38, 39).*

90 CANUT / AMORÓS, 2000: 24, 38 i JUAN, 1986: I, 75-77.

91 JUAN, 1986: I, 8. Hem pogut documentar l'escolarització a la Puresa d'alguna filla d'autoritats progressistes com fou el cas de Bàrbara Laviña, filla del que fou Intendent el 1836, Antonio Laviña, i que com alumna participà a l'exposició de treballs organitzada per la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País.

92 Vegeu *Plan para el régimen del Colegio de la Pureza, elaborado por el Obispo Bernardo Nadal y Crespi, 1809.* Publicat per Margarita Juan RP (1986: I, 81-94).

tipus de recomanació ni expectatives d'ajut econòmic al col·legi.⁹³ Referint-se a les alumnes pensionistes, l'article 3r del capítol 3 recomanava que l'uniforme fos auster, allunyat dels luxes i les modes però sense arribar a l'extrem d'ésser ridícul per la seva rigidesa.⁹⁴ Però el que més deia sobre el democratismes del col·legi era que l'ensenyament era gratuït i igual en continguts per a totes les alumnes, sense estar condicionat pel diferent origen social, sinó només per la natural disposició de cada una d'elles, segons es recollia a l'article 8è del capítol 3. En canvi, tornant al Sagrat Cor, des de la fundació del primer centre de l'estat espanyol, a Sarrià el 1846, hom creà dues escoles: un col·legi de pagament i «la escuela de las niñas pobres», amb diferents uniformes i ensenyaments.⁹⁵

Però el bisbe Salvà davant del fracàs convivencial entre les docents de la Puresa i les religioses del Sagrat Cor ho intentà de nou, entre 1858 i 1859, ara amb dues altres congregacions de monges, les de l'Instituto de la Compañía de María i les de Nuestra Señora de Loreto. Però ambdós intents es frustraren sense que s'hagin trobat documentats els motius, llevat d'unes cartes reproduïdes per Antoni Sancho,⁹⁶ en les quals la religiosa responsable de Loreto, el desembre del 1859, informava Salvà de la impossibilitat de fer la nova fundació. En una de les cartes s'al·legava, com a primer problema, que les monges de Loreto s'havien vist impossibilitades d'acostumar les 19 mestres i ajudants de la Puresa a formar part d'una congregació de monges i que, a més a més, es requeriria invertir-hi molts diners.⁹⁷

93 «La Superiora y las Hermanas destinadas a la enseñanza se portarán con sus alumnas sin parcialidad, ni espíritu de predilección por razón de particulares recomendaciones a otras expectativas, porque esta diferencia acarrea discordias y desafecto entre las niñas, con otros inconvenientes que llegan hasta el extremo de arriesgar para con el público el buen concepto del Colegio.» Vegeu *Plan para el régimen del Colegio de la Pureza, elaborado por el Obispo Bernardo Nadal y Crespi*.

94 I quan es referia a les alumnes externes, no pensionistes, també es remarcava que tot i que no durien uniforme havien de vestir austerament, en ares de la modèstia i per fugir de l'emulació, no havien de desentonar ni crear enveges entre elles ni amb les internes. Vegeu *Plan para el régimen del Colegio de la Pureza, elaborado por el Obispo Bernardo Nadal y Crespi*.

95 *Histoire de Sainte Madeleine Sophie Madame Barat. Fondatrice de la Société du Sacré Cœur de Jésus, par MGR. Bawnard*, citat per M. L. Canut i J. L. Amorós (2000: 38). Tenim notícies que el Sagrat Cor no fou l'únic col·legi que a la Mallorca vuitcentista mantingué dues escoles, una per a nines riques i una altra per a pobres. Així a les Escolàpies de Sóller el nivell instructiu de l'escola de les pobres era tan baix que quan rebien la visita de l'inspector, les monges substituïen i vestien amb l'uniforme de les pobres a l'alumnat de pagament, segons relata Esperança Mayol (1974).

96 SANCHO, 1940: 30-32.

97 JUAN, 1986: I, 48-49. En una carta enviada el 18-XII-1859 per la superiora de Loreto, aquesta ordenava que no es fes la fusió perquè no acceptava la manca d'autonomia del futur centre i reblava el clau sobre l'absència de vocació religiosa de la majoria de les mestres i ajudants de la Puresa. De les quals, a més a més, remarcava que

D'altra banda, la directora de la Puresa, Maria Ferrer Arbona, encara que carregada d'anys, continuava entestada a salvar el col·legi i l'any 1857 s'havia dirigit a la Reina per a demanar-li ajuda, després d'exposar-li la situació financera de l'escola.⁹⁸ A Maria Ferrer també li preocupava la manca d'espai del centre i, sobretot, tenir un jardí o pati, qüestió difícil per a un edifici situat al centre antic; per això, Ferrer aprofità la primera ocasió que tingué d'ampliar el col·legi. Això s'esdevení el març de 1859 quan es posà en venda la casa del costat de l'escola i, per tal d'adquirir-la, la rectora demanà un préstec d'una suma considerable i la comprà.

En aquells moments la directora i el col·legi no tenien els diners per a la compra esmentada i ni tan sols per a pagar els interessos del préstec, com es posà de manifest quan Maria Agnès Ribera se'n féu càrrec no només del préstec, sinó també dels interessos impagats. No obstant això, es troba una al·lusió a com la Rectora, des del primer moment, confiava en l'ajut de Maria Agnès Ribera, com s'explicita en el conveni que, el 12-VI-1860, aquesta signà amb Maria Ferrer sobre l'assumpció del préstec i la donació de la casa al col·legi. Perquè de Ribera s'afirmava «que ha satisfecho el precio y sin cuyo laudable hecho y desprendimiento de ningún modo hubiera podido la misma Ferrer conservarlos por su carencia absoluta de medios para verificar ni ahora ni en lo sucesivo el reintegro de los préstamos» als quals havia hagut de fer front per a no perdre l'ocasió de comprar la casa «para que pudiese ser destinada al objeto que de acuerdo con la Sra. de Ribera tenían pensado».⁹⁹

I serà aquell mateix any de 1860 quan tornam tenir notícies de la relació de Maria Agnès Ribera amb el col·legi de la Puresa, quan ella el novembre en donà un orgue per a la capella.¹⁰⁰ Tanmateix es pot assegurar

---

serien una càrrega per a la nova fundació, per no disposar cap d'elles de rendes, llevat de la rectora Maria Ferrer. Els motius al·legats per a tal negativa de la superiora general de Loreto incidien en la dependència que l'ordre sempre tindria del bisbat mallorquí, segons s'ordenava en el testament del fundador, el bisbe Nadal, perquè «nuestras Constituciones no nos permiten aceptar la proposición tan dependiente que se nos ofrece». S'ha de tenir en compte que el bisbe Salvà, després de la fallida experiència amb el Sagrat Cor, havia establert unes clàusules davant la futura fusió, recordant que la línia del col·legi seria la marcada per Bernat Nadal, el fundador, i afegia que, sense el permís de la mitra mallorquina, cap religiosa de l'illa no podria ésser enviada a la península.

98 SANCHO, 1940: 27.

99 Conveni del 12-VI-1860 davant del notari Miquel Font i Muntaner que es reproduïx al llibre de Margarita Juan RP (1986: I, 140).

100 JUAN, 1986: I, 52. En realitat la primera relació econòmica, documentada, de Ribera amb la Puresa data d'agost de 1859 quan ella especificava en el seu testament les sumes per a subvencionar el col·legi, encara

que Maria Agnès ja havia freqüentat i s'identificava amb la Puresa de molt abans d'aquestes dates, mitjançant el seu amic Joan Muntaner i Garcia, que n'era protector. Un testimoni de l'antiga relació d'ella amb el centre docent n'era la carta del 13 de gener de 1860, on el bisbe Salvà la nomenava codirectora i que començava manifestant que feia anys que Maria Agnès col·laborava amb aquell centre escolar.¹⁰¹

És indiscutible que Maria Agnès feia temps que confiava en la important tasca que desenvolupava la Puresa i en la capacitat de la seva rectora i per això n'apostava tan fort en el seu testament, redactat el mes d'agost de 1859, als pocs dies de quedar-se viuda.¹⁰² Va ésser en aquell document quan va llegar al col·legi la important quantitat de 6.000 lliures mallorquines¹⁰³ que serien lliurades seqüenciadament pel mestre Pasqual Ribot Ferrer, un antic amic en qui tenia plena confiança. Tant li en tenia que li adjudicava al testament unes altes rendes per a fer els pagaments i al cap d'uns mesos atorgava a aquell gestor plens poders per a administrar els seus béns.¹⁰⁴

Va ser tan gran la identificació de Maria Agnès amb la Puresa que quan feia molt poc que era viuda, calculam que pel setembre de 1859, hi entrà de *col·legiala*, que així es deien les mestres del col·legi.¹⁰⁵ No s'ha trobat documentació de quins ensenyaments impartí però és molt probable que pogués fer-ne classes d'idiomes, donada la seva bona formació en francès i italià, assignatures que com ja s'ha vist eren una de les especialitats de la Puresa. També podria haver ensenyat humanitats o brodat, també molt valorats en aquella escola i que sabem que ella dominava.¹⁰⁶ Així, quan el bisbe Salvà començà les negociacions amb

---

que això no es pogué dur a la pràctica fins al seu traspàs el novembre de 1861. I en el codicil del 26-XI-1859, Maria Agnès apostil·lava que l'orgue donat a la capella de la Puresa si es deixava de fer-hi culte passàs a la nova església del Pla de na Tesa com així s'esdevingué al poc temps del seu òbit.

101 Margarita Juan RP (1986: I, 131) reproduïx l'esmentat manuscrit on Salvà asseverava: «Teniendo en consideración las recomendables circunstancias de celo y desinterés que distinguen la persona de V. Y de los cuales ha dado V. repetidas pruebas en la época presente y desde tiempo atrás».

102 *Testamento de María Inés Ribera del 19-VIII-1859*.

103 Per a estimar el valor real d'aquelles 6000 lliures mallorquines hem de tenir en compte que la casa veïnada al col·legi i que Maria Ferrer havia adquirit també el 1859 li havia costat 4000 lliures mallorquines.

104 *Protocolo notarial de concesión de poderes por parte de Mª Inés Ribera, de 26-XI-1859*. El personatge de Pasqual Ribot serà tractat al capítol d'aquest treball «Una dona liberal en un entorn il·lustrat».

105 JUAN, 1986: I, 52 i Antoni Sancho (1940: 31). No sabem amb certesa quan Maria Agnès començà a fer de mestra al col·legi de la Puresa però és possible que fos l'any 1857, encara en vida del seu marit, data que dona Margarita Juan a la p. 76.

106 BOVER, [1868] 1976: 253.

les monges de Nuestra Señora de Loreto, entre finals de novembre i principis de desembre de 1859, ella ja estava instal·lada en el col·legi i era la mà dreta de Maria Ferrer, com explicaven les germanes de Loreto en les seves cartes a Salvà. No només això sinó que fou tan important el paper que assolí dins d'aquell centre que les religioses de Loreto afirmaren que les tres persones més interessades en la subsistència del col·legi eren el bisbe Salvà, Maria Ferrer i la viuda Ribera.¹⁰⁷

D'altra banda, no es pot negar que el bisbe Miquel Salvà era l'únic que tenia interès que la Puresa fos una congregació religiosa i s'integràs dins d'un ordre ja existent, davant les dificultats econòmiques del centre. Maria Ferrer i les altres mestres volien continuar amb el col·legi tal com havia estat plantejat des de la seva fundació, però com el centre depenia directament del bisbat, hagueren d'acceptar aquella solució. I això és el que es desprèn de la poca documentació existent. I així, el 1854, la fundadora del Sagrat Cor, Madre Sofia Barat, era informada de «las dificultades que la superiora Madre Résie encontraba por parte de las Hermanas que hallaron en la Pureza», la qual cosa féu que ordenàs que les seves monges tornassin a la casa mare de Sarrià.¹⁰⁸

Aleshores, entre 1854 i finals de 1859 el bisbe Salvà, per tal d'assegurar l'autonomia financera de la Puresa, intentà de nou fusionar-la amb altres ordres religioses peninsulars. Però mentrestant es donava un fet, en principi inexplicable, donada la suposada precarietat econòmica de la Puresa: la ja esmentada adquisició per part de Maria Ferrer de la casa contigua al col·legi, el març de 1859. Per a aquesta finalitat la rectora demanà un préstec de 4.000 lliures mallorquines a dos comerciants diferents, a un interès del 6 per %, que ja es veia que li seria molt difícil de pagar, però per això ja comptava amb el compromís secret que Maria Agnès l'ajudaria.¹⁰⁹ Segurament aquest important préstec i interessos degueren espantar a les noves religioses de Nuestra Señora de Loreto, que a començaments de desembre de 1859 s'havien instal·lat a la Pure-

107 SANCHO, 1940: 31.

108 CANUT / AMORÓS, 2000: 39. Ja des del 1852, quan només feia un any que Salvà era bisbe, les monges del Sagrat Cor —que com ja s'ha vist s'havien instal·lat al col·legi palmès— informaven que «la convivencia entre ambas congregaciones, en vez de mejorar empeoraba con el tiempo.»

109 Maria Ferrer i Maria Agnès Ribera, des del moment de la compra de l'immoble, ja havien acordat la finalitat de l'edifici, segons es diu al Conveni davant el notari Miquel Font i Muntaner que es reproduïx al llibre de Margarita Juan RP (1986: I, 140).

sa, ja que una de les raons que al·legaven per a marxar era, a part de la convivència, que el col·legi tenia molts problemes econòmics.¹¹⁰

Però aquella problemàtica econòmica, real després del préstec subscrit per Maria Ferrer, podia haver desaparegut amb les subvencions de Maria Agnès al col·legi, tenint en compte que ella ja residia a la Puresa quan es produí l'estada i les negociacions amb les germanes de Loreto. I, d'altra banda, la recent viuda de Cabanellas, en secret, al seu testament d'agost del 1859, ja havia assegurat una renda per a la subsistència de les docents de la Puresa. Però Maria Agnès no volgué intervenir en el deute de la Puresa fins que no es desféu la possibilitat de refundació del col·legi i la seva absorció per una congregació de monges. La qual cosa no ha d'estranyar si es recorda la difícil convivència que ella havia patit durant 18 anys al monestir i com, finalment, el 1828, la superiora i algunes d'aquelles religioses havien testimoniat en contra de l'anul·lació dels seus vots en el procés del tribunal eclesiàstic ordinari de la diòcesi de Mallorca.

I així, al cap de dos mesos de la marxa de les monges de Nuestra Señora de Loreto, el 27-II-1860, Maria Agnès assumia el préstec i els interessos que Maria Ferrer s'havia declarat impotent de pagar.¹¹¹ Se suposa que la recent viuda Ribera va necessitar uns mesos per a reunir la important suma prestada amb els interessos corresponents, fins que a l'abril d'aquell mateix any amortitzà de cop aquells diners i donà a la Puresa la casa que acabava d'adquirir.¹¹² Prova que Maria Ferrer no podia assumir el préstec hipotecari és que l'abril del 1860 Maria Agnès va haver de pagar 400 lliures mallorquines d'interessos pendents.¹¹³ És molt significatiu l'argument que Maria Agnès afegia en aquell document, per tal justificar la seva donació: n'estava convençuda del bé que feia el col·legi de la Puresa per a l'educació de les joves mallorquines. I

110 Pensam que la por a no poder fer front a les despeses del préstec contret per Maria Ferrer devia ser un motiu de pes perquè les germanes de Loreto refusessin la fusió, tot i que, almenys des de començaments de desembre del 1859 la viuda Ribera s'oferia a assumir aquell préstec. Això darrer consta en les condicions de la fusió entre ambdues comunitats pactades el desembre de 1859 i reproduïdes a JUAN, 1986: I, 47.

111 Protocol notarial de Maria Agnès Ribera que assumeix el préstec de Maria Ferrer el 27-II-1860 davant el notari Miquel Font i Muntaner, document reproduït a JUAN, 1986: I, 134-137.

112 Protocol notarial entre Maria Agnès Ribera i els comerciants Pere Lluç Ripoll i Domènec Coll d'amortització de préstec del 12-VI-1860 davant el notari Miquel Font i Muntaner, document reproduït a JUAN, 1986: I, 138-142.

113 SANCHO, 1940: 31, 32.

ella, que s'havia vist forçada a viure a l'exili i a viatjar tant, apostil·lava que aquell centre educatiu també era necessari perquè acollia al seu pensionat al·lotes de la península i de les altres illes.

Al final del document notarial de l'adquisició i donació de l'esmentada casa al col·legi,¹¹⁴ Maria Agnès només posava una condició: que si es tancava, la casa tornàs a ésser propietat seva. Explicant que ho feia així perquè no volia que aquell edifici fos per a una altra finalitat. I si es donava aquest cas i la casa, després del seu traspàs, revertia als seus hereus, aquests tindrien l'obligació de satisfer una renda vitalícia a totes les mestres que hi vivien en aquells moments. Tanmateix ella ja havia instituït això darrer en el seu testament de 1859, la qual cosa demostrava la gran estima que professava a les mestres però també una certa desconfiança sobre el futur i perdurabilitat del col·legi. De les sis mil lliures mallorquines que ella llegava a la Puresa el 1859,¹¹⁵ Pasqual Ribot —administrador d'aquests doblers i un dels seus marmessors— havia de pagar un sou vitalici de 25 duros anuals a les dinou mestres i ajudants que l'any del seu testament formaven la plantilla de la Puresa. L'estudiós Jaume Pomar el 1904 explicava que Pasqual Ribot havia complert aquella darrera voluntat i n'havia pagat els 25 duros fins a l'any 1892, en què havia mort la darrera mestra.¹¹⁶

Pel que feia a la rectora de la Puresa, Maria Ferrer Arbona, tenim proves que servava una bona amistat amb Maria Agnès i que ambdues compartien el mateix projecte educatiu. Així, al cap de pocs mesos de la donació de la casa per part de Maria Agnès, Maria Ferrer redactava el seu testament.¹¹⁷ I com a prova de màxima confiança la feia marmessora dels seus béns, fonamentalment del col·legi, junt amb tres frares exclaustats —Joan Serra, Joan Mir i Miquel Rosselló— i el prevere Antoni Batle.¹¹⁸ Finalment, Maria Ferrer en el testament es reafirmava en la confiança que havia dipositat en l'equip de mestres quan les feia hereves del col·legi.

114 Protocol notarial entre Maria Agnès Ribera i els comerciants Pere Lluç Ripoll i Domènec Coll d'amortització de préstec del 12-VI-1860, document reproduït a JUAN, 1986: I, 138-142.

115 *Testamento de María Inés Ribera del 19-VIII-1859*.

116 POMAR: 1904: 252.

117 *Testamento de María Ferrer Arbona* de 1-IX-1860.

118 Batle era amic de Maria Agnès i havia estat un testimoni al seu favor a l'auto del tribunal eclesiàstic ordinari de Mallorca del 1826, per a l'anul·lació dels vots.

S'ha de tenir en compte que la rectora i les mestres de la Puresa sempre seguiren els objectius i els estatuts donats pel fundador, el bisbe Nadal.¹¹⁹ També Maria Agnès en el conveni de cessió a la rectora i al col·legi de la recent adquirida casa, manifestava que volia protegir aquella institució tal i com s'havia fundat, ja que:

[...] la intención y voluntad de la Sr. Ribera es la conservación del Colegio de la Pureza de Maria, tal cual en el día existe en que tantos y tan laudables y aplaudidos beneficios ha prestado y está prestando a la educación de niñas de esta capital, y a las de muchas familias respetables de fuera de esta Ysla [sic] que se han considerado felices de encontrar en Palma y poder colocar en dicho Colegio a sus queridas hijas; y no de otra manera.¹²⁰

A la darrerria de 1859, el bisbe Miquel Salvà —frustrat l'intent d'absorció de la Puresa, per part de les germanes de Loreto— se suposa que quedà convençut de la inviabilitat d'integrar les antigues mestres dins d'una congregació religiosa. Fou aleshores quan negocià amb Maria Ferrer i amb Maria Agnès Ribera una solució que asseguràs la continuïtat del centre docent però sense canviar el seu estatus ni reglament. D'aquesta manera, Salvà el 13-I-1860 designava la viuda Ribera «Protectora especial del Colegio y le confirió para todos los asuntos autoridad igual a la de la Rectora, en consideración a que la edad y achaques de la Rectora le hacen muy difícil el llevar por sí sola, no obstante su buen deseo, la complicada carga de su oficio».¹²¹ Era aquesta una solució realista ja que, efectivament, Maria Ferrer era una anciana de 83 anys i el bisbe, amb la designació de Maria Agnès, no feia més que legitimar el protagonisme dins la marxa del centre que ja en tenia.

Hi havia d'altres raons de pes darrera d'aquella elecció, com la d'assegurar una bona convivència dins del centre, doncs la nova rectora

119 Això ja s'havia posat de manifest en les primeres negociacions que per a la supervivència financera del centre emprengué el bisbe Salvà amb les monges del Sagrat Cor, el 1852, com relata Margarita Juan RP (1986: I, 38). La impossible fusió entre la Puresa i el Sagrat Cor és explicat per Margarita Juan de la següent forma: «De la correspondencia entre la Madre de Résie y la Madre Barat, se deduce que de la parte de las *Hermanas Colegiales* surgieron dificultades de adaptación, precisamente por sentirse éstas obligadas a respetar los Estatutos del Obispo Nadal y la voluntad del Obispo Salvà».

120 Conveni de 12-VI-1860 fet davant el notari Miquel Font i reproduït per Margarita Juan RP (1986: I, 141).

121 SANCHEZ, 1940: 32.

s'entenia bé amb Ferrer i amb les altres mestres, totes identificades amb la línia del bisbe Nadal. També s'ha de tenir en compte que Maria Agnès era una bona gestora, acostumada com estava a administrar el seu important patrimoni, alhora que dominava les qüestions jurídiques.¹²² A més a més, la nova rectora aportà un necessari ajut econòmic per al col·legi, amb l'amortització de l'esmentat préstec hipotecari. I Maria Agnès volgué exercir l'autoritat que Salvà li n'havia conferit quan, el 10-II-1860, en la carta d'oferiment de l'immoble, demanà al bisbe que com a codirectora li deixés elegir les quatre mestres de la Puresa que tenien dret a ésser totalment mantingudes pel centre. I de la tria que en féu —només anomenava tres, reservant-se la quarta per a més endavant— crida l'atenció que es tractava de tres mestres titulades que acabaven d'entrar al col·legi,¹²³ la qual cosa posava de manifest el seu interès que l'ensenyament fos impartit per docents competents que haguéssin superat l'examen lliure de la Normal.

Al cap d'un any i mig que Maria Agnès hagué regalat la nova casa a la Puresa hom inaugurava solemnement el jardí que s'havia creat amb el seu enderrocament. Així no només es guanyava un espai d'esbarjo per a l'alumnat sinó que també les aules gaudien de més llum i ventilació i en el futur es podria bastir un més ample dormitori per a les internes. Però la codirecció de Maria Agnès va durar ben poc ja que, tal com ja hem dit, finava sobtadament el 22-XI-1861, als 71 anys, al dia següent de la inauguració del jardí. Ella havia salvat de la ruïna el col·legi de la Puresa amortitzant el crèdit hipotecari i assegurant la manutenció de totes les mestres, de per vida, de forma que el col·legi només necessitaria una petita subvenció del bisbat per acabar de cobrir despeses. Després del traspàs de Maria Agnès el col·legi i l'internat de la Puresa continuaren jugant un paper de primer ordre en la formació femenina, com ho testimonia el que entre 1859 i 1869 moltes futures mestres passassin per les seves aules. No només això, sinó que s'ha d'interpretar com un signe

122 JUAN, 1986: I, 131. En el document redactat pel bisbe Salvà, fent Mara Agnès codirectora, hom remarcava la confiança en la seva capacitat de gestió econòmica i en la seva formació intel·lectual, donant-li autoritat perquè «cuide V. de todos los negocios referentes a la parte interior o económica de la casa y a los ramos de la enseñanza, con la cual se forma el corazón y se ilustran las facultades de las alumnas, objetos tan sagrados y de un valor inestimable».

123 JUAN, 1986: I, 131. Al mateix llibre hi ha nombroses al·lusions que moltes de les mestres i ajudants del col·legi cooperaven en la seva manutenció amb els treballs de brodar i cosir que realitzaven.

de la vitalitat del centre que, entre 1859 i 1861, impartissin docència set joves mestres que acabaven d'aprovar els exàmens lliures de la Normal masculina.¹²⁴

Però el 5-III-1865 moria Maria Ferrer als 88 anys i cinc anys més tard el bisbe Salvà cercava una nova rectora que tingués una bona formació i experiència docent. Així l'any 1870 la mestra Alberta Jiménez, de la mà del bisbe Salvà, refundava la Puresa fent un centre educatiu que diferia de l'anterior des del moment que seria gestionat per una congregació religiosa, creada *ad hoc*, i amb uns nous estatuts. Finalment, el 1872, el col·legi de la Puresa acollia en les seves aules la primera Escola Normal Femenina de les Illes¹²⁵ i, d'aquesta manera, les balears aspirants a mestre deixaven d'estar discriminades respecte als seus companys masculins. Amb la direcció d'Alberta Jiménez i la fervorosa protecció del bisbe Salvà —fins al seu traspàs el 1873— la Puresa continuà creixent i jugant un paper rellevant en la formació d'al·lotes.

Ara bé, s'ha anat oblidant la intervenció fonamental que tingué Maria Agnès Ribera en la supervivència del centre docent i conseqüentment, en poder-lo transmetre a la nova fundadora, Madre Alberta, amb un edifici espaiós i amb una dotació econòmica per a la subsistència de les antigues mestres.¹²⁶ Segurament la forta personalitat d'Alberta Jiménez que amarà i donà un nou enfocament al col·legi, ara de monges, més en la línia de la nova església de la Restauració, emboirà la fonamental contribució de Ribera i l'antiga trajectòria d'un centre educatiu amb segell il·lustrat i liberal. Perquè els estudiosos que han parlat de l'ensenyament o de la Puresa, en concret, del període anterior a Madre Alberta —Margarita Juan, Jaume Pomar i Antoni Sancho— només esmenten la contribució de la viuda Ribera, de passada. I, probablement, per això les publicacions posteriors sobre l'esdevenir del centre educatiu ni tan sols anomenen en les seves planes a Maria Agnès Ribera.¹²⁷

124 M. L. Canut i J. L. Amorós (2000: 26) reproduïxen els noms d'aquelles set mestres que ja havien estat publicats per Margarita Juan RP (1986: I, 55).

125 CANUT / AMORÓS, 2000: 39-52.

126 Si a la mort de Maria Agnès el 1861 o de l'altra rectora, Maria Ferrer, el 1865, el col·legi hagués tancat les seves portes, per motius econòmics, segons els testaments del bisbe Nadal i de la viuda Ribera, els dos edificis que el constituïen haurien revertit als respectius hereus.

127 M. L. Canut i J. L. Amorós (2000) en seria un exemple.

Per entendre el significat de l'obertura i de la primera etapa del col·legi de la Puresa, des del 1809 al 1870, s'ha de valorar, en primer lloc a quina necessitat social responia la seva fundació i, en segon lloc, si el centre acomplí aquella finalitat entre les nines i joves illenques. Com s'ha vist més amunt, a començaments del segle XIX la instrucció de les nines estava molt abandonada. Les filles de les classes populars engrassaven les fileres de l'analfabetisme, ja que no existien escoles públiques i encara no s'havien fundat les congregacions religioses dedicades a l'ensenyament popular. El panorama per a les filles de la burgesia i de la noblesa no era millor ja que la majoria no rebia cap instrucció, llevat d'una minoria que seguien la tònica, tan estesa durant el segle XVIII, d'ingressar des de nines com a educandes d'un convent; on moltes acabaven professant com a religioses o del que sortien molt joves per a casar-se.¹²⁸ Maria Teresa Renom¹²⁹ que ha dedicat un estens estudi a la fundació del centre docent femení de les Trinitàries, a la Mallorca del primer liberalisme, considera que el primer centre educatiu femení que ajudà a acabar amb el tancament de les educandes en els convents fou la Puresa, ja que «pretendia ofrecer un servicio paralelo a los monasterios, aunque de regimen más abierto». Per un altre costat, també s'ha vist com els liberals, interessats en l'educació, emeteren informes molt desfavorables sobre la instrucció que impartien els convents.

Hem sostingut que el projecte de col·legi pensat per Bernat Nadal era interclassista, coherentment amb la seva valoració de l'educació, com a mitjà de promoure el mèrit individual i la igualtat d'oportunitats. Per això Joan Muntaner quan va fer la necrològica de Bernat Nadal una de les seves empreses que més valorava era que havia obert un col·legi, la Puresa, el qual —gràcies a haver-lo dotat de grans sumes i de pagar la manutenció de les seves 25 mestres i ajudants— podia ser gratuït i arribar a totes les classes socials.¹³⁰ També aquell centre ajudà a les joves amb talent d'origen popular perquè poguessin accedir al magisteri des

128 Com ja s'ha explicat al començament d'aquest estudi les mateixes cosines de Maria Agnès, les Ribera Ayala, entraren com educandes al monestir de Santa Elisabet, al voltant del 1809, amb edats properes als sis anys.

129 Maria Teresa Renom (1999: 507), considera que «El surgimiento de congregaciones diocesanas dedicadas a la enseñanza en el siglo XIX eliminó casi por completo la función educativa de los monasterios».

130 MUNTANER: 1819. La gratuïtat de l'ensenyament per a garantir la seva democratització fou un ideal dels liberals més progressistes.

de les aules de la Puresa, moltes vegades becades com a pensionistes, per la Diputació Provincial o l'ajuntament del seu poble. A més a més, s'ha de relacionar l'interès que les educandes aprenguessin un ofici per a guanyar-se la vida, amb la idea del fundador i dels il·lustrats més feministes de qualificar professionalment les dones.

Fou rellevant la incidència que el col·legi tingué, entre 1809 i 1870, sobre diverses generacions d'al·lotes illenques. Moltes joves sortiren de les seves aules, com a mínim, alfabetitzades i amb coneixements de cultura general i d'idiomes. D'altres, a més a més, hi afegiren un plus de formació artística i musical, segons les pròpies aptituds, que, si més no, pogueren transmetre als seus fills i omplir els seus ocis domèstics d'una forma creativa. Però també hi va haver nombroses al·lotes que aprofitaren l'ensenyament de pintura i dibuix, brodat, artesanía d'adornament i tall i confecció com un ofici per a guanyar-se la vida.¹³¹ I, finalment, a la Puresa es formaren diverses generacions de mestres com externes o com a pensionistes que aconseguiren la titulació oficial i que, al seu torn, estengueren la instrucció entre nombroses nines de Mallorca i de les altres Illes.

Prova que aquests objectius del centre s'havien duit a la pràctica i prova de la modernitat d'aquell projecte era el comentari que publicava «El Diario de Palma» el 10-II-1866:¹³²

El Real Colegio de señoritas educandas de La Pureza de María Santísima de esta ciudad, acaba de recibir importantes mejoras en su régimen interior y en el personal de Maestras, debidas al celo de nuestro Excmo. e Ilmo. Prelado D. Miquel Salvá. Es muy digno de este excellentísimo Prelado mallorquín esmerarse en perpetuar la memoria de uno de sus ilustres predecesores, hijo también del país, el Ilmo. Sr. D. Bernardo Nadal, dispensando tan eficaz protección a una casa que éste fundó a costa de muchos sacrificios, para que se formase a las niñas un corazón recto y pío y un entendimiento ilustrado, y sali-

131 Ja s'ha vist més amunt que el col·legi formà algunes pintores i miniaturistes de què hem pogut esbrinar els noms. També s'ha exposat que durant la segona meitat del segle XIX s'obrí a Palma una casa per a comercialitzar els brodats femenins.

132 JUAN, 1986: I, 71, 72.

esen de allí jóvenes virtuosas, capaces de establecerse con dignidad en el mundo y llenar cumplidamente sus deberes en el seno de las familias como hijas, como esposas y como madres. Sabido es de todo el mundo los satisfactorios resultados que dió este Establecimiento mientras fue Rectora Dª María Ferrer. A penas habrá entre las familias acomodadas una madre que no haya recibido en dicho Real Colegio su educación primera; a penas habrá una maestra de tantos colegios de señoritas como pululan hoy, que no haya vivido en este seminario de profesoras.

D'altra banda, per les assignatures que el col·legi encara impartia el 1860, hom pot afirmar que superava amb escreix el nivell de la majoria de centres d'educació femenina de l'Estat.¹³³ Però aquesta filosofia pedagògica de Nadal va passar per grans dificultats quan li va fallar el suport econòmic de la subvenció del bisbat. Com ja s'ha exposat més amunt, la gratuïtat de l'ensenyament era possible mentre existí el delme, una part del qual tant Bernat Nadal com el seu vicari general, Joan Muntaner i Garcia, destinaven al col·legi. Però el 1841 el govern progressista d'Espartero va suprimir el delme, la qual cosa féu que el col·legi només comptàs amb l'ajut que, dels seus ingressos personals, li prestà Muntaner fins al 1847, any en què finà. Salvà durant el seu bisbat continuà passant subvencions a la Puresa però de cada cop amb més dificultats, com es posava de relleu en la seva correspondència.¹³⁴ Mentrestant, els diferents governs no complien amb el compromís adquirit amb l'abolició del delme de subvencionar el col·legi i que la rectora Maria Ferrer els en reclamava. Ni el bisbe Salvà ni molt menys la rectora i educadores de la Puresa mai es plantejaren derogar els estatuts del bisbe Nadal, i

133 Ibidem, p. 57. Devers 1860 a la Puresa, a part d'ensenyar-se brodat i altres manualitats, es feien classes d'aritmètica, gramàtica castellana, geografia, geometria, història sagrada, religió i moral, història de Espanya, literatura, francès, dibuix i música. No s'ha d'oblidar que el 1860 els índex d'alfabetització femenina a Espanya eren molt baixos, el 14 per %, enfront del 35,1 per % dels homes i a més tant als centres públics com en els privats es prioritzaava les *labores de manos* com recull Antonia Fernández Valencia (2006: 440, 442). La mateixa autora a la p. 444 explica que en els centres privats per a joves acomodades hom preparava les alumnes en les dites *enseñanzas de adorno*: música, idiomes, ball, dibuix, labors i només certes nocions per a ampliar llur cultura. Però també les mestres estaven molt mal formades ja que el reglament dels seus exàmens de 1839 només contemplava exàmens orals de religió, moral, lectura, comptes i labors i l'escriptura es limitava a escriure l'alfabet i alguna sentència. L'ampliació en la prova escrita que introduí la Reial Ordre de 3-II-1855 només consistia en escriure una plana de lletra magistral i escriure dictada una màxima o sentència que no passàs de quatre ratlles, segons recull Pilar Ballarín (2006: 506).

134 JUAN, 1986: I.

les seves disposicions testamentàries perquè constituïen l'essència del col·legi. Però el centre educatiu continuà mantenint la seva línia i el seu prestigi, superant amb voluntarisme les dificultats econòmiques, fins a la mort de la seva directora el 1865. Perquè, la rectora Ferrer continuava tenint una autoritat moral entre la comunitat educativa i representava els valors dels primers temps de la fundació.

Nogensmenys, devers 1870 moltes de les mestres eren molt velles o havien mort i, a més a més, existia un dèficit d'autoritat i de projecte. Fou aleshores quan el bisbe Salvà refundà la Puresa amb Madre Alberta com a directora, formant una congregació religiosa de nova trinca, amb un nou projecte i, per tant, amb uns nous estatuts. Els temps havien canviat i ara quedaven lluny els anys del primer liberalisme quan els reformadors, tant eclesiàstics com seglars es malfiaven de les ordres religioses per les seves simpaties vers l'absolutisme i la manca d'instrucció en el cas de les monges. Durant la segona meitat del segle XIX, nombroses congregacions femenines dedicades a l'ensenyament s'instal·laven a l'estat espanyol, moltes d'elles vingudes de França, i acataven un liberalisme que s'anava coservaduritzant; aquesta era la nova església de la Restauració. Perquè arrel del concordat del 1851, el govern posava l'ensenyament en mans de les ordes religioses, a canvi que l'església acceptàs la legalitat vigent.

7. UNA DONA LIBERAL DINS D'UN ENTORN IL·LUSTRAT

Per conèixer el pensament de Maria Agnès Ribera no comptam amb escrits polítics ni ideològics ja que els seus manuscrits s'han perdut, com s'ha esdevingut històricament amb molta obra literària d'autoria femenina. Però podem afirmar que l'entorn en què es mogué fou sempre de signe liberal¹ perquè ella, en el seu alliberament del claustre, fou deutora de la legislació liberal i de la protecció del clergat reformista. I durant tota la seva vida comptà amb amics i protectors d'entre els membres més renovadors de l'església, als quals hauríem de sumar elements de la noblesa i de la burgesia. Tots ells abastaren dues generacions de reformistes influïts per la Il·lustració i contribuïren a modernitzar la societat i les institucions polítiques. La primera generació d'aquells modernitzadors hauria nascut entre 1745 i 1760, mentre que la segona correspondria als nascuts entre el 1775 i el 1790 i, òbviament, la primera obrí camins i influí en la segona, la qual pogué viure la definitiva consolidació de l'estat liberal, durant els anys 30 del segle XIX.² Maria Agnès Ribera es relacionà amb membres de les dues generacions tot i que ella, nascuda el 1790, pertenyia clarament a la segona.

1 Entre els seus protectors i amics l'única excepció absolutista fou fra Miquel Ferrer, com s'ha vist més amunt. Però també ella fou l'única monja a la qual Ferrer ajudà a exclaustrear-se ja que ell, justament, combatia els abandonaments dels convents, com comenta la seva biògrafa Maria Teresa Renom (1999: 114): «Conocemos un caso único en que el padre Ferrer en 1826 ayudó a una religiosa secularizada, María Inés Ribera, instruyéndole sobre la ley del quinquenio, cuya disposición canónica ésta ignoraba».

2 ROURA, 1985: 283-286.

7.1. L'església liberal

Pel que feia al cercle d'eclesiàstics liberals, també podríem distingir dues generacions, regides per dos bisbes cultes i que crearen doctrina reformista. La primera generació s'encetaria amb el bisbe Nadal, mentre que la segona es clouria amb el bisbe Salvà; d'aquests prelats, un protagonitzà el reformisme gadità i l'altre encaixà la darrera desamortització de Madoz, que posava punt al reformisme isabelí. I és prou significatiu del pes de l'església liberal a l'illa que entre 1794 i 1852 dels cinc bisbes de Mallorca tres fossin liberals —Nadal, González Vallejo i Salvà— i que els dos bisbes absolutistes, Pérez de Hirias i Manso, ocupessin la mitra mallorquina durant pocs anys.

A més a més, també en aquest període hi hagué segones autoritats eclesiàstiques clarament constitucionalistes, com els canonges de la Seu recollits a continuació, i els vicaris generals Joan Muntaner i Garcia i Josep Amengual i Hernández. Tots dos feren de continuadors del discurs liberal entre els primers bisbes i els següents. Així Muntaner fou vicari general amb el bisbe Nadal i el bisbe Vallejo, però també en períodes d'interinitat, amb el bisbe absolutista Pérez de Hirias, autodesterrat, o després sense bisbe. Mentre que Amengual —qui esdevingué l'ideòleg del clergat constitucionalista amb la publicació dels seus discursos— donà a la impremta homenatges enaltidors del bisbe Nadal; fou secretari del bisbe Vallejo durant el Trienni Liberal; secretari de cambra del vicari general Joan Muntaner i, a la mort d'aquest, governador de la mitra i vicari general amb el bisbe Salvà. Aquests bisbes i vicaris generals reformistes procuraren durant els seus mandats que els llocs de formació sacerdotal, el Seminari Conciliar i la Universitat Literària de Mallorca,³ estessin regits per eclesiàstics de la seva mateixa corda perquè els nous capellans fossin cultes i combregassin amb les noves idees, alhora que adjudicaven les principals parròquies de Palma i de la resta de l'illa a rectors constitucionalistes.⁴

3 FULLANA, 1995.

4 Pere Fullana (2006a: 30), reivindica l'existència d'aquest clergat liberal i la necessitat que sigui finalment estudiat. Encara que no analitza ni el seu discurs ni la seva biografia sí que el relaciona amb la Il·lustració, la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País i n'anomena alguns d'aquests clergues que s'haurien d'afegir als analitzats en aquest estudi. En aquest sentit Fullana afirma: «Un estudi biogràfic d'alguns personatges sols aparentment de segona fila, ens permetria una aproximació a la formació religiosa i intel·lectual

Els bisbes i vicaris generals esmentats no foren una excepció entre el clergat mallorquí de finals del segle XVIII i la primera meitat del XIX, ja que els clergues reformistes constituïren un nodrit grup, encara per estudiar.⁵ Com a prova s'han d'anomenar els següents clergues liberals que s'han pogut documentar amb més o menys informació al llarg d'aquest treball: Antoni Batle Serra, Josep Amengual Hernández, Manuel Rullan Martorell, Joan Colom, Miquel Moragues Barceló, Pere i Joan Gamundí Penya, Antoni Moyà, Bartomeu Mestre Barceló, Antoni Cabrer Verger, Ramon Pasqual, Jaume Pruna, Miquel Riutort Pastor, Josep Barberí Santceloni, Bartomeu Rullan Garí, Pere Seguí, Joan Miquel Xamena, Damià Trobat, Joan Despuig Safortesa, Guillem Vidal i els germans Llorenç i Rafel Barceló Cardell. Molts d'aquells capellans liberals tenien en comú la seva il·lustració i alguns havien fet fora de Mallorca una part del seu període de formació. Aquestes dues generacions de clergues reformistes prengueren part en la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País o com a socis fundadors o uns anys més tard, com a membres destacats i actius.

D'aquest cercle de clergues liberals en destacarem aquells que tingueren una especial relació amb Maria Agnès Ribera, la qual estigué molt relacionada amb l'església modernitzadora, tant mentre fou sor Margalida a les Jerònimes com després, quan pogué desplegar la seva vida de seglar. El primer i més estret lligam que ella establí amb els eclesiàstics renovadors fou mitjançant Joan Muntaner i Garcia, quan encara estava tancada al monestir de Santa Elisabet.⁶ Muntaner com a vicari general li facilità l'exclaustració i, tot i la seva marginació durant la restauració absolutista, l'aconsejà i l'ajudà en el procés d'anul·lació de vots,

---

que es rebia realment a la Universitat, defugint els tòpics, massa sovint reproduïts, seguint l'obra parcial i obsoleta de Jaume Lladó i Ferragut. Hi ha un gruix considerable de canonges, clergues i religiosos clarament favorables al reformisme i al liberalisme que, tot plegat, tenien un pes específic en el procés de transformació liberal. [...] Existia un clergat que emparat pels bisbes Bernat Nadal i Pedro González Vallejo —clarament identificats amb el liberalisme— cregué fermament en una Església renovada en el si d'un estat liberal.»

5 Pere Fullana (2006a: 32) dóna una explicació que compartim de perquè el clergat liberal ha estat intencionadament oblidat: «Des de mitjans segle XIX fins a l'actualitat, la memòria del primer liberalisme ha estat bandejat i eliminat de la memòria col·lectiva i a penes no s'ha pogut recuperar. Només els bisbes Nadal i Salvà han gaudit d'un cert interès, però mai no ha estat reconegut el seu tarannà liberal, ni han estat reivindicats, ni culturalment, ni políticament ni eclesialment. Representen una tradició que no era considerada plaent a l'Església i tampoc no gaudiren de l'interès del romanticisme catòlic posterior. A banda d'això l'església del Concordat i del moderantisme volgué esborrar el comportment polític dels seus predecessors.»

6 Segons relata Joaquim M. Bover ([1868] 1976) a la biografia de M. Agnès Ribera.

fins que aquest es resolgué el 1833.⁷ A més a més, és més que probable que ella conegués els càrrecs eclesiàstics propers a Muntaner durant els més de dos anys invertits en els tràmits per a la seva exclaustació i anul·lació de vots, abans d'expatriar-se a Marsella, a finals de 1823. Les dues autoritats religioses que formaven l'entorn de Muntaner eren per baix i per dalt: Josep Amengual Hernández, el seu secretari de Cambra i el bisbe González Vallejo, que residí a Palma fins a l'agost del 1821, any en què anà com a diputat a Madrid. Segurament Maria Agnès retrobà al bisbe Vallejo i al company d'exili d'aquest, el prevere Bartomeu Mestre, a Marsella.

Ja entrat el 1826, durant el primer procés del tribunal eclesiàstic ordinari de Mallorca per a l'anul·lació dels vots, Maria Agnès comptà amb la valuosa col·laboració del prevere Antoni Batle, com a testimoni. El qual, segons declarà davant d'aquell tribunal, ja l'havia aconsellat i ajudat el 1821, en els primers intents d'anul·lar la seva professió religiosa. D'altra banda, des de començaments dels anys cinquanta la pubilla Ribera conreà una bona relació amb el bisbe Salvà, compartint amb ell i amb Antoni Batle l'interès i la protecció envers el col·legi de la Puresa. Finalment, ella admirà i ajudà al prevere Miquel Riutort en l'obra de beneficiència que desplegà tant a la Misericòrdia com a la Inclusa, durant els primers anys trenta.

I d'aquest esplet d'eclesiàstics liberals a continuació s'oferirà una aproximació biogràfica i en alguns casos un desglossament del seu pensament, justificat per la influència que exerciren sobre la nostra biografiada i per la irradiació social de les seves idees durant el període estudiat. En el present estudi s'ha prioritzat la biografia i l'obra de Joan Muntaner i Garcia, en primer lloc per ser l'amic i protector durant molts d'anys de Maria Agnès Ribera i qui més la va influir. En segon lloc, per la facilitat d'apropar-nos al seu ideari perquè, durant el seu llarg mandat com a vicari general, va deixar molta obra escrita, especialment edictes. A més a més, Muntaner va tenir actuacions prou compromeses amb el

7 Prova de la confiança que Maria Agnès continuà dipositant en el canonge progressista és que en els tres testaments que redactà, el 1829, 1833 i 1834, abans del traspàs de Joan Muntaner, el posà com a marmessor seu.

règim liberal i la coneixença de les quals ens ha arribat gràcies a la biografia publicada per Joaquim Maria Bover, qui fou amic seu.

Joan Muntaner i Garcia⁸ provenia d'una família culta ciutadana ja que son pare Sebastià Muntaner fou un metge i cirurgià prestigiós⁹ que li procurà una acurada educació, com ho demostra que, amb només 15 anys, ja dominava el llatí.¹⁰ Joan Muntaner va rebre des de nin la influència del reformisme il·lustrat de son pare que havia fundat a Palma l'any 1788 l'Acadèmia Médico-pràctica de Mallorca, un dels puntals del pensament il·lustrat illenc.¹¹ Joan als 26 anys havia acabat els seus estudis de jurisprudència civil i canònica a la Universitat Literària de Mallorca i dos anys més tard guanyà per oposició una càtedra de sagrats canons. El 1789 anà a Madrid a acabar de formar-se i estudià a l'Acadèmia de Jurisprudència Pràctica de la Concepció, on havien estudiat Campomanes i Jovellanos. Féu un curs de dret públic al centre d'estudis de San Isidre i finalment el 1790 aprovà els exàmens d'advocat dels Reials Consells en el Suprem de Castella. Però volgué deixar aquesta brillant carrera jurídica per a seguir l'eclesiàstica i el 1794 fou nomenat canonge de la Seu, essent prevere un any després. Des d'aleshores fou l'home de confiança del bisbe Nadal. El 1807 rebutjà el nomenament d'arquebisbe de Sant Joan de Lleó a Caracas.

Entre 1811-13 suplí al bisbe Bernat Nadal, fent de vicari general, quan aquest es desplaçà a Cadis com a diputat. Segons el seu biògraf, Joaquim Maria Bover,¹² Muntaner en aquests tres anys donà proves de la seva caritat amb els pobres, pastoral vigilància i «amor a la pàtria», això darrer era lloat com una gran virtut per l'entorn liberal d'aleshores. En aquest sentit, Bover especificava que Muntaner havia lliurat a l'erari públic, empobrit per la guerra, grans sumes provinents dels seus propis

8 Joan Muntaner i Garcia (Palma 1766-1847) dins *GEM*, vol. 11, p. 254.

9 J. M. Bover ([1868] 1976: 534) en la biografia del pare de Joan Muntaner parla de la importància de la obra sobre Medicina, que publicà a Barcelona el 1793, com un dels primers manuals científics per a l'ensenyament de la disciplina. Acaba la seva biografia lloant-lo perquè «Fue un genio sublime para todo adelanto útil, un verdadero amigo de la humanidad».

10 Muntaner fou un bon llatí, escrivint poesia i prosa en aquesta llengua com ha estudiat Carme Bosch (1991). Veure també BOSCH, 1990.

11 TRIAS, 1998.

12 BOVER, [1868] 1976: 529-533. Bover als pocs dies del traspàs de Muntaner ja publicà la seva biografia a *El Propagador Balear* del 24-III-1847 que és pràcticament la mateixa que la de *Escritores baleares*. Al començament de l'article necrològic Bover qualificava Muntaner de «nuestro amigo y constante favorecedor».

cabdals i dels de la mitra. Una altra mostra de la seva identificació amb el liberalisme fou l'interès per l'exèrcit liberal illenc, la divisió mallorquina, ajudant econòmicament l'escola de cadets, on es formava la seva oficialitat. La modernitat del seu pensament el dugué a practicar un nou tipus de beneficiència pública amb els diners de la Mitra, que es concretà en la fundació d'un hospital de més de 800 places.

El 1813 era subscriptor del periòdic *La Aurora Patriòtica Mallorquina*, portaveu del liberalisme a l'illa. La seva actitud en defensa de les institucions liberals va ser enèrgica en la difícil situació del 1813¹³ quan l'abolició de la Inquisició era blasmada des d'alguns púlpits de l'illa pels frares predicadors, la qual cosa mogué avalots servils. Els predicadors varen ser reprimits per l'autoritat civil, amb el vistiplau del governador de la diòcesi, en nom del bisbe Nadal desplaçat a les Corts de Cadis. Muntaner en aquell any va publicar diversos edictes i una carta circular als superiors de les ordes regulars on feia costat al règim constitucional.

El 1818, durant la malaltia i traspàs del bisbe Nadal, Joan Muntaner tornà a exercir de vicari general, ajudant amb quantioses sumes l'Hospici i el col·legi de la Puresa, centre del que se n'erigí protector, a la mort del seu fundador, Bernat Nadal. Durant el Trienni Liberal (1820-23) fou nomenat un altre cop vicari general, suplint l'absència del bisbe liberal Pedro González Vallejo, elegit diputat per la província de Soria. A més a més, l'interès i la bona relació que mantenia amb l'exèrcit liberal féu que hom l'anomenàs subdelegat castrense a l'illa. Durant el Trienni publicà una serie d'edictes on feia una defensa abrindada de la constitució de 1812. També en aquests anys fou l'autor de les inscripcions que adornaren el cenotafi de la víctima de l'absolutisme —el general Luís de Lacy Gautier afusellat a Bellver— quan les autoritats li dedicaren exèquies solemnes com a màrtir de la pàtria, constituint-se en símbol dels liberals exaltats. El maig del 1820 féu un funeral per Lacy, abans que les seves restes fossin traslladades a Barcelona.¹⁴ Joan Muntaner també

13 Vegeu *Copia de la carta circular que ha pasado El muy Ilustre Señor Vicario General, gobernador de este obispado a los superiores de las órdenes regulares. (Que con su conocimiento y el del muy ilustre señor jefe político, dan al público los alcaldes del ayuntamiento constitucional de esta ciudad para su satisfacción, y a fin de que se vea el celo y vigilancia con que procuran la tranquilidad y sosiego de este vecindario)*, 1813. VALENCIANO, 2008a: 250-264.

14 Veure de J. Llabrés (1958-1971: I) *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, segle XIX, el mes de maig de 1820.

fou un admirador de Jovellanos, un altre represaliat per l'absolutisme, dedicant-li diversos poemes. D'altra banda, entre 1835 i 1842 substituï al bisbe absolutista Antonio Pérez de Hírias i del 1842 fins al 1847, any de la seva mort, exercí de vicari general.

Muntaner, com a bon il·lustrat, fou un humanista i, en reconeixement, l'Acadèmia Mèdico-pràctica Balear, fundada i dirigida anys abans per son pare, el féu membre en qualitat d'acadèmic d'erudició. L'esmentada acadèmia no només acollia els professionals de la Medicina sinó també a homes de lletres que compartien l'interès per les humanitats, comú a molts metges d'aleshores.¹⁵ També formà part de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, presidida durant els anys 20 del segle XIX per l'historiador Pròsper de Bofarull, que a la vegada dirigia l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Muntaner el 1817 era membre de la Reial Acadèmia de la Història i de la Reial Acadèmia Greco-llatina.

La Reial Acadèmia de la Història el 1-VII-1841 envià una minuta d'ofici a la Secretaria de la Governació de Balears preguntant que es protegís el treball de conservació de sepultures medievals que estaven realitzant Joaquim Maria Bover i Joan Muntaner i Garcia, corresponsals de l'Acadèmia a Balears. S'ha pogut documentar una altra aportació important dels dos amics il·lustrats, la qual tingué lloc el 17-IX-1843 quan dirigiren un escrit a la Diputació Balear, com a representants de la Reial Acadèmia de la Història, perquè promogués l'adquisició del cadàver de Jaume I, després del saqueig de Poblet el 1835. Les restes les havia custodiat Pròsper Bofarull, amic dels dos anteriors i que, com a president de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, ja es dedicava, des dels anys 30, a protegir el patrimoni medieval. Muntaner i Bover justificaven la demanda amb un argument presentista, fruit de llur compromís liberal: Jaume I vindria a ésser un monarca parlamentari perquè reuní per primera vegada el Gran i General Consell, que eren les Corts Generals del seu nou regne.

Joan Muntaner sempre valorà l'educació i per això es preocupà del Seminari —molt en la línia del sector liberal de l'Església— intentant

15 Els metges constituïren durant tot el segle XIX un important nucli d'idees liberals i, a partir del Sexenni Democràtic, d'ideologia republicana. Vegeu d'Isabel Peñarrubia (2001: 59-97) el capítol «Instruïu i progrésareu».

donar una bona formació als futurs capellans. També estengué el seu magisteri a l'entorn familiar. L'any 1811 exercí la tutela dels quatre fills menors d'edat de la seva única germana,¹⁶ que morí durant l'absència del marit, el prohom Guillem Moragues, el qual havia estat desplaçat com a diputat a les Corts de Cadis.

El seu interès per l'ensenyament continuà desplegant-se en nombroses iniciatives. Una de les més significatives fou quan el 1835 presidí, junt amb el seu cunyat, Guillem Moragues, la Junta d'Estudis que havia de fundar l'Institut Balear. I prova del progressisme de Muntaner és que aquella junta demanà al govern disposar dels censals, que es pagaven als convents i a la abolida Inquisició, per a sufragar el nou centre d'ensenyament.¹⁷ L'esmentada junta havia sorgit de la Societat Mallorquina d'Amics del País, a la que Muntaner pertanyia des del 1796, junt amb els altres quatre components de la junta fundadora de l'Institut, Joan Despuig i Safortesa, el comte d'Aiamans, Pere Joan Morell i el pedagog i advocat Pere Andreu, amic i biògraf de Guillem Moragues.

Les idees liberals¹⁸ de Muntaner li valgueren les crítiques i la persecució dels servils, tot al llarg de la seva vida. Això ja s'esdevingué entre 1811 i 1813, durant el primer període liberal en què assolí el govern de la diòcesi, en nom del prelat Nadal. Aleshores, segons la professora Carme Bosch,¹⁹ «els absolutistes criticaren la seva tasca i n'atacaren els escrits; l'acusaren davant la Inquisició, però ell se'n defensà amb valentia i honestat, gràcies als coneixements jurídics que tenia». Amb el retorn de l'absolutisme el 1814 un avalot servil cremà el seus edictes i escrits, publicats durant el període liberal.

En plena reacció absolutista, el 12-XII-1818, moria el bisbe Bernat Nadal i als pocs dies, el 2-I-1819, el seu fidel vicari general, Joan Muntaner, li retia un homenatge llegint un elogi necrològic, davant la junta ordinària de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País.²⁰

16 BOSCH, 1991.

17 POMAR, 1904.

18 És significatiu de la ideologia de Joan Muntaner que als pocs dies d'haver finat, el periòdic progressista *El Genio de la Libertad* publicàs un article laudatori del traspasat i que era reproduït per *El Propagador Balear* del 31-III-1847.

19 BOSCH, 2008: 330.

20 MUNTANER, 1819.

Mitjançant aquesta necrologia es pot veure que era allò que Muntaner admirava de Nadal. Així, al costat de l'enaltiment de les virtuts del finat bisbe, com a home d'església, Muntaner no passava per alt les seves reformes econòmiques i socials, les quals enumerava. Es tractava d'unes millores que criden l'atenció per ésser més pròpies del poder civil que de l'eclesiàstic. En una època de guerra i de formació de l'Estat liberal, aquell bisbe —des de les Corts de Cadis— havia contribuït a posar els fonaments jurídics del nou règim, els quals posava en pràctica a la seva diòcesi.

I, efectivament, no s'ha d'oblidar l'important paper desenvolupat per Nadal a les Corts de Cadis, ja que el 24-IX-1810 fou nomenat president de la Comissió Constitucional que redactaria la Constitució del 1812, essent autor del discurs preliminar al text constitucional. Com a bon liberal, en aquelles corts defensà la idea de sobirania nacional amb els següents arguments: «La soberania es una e indivisible... Los miembros de la sociedad, cuando se eligieron un Rey, se sometieron al gobierno y a la dirección de éste, no á su capricho, de donarlos ó venderlos á otro hombre como si fuesen género comerciable; y por consiguiente, la jurisdicción es absolutamente inseparable de la soberanía, y carece el Rey de facultades para enajenarla».²¹

Quan les Corts de Cadis el 1811 tractaren la supressió dels senyorijs jurisdiccional, fou fonamental la intervenció de Bernat Nadal perquè finalment hom en decidís la abolició definitiva, ja que ell s'oposà a la proposta d'alguns diputats que subsistissin, incorporats a la corona, amb el següent argument:

En la enunciada proposición solicita su autor que sean incorporados a la corona los señoríos o derechos territoriales [...] con lo qual no puedo conformarme, y pido que si V. M. se resuelve a hacer novedad en esta parte, disponga que en vez de ser incorporados estos derechos, sean para siempre abolidos. ¿Qué van á ganar, Señor, estos nuevos súbditos de V. M. si hubiesen de satisfacer al real erario lo que pagan ahora á sus señores?²²

21 FULLANA, 2008: 336.

22 *Diario de sesiones de las Cortes*, del 21-VI-1811.

Per a ell, la conseqüència de la total abolició seria igualar a tots els ciutadans davant la llei i així només deurien fidelitat a la corona, la qual també tindria unes obligacions vers ells:

seremos de aquí adelante súbditos de un solo soberano: hijos de un mismo padre. Este será V. M., quien espero no llevará vacío o en vano este dulce título, sino que procurará por todos los medios la felicidad de todos sus súbditos: les dará ministros llenos de luces y de probidad que les administre justicia; y en fin les libertará de todos los obstáculos que les impidan vivir en paz y tranquilidad.

Miquel dels Sants Oliver,²³ explicava que fou Nadal qui redactà el Discurs Preliminar a la Constitució de 1812 i comentava que aquell bisbe liberal feia compatible la tradició amb el racionalisme, al que Oliver era contrari. Segons l'escriptor regionalista, Nadal lloava el foralisme i el federalisme de les corts tradicionals, més en concret les de la Corona d'Aragó, abans de l'unitarisme dels Àustries i sobretot dels Borbons. Nogensmenys, per al conservador Oliver, el bisbe Nadal era massa presoner dels principis jacobins i igualitaris, en propugnar que a les Corts de Cadis s'havia d'implantar el sufragi universal, una sola cambra, una sola legislació, etc... I, efectivament, Bernat Nadal i el seu home de confiança, Joan Muntaner, seguint aquests postulats, empararen importants reformes, com l'abolició de la Inquisició el 1813. Això dugué inflamades prèdiques des dels púlpits i els avalots absolutistes que se'n derivaren, fins al punt que el 16-II-1813 Nadal escrivia a Muntaner manant que aquells frares «que profanen los púlpitos» amb predicacions polítiques siguin suspesos *in perpetum* de predicar, ja que, degut a la llibertat d'impremta, podien fer servir altres instruments. Poc després Joan Muntaner, obeint ordres del bisbe Nadal, permeté a l'autoritat civil que empresonàs els frares que, des del púlpit, havien incitat els avalots servils d'abril de 1813. I relacionat amb això darrer el 23 de març del 1816, amb la primera restauració absolutista, el servil canonge Llaneras delatà Bernat Nadal davant del tribunal del Sant Ofici.²⁴

23 OLIVER, 1901.

24 Francisco Pons Vallés (1965: 140, 141, 144), explica que amb l'assalt de l'edifici de la Inquisició del 15-III-1820: «Con motivo de haberse forzado el *Secret* (archivo secreto) se sacaron los procesos y delaciones y se

Muntaner al seu elogi pòstum de Bernat Nadal²⁵ n'enumerava i n'elogiava les reformes. Una partida d'aquelles millores afectaven només el terme de Sóller,²⁶ d'on era originari Nadal, com seria el pagament de la conducció d'aigua al poble, la fundació d'un col·legi de Nàutica, la subvenció d'un pont i de l'arranjament del camí cap a Palma, la construcció d'un llatzaret i la subvenció al mestre de primeres lletres, al cirurgià i al metge de Sóller. Però, paradoxalment, el bisbe Nadal també havia emprat els importants ingressos provinents de l'Antic Règim, en primer lloc el delme, en l'educació que era una de les prioritats del liberalisme i que afectava tota l'illa. Així durant el seu bisbat subvencionà les escoles *patrióticas*²⁷ masculines, obertes per la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País. Mentre que per a les nines Muntaner elogiava que, qui havia estat el seu superior, havia obert un col·legi, la Puresa, el qual —gràcies a haver-lo dotat de grans sumes— podia ser gratuït i arribar a totes les classes socials.²⁸ D'altra banda, el mestre Jeroni Puigserver,²⁹ un dels biògrafs vuitcentistes del bisbe Nadal, lloava el seu interès per l'ensenyament professional entre els joves, explicant que Nadal «Contribuyó muchísimo a favor de los aprendices de todos los oficios; lo cual queda individualmente escrito en los libros gremiales, y mucho más en la memoria y en el corazón de los pobres jóvenes, que con tal subsidio pudieron hacerse útiles al Estado, aliviar a sus padres y asegurarse el debido sustento».

Finalment Joan Muntaner acabava aquell pòstum elogi de Nadal destacant la seva contribució a enfortir i il·lustrar l'exèrcit, un dels pilars del primer liberalisme,³⁰ tot dient que Nadal «favoreció en su nom-

---

van haciendo públicos los nombres de los delatores, con gran escándalo y disturbio de las familias. [...] Se confirmó entonces la sospecha que el canónigo Llaneras había delatado al Obispo Nadal el 13 de marzo de 1816».

25 MUNTANER, 1819.

26 Entre les reformes econòmiques que Nadal promogué n'hi havia que afectaven diferents pobles de l'illa com la conducció de l'aigua al poble de Calvià o l'adquisició de la possessió de Son Tril·lo per a construir el cementeri de Palma i deixar d'enterrar els morts a les esglésies.

27 MUNTANER, 1819.

28 La gratuïtat de l'ensenyament per a garantir la seva democratització fou un ideal dels il·lustrats. Així Jovellan, amic de Bernat Nadal durant el seu cautiveri a Mallorca, havia aconsellat la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País que obrissin un centre d'ensenyament mitjà gratuït. Uns anys més tard aquella societat il·lustrada en seguí el consell i de la mà de Joan Muntaner i Garcia, entre d'altres, inaugurà l'Institut Balear.

29 PUIGSERVER, 1864.

30 Aquesta idea es desplegarà a l'apartat d'aquest treball: «El constitucionalisme dins l'exèrcit i la noblesa.»

bre la causa pública, fomentando con brillantes donativos los estudios militares y disponiendo un hospital para 800 soldados enfermos».³¹ Això s'ha de relacionar amb altres actuacions del tàndem Nadal-Muntaner, com donar la plata de les esglésies mallorquines per a sufragar l'exèrcit resistent, davant l'invasor francès o el fet que la Puresa durant molts d'anys acollís les filles i òrfanes de militars, destacats a l'illa o combatents a la península.

I seguint amb el discurs ideològic de Joan Muntaner, hi ha un edicte seu prou significatiu pel seu constitucionalisme, el qual fou publicat pel «Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma» el 11-III-1821, en un ambient alterat pels intents de revolta absolutista i per la predicació des d'alguns púlpits de l'illa contra el règim constitucional. En aquell començament del 1821 el govern iniciava la legislació en contra de les ordes regulars,³² mogut per la idea d'acabar amb un bastió del servilisme, a la vegada que començava una desamortització, inserta en el programa de revolució burgesa. No s'ha d'oblidar que feia només uns mesos, el setembre del 1820, un avalot absolutista havia intentat arrabassar la làpida de la Constitució a Palma. D'altra banda, també les masses liberals estaven disposades a sortir al carrer a defensar els avenços modernitzadors i a demanar-ne'n més; com es demostrà amb el rebombori de març del 1820, quan un grup de ciutadans atacaren el convent de Sant Domingo, exigint el definitiu anorreament de la Inquisició.

A l'esmentat edicte, Muntaner es dirigia als rectors de les parròquies mallorquines encoratjant-los a complir l'ordre del govern d'explicar la constitució des de la trona. D'una banda, el vicari general argumentava que els sacerdots, com a mestres que eren, tenien el deure d'educar els seus fidels i, de l'altra, que havien d'obeir el govern que els pagava. El vicari general aprofitava l'edicte per a fer una apologia pedagògica del text constitucional, remarcant que la seva finalitat era aconseguir la felicitat dels ciutadans, que consagrava la divisió de poders, la igualtat davant la

31 MUNTANER, 1819.

32 L'octubre del 1820 el govern tragué la llei de reforma dels regulars, la qual completà el desembre de 1820 amb la llei de supressió dels ordes monacals.

lleï i que fomentava el mèrit individual; en conclusió, Muntaner raonava que la constitució era molt conforme amb la moral evangèlica.³³

A primers de maig de 1821 es començà a posar en pràctica la legislació contra les ordes regulars i a l'illa s'iniciaren les primeres exclaustracions voluntàries de frares i monges. En aquella difícil situació Joan Muntaner publicà un segon edicte el 17-V-1821, seguint la Reial Ordre del 3-V-1821, la qual es dirigia als governadors eclesiàstics perquè aturessin les predicacions anticonstitucionals del clergat secular i regular que instaven els ciutadans a rebel·lar-se contra el govern.³⁴ Muntaner sentava càtedra per tal de neutralitzar les predicacions servils i desplegava un magistral discurs, tot argumentant que el vertader Evangeli coincidia plenament amb la filosofia constitucional. El discurs anava dirigit, en primer lloc, als ciutadans i després als rectors i, amb intel·ligent diplomàcia, alertava els possibles amotinats contra l'orde constitucional, de la dura repressió que patirien.

L'edicte començava volent desfer els perjudicis que la reacció atribuïa al text constitucional i a l'obra del govern: anar contra el dogma i la moral, contra la propietat i contra la llibertat. En aquest sentit ell recomanava acostar-se a l'autèntic missatge de la religió, lliure de les supersticions i de les coaccions que li atribuïen els absolutistes,³⁵ perquè «se trata de que el vano espíritu de disputa cese de atribuirle cosas que reprobó, reprueba y reprobará eternamente su celestial Fundador». Perquè la verdadera religió es basava en la «masedumbre» i en la «persuasión razonable», postulant dues idees bàsiques del pensament il·lustrat: tolerància enfront a coacció i raonament enfront a superstició. A continuació, Muntaner feia un bon exercici d'història, alhora que desplegava el projecte reformista del liberalisme espanyol. Segons ell, Espanya des de l'entrada dels Àustries havia iniciat la decadència i ara la nova legislació ho tractava d'esmenar de dues formes: reformant l'administració

33 Dues idees bàsiques del discurs, herència del pensament il·lustrat, eren que el deure del govern era aconseguir la felicitat dels ciutadans i l'altra la d'enaltir el mèrit personal, en contraposició als privilegis estamentals de l'Antic Règim.

34 Durant l'any 1821 hi va haver avalots servils a Palma i el desembre del 1822 Campos visqué una revolta absolutista.

35 Josep Amengual a «Mallorca. La religió» dins *GEM*, vol. 9, p. 278, explica que Joan Muntaner, en absència del bisbe Nadal, aprovà el 1813 la primera supressió de la Inquisició i explicà als fidels que la fe no depenia d'aquell tribunal.

pública i, sobretot, generalitzant la instrucció. Respecte a la qual s'entretenia en concretar la necessitat de millorar els programes d'estudi, de desterrar prejudicis —en referència a la discriminació dels xuetes que no eren admesos als seminaris ni als centres d'ensenyament³⁶— i especificava que la instrucció també havia d'arribar a les dones, sostenint que era el deure de l'Estat facilitar «la ilustración y generalizándola en todos los sexos, edades y condiciones».

Joan Muntaner en l'esmentat edicte desplegava un autèntic programa de moderna economia política: «Se trata de fomentar la agricultura, proteger el comercio, perfeccionar las artes, abrir canales, proyectar puertos, allanar caminos. Se trata de aliviar las cargas de los pueblos, reduciendo al mínimo los impuestos». I junt amb aquelles reformes econòmiques i contributives propugnava —dins la línia del pensament liberal— acabar amb els privilegis estamentals i amb els senyories jurisdiccionals,³⁷ tot afirmant que també es tractava d'alleguerir el poble «destruyendo privilegios que no autorizó la equidad y reponiendo toda clase de derechos y propiedades en los puros y precisos términos del merecimiento y la justicia». Concloïa aquesta part de l'edicte, dedicada al programa del govern, donant una lliçó d'ètica i civisme quan afirmava que els representants de la nació estaven acomplint el seu deure ja que postposaven «su propio bien al bien general de la nación». I acabava la part dirigida als fidels amb aquestes paraules: «De todo esto, fieles míos, se ha tratado y se trata a impulsos del régimen constitucional».

La segona part de l'edicte anava dirigida als rectors i clergues en general, recordant-los que ells eren ministres «del Dios de la paz» i que a ell haurien de rendir comptes, com a dispensadors de la seva paraula. Els recomanava ser bons ciutadans, complint la legislació perquè «el que no es buen ciudadano, tampoco será digno ministro del Altísimo, ni aún simple cristiano». A més a més, el seu deure era el d'inspirar confiança als fidels en les sàvies resolucions del Congrés i del Govern,

36 Durant aquest primer liberalisme es donaren dues passes molt importants per tal de desterrar la discriminació dels xuetes: el bisbe Nadal fou el primer en ordenar sacerdots xuetes i a l'Institut Balear s'admeteren per primera vegada en un centre oficial, alumnes d'aquella condició. L'ordenació de capellans xuetes fou publicat per *El Diari Balear* del 13-XII-1818 dins la biografia de Bernat Nadal i reproduïda per Llabrés (1958-1971: I, 1, 557, 558).

37 No hem d'oblidar que el bisbe Nadal, gran amic de Muntaner, havia estat l'inspirador de l'abolició dels senyories jurisdiccionals a les Corts de Cadis.

convençuts de què aquestes «Nada ofrecen que sea opuesto a la Fe y a la sana moral». I tornava a emergir l'humanista, preocupat per l'educació, quan recomanava als eclesiàstics la instrucció: «Ilustraos con infatigable estudio, pues tenéis que ilustrar a los demás». Acabava la seva peroració persuadint-los que distingissin allò que era competència de l'Estat i allò que ho era de la religió.

El 1838 Joan Muntaner continuava essent vicari general de Mallorca però ara es vivia una situació de més calma, degut a la consolidació del liberalisme des del començament del regnat d'Isabel II, el 1833. Aquest, almenys teòricament, s'ajustava als paràmetres d'un règim liberal, deixant endarrera l'absolutisme i l'Antic Règim. El 1837 Maria Cristina, la reina regent, s'havia vist obligada a jurar una constitució progressista que consolidava tots els avenços polítics d'una societat burgesa. No obstant això, continuava l'ofensiva servil, ara anomenada carlina, amb episodis violents com l'aixecament del poble de Manacor, Sa Llorençada, del 1835. També pels mateixos anys i baix el govern Mendizàbal, s'havia duit a terme la desamortització dels béns d'alguns convents mallorquins amb l'exclaustració de 801 frares, sempre amb el suport de Muntaner i d'un sector considerable del clergat secular mallorquí, de tendència liberal.³⁸

En aquesta situació, el 8 de setembre del 1835, als pocs dies de ser sufocada la revolta absolutista de Manacor, Joan Muntaner féu una pastoral que ajudà molt a apavaigar els ànims perquè manava als seus diocesans que acatessin les lleis emanades del govern. Bover lloava els efectes pacificadors de l'esmentada pastoral quan deia: «Véase en la [pastoral] que circuló el 8 de setiembre del expresado año el modo con que pinta los bienes que ha de reportar nuestra desgraciada patria con el cumplimiento y observancia de las leyes.»³⁹

Pocs anys després, el 3-III-1838, encara durant el govern progressista, Muntaner publicava un edicte al *Diario Constitucional de Palma*, amb motiu de la Quaresma. Es tractava d'un text programàtic, del que havia de prendre llum el clergat a ell subordinat. El vicari general en l'esmentat

38 FULLANA, 1996: 31.

39 Biografia de Joan Muntaner publicada per J. M. Bover a *El Propagador Balear* del 24-III-1847.

edecte —com ja havia fet en publicacions anteriors— anava fent un paral·lisme entre les màximes cristianes i les liberals, afirmant que aquelles inspiraven a aquestes. Començava dirigint-se als rectors de parròquia recordant-los que ells havien d'instruir el poble en la religió, però amb paraules senzilles perquè els entenguessin. I a continuació els anava definint aquesta religió, la finalitat de la qual era fer als creients «felices en el tiempo y en la eternidad», al·ludint a la idea de la persecució de la felicitat terrenal, de tant regust il·lustrat. Muntaner qualificava Jesucrist amb el modern epítet de *el Libertador* i sostenia que la llei que donà als cristians es podia resumir en la caritat: l'amor al proïsme i a Déu.

Semblava com si Joan Muntaner volgués justificar, tot al llarg del seu discurs, la bondat i la inspiració cristiana de les reformes socials que s'estaven esdevenint a la Mallorca liberal, especialment pel que feia a la beneficiència i a l'ensenyament. En aquest sentit es poden interpretar frases com: la religió té un esperit «de beneficiència y humanidad» que és la que inspira la prosperitat dels Estats. Però, segons Muntaner, perquè es generalitzàs aquesta prosperitat eren necessàries: la llei «escudo que protege al débil contra el fuerte», l'ordre públic, la pau domèstica, la puresa dels costums, etc.

El canonge Muntaner, un il·lustrat reformista, tan preocupat per la instrucció, semblava com si recordàs als seus fidels que, ja feia dos cursos, que els joves mallorquins s'estaven formant, a l'Institut Balear de Batxillerat, i l'esperança que això li inspirava. Per això quan afirmava la seva especial confiança en l'educació i en el jovent que s'estava instruint, parlava d'ensenyament en present i no en condicional o subjuntiu. Perquè aquests joves, ajudats per la ciència i l'Evangeli, no només cercarien la pròpia felicitat sinó que cooperarien, en el futur, a aconseguir la dels seus conciudadanos y el honor de la pàtria». A continuació proclamava, sense embuts, la inspiració cristiana de les adquisicions democràtiques. Ja que la llei cristiana de la caritat, llei social, empeltà amb el seu esperit la dels Estats perquè cerquessin el bé comú, «la general utilidad» i també «convirtiò a los esclavos en ciudadanos» quan proclamava «la fraternidad universal». Perquè, segons Muntaner, Déu ja feia molt de temps que havia declarat en el Decàleg «los derechos del hombre». Al llarg de tot

el raonament es veia la seva formació progressista en conceptes com: la finalitat de la llei com a escut i defensa dels drets humans i llibertats; el deure dels governants de garantir la general felicitat; la necessitat d'entendre l'educació; junt amb el deure de respectar els drets humans i de practicar la fraternitat universal. Segons ell, aquestes idees coincidien amb el vertader cristianisme, basat en la caritat i la recerca del bé comú.

Aquesta comprensió i ajuda al proïsme de Joan Muntaner foren, precisament, destacats pels redactors del periòdic progressista *El Genio de la Libertad*, quan el 1847 hi publicaren la seva biografia, als pocs dies del seu traspàs. Posaven de relleu el seu tarannà democràtic, tot comentant: «ha puesto la mano al timón de este obispado sin menoscabar su decoro, sin boato ni opresión, protegiendo, dispensando, sopesando las necesidades, exigencias, clamores de todo este pueblo». També en destacaven la seva actitud tolerant davant totes les idees, dient de Muntaner que «No prejuzgaba a hombres ni a opiniones, sin la pauta y el aplomo de todo un profundo convencimiento, dando así un tributo al mérito en donde lo encontrase». Hom acabava aquella enaltidora biografia qualificant Muntaner com «el amigo de las clases populares y menesterosas». D'altra banda, el mateix any en què Muntaner finà fou proclamat fill il·lustre de Mallorca i al cap de sis mesos del seu traspàs —amb motiu de la celebració del sant de la Reina— la premsa liberal celebrava que, per primera vegada, s'hagués exposat el seu retrat a la plaça de Cort amb els dels altres fills il·lustres.⁴⁰

Però el canonge Muntaner no només fou reconegut pòstumament pel liberalisme més avançat sinó que, també en vida, hom elogià com havia posat en pràctica la separació entre església i estat que exigia el nou règim polític. El 26-V-1821 el periòdic liberal *Semmanari Constitucional, Polític y Mercantil de Mallorca*, redactat en català, li publicava l'edecte pastoral que com a vicari general acabava de fer. Joan Josep Amengual i Reus⁴¹, director de la publicació, des de la seva ideologia liberal progressista, lloava els escrits i capteniment de Muntaner en un

40 *El Propagador Balear*, 15-X-1847.

41 Segons la *GEM*, vol. 1, p. 150, Joan Josep Amengual i Reus (Mancor 1793-Binissalem 1876) el 1817 era doctor en lleis per la Universitat de Mallorca. El 1822 fou batlle constitucional de Binissalem. El 1824 fou represaliat per l'absolutisme. Treballà per la valoració del català amb publicacions gramaticals, de premsa i fins i tot traduí al català la Constitució del 12.

moment difícil per a l'església degut a les exclaustracions, mentre que abominava dels «impiis» que es servien de la religió «per transtornar el govern y tirarnos dins los horrors de una guerra civil».

Quan el 1818 finà Bernat Nadal Crespí el succeí al front del bisbat mallorquí Pedro González Vallejo fins que hi renuncià el 25-VII-1825, obligat pel restaurat absolutisme. El bisbe González Vallejo⁴² fou un convençut constitucionalista que s'implicà força en aplicar la legislació secularitzadora del Trienni Liberal. Com a prelat exhortava els capellans a explicar la constitució als fidels⁴³ i ell mateix ho féu a la seva pastoral del 1822.⁴⁴ Entre d'altres finalitats s'hi proposava que, davant la reacció absolutista d'una part del clergat, els fidels sabessin distingir entre els bons i els mals eclesiàstics; aquests darrers rebutjaven la pau quan «Jesucristo es el Dios de la paz, no de la disensión.» González Vallejo sostenia que als que predicaven que existia contradicció entre la constitució de 1812 i la religió, només els movien «unos mismos sentimientos de interés y fanatismo» i impartia una lliçó de constitucionalisme, explicant que la divisió de poders, contemplada en la constitució, era una barrera al despotisme.

Però, com s'ha dit més amunt, hi va haver altres clergues que influïts i emparats per aquestes autoritats eclesiàstiques, també abraçaren el liberalisme i ocuparen llocs importants dins la societat civil i l'eclesiàstica. Un d'aquests fou el prevere Miquel Riutort Pastor,⁴⁵ a qui interessa apropar-nos per haver tingut una especial relació amb Maria Agnès Ribera. Aquest lligam era fruit de l'admiració que ella sentia per la seva obra benèfica i educativa, tal com es posava de manifest en el llegat de diners que li féu en els seus testaments del 1833 i del 1834.⁴⁶ Miquel

42 Pedro González Vallejo (Soto de Cameros, Logronyo 1770-Madrid 1842) segons la *GEM* vol. 6 p. 284, 285, fou canonge tresorer a Segòvia i en la legislatura de 1820-21, fou diputat a Corts per la província de Segòvia i, a les extraordinàries de setembre de 1821, ocupà la presidència d'aquella assemblea. Rehabilitat pel liberalisme des del 1833 ocupà els següents càrrecs: 1834-1835 pròcer del Regne. 1836 Arquebisbe de Toledo. 1837-1838 Senador per la província de Logronyo, càrrec que tornà a obtenir el 1839.

43 PÉREZ RAMOS, 1968: 43, 44.

44 *Pastoral del obispo de Mallorca Pedro González Vallejo dada en el Palacio Episcopal de Palma* el 11-XI-1822.

45 Miquel Riutort Pastor (Santa Margalida 1797-Palma 1860) frare exclaustrat que el 1835 era el segon prior de la Misericòrdia. Segons la *GEM*, vol. 19, p. 157, del 1838 al 1844 va ser administrador de la Inclusa Provincial. Provenia del cercle liberal de Santa Margalida —amb Esteve Bonet i Nadal Estelrich entre d'altres— amb els que Maria Agnès sempre es va relacionar.

46 *Testamentos de María Inés Ribera de los días 25-II-1833 y 7-VIII-1834*. En aquelles darreres voluntats Maria Agnès també llegava diners a la Misericòrdia, de què el prevere Riutort era el segon prior.

Riutort desenvolupà, durant els anys trenta del segle XIX, una obra de moderna beneficiència, com a segon prior de la Casa de la Misericòrdia i en estreta col·laboració amb el primer prior, Antoni Batle. El prevere Riutort era l'encarregat d'instruir els nins allà acollits, orfes i expòsits, en les estones lliures que els deixava el treball als tallers de la Misericòrdia o l'aprenentatge d'un ofici a un taller extern.

Miquel Riutort entre 1844 i 1853 va ésser capellà castrense i tingué un paper important dins l'exèrcit liberal destacat al front carlí català. Formava part del 2n Batalló del Regiment d'Infanteria de la Constitució de Barcelona i amb aquest cos armat prengué part a la Guerra dels Matiners, entre 1846 i 1849. Fou en ple conflicte quan el coronel Climent de Saltocildes, governador de Cardona —comarca afectada per la confrontació armada— li demanà que influís sobre el clergat de la zona perquè abandonessin el carlisme. Fruit d'aquesta mediació fou la publicació, el 1848 a Barcelona, d'un opuscle amb el significatiu títol: «Reflexiones sociales y religiosas, dirigidas a refutar el error en que se hallan algunos eclesiásticos de Cataluña en orden a la pacificación del país, e indicarles el camino que todos debieran seguir para alcanzarla. Por Don Miguel Riutord Pbro. A invitación del Señor Don Clemente de Santocildes, coronel gobernador de Cardona». ⁴⁷

Aquella experiència de lluita contra el carlisme al Principat acabà d'arrodonir el currículum liberal del prevere Riutort i explicaria que el bisbe Salvà confiàs en ell per a controlar la difícil parròquia de Felanitx, la qual li atorgà el 1853. Era aquest un poble que comptava amb influència carlina, la qual s'hauria de relacionar amb els especials lligams que el frare absolutista Miquel Ferrer ⁴⁸ hi mantenia. Allà Ferrer, el 1809, havia fundat la Congregació de les Germanes Terciàries Trinitàries, ⁴⁹ amb la qual mantingué un estret contacte fins al final de la seva vida el 1857.

47 J. M. Bover ([1868] 1976: 270) fa una breu biografia de Miquel Riutort.

48 Miquel Ferrer Bauçà (Palma 1770-1857) Vegeu *GEM*, vol. 5, p. 274, 275. Aquest clergue tan combatiu-ment antiliberal havia estat molt actiu contra el constitucionalisme des del 1812, dirigint diaris absolutistes i publicant nombrosos llibres. Fou perseguit pel règim liberal però amb la primera i segona restauracions absolutistes gaudí de gran influència política.

49 Les monges trinitàries es dedicaren des de la seva fundació a l'ensenyament de les nines i a l'assistència als malalts. Per a una completa informació sobre la congregació i el seu fundador, el frare trinitari exclaustre Miquel Ferrer, veure l'estudi de Maria Teresa Renom (1999).

Antoni Batle Serra⁵⁰ fou un altre capellà proper a Maria Agnès Ribera; fou un home culte que es mogué dins del liberalisme moderat i l'entorn de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País, de la qual fou nomenat soci el 1854,⁵¹ Entre 1820 i 1822, aprofitant el decret de secularitzacions, s'exclaustrà voluntàriament del convent del Sant Esperit i de l'ordre dels trinitaris, a la que pertanyia.⁵² L'any 1825 entrà com a prior a la Casa de la Misericòrdia⁵³ que regí durant 25 anys. La seva gestió fou molt lloada pels viatgers Joan Cortada i Ramon Medel,⁵⁴ perquè, segons el primer, albergava els pobres que en altres ciutats captaven pels carrers o delinquien. Joan Cortada posava de relleu que la reforma de la Misericòrdia s'havia fet des del 1825, any en què Antoni Batle començà com a primer prior, i elogiava la tasca social que estava fent.⁵⁵

Efectivament, Batle connectà amb els projectes dels Amics del País, i també del governador civil, el liberal Guillem Moragues, d'ensenyar un ofici als treballadors i en aquest cas als infants orfes acollits i fer que tant ells com els adults de la Casa de la Misericòrdia es guanyessin dignament la seva subsistència. El 1836 la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País, interessada per la beneficiència pública, com a part del seu reformisme socioeconòmic, cooperà en el manteniment de la

50 Antoni Batle Serra (Palma 1786-1873), *GEM*, vol. 18, p. 326.

51 LLABRÉS, 1958-1971: III, 633.

52 BOVER, 1940.

53 Segons *GEM*, vol. 3, p. 190, la Casa de Misericòrdia fou fundada a Palma el 1565 pels jesuïtes i hom realitzà una reforma estructural entre 1817 i 1884. Es destinà a allotjar, emparar i ajudar els pobres. Estava dividit en una secció femenina i una altra masculina, cada una d'elles subdividida en departaments de nins, joves i grans. Comptava amb un oratori, una escola d'ensenyament primari, acadèmies de música i dibuix, biblioteca i tallers d'aprenentatge.

54 CORTADA, 1845. MEDEL, 1989.

55 Juan Cortada (CORTADA, 1845) explicava el funcionament de la Misericòrdia així: «En los buenos tiempos de la Iglesia contaba con regulares limosnas del cabildo y de la catedral y de algunas casas religiosas, mas hoy en que el clero está muy próximo a pedirla para sí, ese recurso ha cesado, y no ja ha venido a suplirlo la largueza de los particulares. A esto deben agregarse los productos de la industria que se dividen por mitad entre la casa y los que la ejercen, quienes atienden con esto a su vestido, que la casa suple cuando este medio no alcanza. Los ramos de la industria son calceta, telas de algodón blancas y de colores tejidos en treinta telares, y todos los trabajos necesarios para que el algodón entre en rama y salga en piezas de tela para pantalones y otros usos, cintas de algodón y seda, encajes blancos y negros, horno y molino de yeso, y espartería en muy dilatada escala. Estas industrias han aumentado los réditos de la casa, de manera que en el día le dejan un beneficio de cuatro mil libras mallorquinas, cuando veinte años atrás este lucro llegaba apenas a cuatrocientas. La casa además cuida de colocar de aprendices en casas particulares a los muchachos que desean tener oficio que allí no se enseña. Entre los pobres recogidos hay albañiles y carpinteros por cuya cuenta corren casi todos los trabajos del edificio, y además se fabrican en él los fideos, se amasa y cuece el pan y se hacen algunos otros articulos de primera necesidad».

Casa de la Misericòrdia.⁵⁶ En aquest ordre de coses, hom ha de relacionar aquelles subvencions amb la nova política assistencial que promovia, entre 1834 i 1836, el governador civil Guillem Moragues, soci antic i actiu dels Amics del País. Ell creà les juntes de beneficiència, les quals des del poder públic ajudaren a millorar la Misericòrdia i a promoure diversos hospicis als pobles «que han hecho desaparecer de nuestro suelo la mendicidad».⁵⁷

Pel que feia al treball de les nines i dones acollides es pot saber a quins rams es dedicaven, gràcies a una memòria publicada a Palma el 1866, tot i que recollia dades del 1864.⁵⁸ De l'esmentat informe es desprèn que les fèmines treballaven la manufactura de l'espart, la de cardar i filar llana, en tallers de cintes, de brodar, de cosir guants, de modistes de roba i vestuari i de fer obra de calça. Les dones es debien també fer càrrec de la manipulació dels aliments com fabricació de fideus, pa i de les cuines i bugaderies, tot i que res es diu. A partir del 1835 el prior de la Casa, Antoni Batle, aprofitava la nit per a instruir les nines quan ja havien acabat la jornada laboral. Mentre que de la instrucció dels nins s'encarregava per aquells anys el segon prior, Miquel Riutort.⁵⁹

Tanmateix, el bon funcionament de la Casa de Misericòrdia —que havia permès anar pagant les costoses obres fetes durant prop d'una vintena d'anys— es basava en mantenir una població d'asilats no superior a les mil persones. Però la sequera dels anys 1846 i 1847 havia romput aquell equilibri entre ingressos i despeses, fent que la població asilada pujàs a 1.800 persones i els preus de les subsistències es disparassin, com esolia el periòdic *El Propagador Balear* del 31-III-1847. La precarietat que la crisi havia duit a la Misericòrdia era denunciada pel cap polític Joaquim Maximilià Gibert,⁶⁰ en un comunicat dirigit als

56 Vegeu *GEM*, vol. 16, p. 336.

57 LLABRÉS, 1958-1971: II, 611. S'ha de recordar que Moragues era un liberal avançat i cunyat de Joan Muntaner.

58 *Memoria sobre los establecimientos provinciales de beneficiencia de la ciudad de Palma. Año de 1866*, recollida per Pere Fullana (1989: 124, 125).

59 *Informe sobre el estado de las escuelas de primeras letras... del 1835*, reproduït per J. Llabrés (1958-1971: II, 559).

60 Joaquim Maximilià Gibert Alabau, nascut al Principat, fou cap polític de Balears entre 1844 i 1851 deixant un bon record pel seu decidit reformisme en diferents rams. Estigué especialment preocupat per l'ensenyament femení i protegí el col·legi de la Puresa. A ell es deu que a Eivissa tinguessin les primeres mestres amb titulació oficial, després d'haver estudiat i haver-se allotjat a la Puresa. Per més informació Margarita Juan RP (1986: I, 27, 28, 31, 33-35) i *GEM*, vol. 6, p. 253, on s'informa que Gibert aconseguí la consolidació de la Diputació Arqueològica de Balears i s'oposà als abusos en l'aplicació del nou sistema tributari.

ciutadans, demanant-los ajudessin a subvencionar l'establiment benèfic. Gibert en l'esmentat escrit feia servir el llenguatge políticament correcte d'una autoritat liberal, quan demanava ajut per la Casa de Misericòrdia, apel·lant tant a la «caridad» com a la «filantropía», i atorgava a Batle, el seu prior, els millors qualificatius del llenguatge constitucionalista: «virtuoso e ilustrado eclesiástico que se halla a su frente».⁶¹

La professionalitat de Batle com a gestor el duia fins al punt de publicar el 1847 una memòria explicativa i detallada dels beneficis i despeses que tenia l'establiment de beneficiència, arrel de l'augment dels asilats, fent-ne un balanç negatiu per mor de la crisi esmentada.⁶² Però a primers de gener del 1850 el prevere Batle va dimitir com a prior de la Misericòrdia, sense que es trobi documentació sobre els motius.⁶³ Tal vegada perquè el 1849 la institució passava a dependre de la Diputació Provincial, segons la llei de Beneficiència del 20 de juny del 1849, que creava la Junta Provincial de Beneficiència⁶⁴ i ell la deixava consolidada i amb les obres acabades.⁶⁵ Tanmateix, Batle tingué bones relacions amb aquella junta, ja que el 1854 n'era vocal i així continuava lligat a l'assistencialisme als quatre anys d'haver dimitit de prior de la Misericòrdia.⁶⁶ D'altra banda, entre 1850 i 1852 Antoni Batle era nomenat canonge de la Seu i el 1852, el bisbe Salvà l'elevava encara més, nomenant-lo xantre del cabildo. Devers 1865, quan Bover escriví el seu llibre *Biblioteca de escritores baleares*, el canonge Batle ja era arxiver del cabildo i jutge sinodal de la diòcesi, pel seu propi mèrit, apostil·lava Bover.

Pel que feia a l'amistat entre Antoni Batle i la nostra biografiada sabem que arrencava del temps quan ell només era un simple prevere. Antoni Batle havia conegut Maria Agnès, segons pròpia declaració,⁶⁷ el 1822 quan feia escadusserament un any que ella havia deixat el claustre, demanant-li de seguida que la ajudàs a tramitar l'anul·lació dels seus vots. En aquest ordre de coses, Batle continuà aquelles gestions

61 *El Propagador Balear* del 31-III-1847

62 BATLE, 1847.

63 LLABRÉS, 1958-1971: III, 402.

64 Citada per Pere Fullana (1989: 120).

65 Llabrés (1958-1971: III, 402) explica que Batle el 1850 ja havia edificat les tres quartes parts de l'edifici de la Misericòrdia.

66 LLABRÉS, 1958-1971: III, 633.

67 *Auto del tribunal ordinario eclesiastico de la diócesis de Mallorca de Maria Inés Ribera.*

reunint-se amb ella i amb d'altres capellans amics seus, a finals del 1823, quan Maria Agnès estava a punt d'exiliar-se. Antoni Batle, plausiblement, degué simpatitzar amb la causa de l'exmonja ja que ell mateix durant el Trienni Revolucionari s'havia exclaustrear voluntàriament però mantenint el seu sacerdoci.

Batle el 8-VI-1826 declarà a favor de Maria Agnès, en el primer procés per a l'anul·lació de vots davant del tribunal eclesiàstic ordinari de la diòcesi de Mallorca. Ho féu en un moment compromès perquè, des de finals del 1823, l'estat espanyol es trobava en plena reacció servil i la diòcesi illenca era governada pel bisbe absolutista Pérez de Hirías, amb el seu vicari general Joan Bibiloni. Com ja s'ha vist en capítols anteriors, Ferran VII havia recuperat tots els seus poders i derogava la legislació del període liberal, incloses les exclaustracions; regnant un ambient de deslegitimització de tots aquells que havien abandonat voluntàriament el convent i dels que els havien donat suport. El seu testimoni favorable a la causa de Maria Agnès fou fonamental per al desenllaç de l'auto del 1826, donat el prestigi que Batle ja tenia, ja que feia un any que era prior de la Misericòrdia.

Una altra faceta de l'acció benèfica del prevere Antoni Batle i que l'acostà a Maria Agnès fou la preocupació que sempre sentí per la preparació professional de la dona i per la seva instrucció. I com ja s'ha vist, quan fou prior de la Casa de la Misericòrdia es proposà ensenyar un ofici a les fèmimes de diferents edats que s'albergaven en aquell recinte, així com a la instrucció de les nines. Però també s'ha documentat que, almenys des del 1859 o possiblement abans, fou nomenat per Miquel Salvà visitador del col·legi de la Puresa, és a dir el representant del bisbe en el centre. El col·legi depenia directament del bisbat i per això quan el 1852 Miquel Salvà n'assolí la mitra se'n féu càrrec; amb el nomenament de Batle com a visitador demostrà la seva confiança en la seva capacitat de gestionar el col·legi en nom seu. Des d'aleshores el visitador Batle fou la mà dreta de Maria Ferrer, la rectora del centre, i féu de testimoni i l'ajudà en tots els contractes relacionats amb la Puresa⁶⁸ i, finalment,

68 Margarita Juan *RP* (1986: I, 53) explica que fou el visitador Batle qui féu el primer pagament quan l'adquisició de la casa contigua al col·legi el 16-III-1859.

Maria Ferrer, com a prova de confiança, el féu marmessor en el seu testament.⁶⁹

Però tornant endarrera —als anys en què el prevere Batle era el prior de la Misericòrdia— segurament Maria Agnès Ribera molt aviat es degué interessar per aquella obra benèfica, ja que en els seus testaments de 1833 i 1834 ja féu un llegat a l'establiment. La relació entre el prevere Batle i Maria Agnès Ribera i la seva mare degué ser molt estreta perquè el 1834, quan aquesta darrera redactà el seu testament, nomenà Antoni Batle marmessor seu.⁷⁰ Per aquells anys Maria Agnès es degué apropar al col·legi de la Puresa, amb el qual, possiblement, entrà en contacte per l'amistat que tenia amb el vicari general, Joan Muntaner i Garcia. Quan el bisbe Salvà nomenà Maria Agnès Ribera codirectora de la Puresa, escriví al document *ad hoc* que ella ja feia anys que protegia el centre educatiu, i, per tant, durant els anys 50 s'havia de retrobar amb Antoni Batle, visitador de la Puresa.

Un altre dels amics eclesiàstics de Maria Agnès fou Miquel Salvà i Munar, bisbe de Mallorca el 1851. Salvà com a liberal i il·lustrat sempre havia estat interessat per l'ensenyament i ja durant els anys 30, quan residia a Madrid, havia estat membre de la Junta d'Instrucció Pública. Així el bisbe Salvà sabia el que es feia quan el 13-I-1860 nomenava Maria Agnès Ribera codirectora del col·legi.⁷¹ Pel que s'ha vist més amunt, és obvi que Miquel Salvà Munar valorà la preparació i l'empenta de la nostra biografiada, almenys des dels anys 50 en què compartiren l'afany de protegir la Puresa. Però és possible que ja s'haguéssin conegut molt abans ja que quan ella abandonà el claustre, el 1821, Miquel Salvà era vicari de la parròquia de Sant Jaume, on residia Jeroni Ribera, pare de Maria Agnès i on ella va romandre fins a l'exili de 1823.

D'altra banda, durant el Trienni Liberal, el cercle del bisbe González Vallejo i del seu vicari general Muntaner i Garcia agrupava tota l'església liberal mallorquina d'aleshores que defensà i ajudà els exclaustrats

69 Ibidem, p. 58. El 5-III-1865 finava la rectora de la Puresa, Maria Ferrer, i sembla que fins a aquesta data Batle va continuar com a visitador del col·legi ja que el bisbe Salvà no va nomenar Pere Joan Julià com a nou visitador fins al 11-VII-1865 com es diu a les p. 70 i 71.

70 *Testamento de Margarita Ana Garau* del 20-XI-1834. Prova que Garau s'havia reconciliat totalment amb la seva filla era que la feia hereva però, a més a més, també la nomenava marmessora junt amb el seu gendre i els preveres Joan Estelrich i Antoni Batle.

71 SANCHE, 1940: 32.

voluntaris. Sabem que Miquel Salvà era aleshores amic i protegit dels dos alts càrrecs eclesiàstics i l'exmonja Margalida, ara ja Maria Agnès Ribera, estigué també sota la protecció del bisbe i del vicari general. També es possible que es trobessin a França, on els dos s'exiliaren, fugint de la Restauració absolutista de 1823. Encara que Salvà residís a París i Ribera a Marsella, sabem per la correspondència del futur bisbe⁷² que efectuava viatges a la ciutat portuària, fent visites a la colònia mallorquina i, a més a més, Marsella era la via usual per a viatjar de Mallorca a França.

El bisbe Miquel Salvà i Munar provenia d'una família benestant d'Algaida i durant la seva primera joventut va ser influït pel culte prevere Rafel Barceló i Cardell, rector del seu poble entre 1803 i 1808 i de tarannà liberal.⁷³ Ja com a seminarista rebé la influència de Bernat Nadal que l'ordenà sacerdot i el 1817 li concedí la vicaria de Sant Jaume, quan només comptava 26 anys. El futur bisbe tenia una bona formació com a estudiant de filosofia, teologia i dret a la Universitat Literària de Mallorca.⁷⁴ Miquel Salvà compartia les idees liberals amb els seus dos germans, Josep, el polític⁷⁵ i Jaume, el metge⁷⁶ amb els qui estigué molt unit i compartí anys de residència a Madrid.

Durant el Trienni Liberal el prevere Salvà s'identificà amb els constitucionalistes i, en conseqüència, el 1820 fou elegit vocal i secretari de la Diputació Provincial, càrrec que exercí fins al 1823, fent-lo compatible amb la vicaria de Sant Jaume. Durant aquells tres intensos anys l'església liberal s'enfrontà amb l'absolutista defensant la nova legislació

72 *Correspondència entre Miguel Salvà desde Madrid y Pasqual Togores en Mallorca de 1824 a 1850.*

73 PÉREZ RAMOS, 1968: 37.

74 Segons el *Diccionari d'Historiografia Catalana*, Miquel Salvà Munar (Algaida 1792-Palma 1873) entre el 1820 i el 1823 ocupà càrrecs a la Diputació Provincial de Balears i per això el 1824 amb el retorn de l'absolutisme s'hagué d'exiliar a França, on es dedicà a la investigació històrica. El 1829 fou nomenat membre de la Junta d'Instrucció Pública. El 1834 ingressà en la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País.

75 Segons Antonio Pérez Ramos (1968) Josep Salvà era liberal progressista durant la seva primera etapa política, evolucionant després vers el moderantisme.

76 Jaume Salvà realitzà estudis a l'Escola d'Anatomia i Cirurgia de Palma i el 1818 es llicencià en medicina per la Universitat de Palma. Treballà fins a 1823 a l'Hospital Militar que havia fundat el bisbe Nadal. Estudià entre 1823 i 1824 a Montpeller i París, fins que el juliol de 1824 convalidà els seus estudis en l'Escola Especial de l'Art de Curar de Barcelona on ocuparà una càtedra d'anatomia com a interí fins al 1829. A finals d'aquell any fou catedràtic i director del Real Colegio de Medicina Cirugía y Farmacia de Navarra. Finalment des del 1839 fou un prestigiós catedràtic de la Universitat de Madrid, fins a la seva jubilació. Fou soci de la Societat d'Amics del País. Vegeu Pedro Gil-Sotres *La enseñanza del arte de curar en el Reino de Navarra* a www.cfnavarra.es/salud/docencia.investigacion Per a saber més de les aportacions científiques de Jaume Salvà i dels seus col·legues i amics liberals veure la interessant biografia de Joan March Noguera (2001).

modernitzadora. En aquell període Miquel Salvà féu algun discurs d'abrandat liberalisme com el del maig de 1822, publicat el mateix any.⁷⁷ Aquell parlament anava dirigit a enaltir l'heroisme dels militars víctimes de la pesta groga, epidèmia que entre el setembre i el desembre de 1821 s'havia duit a la tomba uns 5.000 palmesans.⁷⁸ Analitzant l'arenga de mossèn Salvà es pot veure que tot el sermó està amarat per les seves idees constitucionalistes.

Durant aquells anys el jove prevere es mogué dins l'entorn progressista del bisbe González Vallejo⁷⁹ i del vicari general Joan Muntaner i amb ells ajudà a la difícil convivència entre l'Església i el nou règim amb les seves reformes. Així Salvà compartia el mateix discurs que aquells dos governadors de la mitra, parlant als fidels d'una religió que fomentàs la pau, l'humanitarisme, contra els privilegis estamentals i posant el bé comú com el lligam que unia religió i govern. Entre 1820 i 1823 féu una tasca de pedagogia del constitucionalisme amb sermons i publicacions.

Quan el bisbe González Vallejo deixà l'illa per ocupar el seu escó de diputat per Sòria, Miquel Salvà seguí proper a Joan Muntaner i Garcia,⁸⁰ ara governador de la mitra. Miquel Salvà, igual que el bisbe liberal Pedro González Vallejo, el 1824 hagué d'abandonar el país per a fugir de la repressió absolutista. Tornant a la biografia feta per Pérez Ramos,⁸¹ l'autor explica que el nou prelat de Mallorca, des del 25-IX-1825, l'absolutista Antonio Pérez de Hirías discriminà Miquel Salvà, pel seu liberalisme, en totes les demandes que féu.

Però el 1829, quan la persecució contra els liberals del Trienni es va moderar, Salvà s'instal·là a Madrid on romandria molts d'anys. Allà va ser distingit amb el nomenament de bibliotecari de S.M. i oficial de la secretaria d'interpretació d'idiomes ja que dominava llengües modernes, com el francès, l'anglès i l'italià.⁸² Durant la seva estada a Madrid ocupà càrrecs i acumulà honors, esdevenint membre de la Junta d'Instrucció

77 *Oración que dijo D. Miguel Salvá Pro. el 29 de mayo del presente año en las exequias que el batallón de la Milicia nacional activa celebró en la Iglesia de Sta. Magdalena.*

78 RODRÍGUEZ TEJERINA, 1986: 112-124.

79 Segons Antonio Pérez Ramos (1968) González Vallejo protegí durant tot el seu mandat a Miquel Salvà.

80 Prova de l'amistat que Joan Muntaner professà per Salvà és que el 1835, amb la revifalla liberal, li dedicà un poema en llatí. BOSCH, 1991: 37.

81 PÉREZ RAMOS, 1968.

82 Ibidem, p. 74.

Pública, auditor honorari del Tribunal de la Rota i bibliotecari del duc d'Osuna.⁸³ Tot i residir a Madrid, continuava en contacte amb la seva illa natal i així el 1834 entrà a la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País, que aleshores estava molt interessada en obrir l'Institut Balear, el primer en impartir el batxillerat a l'Estat. Els seus amics Pasqual de Togores, desè comte d'Aiamans, Pere Joan Morell i Joan Muntaner i Garcia, socis dels Amics del País, foren membres de la junta directiva que —presidida per Guillem Moragues i formada el 1-X-1835— havia d'establir l'institut,⁸⁴ la qual cosa finalment aconseguirien el 1836. Aquell mateix any regien l'illa una sèrie d'autoritats constitucionalistes i d'un alt nivell intel·lectual: Joan Muntaner i Garcia era governador interí de la mitra, el seu cunyat Guillem Moragues era governador civil i el capità general era Ramon Despuig, comte de Montenegro, tots amics de Miquel Salvà.

Salvà, com molts reformistes del Trienni, va anar derivant vers el moderantisme. A la correspondència consultada⁸⁵ es veu aquesta evolució, sobretot a partir del 1837. El seu compromís polític sempre fou amb el tron d'Isabel II i en contra de l'absolutisme, per això no ha d'estranyar que a les seves cartes dejectàs la carlinada que havia reviscolat al País Basc el 1837. L'evolució de Miquel Salvà cap al liberalisme moderat fou la mateixa que el seu entorn familiar i d'amistats que cada vegada més anava derivant vers aquella tendència política. El seu germà Josep, per exemple, sortí elegit diputat pels moderats a les eleccions legislatives del 1843, 1844, 1846, 1850 i 1851. D'altra banda, els seus dos grans amics, amb què s'escrivia sovint, Pasqual de Togores i Rosselló i Pere Joan Morell i Rul·lan, sortiren elegits diputats moderats tan prest com el novembre del 1837.

De sempre, Miquel Salvà mantingué una bona amistat amb Isabel II i ella en persona el promocionà a bisbe de Mallorca el 1851.⁸⁶ El prevere algaidí era el prelat idoni en la nova conjuntura política, d'entesa entre la monarquia liberal i l'Església, que es concretava en el Concordat del

83 *GEM* volum 15 p. 88, 89.

84 *POMAR*, 1904: 162, 163.

85 *Correspondència entre Miquel Salvà desde Madrid y Pasqual Togores en Mallorca de 1824 a 1850*.

86 *MARCH NOGUERA*, 2001.

1851, signat entre l'Estat espanyol i la Santa Seu.⁸⁷ Tanmateix Salvà, segons Gabriel Mateu,⁸⁸ s'havia resistit a acceptar el càrrec perquè el creia incompatible amb la dedicació a la investigació i a la cultura. Només davant la insistència de la reina acabà acceptant i entrà solemnement a Palma, ja com a bisbe, el 12-IV-1852.

El nou bisbe de seguida exercí el paper de pacificador que els nous temps del Concordat requerien i segons es desprèn de la seva primera Pastoral, del 25-VII-1852. S'hi proposava neutralitzar l'absolutisme que havia ensagnat l'Estat amb la guerra civil i les revoltes que intentaven democratitzar el liberalisme censatari, tot aconsellant als seus fidels: «Sean cuales fueren vuestras opiniones en materia de gobiernos, lo que a mí no me pertenece porque soy prelado de todos y conciliador de todas las voluntades, tened cuidado de que negocios de suyo opinables sin faltar al buen juicio y conciencia de cada uno, no pasen de la discrepancia del pensamiento a las iras del corazón».⁸⁹

Miquel Salvà, avançats els anys 30, s'enquadrà dins del corrent liberal moderat i persistí en el liberalisme censatari durant tot el seu bisbat, en uns anys en què des del progressisme, des del democratisme i finalment des del republicanisme hom volia democratitzar un règim que, a mesura que es consolidava, grinyolava per tots els costats. Tanmateix, compartim el balanç positiu de Pere Fullana quan diu de Salvà que «no es deixà influir en excés pels corrents més antiliberals de l'Església, malgrat la promulgació del *Syllabus* (1864) per part de Pius IX», valorant la identificació de Miquel Salvà amb el règim liberal, des del moderantisme polític, la qual cosa ajudà a mantenir una correcta relació de l'església de Mallorca amb les autoritats polítiques i que no es deixàs arrossegar pel clima de confrontació ideològica. A més a més, Salvà com a bisbe de Mallorca durant aquest període hagué de frenar diversos intents carlistes. Finalment, un darrer servei que el prelat féu a l'afiançament del règim liberal fou durant el Bienni Progressista quan

87 FULLANA, 2008: 417.

88 MATEU MAIRATA, 1985.

89 *Carta Pastoral* de 25-VII-1852 publicada per Antonio Pérez Ramos (1968: 77, 78).

aconseguí neutralitzar el descontentament del clergat davant la desamortització religiosa de Madoz i les intervencions del progressisme en matèria religiosa.⁹⁰

El bisbe Salvà hagué de racionalitzar l'administració econòmica diocesana després que la desfeta de l'Antic Règim l'hagués privat de bona part dels seus ingressos. És en aquest sentit que s'ha d'interpretar la seva intervenció en el col·legi de la Puresa, des del 1852, data en què assolí la mitra. I, com ja s'ha vist en el capítol d'aquest treball «L'aposta per l'ensenyament femení», degué ser per aquells anys quan Maria Agnès Ribera començà a freqüentar el col·legi i a afavorir-lo. Però a finals del 1860 hi hagué una altra important col·laboració entre la nostra biografiada i el bisbe Salvà en relació amb la consagració del nou temple del Pla de na Tesa. Aquella fundació s'ha de relacionar amb la tasca de bastir noves esglésies que desenvolupà Salvà, atenent a adaptar el nombre de parròquies a la nova necessitat demogràfica de l'illa, fundant temples a Gènova, Campos, Pina, s'Horta i el Terreno.⁹¹ L'ajut econòmic de Maria Agnès Ribera fou bàsic perquè l'església del Pla de na Tesa es pogués beneir el 24-XI-1860, fet reconegut pel mateix bisbe, com es documenta en la correspondència que ella mantingué amb Salvà, respecte a aquella fundació.⁹²

Quan Isabel II visità Mallorca, el 12-IX-1860, Miquel Salvà, com amic de la reina, tingué un important protagonisme en la preparació i en el desenvolupament de la visita.⁹³ Feia només sis mesos que des de l'illa s'havia organitzat l'expedició carlista del general Ortega amb la intenció d'acabar amb la monarquia isabelina⁹⁴ i, sens dubte, aquest esdeveniment, encara que frustrat, influí en la decisió reial de visitar Mallorca. Salvà degué animar les responsables del col·legi de la Puresa que també s'impliquessin en honorar Isabel II. Les dues codirectores del centre, Maria Agnès Ribera i Maria Ferrer, decidiren contribuir amb dos regals al lluïment de la visita reial, mostrant al públic, de pas, les artesanies en

90 FULLANA, 2008: 417, 418.

91 Ibidem, p. 417.

92 Vegeu *Correspondència del obispo de Mallorca Miguel Salvà sobre la iglesia del Pla de na Tesa*. També en parla de l'església des Pla de na Tesa i de Maria Agnès Ribera, Bernat Cabot Llabrés (2002: 99-115).

93 FULLANA, 2008: 418.

94 Per a més informació sobre la Ortegada, vegeu PENARRUBIA 1995: 332-335.

que la Puresa excel·lia. Així entre les mestres i les alumnes elaboraren un roser de copinyes en palangana de plata que oferiren a la reina. El segon regal fou enterament sufragat per Maria Agnès i consistia en dues manteletes de seda artísticament brodades per alumnes i mestres.⁹⁵

Fins aquí s'ha intentat documentar la relació i la identificació de Maria Agnès Ribera amb el clergat reformista i amb la seva obra, però a continuació es veurà com, ultra això, també compartí el missatge de compatibilitzar fe i raó, predicat per aquells eclesiàstics. L'Església liberal mallorquina de la primera meitat del segle XIX, tingué un discurs que es proposava unir la creença i el raciocini, blasmant la superstició i el fanatisme. Fou una església sensible a la qüestió social perquè predicava la felicitat en aquest món amb la millora de les condicions materials del poble. La nova mentalitat il·lustrada, admiradora i promotora del progrés tècnic i econòmic, influí en una part del clergat que es plantejà la necessitat de fer útil la fe mitjançant accions humanitàries i assistencials,⁹⁶ però els nous temps també transformaren el concepte d'ajut als desvalguts i aquells clergues reformistes impulsaren un nou tipus de caritat basat en la beneficiència organitzada enfront de la caritat individual i més tradicional, pròpia de l'Antic Règim.⁹⁷

En aquest estudi només hem tractat de l'Església reformista mallorquina però és indubtable que també hi hagué una Església servil i reaccionaria, important entre el clergat secular però especialment entre el regular que era el que més perdia amb les exclaustracions forçades i les desamortitzacions. Aquell clergat no només rebutjava els nous valors liberals sinó la pèrdua del seu poder econòmic i com diu l'historiador Gerard Móra:⁹⁸

És innegable que, si algun sector de la societat es mostrà veritablement reaccionari davant les possibilitats del can-

95 JUAN, 1986: II, 54.

96 Josep Amengual i Batle «Mallorca. La religió» dins *GEM*, vol. 9, p. 277.

97 FULLANA, 2008: 335.

98 Gerard Mora (1995: 78), comença argumentant sobre el reaccionarisme d'una part de l'Església: «A Espanya i, si es vol, especialment a Mallorca, el sentit ascètic de la religió continuava identificant la idea del plaer amb el pecat, o amb el desmèrit produït en el recompte de totes aquelles accions que en el judici final havien de decantar la balança cap a un cantó o cap a l'altre. El que era veritablement difícil de superar era el suport institucional que tot el muntatge trascendentalista rebia de l'Església, no pas a favor del reforçament de la doctrina (la qual era impensable de discutir ni de posar en dubte), sinó de l'acreixement de les riqueses pròpies i amortitzades dels bisbats, les abadies, els monestirs i les parròquies».

vi polític durant l'època fou l'Església. Des de 1812, amb la llei de llibertat d'impremta, comencen a aparèixer una munió de quadernets i fullets contraris a l'ordre constitucional, reveladors d'un sentiment d'ansietat provocada pel desig de continuar amb les velles estructures socials que encara es mantenien dretes (la Inquisició n'era el cas paradigmàtic). En molts d'aquests papers, fins i tot hom sospirava pel retorn als antics costums, anteriors a totes les idees divulgades per la Il·lustració, i al fenomen revolucionari francès.

Però, tornant a l'Església reformista, no s'ha d'oblidar que regí les institucions diocesanes durant l'etapa constitucional i que desenvolupà un paper de primer ordre en la conformació de l'estat modern, acaçant les lleis secularitzadores, emanades del nou poder. Els eclesiàstics constitucionalistes treballaren alhora en dos fronts: en un aconseguiren neutralitzar la reacció del catolicisme integrista que es negava a acceptar la pèrdua de privilegis, val a dir que després d'una llarga i violenta resistència servil. En el segon front, els clergues liberals tingueren un paper essencial com a mediadors i divulgadors de la constitució i de la nova legislació que explicaven al poble, com s'ha vist a les planes anteriors. Les institucions liberals comptarien amb aquelles autoritats eclesiàstiques o amb aquells simples capellans; una plataforma molt eficient i influent en una societat pregonament religiosa. Tant les pastorals dels prelats, com els nombrosos actes civico-religiosos, com les misses dominicals tingueren un paper primordial per tal de divulgar els nous valors constitucionals i fer-los compatibles amb les creences cristianes.

Així el clergat renovador encaixà i transmeté als fidels legislacions difícils per a l'Església com les secularitzacions voluntàries del 1820, les desamortitzacions i exclaustacions forçoses, les ordres de jura i d'explicació de la constitució dins les parròquies, l'abolició de la Inquisició, la supressió del delme, etc. El missatge d'aquella església es basava en l'argument que les institucions que havien estat suprimides pel govern eren conjunturals, històriques, i no essencials a la religió. Així, tots els clergues reformistes, dels quals ens ha arribat un discurs programàtic,

feien servir uns enunciats racionals, acostumant així els seus fidels a l'argumentació i a la tolerància, evitant els dogmatismes i la coerció.

A continuació interessa destacar aquí algunes de les idees que més es repetien en els escrits i discursos del clergat constitucionalista i que s'ha pogut documentar que foren compartides per la nostra biografiada. Però, prèviament, s'ha d'apuntar que, a hores d'ara, ha estat impossible localitzar els nombrosos escrits que Maria Agnès Ribera deixà inèdits i manuscrits. Bover, el seu únic biògraf, ja va afirmar en els primers anys seixanta del segle XIX —quan feia molt poc del traspàs de Maria Agnès— que ell només havia pogut consultar el seu llibre de viatges manuscrit i un llibre de devoció, publicat el 1847.⁹⁹ Per tant, per a elaborar les planes del present estudi dedicades al seu pensament, només s'ha pogut comptar amb el devocionari del 1847, l'única obra publicada, i amb la documentació notarial generada per ella en algun moment de la seva vida, com testaments, compres-vendes, donacions, etc.

El seu únic llibre donat a la impremta es titulava *Medios poderosos para la perfecta enmienda de la vida o entera y durable conversión. Opúsculo entresacado de los venerables escritos del glorioso Obispo San Francisco de Sales; con otros varios ejercicios conducentes a asegurar la salvación eterna*, i havia estat publicat a Palma el 1847 per la impremta d'Esteve Trias. Aquella publicació cal emmarcar-la en un context de divulgació dels manuals pietosos, sobretot a partir del 1840, la majoria dels quals sortien de la impremta Trias.¹⁰⁰ També el col·legi de la Puresa aportava llibres místics i de pietat que havien estat traduïts del francès i l'italià per les seves alumnes i que també eren publicats per Trias.¹⁰¹ Maria Agnès, en l'esmentat llibre, s'havia inspirat en els escrits de Sant Francesc de Sales, aportant ella els exercicis espirituals i les advertències prèvies a alguns capítols.

Si s'analitzen les idees que contenia aquella publicació, en relació al fil argumental que ha seguit aquest estudi, no es pot passar per alt que s'inspirava en el pensament de Francesc de Sales. Un sant vindicat,

99 Veure la llarga biografia que Joaquim M. Bover ([1868] 1976) publicà sobre Maria Agnès.

100 FULLANA, 2006b: 62. A mitjan segle XIX es posà de moda a l'Europa catòlica el llibre ascètic sobre la bona mort, inspirat en la Filotea de Sant Francesc de Sales com explica Michela de Giorgio (1993: IV, 210).

101 Bover ([1868] 1976: I, 657) parla dels tres llibres pietosos traduïts el 1845 de l'italià i del francès per Cristina Montagut i Fèlez i Elisa Lluç i Garriga, alumnes catalanes internes a la Puresa.

precisament, per l'església liberal del vuit-cents per haver predicat un Déu d'amor i de pau, fins al punt que en les seves relacions amb els calvinistes havia aconsellat la caritat com la millor forma de convertir-los al catolicisme. El missatge de Sant Francesc posava per sobre de tot l'amor al proïsme i especialment als pobres, donant ell exemple d'extrema austeritat en la seva pròpia vida. D'altra banda, el sant era un home culte que havia fet estudis de dret a diverses universitats i la seva literatura era ben considerada per l'Acadèmia Francesa.

El bisbe Salvà, que com ja s'ha vist, fou membre d'aquesta església reformista, fou un admirador de Sant Francesc de Sales, la qual cosa es posà de manifest en les regles i màximes que el 1856 donà a la comunitat de mestres i alumnes de la Puresa. En alguna de les màximes explicitava el paper del sant dins d'aquella comunitat, atribuint-lo la qualitat de *diputado* (representant) i tutor de mestres i alumnes amb aquestes paraules: «San Francisco de Sales se ha de mirar como a un Angel Tutelar visible, diputado a la conservación de las Almas que componen esta sociedad y encaminarlas a la salud eterna. Y sobre todo las jóvenes, recién entradas, y las que de nuevo ingresen».¹⁰² Al final de les normes de convivència, Salvà mostrava el seu tarannà tolerant i liberal quan advertia que la seva transgressió no en suposava cap pecat i reblava el clau del respecte a la llibertat d'elecció quan recomanava: «procuren grabar todas en su mente y corazón la grande máxima de San Francisco de Sales: todo por amor y nada por fuerza».¹⁰³

Significativament, Maria Agnès Ribera en l'escadussera obra escrita que ens ha llegat posava èmfasi en tres idees canòniques del pensament liberal:¹⁰⁴ la primera que la natura humana per ésser racional era capaç de discernir entre el bé i el mal; la segona era que, en conseqüència, necessitava contínuament elegir amb plena llibertat i la tercera idea es referia al

102 *Máximas y reglas que se han escrito para el mejor régimen y aprovechamiento espiritual de la Rectora, Hermanas Colegiales y demás alumnas del Rl. Colegio de La Pureza de María Santísima de Palma de Mallorca* (1856), reproduït per JUAN, 1986: II, 1302.

103 *Ibidem*, p. 1308.

104 RIBERA, 1847. L'autora començava el seu llibre amb una «advertencia», que a la p. 3 contenia el següent raonament: «Como el único y primordial destino del hombre en este mundo es servir al Creador, si quisiera gozar de su presencia en el otro, se le hace indispensable dirigir todas sus operaciones con rectitud, apartándose por consiguiente de aquellas que pueden extraviar su razón y hacerle claudicar. La naturaleza del hombre es racional, y por lo mismo todos los actos que de él emanan deben de ser voluntarios y libres para la obtención del mérito que debe hacerle acreedor a la recompensa».

mèrit, que només existia amb la lliure determinació. Justament, aquest sil·logisme que encadenava una proposició amb l'altra, fins a arribar a la conclusió del *mèrit*, dóna informació sobre la racionalitat del seu pensament.

La seva primera premissa sobre la racionalitat de l'ésser humà s'emmarcava dins del pensament eclesiàstic liberal que junyia la fe amb la raó. Dins la mateixa línia hom pot trobar el canonge Josep Amengual dirigint-se als sacerdots per a remarcar-los que als seus sermons devien consolidar «a los oyentes en la fe de sus mayores con discursos sólidos sobre las bases de la Religión, la manifiesten racional y amable a los que la desprecian porque no la conocen».¹⁰⁵ També el vicari general Joan Muntaner en el seu edicte del 17-V-1821 afirmava que la vertadera religió no es basava en la «coacción tiránica» i en la superstició sinó en la persuasió raonable. Així mateix, el prevere Miquel Moragues Barceló, en el discurs del 1834 davant la Milícia Nacional,¹⁰⁶ feia servir aquells conceptes d'herència il·lustrada quan blasmava dels absolutistes, per guiar-se per les passions en comptes de per la raó. O quan, durant el Trienni Liberal, el jove prevere Miquel Salvà es dirigia a la Milícia Nacional reivindicant el racionisme i l'empirisme com a mètode d'anàlisi de la realitat.¹⁰⁷ No s'ha d'oblidar que des de la darrera vintena del segle

105 «Discurso que en las exequias que el M. R. Ayuntamiento de esta Ciudad celebró por el alma del Ilmo. Sr. Don Bernardo Nadal y Crespi obispo de esta diócesis el día 20-II-1819 en la iglesia de San Francisco de Asís» (AMENGUAL, 1839). Josep Amengual i Hernández (Palma 1785-1852) durant el Trienni Liberal fou secretari del constitucionalista bisbe Vallejo i del vicari general Joan Muntaner i Garcia. El 1833 era canonge de la Seu i secretari del Cabildo. Succé al traspasat Joan Muntaner i Garcia com a governador de la mitra entre 1847 i 1848. Féu abrandats discursos a favor de la causa de la llibertat que es publicaren entre 1839 i 1840. Vegeu la seva biografia a J. M. Bover ([1868] 1976).

106 *Oración que dijo el Dr. D. Miguel Moragues Pro. en la solemne bendición de la bandera del batallón de milicianos urbanos* (MORAGUES, 1834). Per a la seva biografia i obra, vegeu (BOVER, [1868] 1976) i el *Diccionari d'Història Catalana*, p. 830. Segons aquest darrer: Miquel Moragues i Barceló (Palma 1798-1860) Eclesiàstic, escriptor i investigador. Fou catedràtic de retòrica del Seminari Conciliar de Sant Pere (1835), professor d'humanitats de l'Institut Balear (1836-1840 i 1842-1852) i professor de teologia i retòrica a la Universitat Literària Balear (1840-42). El 1852 aconseguí plaça com a canonge a Sogorb, on romangué fins a la seva mort. Pel que fa a la seva tasca com a investigador col·laborà amb Joaquim Maria Bover en l'edició de la *Historia General del Reino de Mallorca* (1840-41). El 1844 fou vocal de la Diputació Arqueològica de les Illes Balears. Elaborà diferents opuscles manuscrits i sermons. Publicà, entre d'altres, *Compendio del arte de hablar y componer en prosa y verso y tratado del romanticismo y clasicismo* (1837), que inclou un resum de literatura catalana, *Noticias del país relativas a la nueva Universidad Literaria Balear* (1841) i *Tablas cronológicas de los Emperadores de Roma, Cosntantinopla y Alemania, y de los los concilios generales y Sumos pontífices, con diez y seis sincronismos genealógicos de todos los Reyes y dinastías de España y Portugal y otros de Francia è Italia* (1841). Moragues valorà la literatura catalana que s'havia desenvolupat a les Illes fent-ne un resum al *Compendio* ja citat, com posa de relleu A. Ll. Ferrer (1973). També sostingué que la llengua que s'hi parlava era la catalana, —al llibre *Historia General del Reino de Mallorca* que publicà amb Bover— com dedueix J. Massot i Muntaner (1985: 47, 48).

107 Miquel Salvà a la p. 9 de *Oración que dijo D. Miguel Salvà Pro. el 29 de mayo*, al·ludia al ver mètode d'anàlisi amb aquestes paraules: «siendo de notar que las mismas verdades que en la teòrica enseña el racionismo, lo ha comprobado la experiencia de un modo solemne».

XVIII la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País ja divulgava la necessitat que l'individu es regís per la raó i per la fe.¹⁰⁸

La segona premissa del sil·logisme desenvolupat per Maria Agnès era que els actes humans per a poder ésser valorats sempre havien de ser voluntaris i lliures. En el llibre esmentat ella tornava a emfatitzar la importància de la llibertat d'elecció tot comentant que la Verge Maria, quan de molt jove fou presentada al temple, s'oferí «con total libertad» a Déu i que en això residia el seu mèrit. No ha d'estranyar la insistència de Maria Agnès en reivindicar la llibertat d'elecció perquè ella no l'havia tinguda, víctima d'un destí imposat durant quaranta anys de la seva vida.¹⁰⁹

I com que, precisament, la coacció tirànica i la superstició eren les característiques de l'església inquisitorial, era inevitable que el clergat constitucionalista s'oposàs a aquesta darrera. No debades, el bisbe Nadal des de les Corts de Cadis havia donat suport a l'abolició de la Inquisició, el bisbe Vallejo n'havia començat a enderrocar l'edifici i el vicari general Joan Muntaner havia estat l'encarregat d'explicar als fidels el caràcter accidental i històric d'aquella institució, respecte a la religió. Tots el clergues liberals, el discurs dels quals s'ha pogut documentar, feien al·lusions favorables a l'abolició de la Inquisició i en contra del fanatisme i de la superstició i, en alguns casos —com en els discursos del prevere Miquel Moragues— també s'atribuïa aquell fanatisme a la revolta carlina. La mateixa Maria Agnès Ribera al·ludia al dogmatisme i la intolerància de l'església d'Antic Règim, amb el seu missatge de por, quan recomanava al creient que es preparàs pels sacraments de la confessió i la comunió, lliurant-se a un Déu misericordiós i de pau perquè així «el temor servil no alborotará la razón».¹¹⁰

108 A la declaració d'intencions de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País, continguda a la «Introducción a las noticias periódicas del Semanario Económico, año XIII nº 1 del 1-I-1791» hom reclamava «La difusión clara del hombre regido por la razón e ilustrado por la fe», text reproduït per Valentí Valenciano (2009: 53, 54).

109 A Maria Agnès la lluita per alliberar-se dels vots l'havia marcat tant que es veia obligada en els seus testaments —fins i tot el del 1859 quan feia 26 anys que no era monja— a explicar que la seva «suposada» professió religiosa havia estat anul·lada pel Papa. I deia «suposada» perquè justament el principal argument adduït per ella, davant dels diferents tribunals eclesiàstics, fou sempre la manca de llibertat en l'elecció del claustre.

110 RIBERA, 1847: 57. Quan ella parla de «temor servil» ho fa en el sentit del pensament liberal de la seva època, com a sinònim de fanatisme i intolerància.

La nova religiositat s'havia nodrit dels arguments liberals que blas-maven el despotisme de la monarquia absoluta, que no contemplava ciu-tadans sinó súbdits. Així, enfront del Déu *pantocrator* i jutge implacable de l'Antic Règim —identificat amb el monarca absolut— hom propugnava el Déu de l'amor i del perdó. Ja s'ha vist com el canonge Joan Muntaner sostenia que el missatge i la llei de Jesucrist es resumien en la caritat i que aquesta virtut cristiana havia convertit els antics esclaus en ciutadans. També el bisbe González Vallejo, en la seva pastoral de no-vembre de 1822, havia insistit que el cristianisme era una religió d'amor, de pau i de concòrdia. En aquest sentit anava la prèdica doctrinal que el prevere Miquel Moragues féu el maig de 1837, proclamant que el ver cristianisme «recomienda siempre a todos la reconciliación, la manse-dumbre y la mútua caridad».¹¹¹ El discurs del canonge Josep Amengual, tan admirat pel cristianisme liberal d'aleshores, posava èmfasi en la pro-mesa de la redempció feta per la religió i que donava «saludables regla-mentos en cuya observancia estan cimentadas la tranquilidad y felicidad públicas y la paz interior del hombre».¹¹² Aquest Déu d'amor i de perdó també era compartit per Maria Agnès quan recomanava la confiança en ell perquè «De este modo la conciencia quedará tranquila, [...] las potencias del alma se alegrarán y se renovarán».¹¹³

El sil·logisme que, en el seu llibre, desenvolupava Maria Agnès aca-bava amb la conclusió que allò que atorgava mèrit i valor als actes hu-mans era la lliure elecció, és a dir elegir el bé i rebutjar el mal amb llibertat. Tanmateix, aquest era l'argument defensat pel liberalisme de vindicació de la individualitat, enfront de l'estament, de la corporació i de la imposició de la tradició. Ja els il·lustrats del set-cents propugnaven acabar amb els privilegis per tal de fomentar la iniciativa individual i que la societat només reconegués els mereixements que se'n derivessin. La legislació de Cadis suprimia els estaments, els gremis, els mono-polis, etc., per tal d'encoratjar el mèrit individual. Dins d'aquesta nova

111 Sermó del prevere Miquel Moragues a la Seu i publicat amb el següent títol «Sobre las condiciones que debe tener la guerra para que sea justa, y en particular sobre la actual guerra civil de España» a *El Propagador Balear* del 13-V-1837.

112 AMENGUAL, 1839: VI, 40, 41.

113 RIBERA, 1847: 57. S'ha de posar de relleu les al·lusions que M. Agnès feia a la felicitat, la pau i la renovació, conceptes aquests de filiació il·lustrada.

psicologia social de la individualitat i la llibertat cal emmarcar la vindicació d'elegir el propi estat i de casar-se per amor que feren molts homes i dones d'aleshores. La nostra biografiada en fou un exemple de rebeldia contra un estat forçat i pel dret a elegir el seu espós.

El clergat reformista donava suport a aquestes idees i, per això, el vicari general Joan Muntaner en el seu edicte de març de 1821 raonava que la constitució de 1812 incentivava el mereixement individual, la qual cosa era molt conforme amb la moral evangèlica. En aquest sentit, el ja esmentat prevere Bartomeu Mestre, rector de la Universitat Lliterària de Mallorca,¹¹⁴ opinava que «los méritos personales eran en su concepto lo principal». L'aleshores prevere Miquel Salvà Munar, en el seu discurs elegíac del 1822, lloava l'heroisme dels milicians palmesans que «voluntàriament» havien protegit els ciutadans de la pesta, posant en perill les seves pròpies vides. Salvà calibrava només el mèrit personal, sense deixar-se influir per estamentalismes o corporativismes, quan explicava dels milicians morts en acte de servei «cuyas acciones cuando la historia haya recogido los materiales para la declaración imparcial del mérito de cada uno en la calamitosa época transcurrida, no dudo yo descollarán entre las más eminentes de beneficencia y generosidad».¹¹⁵

El reconeixement del talent individual i la necessitat de fomentar-lo mitjançant la instrucció era un altre dels conceptes bàsics del pensament il·lustrat i del qual Maria Agnès Ribera participava plenament.¹¹⁶ S'ha de tenir en compte que a les Corts de Cadis es va discutir entre els diputats liberals si concedir o no el dret del sufragi als barons analfabets ja que existia l'opinió que poguessin caure sota la influència de l'obscurantisme servil. Tanmateix per tal de no excloure del dret al vot milers de patriotes que lluitaven contra el francès hom va decidir postergar aquella exclusió a més endavant, quan la futura escolarització de la població hagués acabat amb el massiu analfabetisme.¹¹⁷ Els pròcers gaditans estigueren tan interessats en divulgar la instrucció que dedica-

114 M. R. V. publicava uns «Apuntes biográficos» de Bartomeu Mestre a l'Almanac de «El Felanigense» per al 1896.

115 *Oración que dijo D. Miguel Salvá Pro. el 29 de mayo del presente año en las essequias que el batallón de la Milicia nacional activa celebró en la Iglesia de Sta. Magdalena*, p. 4.

116 Això ha estat analitzat en el capítol d'aquest estudi «L'aposta per l'ensenyament femení».

117 PÉREZ GARZÓN, 2007: 253, 256.

ren el títol novè de la Constitució exclusivament al que ja anomenaren «Instrucció pública» i que des d'aleshores esdevenia responsabilitat de l'Estat. El culte canonge Josep Amengual Hernández fou molt explícit sobre això i el 1821 dedicà un dels seus primers discursos al tema:¹¹⁸ «Cultivo de los talentos». Hi desenvolupava la idea que serien jutjats els governants que no haguessin ajudat a educar la població així com els que tenint talent, no haguessin fet avançar el pensament i la ciència cap al progrés de la humanitat. Altres clergues liberals, com Miquel Moragues, Joan Muntaner, Joan Miquel Xamena,¹¹⁹ Joan Gamudí, Jeroni Bibiloni o Bartomeu Mestre, estigueren interessats en democratitzar la instrucció i defensaren un projecte d'ensenyament superior que passava per mantenir i reformar la Universitat Literària Mallorquina.¹²⁰ Així el nou rector, Miquel Moragues, en el seu discurs inaugural, d'octubre de 1840,¹²¹ anunciava que «La nueva universidad no será retrógada... Ella se pone desde luego, y estará constantemente al nivel de los mayores progresos de la ilustración...». I en aquest sentit i com s'ha vist unes planes més endarrera, d'altres clergues com Miquel Riutort i Antoni Batle es dedicaren a promoure l'ensenyament entre la infantesa i el jovent més desvalguts.

Joan Muntaner tingué sempre molt d'interès en l'ensenyament i en el seu edicte del 17-V-1821 lloava que la nova legislació liberal volgués generalitzar la instrucció, especificant que aquesta havia d'arribar a les dones. La seva preocupació per la instrucció continuà desplegant-se en les nombroses iniciatives ja esmentades. El futur bisbe Salvà fou un altre il·lustrat liberal sensible a la problemàtica de l'ensenyament i en el seu discurs del 1822,¹²² davant la Milícia Nacional de Palma, recomanava fomentar la ciència i la instrucció com a formadores de l'opinió pública, aquest darrer era un concepte nou inherent a una societat moderna.

118 «Discurso cuaresmal» fet a la Seu el 1821 (AMENGUAL, 1839: VI, 363).

119 Joan Miquel Xamena (1781-1853) fou un clergue culte i d'idees liberals. Segons J. Llabrés (1958-1971: III, 600) fou beneficiat de l'Església i rector de Santa Creu fins a la seva mort. Fou el darrer vicerector de la Universitat Literària de Mallorca.

120 FULLANA, 1995: 117, 128.

121 Miguel Moragues *Oración inaugural...*, paràgrafs reproduïts per A. Pérez Ramos (1968: 102, 103).

122 *Oración que dijo D. Miguel Salvà Pro. el 29 de mayo...*

Seguint amb el llibre de Maria Agnès Ribera, ja comentat, també es pot deduir l'admiració que sentia per Sor Maria Rosa Viau,¹²³ de qui reproduïa una breu biografia i unes oracions. És més que probable que la nostra biografiada hagués conegut aquella monja francesa, resident a Mallorca entre 1810 i 1832, dates en què arribà i en que morí a l'illa. Maria Rosa Viau fou admirada pel clergat liberal coetani, ja que el bisbe Nadal de tot d'una que ella desembarcà a Mallorca el 12-X-1810, fugint de la invasió napoleònica de Barcelona, l'acollí al palau episcopal i després li passà una petita pensió quan s'instal·là a la Casa de Recollides de Nostra Senyora de la Pietat.¹²⁴ El canonge Josep Amengual Hernández, al cap d'uns anys del traspàs de Viau i mostrant-ne la seva veneració, n'escriuí una biografia que restà manuscrita: *Vida de la V. Sor Rosa del Corazón de Jesús, antes Viau, que falleció santamente en la casa de la Piedad de esta capital el día 11 de febrero de 1832.*¹²⁵ També el vicari general Joan Muntaner i Garcia dedicà a Sor Rosa un poema necrològic en llatí, com a mostra de l'admiració que li professava.¹²⁶

Maria Rosa o Rosalia Viau era filla d'un hortolà i havia nascut a Avinyó el 1747. Des del 1771 va ser monja del convent de l'Ensenyança d'Avinyó, encarregant-se de l'ensenyament de les nines. Després d'una accidentada fugida dels jacobins francesos arribà a Barcelona i s'instal·là al convent de Nostra Senyora de la Misericòrdia. Allà durant uns anys tornà a instruir les nines en «Religión, en la educación política y cristiana y en varias labores de manos».¹²⁷ Fins que el 1810 arribà a Mallorca fugint de les tropes napoleòniques que havien invaït el Principat i entrà com a ermitana a la Casa de les Penedides. Allà dugué una vida de radical pobresa, abocada a l'ajuda dels més desvalguts. Durant gran part del dia feia classes a nines pobres externes i encara trobava temps per a rebre i aconsellar els que hi acudien, atrets per la seva bondat i saviesa.

123 RIBERA, 1847: 282, 284.

124 Padre Ramon Garcia (1867), afirma que Viau va deixar manuscrits diversos llibres de pietat i que el 1849 la impremta Trias de Palma li'n publicà un. Respecte a la Casa de les Penedides o de les Recollides, on residí Rosa Viau, Antoni Furió (1840: 91) explica que en el segle XVIII es fundà un beateri de terciàries franciscanes, anomenades ermitanes, que tenien per patrona Santa Margalida de Cortona, amb cor i cel·les independents de les penedides.

125 Aquest manuscrit fou citat per J. M. Bover ([1868] 1976: I) quan parla de l'obra d'Amengual Hernández, però no l'hem pogut localitzar.

126 BOSCH, 1991: 37.

127 GARCIA, 1867.

La vida de gran austeritat i d'ajut al proïsme que dugué a la Casa de les Penedides li ocasionà crítiques i enveges d'algunes de les monges d'aquella casa;¹²⁸ entre les religioses es reproduïa l'enfrontament que en aquells anys també es donava dins l'església masculina: entre una nova religiositat basada en la caritat i la religiositat d'Antic Règim, elitista i dogmàtica.

Aquest nou concepte de caritat de Sor Rosa Viau, com un compromís amb els desvalguts i que transcendia el donatiu individual, seria proper al de Jacint Verdaguer. L'historiador Ricard Vinyes, interpretant el compromís de Verdaguer amb el proïsme, sosté que per al mossèn «caritat no es circumscriu al donatiu, sinó que tenia el sentit d'eina transformadora —i no solament apaivagadora— de la injustícia social; al capdavant Verdaguer mantingué una rara sintonia amb les classes subalternes». I que així s'ha de llegir el discurs que sobre el concepte «caritat» desgranà en la seva obra i vida, «interpretat com una ètica de solidaritat amb antecedents remots en la tradició cristiana desfigurada per mitres i copaltes».¹²⁹ D'altra banda, és inqüestionable que Verdaguer coneixia i admirava la vida i l'obra de Sor Rosa Viau —traspassada uns anys abans del seu naixement— que devia haver pouat de la tradició popular, a la que es sentia tan lligat. Per això li dedicà el seu poema «Rosalia», en què la pinta com una hortalana que en el seu jardí manté un idil·li amb l'infant Jesús. Per la nota biogràfica que el poeta afegia sobre Sor Rosa, es veu que coneixia no només la seva estada al convent de la Misericòrdia de Barcelona sinó també els anys que passà a Mallorca i la data del seu traspàs a l'illa.¹³⁰

Continuant amb la caracterització de l'ideari liberal de Maria Agnès Ribera s'ha de posar de relleu la solidaritat que mostrà amb els exiliats antiabsolutistes, ja que volgué ajudar-los econòmicament des que fou autoritzada pel Consell de Castella a disposar dels seus béns, l'octubre del 1831. D'aquesta manera en els dos testaments que redactà, un el

128 Ibidem.

129 VINYES, 1989: 40, 41, 44.

130 Vegeu de Segimon Serrallonga *El càntic dels càntics de Verdaguer*, p. 92 a www.raco.cat/index.php/Anuari-Verdaguer/article/view/.../86118. És sabut que Jacint Verdaguer féu diverses estades a Mallorca a partir del 1887, convidat per l'Arxiduc a Miramar, on es relacionà amb la colla d'escriptors mallorquins, segons explica Juan March Cencillo (1998: 199, 200).

25-II-1833, poc abans de l'anul·lació de la seva professió, i l'altre el 7-VIII-1834,¹³¹ ja casada amb Gabriel Cabanellas, disposava un ajut econòmic per a les famílies dels expatriats i que especificava acabaven de ser amnistiats pel Reial Decret del 15-X-1832. Probablement havia conegut molts d'aquells liberals quan compartí amb ells l'exili a França.

S'ha pogut documentar que durant els períodes de règim constitucional i especialment durant la llarga etapa liberal que succeí al Decenni Ominós, fou una constant elogiar i solidaritzar-se amb els represaliats i exiliats, tenint-los com un referent de la lluita contra l'absolutisme.¹³² En aquest sentit, Joan Muntaner i Garcia el 1833 reté homenatge als emigrats liberals que acabaven d'ésser amnistiats, dedicant-los un poema en llatí.¹³³ També el prevere progressista Miquel Moragues el juliol de 1834, en la prèdica que féu davant la Milícia Nacional, al·ludí amb escreix a aquells expatriats, que recentment amnistiats, acabaven de tornar de l'estranger i que calia que la Milícia els defensàs de l'ofensiva carlina.¹³⁴ Miquel Moragues en el seu discurs reivindicà els morts i els exiliats com a portadors de la tradició liberal. D'altra banda, l'any 1822 el futur bisbe Salvà publicava el discurs que havia fet per honorar els membres de la Milícia Nacional, morts per defensar la població de la passada pesta.¹³⁵ Elogiava els milicians mallorquins però també recordava com a herois i defensors de la llibertat els que moriren en la revolta madrilenya del 2 de maig contra l'invasor francès i la mort, el 10 de març del 1820, dels liberals gaditans —víctimes del setge absolutista i de la pesta— sense haver-se pogut unir a l'aixecament de Riego.

131 *Testamentos de María Inés Ribera de los días 25-II-1833 y 7-VIII-1834 ante el notario Esteva Bonet Perelló.*

132 En la recerca de protocols notariais vàrem trobar casualment un exemple d'aquesta solidaritat amb els «màrtirs» i els exiliats per la llibertat. Es tracta del *Testament d'Esperança Cabanellas Costa*, del 17-I-1829, que deixava uns doblers «als vertaders defensors de la Pàtria inutilitzats en la defensa d'aquesta i indicats en la Reial Cèdula expedida a Cadis». Tot i que el testament s'havia redactat el 1829, en plena reacció absolutista, feia referència a la Reial Ordre de l'abril de 1820 que cridava a la solidaritat amb els ferits i finats contra l'absolutisme del 10-III-1820. Aquell mateix mes d'abril de 1820 el cap polític Montis demanava donatius per aquelles víctimes liberals, com recollia el *Semanario Económico de la Real Sociedad de Amigos del País* d'abril de 1820.

133 BOSCH, 1991: 36.

134 MORAGUES, 1834.

135 *Oración que dijo D. Miguel Salvá Pro. el 29 de mayo del presente año en las essequias que el batallón de la Milicia nacional activa.*

7.2. El constitucionalisme dins l'exèrcit i la noblesa

Fins aquí s'ha intentat reconstruir el cercle de clergues liberals coetanis a Maria Agnès Ribera, tant els que tingueren una relació directa amb ella com els que indirectament la influïren. D'aquest context ha emergit un nodrit grup de capellans que foren un dels pilars bàsics del constitucionalisme durant l'etapa de la seva implantació. Molts d'aquells clergues reformistes tingueren una estreta relació amb l'exèrcit regular i la milícia voluntària, un altre pilar del primer liberalisme. També Maria Agnès Ribera mantingué contactes amb militars liberals, com es veurà més endavant, la qual cosa ens duu a caracteritzar el paper de l'exèrcit durant les primeres etapes de règim constitucional i a repassar quins foren aquells lligams.

S'ha pogut documentar que durant les èpoques de govern liberal — especialment l'etapa de les Corts de Cadis, el Trienni Liberal i des del 1833 fins al govern de Narváez de 1844— es donà la participació de l'exèrcit en totes les celebracions cíviques i religioses de signe liberal. El periòdic *El Eco de Colom*¹³⁶ és una font inestimable per a calibrar el paper de l'exèrcit com a divulgador de les idees liberals, especialment durant el trienni de 1820-23. Aquest mitjà de comunicació, ja des del seu primer número, animava els lectors a sentir-se «hombres libres» gràcies a la llei i, per tant, havien de combatre els que intentessin «arrebataros la felicidad que os da la ley escrita con vuestra sangre. Sabed que todos los seres son iguales ante este don divino». A *El Eco de Colom* sempre seguit sortien comunicats de caire constitucionalista de l'oficialitat dels regiments destacats a l'illa. També es publicaven aquest tipus d'exhortacions a altres periòdics com el *Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma* que el 31-VII-1821 treia a la llum una nota, enviada a la redacció per Antoni Socias, tinent del primer Batalló del Regiment d'Infanteria de Saragossa, des de Barcelona, on es trobava amb una llicència. Socias, declarant-se de «liberales sentimientos» i de «ideas constitucionales», es solidaritzava amb la iniciativa de l'oficialitat del seu batalló de Palma, els

136 *El Eco de Colom* prenia aquest nom en homenatge del dirigent de les Germanies Joanot Colom a qui reivindicava en el seu primer número del 15-VI-1822, tot dient que aquell heroi havia mort a mans dels «verdugos de la tiranía». El diari volia defensar, igual que ho havien fet els Agermanats, «el amor a la Libertad y a la conservación de la Soberanía nacional». Ideològicament el qualificariem de liberal exaltat.

quals havien demanat al monarca la convocatòria de Corts extraordinàries, davant les crítiques circumstàncies que es vivien a l'Estat.

Els liberals aprofitaven per a fer actes de reafirmació constitucional les ocasions de gran emotivitat, com quan s'embarcaven unitats militars destinades a lluitar als fronts absolutistes peninsulars. Aquest fou el cas de l'inflamat escrit d'acomiadament del Regiment Immemorial del Rei, que anava a la península a lluitar contra els servils i que es publicava a *El Eco de Colom* del 9-X-1822. No s'ha d'oblidar que en tots aquests anys de consolidació del primer liberalisme o «liberalisme convulsiu», com l'anomena Payne,¹³⁷ a Espanya es vivia una guerra civil entre els partidaris del nou estat burgès i els defensors de l'Antic Règim i que, per tant, l'exèrcit liberal era el baluard de tots aquells que professaven idees reformistes.

L'esperit patriòtic espanyol —basat en el concepte liberal de nació que havia encunyat la Revolució Francesa— era compartit tant per l'exèrcit regular destacat a l'illa com per la Milícia Nacional de voluntaris. Es tractava d'una conjuntura històrica en què encara es cercava una legitimitat en el pactisme d'estructura federal dels antic regnes d'Espanya i que ni s'intuïen els mals fruits que donaria el centralisme isabelí. Des de la Guerra del Francès s'havia popularitzat l'epítet de patriota, com a sinònim de liberal, i molt sovint tant militars com civils competien entre si per atribuir-se'n una major dosi d'aquell patriotisme.¹³⁸ En aquest sentit, un periòdic de liberalisme exaltat com *El Eco de Colom*, el 28-I-1823 lloava el Regiment de Cavalleria de Pavia, destacat a l'illa, com dels més patriotes i progressistes.¹³⁹

D'altra banda, hom ha de valorar el paper de custodis del règim liberal que exercien l'exèrcit i els voluntaris de la Milícia Nacional en moments difícils, com quan els aixecaments absolutistes de Campos i de Manacor. A més a més, els militars molt sovint havien de suplir les institucions locals i l'administració civil del naixent estat liberal, donada

137 PAYNE, 1977: 8-12.

138 Antoni Moliner (2000: 44) dona aquesta definició de liberal amb relació a la felicitat pública: «Liberal es relaciona amb la *felicitat general* i *pàtria lliure*. Els liberals s'autodefineixen com els amants de la llibertat, dignitat i independència nacional, de les lleis i la justícia. Com els patriotes que avorreixen la tirania i tot tipus d'abusos, com els amics de la humanitat».

139 El regiment de Pavia el 1824 amb la restauració de l'absolutisme fou depurat per liberal.

la seva situació encara embrionària. Així quan el setembre del 1821 es declarà a Palma una epidèmia de febre groga, la Junta Municipal de Palma formà un cordó de soldats i de voluntaris de la Milícia Nacional, que impedièn a trets el pas de qualsevol persona i aïllaven la ciutat perquè la malaltia no s'estengués a la resta de l'illa.¹⁴⁰ La premsa constitucionalista elogiava tant els oficials com els voluntaris que, desafiant el contagi, havien romàs als seus llocs en comptes d'abandonar la ciutat, com havien fet bona part de les autoritats civils i de la classe benestant.

La Milícia Nacional, formada per batallons de voluntaris, era un cau de democratismes que el 1820 s'havia organitzat a Palma i als pobles, ressorgint durant les etapes liberals; mentre que en 1823 era dissolta per l'absolutisme, per a tornar a formar-se a partir del 1834 fins al febrer de 1844, any en què fou finalment dissolta pel govern moderat. La Milícia Nacional, que també es deia Provincial i Urbana, tenia la seva màxima autoritat en el Capità General i elegia el seu comandament de les pròpies files; mentre que la seva tropa estava formada per artesans i pagesos que quan acabaven la feina rebien instrucció militar. No anava als fronts de guerra peninsulars i defensava el territori illenc de qualsevol ofensiva absolutista o bé protegia la població de malfactors i de calamitats naturals.

Tornant a la caracterització del pensament de Maria Agnès Ribera, s'ha pogut documentar que tingué contactes amb membres de l'exèrcit d'idees liberals i, en concret, amb integrants del regiment de Soria. D'entre els cossos regulars destacats a Mallorca, sobresortien dos regiments com els més fermes baluards del constitucionalisme: el regiment d'infanteria de Soria, de tendència progressista i comandat per Espartero —que entre 1831 i finals del 1833 formava la guarnició de l'illa i comptava amb un bon grup de soldats mallorquins— i el regiment de cavalleria de Pavia, destacat a l'illa el 1823.

La relació de Maria Agnès Ribera amb militars liberals ha quedat recollida en el seu testament del 25 de febrer de 1833. Hi apareixen com a testimonis elegits per ella, els següents sis soldats del regiment d'infanteria de Soria, vuitena línia: Guillem Simonet, Francisco Iborra,

¹⁴⁰ Per a la descripció de l'epidèmia, l'actitud de les autoritats i les mesures aplicades vegeu RODRÍGUEZ TEJERINA, 1986: III, 112-124.

Francisco Toval, Damaso Moreno, Raimundo de Martos i Dídac Belmany. És significatiu que aquests militars fossin membres del cos que tenia fama de progressista i que era comandat per Espartero, que aleshores es trobava a l'illa. Ella, amb molta probabilitat, degué entrar en contacte amb aquells militars mitjançant el seu protector Joan Muntaner i Garcia¹⁴¹ o bé a través del seu notari de confiança, redactor d'aquelles darreres voluntats, el liberal exaltat Esteve Bonet Perelló qui, a més a més, fou un popular capità de la Milícia Nacional durant el Trienni Liberal.¹⁴²

D'altra banda, s'ha de tenir en compte que aquell testament necessitava de testimonis insubornables i d'absoluta confiança perquè no poguessin delatar Maria Agnès als hereus del seu oncle, Bernat Ribera, als qui deixava totalment exclosos de la seva herència i una part important d'aquesta sortia de la família i passava a la seva futura cunyada, Sofia Cabanellas. A més a més, quan Maria Agnès redactà l'esmentat testament feia només un any que havia aconseguit que el Consell de Castella li reconegués l'herència paterna, guanyant els plets civils contra els hereus Ribera. Tanmateix, i com s'ha vist al començament d'aquest estudi, els familiars no baixaven el setge, atiant i subornant falsos testimonis, policia absolutista i segurament algun fiscal i altres membres dels tribunals eclesiàstics —del metropolità de València i de la Rota de Madrid— per tal que no li concedissin la nul·litat de vots i fos vàlida la renúncia a l'herència, lligada a la seva professió religiosa.

Aquestes pràctiques fraudulentas de la família Ribera havien demostrat la seva eficàcia en la darrera sentència del tribunal de la Rota del 1830, confirmant la validesa dels seus vots. Joaquim Maria Bover, el seu biògraf, ens confirma que els Ribera conspiraren contra ella fins al darrer moment.¹⁴³ Així, en els quasi dos anys transcorreguts entre el nou expedient favorable a la seva causa del tribunal eclesiàstic de Mallorca i la seva compareixença davant de l'alt tribunal de Roma, l'estiu del 1833,

141 Joan Muntaner durant el Trienni Liberal fou subdelegat castrense a l'illa.

142 Precisament el testament de Maria Agnès del 25-II-1833 havia estat protocolitzat pel notari Esteve Bonet. D'altra banda el periòdic liberal exaltat *Diario Patriótico de la Unión Española. Constitución o muerte* del 9-IX-1823 lloava el pregó constitucionalisme d'Esteve Bonet que acabava de ser elegit capità per la tropa de la quarta companyia de la Milícia Nacional Voluntària. Com s'ha vist més amunt la Milícia Nacional Voluntària estava molt estretament relacionada amb els regiments progressistes regulars.

143 BOVER, [1868] 1976: 256.

els hereus de Bernat Ribera havien estés la seva xarxa d'influències i subornaments, fent «intrigas y maquinaciones ocultas» fins arribar al mateix Vaticà.

Tornant a l'exèrcit liberal, durant les etapes constitucionals, tant l'autoritat civil com l'eclesiàstica s'identificaren totalment amb aquells militars. Aquest fou el cas del bisbe Nadal i del vicari general Muntaner i prova de la bona relació d'aquest darrer amb l'exèrcit constitucionalista és que durant el Trienni Liberal fou nomenat subdelegat castrense a l'illa i que uns anys abans havia subvencionat els estudis del Col·legi de Cadets de la Divisió Mallorquina.¹⁴⁴ A més a més, ja s'ha vist com Joan Muntaner i Garcia elogiava el bisbe Nadal, durant l'etapa de Cadis, per la seva contribució a enfortir i il·lustrar l'exèrcit, amb importants donatius pels estudis militars a Palma i obrint un hospital militar. En aquest sentit, la memòria de Bernat Nadal com a benefactor de l'exèrcit encara perdurava quasi cinquanta anys després del seu traspàs, ja que l'esmentada biografia de Puigserver,¹⁴⁵ del 1864, s'obria amb un poema laudatori dedicat a Nadal per un militar anònim. El 1845 Muntaner com a governador de la mitra i d'acord amb l'autoritat civil varen voler protegir els militars jubilats disposant a la Casa de la Misericòrdia una mena d'apartaments per a militars jubilats i malalts que havien servit a l'Espanya liberal —contra francesos i carlins— com explicava Joan Cortada.¹⁴⁶

Com s'ha vist al començament d'aquest capítol, per apropar-nos a les idees i a la formació intel·lectual de la nostra biografiada hem hagut de reconstruir el seu entorn d'amics i protectors. Entre ells, ella pogué comptar amb el suport del cercle d'eclesiàstics reformistes, d'alguns militars, d'un noble constitucionalista i d'un qualificat grup de professionals liberals i de comerciants. El noble que l'emparà, des dels primers temps del seu exili marsellés, fou el duc italià Pietro Lante,¹⁴⁷ ajut fo-

144 «Juan Muntaner» dins BOVER, [1868] 1976: 532, 533. Segons Domingo Jiménez Riutort a la *GEM*, vol. 4, p. 319-320, la Divisió Mallorquina de voluntaris s'organitzà a Mallorca el 1811 per lluitar contra els francesos. La comandà el mariscal de camp anglès sir Sandford Whittingham Richardson. Els seus principals caps varen esser el brigadier Joan Sureda Verí, marquès de Vivot, Agustín Itúrbide i Manuel de Ture. La seva Acadèmia es trobava a la Sapiència i el Reial Col·legi d'Artilleria a Montesión i al Seminari.

145 PUIGSERVER, 1864.

146 CORTADA, 1845.

147 Bover ([1868] 1976: 254), equivoca el llinatge i parla de Pedro Lanti. Pietro Lante Montefeltro della Rovere (Roma 1767-1832) era fill del duc Filippo Lante della Rovere i de la marquesa Faustina di Capranica, segons P. de Montaner (1989: 33).

namental en la seva odissea romana. Lante tenia influència al Vaticà, gràcies al seu germà Alessandro, qui havia estat cardenal a Roma fins l'any 1818 en què finà. Aquesta influència ja es posà de manifest durant la primera part del procés d'anul·lació, quan el nunci Giustiniani a la carta que escrivia des de Madrid, el 22-I-1826,¹⁴⁸ al cardenal Castiglione, resident al Vaticà, qualificava Lante com «l'agent» de Maria Agnès.

Pietro Lante, que com veurem a continuació formà part de l'esplet de nobles liberals, es relacionà amb el bisbe Nadal i amb el seu vicari general, Joan Muntaner i Garcia.¹⁴⁹ I segurament fou aquest darrer qui el recomanà a la seva protegida Maria Agnès Ribera perquè l'ajudàs en el procés d'anul·lació de vots. Aquest noble, per la seva professió de tinent de navili, havia recalat a Mallorca durant els anys noranta del set-cents amb motiu de les mobilitzacions de tropes en el marc de les guerres contra França i Anglaterra.¹⁵⁰ Com era habitual, durant la seva estada s'havia relacionat amb la noblesa illenca, sempre obsequiosa amb l'oficialitat de marina d'origen aristocràtic. Però una cosa eren les regles de l'hospitalitat estamental, que incloïen balls, tes i banquets, i una altra les aliances matrimonials. Perquè la noblesa de les *nou cases* es malfiava de pretendents forasters o estrangers dels quals no podia conèixer tota la genealogia, encara que el seu títol fos superior al de la família mallorquina a la qual hom pretenia entrar.

Pietro Lante s'havia enamorat i era correspost per Maria Caro Sureda, germana del tercer marquès de la Romana.¹⁵¹ Ella fou una dona intel·ligent i amb una pregona formació —rara per a les dones de la seva època— que ha estat injustament esborrada de la Història, fins al punt

148 El cardenal Castiglione era Penitenciari Major del Sant Tribunal que entenia de les causes d'anul·lació de professions religioses. *Expedient Arch. Nunz. Madrid*.

149 El bisbe Nadal casà en secret Pietro Lante i la mallorquina Maria Caro, malgrat l'oposició de la família de la núvia. Bernat Nadal, com a bon liberal, no acceptava que les convencions estamentals impedisin la llibertat d'elegir cònjuge i emparà molts matrimonis estamentalment desiguals amb un continu enfrontament amb els pares dels desposats. Vegeu en aquest sentit els dos estudis de Soledad de Quiroga Conrado (2000a i 2000b). Veure també MONTANER 1989 i 1991.

150 Soledad de Quiroga Conrado (2000a: 183) explica sobre la vida social de la noblesa d'aquells anys: «En estos años, la ciudad de Palma cobró una vitalidad desacostumbrada que sería el preludio de la que iba a tener durante la invasión napoleónica de la península. La presencia de los oficiales de los regimientos que guarnecían en la isla y de los refugiados franceses dio nuevos alicientes a la vida social. A las preocupaciones ineludibles sobre las dificultades que se vivían y los deseos de conocer lo que ocurría en el exterior, se unían los frecuentes actos sociales renovados ahora por la entrada de aires nuevos».

151 MONTANER, 1989: 31-35 i QUIROGA CONRADO, 2000a.

que hom la confon amb Maria Pasquala, la seva germana monja.¹⁵² Pertanyia a una família il·lustrada per més d'un costat ja que son pare era el noble valencià Pere Caro Fontes, II marquès de la Romana, amb estudis d'arquitectura i lligat a la Reial Acadèmia de Sant Carles de València, amic del famós botànic valencià Antoni Josep Cabanilles, mestre dels fills i de les filles del marquès.¹⁵³ Però també la mare de Maria Caro, la rica pubilla mallorquina Margalida Sureda Valero i de Togores, era una dona culta que volgué que les seves dues filles rebessin una bona instrucció.¹⁵⁴ Sabem que Maria Pasquala, la petita, coneixia perfectament el llatí i parlava diversos idiomes, i als 12 anys va sostenir una discussió pública a la Universitat de València, on es doctorà en Filosofia.¹⁵⁵ Mentre que Maria estava especialment dotada per a l'art i va ingressar a l'Acadèmia de Sant Carles de València, on, amb només 16 anys, va esser elegida acadèmica de mèrit i directora de la classe de dibuix.¹⁵⁶ Son pare havia mort el 1775, quatre anys abans d'aquest reconeixement, i sa mare el 1791; durant tots aquests anys Maria féu diverses pintures

152 Maria Caro Sureda (Palma 1763-1817) morí relativament jove i sense descendència, mentre que Maria Pasquala (Palma 1768-1827), la seva germana, ingressà als 21 anys al convent de Santa Catalina de Sena de Palma. Només s'han trobat dos llibres que tractin de forma individualitzada Maria Caro, un seria el *Diccionario Histórico de los Ilustres Profesores de las Bellas Artes en Mallorca* d'Antonio Furió (1946: 119, 120) en el qual l'autor explica que Maria de molt jove ja demostrà una gran afició per les Belles Arts i el reconeixement que va rebre de l'Acadèmia valenciana on es formà, però es dol que tot i que té notícies de les seves pintures «carecemos de individuales noticias y por lo mismo no podemos designarlas» i això ja ho deia Furió quan només havien passat 22 anys del seu decès. L'altre llibre que parla d'ella és *Dones i èpoques. Aproximació històrica al món de la dona a les Illes Balears* (AADD, 1999: 84-87). En d'altres estudis hom parla de les dues filles del II marquès de la Romana però confonent-les i donant informació només de Maria Pasquala, com en el cas de «El embalse del Bosquet: su constructor y fecha de construcción» a accioecologista.agro.org/spip.php?article 752. Mentre que Josep Vicens Boira i Maiques a «L'arrós, el regadiu i el bon govern: les cartes i documents de Pasqual Caro en l'obra de Cabanilles» penjat a uv.es/cuadernosgeo/CG62_283_299 confon Maria amb Maria Pasquala ja que diu que aquella era doctora en Filosofia i religiosa. Més injustos encara són la GEM que ni tan sols cita Maria Caro i només parla de sa germana o J. Llabrés (1958-1971), que a les seves minucioses cròniques ni esmenta el seu òbit quan repassa els fets del mes i de l'any en què s'esdevingué. No sabem si ella va ser invisibilitzada per la família per haver-se casat fugada o bé pels historiadors per no haver tingut descendència i no haver acomplert l'estereotip de gènere.

153 Segons la ja citada accioecologista.agro.org/spip.php?article 752. També Mónica Bolufer (1998: 159) afirma que Pasquala Caro fou una de les comptades filles de família patrícia que tingueren una educació molt completa amb preceptors privats.

154 Prova de la il·lustració de l'entorn familiar de Margalida Sureda-Valero de Togores és que el 1796 la seva germana Maria Sureda era una de les poques dones sòcies i subscriptores del setmanari de la Societat Mallorquina d'Amics del País.

155 Bover ([1868] 1976: 165-167) parla de la seva obra publicada i inèdita. Vegeu també la ja citada accioecologista.agro.org/spip.php?article 752. La importància de les acadèmies i de la universitat valencianes dins les terres de parla catalana arenca quan la universitat de Barcelona perdé el seu lideratge, tancada per Felip V i substituïda per la botiflera i endarrerida universitat de Cervera. La rellevància del pensament il·lustrat i del científisme valencià ha estat recollit per Enric Moreu-Rey (1980).

156 AADD, 1999: 87. S'ha de tenir en compte que el 1772 la «Academia de Bellas Artes de San Fernando» ja havia admès 10 dones al seu si. Vegeu SMITH, 1997: 279-288.

—actualment en lloc desconegut— i aconseguí el 1794, uns anys abans de casar-se, ser nomenada per la reina dama de la Reial Ordre de Maria Lluïsa de Borbó.¹⁵⁷ Aquest títol segurament l'ajudà en el seu propòsit de casar-se sense el consentiment de la família, representada pel seu germà gran, el III marquès de la Romana, l'heroi de la Guerra del Francès.

Tornant a la relació amorosa entre Pietro Lante i Maria Caro, se sap que no era tolerada per la família Caro Sureda i per això els enamorats s'hagueren de casar en secret el 1798 amb el vistiplau del bisbe Nadal, que protegia la lliure elecció matrimonial. Maria havia utilitzat la fórmula d'esponsoris per *fugida* i s'havia refugiat al casal Solleric, on li donaren aixopluc Pere Joan Morell i Vallès d'Almadrà, marquès de Solleric, i Antònia Esteve Ripoll, que també s'havien casat en secret, per ser ella plebea. I, sorprenentment, el desposori fou denunciat aquell mateix any pel primogènit i ja tercer marquès de la Romana, Pere Caro Sureda, amb arguments tan extremats com «la repugnancia y oposición que toda la parentela muestra a este enlace».¹⁵⁸ Aquest rebuig es fa difícil d'explicar, com també sosté Pere de Montaner, tenint en compte que Lante era fill de duc i, per tant, superior dins l'escala nobiliària als Caro. Seria més probable que la denúncia de Pere Caro Sureda tingués a veure amb alguna querella personal entre ell i Pietro Lante, ja que costa de creure que els germans Caro, il·lustrats i cosmopolites, no admetessin els casaments de membres de la família amb nobles d'igual o superior rang només perquè eren forasters o estrangers. Se suposa que els tres barons Caro no podien tenir aitals prejudicis quan ells eren fills de pare valencià i s'havien passat la vida fora de Mallorca, combatent a la península. A més a més, Pere, el cap de la casa, havia fet estudis filosòfics i literaris a Lió, Salamanca i Madrid, ingressant posteriorment al Col·legi de la Marina de Catalunya.¹⁵⁹

157 FURIÓ, 1946: 119, 120. Pertanyer a l'Ordre de Maria Lluïsa era el màxim reconeixement que la monarquia atorgava a les dones i era l'equivalent femení de la prestigiosa Ordre de Carles III adjudicada als barons. Vegeu ESPIGADO, 2009, 338.

158 MONTANER, 1989: 33. És clar que el rebuig a aquell enllaç matrimonial no provenia del pare Pere Caro Fortes, traspassat el 1775, ni de la mare Margalida Sureda que havia mort el 1791.

159 Vegeu la seva biografia a la *GEM* vol. 3 p. 166, 167. Tanmateix Pere Caro, que després de mort fou mitificat com un heroi del liberalisme, no fou tan liberal, segons sosté Valentí Valenciano (2010a: 26) ja que l'estiu de 1809 Caro encapçalà un moviment contra la convocatòria de Corts constituents per part de la Junta Central. Però, el 1811 el *Diario de Mallorca* publicava una proclama de Pere Caro a la seva tropa com a comandant de l'Exèrcit de l'Esquerra perquè es possessin al servei de les Corts i del règim constitucional, la qual cosa provava que aleshores ja havia acceptat el liberalisme. Vegeu VALENCIANO, 2008a: 119.

Ja s'ha vist més amunt que tant els germans com les germanes Caro Sureda s'havien format a València i els dos fadristerns, Joan i Josep — brillants militars en diferents campanyes a la península i a l'estranger— havien donat sobrades proves del seu constitucionalisme: el primer fou diputat a les Corts Constituents entre 1820-23 i havia estat perseguit per Ferran VII, per liberal, i el segon s'identificà tant amb la Constitució del 12 que escriví un llibret per tal de divulgar-la.¹⁶⁰ Es tractava d'un fulletó amb el títol, recurrent en aquells anys, de «catecisme polític»,¹⁶¹ del qual es feren fins a 12 edicions i a llocs tan diferents com Palma, Barcelona, Madrid, Cadis i València, la qual cosa provava l'èxit de l'obra. A Palma es féu la primera edició el 1812, a la qual seguiren quatre més en castellà i una altra en català, també el 1812.

La importància de l'obra de Josep Caro, com a divulgadora del constitucionalisme, queda avalada no només per la seva difusió territorial sinó també en el temps, ja que el 1837 encara es reeditava. Miquel dels Sants Oliver sosté sobre aquell fulletó —que el 1812 s'havia repartit profusament i gratuïta a les escoles de Mallorca— que contribuí més que cap altre al coneixement i, fins i tot, a certa estima pel drets del ciutadà a l'illa.¹⁶² Tot i que no s'ha pogut localitzar el manual de civisme de Josep Caro, per les referències que en tenim, compartim l'opinió de Gloria Á. Franco Rubio¹⁶³ sobre la funció de socialització liberal d'aquells catecismes polítics.

Maria Caro morí a Palma el 1817 i Pietro Lante continuà visquent a Mallorca almenys un any més. Suposam que el noble italià havia abandonat l'illa a finals de 1818 perquè hi ha una notícia¹⁶⁴ que per aquell temps

160 Vegeu les biografies de Josep i Joan Caro Sureda a la *GEM* vol. 3, p. 166.

161 J. M. Bover ([1868] 1976: 165) en dona el títol: *Catecismo político arreglado a la constitución de la monarquía española para instrucción de la juventud y uso de las escuelas de primeras letras*, Palma, 1a edició, imp. de Miquel Domingo 1812.

162 OLIVER, 1901.

163 Gloria Á. Franco Rubio (2009: 21-23) afirma: «Educar a la ciudadanía en los valores y en las virtudes cívicas era una ardua tarea para la que se necesitaba, ante todo, arbitrar un utillaje adecuado a las necesidades de la sociedad; en este sentido, la idea de elaborar catecismos políticos, a modo de manuales de texto que, difundidos a lo largo y ancho del estado, pudieran adoctrinar a los niños en las virtudes cívicas, es una de las ideas más singulares del momento « i el liberal Cabarrús, tan prest com el 1795, ja proposava que a les escoles es repartissin els esmentats catecismes i s'ensenyàs civisme; els continguts de tot plegat eren resumits en cinc punts: «1. la constitución del estado, 2. los derechos y obligaciones del ciudadano, 3. la definición de las leyes y los perjuicios de su quebrantamiento, 4. los tributos, derechos y monedas y 5. los caminos, comercio y industria».

164 LLABRÉS, 1958-1971.

ell havia desfet la llar conjugal i subhastat els mobles; això darrer —molt mal vist per la noblesa mallorquina d'aleshores— es podria interpretar com que la relació amb la seva família política continuava essent dolenta, si és que no havia empitjorat. Però Lante el 1820 s'havia tornat a casar a Roma amb la seva neboda Àngela Lante Marescotti.¹⁶⁵ D'altra banda, s'ha documentat que Pietro Lante durant el darrer any que passà a Mallorca —i possiblement des d'abans de 1818— s'havia compromès molt seriosament amb l'oposició antiabsolutista, amb el risc que això suposava per la repressió desfermada des de la restauració de 1814.

Existeix un document que recull una delació d'octubre de 1818 sobre una societat secreta de Palma,¹⁶⁶ que ja feia uns anys que es reunia, i que amb les seves homònimes europees constituïen al vell continent l'orbit de la revolució liberal, propiciant a l'Espanya del 1820 l'adveniment del Trienni Liberal. Doncs bé, Pietro Lante era un dels conjurats d'aquella societat, la qual es proposava «restablecer la Constitución, formar leyes y quitar derechos [fent referència a la supressió dels drets i privilegis feudals], para lo cual se lee un libro francés».¹⁶⁷

D'aquella societat secreta crida l'atenció el seu interclassisme i l'elevat nombre de nobles que hi formaven part. A l'esmentada declaració del confident es parlava d'una setantena de membres però només es donaven uns quants noms i professions, entre els que hi havia escrivans, militars, comerciants, botiguers i artesans. Els nobles conjurats¹⁶⁸ tenien en comú la seva il·lustració, ésser socis de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amiscs del País i, a més a més, molts d'ells eren militars, amb un gloriós full de serveis a la Guerra Gran i a la Guerra del Francès. Segurament aquest fet, i l'adveniment del règim liberal el 1820, els posà a recer de la policia fernandina. No és aquí el lloc per a aprofundir en les raons i interessos econòmics que pogueren impulsar a nobles de

165 Veure genealogy.euweb.c2/italy/lante2

166 Iris M. Zavala (1971: 206-209) reproduïx una «Nota reservadísima» del 6-X-1818 que es troba a l'Archivo General de Palacio de Madrid. Es tracta d'un informe secret enviat des de Mallorca a Francisco Eguía «primer secretario de Estado y del despacho de Guerra», basat en la declaració d'un artesà que feia de confident de la policia de Palma. L'esmentat document es cita per P. de Montaner (1991: 99).

167 ZAVALA, 1971: 206.

168 Els noms dels aristòcrates han estat corregits i identificats per P. de Montaner (1991: 99-101).

molt alt rang a abraçar la causa constitucional,¹⁶⁹ però hi apuntam que s'hauria de relacionar amb el seu filantropisme il·lustrat¹⁷⁰ i amb formar part del nou exèrcit, democratitzat des del 1808 quan s'abolí el requisit de procedència noble per a l'oficialitat.

Efectivament, des del darrer quart del segle XVIII s'estenia per l'illa el discurs de la Il·lustració que inspirà les societats d'Amics del País, enllaçant el progrés econòmic amb la idea de felicitat general, maridant utilitat amb valors.¹⁷¹ La nova cosmovisió es basava en l'interès per l'individu, per les seves capacitats, per la forma de desenvolupar-les mitjançant l'educació, pel mereixement, per la promoció social, per la recerca de la utilitat i, finalment, de la felicitat; un nou sistema de valors que formarà el pregó i sòlid fonament de les demandes de llibertat política. Molts d'aquells il·lustrats cregueren en la seva capacitat de millorar la societat, de fer quelcom útil pels altres, foren crítics amb el seu mitjà social, establiren sòlids llaços amb els que pensaven com ells, al marge del seu origen estamental, en una paraula, es mogueren per un ideal de canvi.¹⁷²

Però el nou valor que presidí tot el pensament il·lustrat, arribant fins als nostres dies, fou la recerca de la felicitat. Perquè l'aspiració d'aconseguir la benaurança en aquest món, era pròpia de la nova societat laïca i

169 A hores d'ara manca un estudi explicatiu sobre el liberalisme d'aquesta part de la noblesa mallorquina. Compartim l'argument d'Enric Moreu-Rey (1980: 6) quan afirma de la noblesa i de la burgesia il·lustrada que: «No és cert, com semblaria normal, que aquests grups només aspirassin als canvis que els afavorissin. El racionalisme dels il·lustrats admetia, i el «sentimentalisme» de la segona part del segle confirmarà bastant, les posicions idealistes i altruistes». Gloria Á. Franco Rubio (2009) també és d'aquest parer.

170 El filantropisme il·lustrat cercava el bé comú per sobre de l'individual i es confonia amb el que aquells reformistes anomenaven patriotisme. El noble liberal Marià Antoni Togores i Sanglada (1769-1808) fou germà de Josep, comte d'Aiamans i ambdós foren escriptors i actius membres de la SEMAP. Marià Antoni seguí una exitosa carrera militar tant a la marina, fou capità de fragata, com a l'exèrcit de terra en el que morí combatent els francesos. Veure *GEM*, vol. 17, p. 203. Marià Antoni en una carta des de Cartagena del 9-X-1788, dirigida al prevere Joan Muntaner i Garcia, el culte amic de Maria Agnès, li descriu els seus ideals: «Deseo su adelantamiento de vmd. —li diu—, como los míos propios, porque amo a los sabios y, si vmd. no lo es, por lo menos tiene muy buenas disposiciones para serlo. Nada hay más hermoso, nada más amable, nada más digno de alabanza que la sabiduría unida a la virtud. Esta es muy difícil de hallar, sin aquella. Apliquémonos pues, adquiramos aquella, para conseguir ésta: y hechos sabios y virtuosos, seamos útiles a nuestra amada Patria; acordemos al Mundo, porque puede que lo tenga olvidado, que ella es capaz, como todas las otras, de producir hijos que la ilustren con las armas, con las letras y con las virtudes. No es nuestra propia conveniencia la que nos puede mover. O mi querido amigo, el esplendor, el lustre, la fama de nuestra amada Patria es quien deber hacernos trabajar incesantemente para sacarla del olvido en que yace injustamente sepultada. Vmd., en el corto tiempo que hace que falta de ella, no puede dejar de haber notado el poco aprecio que se hace de Mallorca. Esto sin duda proviene de los poquíssimos mallorquines que se ven brillar...». Carta reproduïda per Bernat Martí Cañellas (1995: 190).

171 MORA, 1995.

172 FRANCO RUBIO, 2009.

capitalista. Responia a un nou sistema de valors, substituït de la ideologia d'Antic Règim, la qual només concebia la felicitat en el món celestial, després d'abandonar la mar de llàgrimes de la vida terrena. El nou individu, lliure de contingències estamentals i gremials, s'havia de llaurar el propi destí i escollir idees, relacions afectives i treball. Però també com a ciutadà podria elegir, seguint la idea de contracte o pacte social, el govern que en part ajudaria al seu benestar individual, procurant la felicitat pública, de la generalitat dels ciutadans.

Però aquells pensaments i comportaments predicats pels il·lustrats, a molts d'ells els durà a aplicar-los a la pròpia vida. Aquest fou el cas dels nobles reformistes i liberals, que eren instruïts i molts dominaven llengües estrangeres, el que els permetia estar al dia dels llibres de fora; alguns dels quals ells mateixos traduïren per a la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País, la SEMAP. També donaren diners per als premis a la innovació que instituï aquella societat, aplicaren noves tècniques de conreu a les seves terres, importaren màquines per a la indústria alhora que descobrien nous procediments tècnics,¹⁷³ feren de comerciants exportant la seva producció, donaren classes a les acadèmies de la SEMAP i tingueren relacions i amistats fora del seu estament.¹⁷⁴ Però hi va haver un grup de joves nobles d'ambdós sexes que anaren més lluny i, en la recerca de la seva felicitat, trencaren amb l'autoritat familiar i amb el més fort mandat estamental, casant-se amb plebeus.¹⁷⁵

Els nobles que es casaren amb plebeus o amb algú del propi estament però no grat a la família —com fou el cas de Pietro Lante i Maria Caro— defensaven el matrimoni per amor en base a tres idees canòniques de l'enciclopèdisme: la natura era sàvia i hom havia de seguir la seva veu; l'individu havia d'ésser lliure per a elegir el seu destí i, finalment, tot això ajudaria a atènyer la desitjada felicitat. Dos d'aquells nobles rebels foren els amics Guillem Ignasi de Montis i Josep de Togores i Sanglada que mantingueren una intensa correspondència, amarada de la cosmovisió liberal. Entre les frases de Montis, recollides en diferents

173 Gerard Mora (1988: 135-136) reproduïx a la llista de noves tècniques divulgades per la SEMAP les aportacions del 1788 de Tomàs de Verí i d'Antoni Nét del 1794.

174 MORA, 1995.

175 Han tractat aquest tema Soledad de Quiroga Conrado (2000a i 2000b) i P. de Montaner (1989 i 1991).

cartes i que traduïen aquests pensaments, són especialment significatives les següents: «¿Y no podré esperar que la naturaleza supere algún día las duras leyes de la opinión, leyes bárbaras y escritas con la sangre de la desvalida humanidad?». ¹⁷⁶ En una altra carta Montis tornava a escriure al seu amic Togores i li comentava l'amenaça de la inconstància en les relacions de parella, concloent que «¿cuanto menos no durará la felicidad en los que se unen sin la embriaguez del Amor?» ¹⁷⁷ En moltes d'aquestes cartes aquell noble liberal criticava els matrimonis sense amor, de conveniència, sovint amb grans diferències d'edat, augurant-los infidelitats i infelicitat.

Des del darrer quart del segle XVIII i durant la primera meitat del XIX es produí un allau de matrimonis en secret o per fuga, es a dir, sense el vistiplau de la família, dels quals un dels consorts era noble o, de vegades tots dos, però amb el rebuig de l'entorn familiar. El mateix Montis n'al·ludia a molts coetanis seus i els historiadors Montaner i Quiroga han escrit sobre el tema, ¹⁷⁸ però aquí interessa apropar-nos a l'explicació de per què en aquells anys s'estengué l'esmentada desobediència entre el jovent de l'estament noble. Nosaltres entenem que el fenomen responia a la difusió dels nous valors liberals, dels quals ja s'ha parlat, i prova d'això és que, pel cas dels homes, podem afirmar que la majoria de casats en secret o fugats eren liberals.

Però els aires de llibertat i de recerca de felicitat que es respiraven també afectaren un bon esplet d'al·lotes nobles que vanceren tots els entrebancs familiars, entre ells ésser tancades a convents de claussura, i s'acabaren casant amb els seus enamorats. En molts casos la intransigència de la família arribava fins al punt de desheretar-les. Moltes d'elles s'enamoraren de militars de la petita noblesa o de plebeus o, en alguns casos, els núvis eren de l'alta noblesa però rebutjats pels familiars. Malauradament, no han quedat documents sobre les idees d'aquelles joves

176 Isabel Moll (1978: 184, 185) reproduïx aquesta carta del 25-VI-1803. Guillem de Montis que fou el primer cap superior polític del Trienni Liberal, es posicionà en contra del poder que exercia l'Església sobre l'educació i els afers matrimonials. Perquè Montis patí en les seves pròpies carns el rebuig familiar quan volgué casar-se amb una al·lota burgesa.

177 MOLL, 1978: 186.

178 MONTANER, 1989 i QUIROGA CONRADO, 2000a.

rebels i només ens podem acostar a elles indirectament, en segons quins casos coneixent la ideologia dels seus marits, majoritàriament liberals

Les dones eren les més afectades per la política familiar que només atenia a fer perdurar l'ordre social sense tenir en compte els gustos individuals, les aficions personals ni el desig. Tanmateix, a elles també els havia arribat la nova cosmovisió que proclamava la llibertat, la individualitat fugint del magma estamental, el dret a la felicitat i a l'amor. Aquest era el missatge que la narrativa i el teatre preromàntics del segle XVIII proclamaven. I hom té notícia que a Palma es venien i s'interpretaven obres de Moratín que vindicaven el matrimoni per amor.¹⁷⁹ D'altra banda, la premsa liberal sovint publicava llistes de llibres a la venda en les diferents llibreries, com per exemple el *Diario Patriótico de la Unión Española* del 16-IV-1823 que publicitava la nova llibreria de Joan Llabrés del carrer Paraires i que venia obres canòniques del Romanticisme com el *Werther* de Goethe, *Las noches lúgubres* de José Cadalso i d'altres sobre les «virtuts polítiques», com el *Coloquio* de Cató.

També existiren altres formes de popularitzar l'amor romàntic i la llibertat, com serien els museus de cera, de moda a l'Europa del segle XIX. El *Diario Patriótico de la Unión Española*, de tendència liberal exaltada, en el seu número del 19-V-1823 comentava molt favorablement que a Palma s'acabava d'obrir un museu de figures de cera, on s'exposaven escenes que representaven el nou univers simbòlic liberal i romàntic. Així un grup de figures s'inspirava en l'obra de Bernardin de Saint Pierre *Pablo y Virgínia*, novel·la romàntica, la versió castellana de la qual s'havia publicat a Palma el 1814.¹⁸⁰ Al museu es representava una metàfora de l'amor en llibertat i en plena foresta, formant un grup de figures de cera amb els dos enamorats ajudats pel negre Domingo, el generós servent que era un al·legat en favor de la igualtat de les races. A l'esmentat museu també es denigrava la tirania reproduint la mort de Sèneca davant del tirà Neró i l'assassinat de Marat en plena Revolució Francesa; alhora s'elogiaven les virtuts del nou humanisme liberal, encarnades en el grup de la Caritat Romana, amb l'escena de la presó.

179 Isabel Moll (1978: 201-203) reproduceix les cartes de Montis a Togoires del 17-VI-1804 i del 4-VII-1804?, on comenta representacions d'obres de Moratín a Palma.

180 LLABRÉS, 1958-1971: I, 466.

Soledad de Quiroga i Conrado¹⁸¹ també relaciona la rebel·lió del jovent noble contra les convencions matrimonials, durant aquells anys, amb la divulgació de la literatura sentimental i romàntica, afirmant que: «Las obras de carácter profano iban ganando terreno a las de carácter devoto y doctrinal, el círculo de lectores se iba ampliando y las mujeres (las aristócratas, que eran las únicas que tenían tiempo para eso), se aficionaban a las novelas en un intento más de evadirse de su aburrimiento». La mateixa autora sosté que la reivindicació d'aquelles joves aristòcrates, de poder elegir cònjuge amb llibertat, estava influïda per les obres de teatre que en aquells anys es representaven a Palma i que giraven entorn al tema de la passió amorosa i del dret a la felicitat, com: *El matrimonio secreto* de Cimarosa, *La Isabela* de Comella, *Las víctimas del amor* de Zavala, *El Preso por amor* de Valladares i *Misantrópia y Arrepentimiento* de Kotzebue.

No hem pogut tenir accés a la biblioteca de Maria Agnès Ribera per a poder provar si ella s'havia nodrit de literatura romàntica, com aquelles altres dones rebels, si més no en quant a elegir estat i marit. Però sí que es pot afirmar que bona part de la vida de Maria Agnès Ribera s'acostà a la de l'heroïna romàntica, enfrontant-se a persones i institucions en ares de la llibertat i amb episodis tan trencadors com quan, l'any 1824, des del seu exili francès, intentà casar-se amb el seu enamorat mitjançant un matrimoni civil i abans de tenir anul·lats els seus vots. D'altra banda, si per al liberalisme romàntic la idea que justificava l'existència humana era el gaudi de la llibertat per aconseguir la felicitat, es ben cert que aquest valor era compartit per Maria Agnès i les seves amigues. Això quedava recollit a la carta que ella havia rebut de Maria Dolors Ribera Ayala, la seva cosina i íntima amiga, quan el 1829 es trobava a la Península, per a comparèixer davant del tribunal de la Rota. En aquella difícil situació, Maria Dolors intentava animar la seva cosina amb aquestes significatives paraules: «Deseo verte libre con la felicidad a que aspiras».¹⁸²

181 QUIROGA CONRADO, 2000b: 369, 371.

182 BOVER, [1868] 1976: 25.

7.3. El seu cercle burgès, entre el comerç i la toga

Seguint amb la descripció del cercle d'amics i protectors de Maria Agnès s'ha pogut trobar el rastre d'un grup de burgesos constitucionalistes, ajut imprescindible durant els més de dotze anys que durà el seu procés civil i eclesiàstic. Tots ells tingueren en comú, a més a més de l'ideari, la seva erudició i el fet de pertànyer a les professions liberals o als cossos de l'Estat. En la nombrosa documentació judicial i notarial generada per la nostra biografiada es repeteixen uns mateixos noms d'advocats, procuradors, testimonis i notaris que formaren el seu estret cercle de confiança, molt necessari davant l'assetjament i subornaments practicats per la família Ribera i per l'església absolutista.

Nadal Estelrich fou l'advocat que defensà Maria Agnès Ribera davant del tribunal eclesiàstic ordinari de la diòcesi de Mallorca,¹⁸³ tot al llarg del procés que es desenvolupà entre el mes de maig de 1826 i el de desembre de 1827. El 12-V-1826 ella donava tots els poders a Estelrich perquè assolís la seva defensa en l'auto d'anul·lació de vots. Aquell procés l'enfrontava al vicari general Joan Binimelis, president del tribunal i que havia estat nomenat pel bisbe absolutista Pérez de Hirías i, per tant, contrari a l'anul·lació de vots, si més no perquè havia estat obra d'un govern liberal. Però amb qui Maria Agnès i Estelrich toparen amb més virulència fou amb el Defensor de les Professions Religioses, el canonge Rafel Barceló Cardell, que, com s'ha vist més amunt, s'alineava amb els interessos dels hereus Ribera.

Els testimonis que aportà la defensa foren minuciosament escollits entre clergues de prestigi com Antoni Balle, director de la Misericòrdia, Pere Josep Bonet, capellà de l'Hospital General i el confessor de la que havia estat sor Margalida, el trinitari Miquel Ferrer Bauçà, tan influent en la nova situació absolutista. El procurador Estelrich basà la seva argumentació en el fet que la professió religiosa de Maria Agnès no havia estat vàlida perquè fou forçada per les amenaces de mort de son pare i això fou testimoniat per la seva mare i per mossèn Fiol, el capellà de la família. En canvi, el fiscal Barceló per a desfer aquell argument només pogué aportar el testimoni d'algunes monges del monestir; les

183 *Auto del Tribunal Eclesiàstic Ordinari de Mallorca.*

quals, davant la categòrica declaració de Maria Agnès, varen haver de retrocedir i reconèixer que no havien tingut cap relació amb ella, fet del qual es derivava que no podien sostenir que ella acceptàs l'estat religiós. Estelrich fou molt hàbil en els seus raonaments, esquivant el parany preparat per Barceló Cardell amb les seves esbiaixades crítiques contra l'època constitucional, amb la intenció de polititzar el procés, dins d'un ambient favorable a l'integrisme. En canvi, el procurador de l'exmonja descriví Maria Agnès com a víctima, des de la més tendra infantesa, d'una família sense escrúpols i que, per tant, la seva excaustració no havia estat incentivada pel decret liberal. La professionalitat d'Estelrich fou fonamental perquè el procés es resolgués favorablement el 14-I-1828, tot i que en aquella sentència també s'ha de valorar la influència de fra Miquel Ferrer.¹⁸⁴

La primera notícia que tenim de Nadal Estelrich és del març de 1813 quan, essent molt jove, ja va signar la carta de felicitació a les Corts per l'abolició de la Inquisició.¹⁸⁵ Estelrich era de Santa Margalida, on existia un important grup de professionals d'idees constitucionalistes¹⁸⁶ i calculam que ell havia nascut al voltant de 1790. No sabem on va estudiar la carrera de lleis però l'any 1822 el trobam residint a Palma i ocupant el càrrec de procurador de número de l'Audiència Territorial de Balears.¹⁸⁷ Durant el Trienni Liberal es va comprometre encara més amb el règim constitucional, formant part d'una lògia maçònica titulada la «Societat Patriòtica» que tenia com a òrgan d'expressió el *Diario Patriótico de la Unión Española*.

Aquella societat, que encara no era secreta, publicava els noms dels seus membres, entre els que veiem una nodrida representació de militars i professionals liberals, junt amb alguns comerciants i clergues;

184 Fra Miquel Ferrer fou l'únic protector absolutista amb què comptà Maria Agnès durant els seus llargs processos. Vegeu també la nota 125.

185 Nadal Estelrich tan prest com el 1813 va ésser un dels signants del manifest felicitació per l'abolició de la Inquisició. Vegeu *Felicitación a las Cortes Generales y Extraordinarias*.

186 Hi hem pogut documentar el prevere Miquel Riutort Pastor, amic de Maria Agnès i ja citat, Joan Lluís Estelrich Muntaner, Esteve Bonet i Gabriel Estelrich, cosí de Nadal Estelrich. En el sentit anterior s'ha de tenir en compte que a Santa Margalida la implantació progressista era tal que aquest partit fou el més votat a les eleccions legislatives de 1837 i 1840, segons la *GEM*, vol. 12, p. 388.

187 A l'Arxiu del Regne de Mallorca a la secció de notaris es troba un document del 11-XII-1822 en què el notari Bartomeu Socias Dezi donava poders per a plets, davant d'ell mateix, a Nadal Estelrich, procurador de l'Audiència.

comptant també dins les seves fileres amb la major part de les autoritats civils i militars del Trienni Liberal. No debades la societat maçònica s'havia erigit en el més ferm puntal del règim progressista, protectora de la Milícia Nacional i darrer baluart de la resistència illenca, quan la Península ja era invaïda pels Cent Mil Fills de Sant Lluís. En aquelles dates tràgiques per al liberalisme, entre l'abril i el juny de 1823, es formà amb les autoritats civils i militars una Junta de Defensa de les Balears, a la qual s'oferien la Milícia Nacional i molts oficials del regiment, per tal de defensar la Constitució. Es vivia un ambient d'enardiment progressista en què cal emmarcar la crida de la Societat Patriòtica, per subvencionar el vestuari i armament dels milicians voluntaris d'origen modest i entre aquells donants tornam a trobar Nadal Estelrich.¹⁸⁸

Però el 1824 la reacció absolutista desplegà una sistemàtica persecució de tots els que s'havien posicionat a favor de la llibertat, essent especialment cruenta la repressió contra les societats secretes. La «Societat Patriòtica» era titllada per la policia servil de maçònica i comunera i molts dels seus membres foren detinguts. Nadal Estelrich fou un dels empresonats el 12-VIII-1824,¹⁸⁹ sense que poguem saber quan abandonà el calabós. Però, almenys, des del mes de maig de 1826 ja era lliure i havia deixat d'estar «impurificat» perquè fou en aquesta data quan pogué assolir la defensa de Maria Agnès. Aquesta s'arriscà que fos el seu procurador en plena reacció integrista i amb aquells antecedents polítics; la qual cosa demostra que ella confiava en la seva professionalitat i que Estelrich s'identificava plenament amb la seva causa.

Per acabar de caracteritzar ideològicament Nadal Estelrich és important conèixer l'actuació que tingué a Santa Margalida, uns anys més tard. Tenim notícies que entre 1841 i 1843, com a procurador, representà l'ajuntament de la vila, duent el plets antisenyorials.¹⁹⁰ Perquè el 1836, arrel de la supressió dels drets senyorials, els antics senyors

188 *Diario Patriótico de la Unión Española* 26-VI-1823. Nadal Estelrich apareixia a les llistes de *sectaris*, membres de societats secretes, que la policia absolutista confeccionà a partir del 1823, Estelrich també figurava entre els conjurats que es reunien a can O'Ryan. Aquests documents han estat reproduïts per Miguel Ferrer Flórez (2005: 225, 236).

189 LLABRÉS, 1958-1971, II: 195.

190 Hem d'agrair tota la informació sobre Nadal Estelrich i Santa Margalida que ens proporcionà l'historiador i arxiver de la vila Antoni Mas Forners. Aquest professor de la UIB ens deixà consultar la seva comunicació inèdita: *Imposiciones feudales o derecho de propiedad y no de señorío? Algunas notes sobre la polémica entorn a la supressió del règim senyorial a Mallorca*.

jurisdiccional sostenien que aquells pagaments corresponien a la propietat i no al senyoriu, reclamant-ne la vigència. La protesta dels veïns posicionà el consistori al seu favor, contractant Nadal Estelrich perquè els defensàs del plet interposat pels senyors. El procurador Estelrich, usant el llenguatge amb què els liberals d'aleshores criticaven l'Antic Règim, titllava d'imposicions feudals dels *botifarres*¹⁹¹ aquells drets i es negava a acceptar-ne la vigència.

Joan Lluís Estelrich i Muntaner, també de Santa Margalida, el 1838 fou síndic de l'ajuntament d'aquell poble i prengué partit a favor dels veïns i del consistori i en contra de les esmentades demandes senyoriales, davant del Tribunal de Rendes. El 1837 davant la reclamació del comte de Formiguera del pagament del delme a l'ajuntament de Santa Margalida, el batlle progressista s'hi havia negat, tot alegant que des del 1836 havia estat suprimit i, aleshores, Joan Lluís Estelrich ja féu de testimoni i donà suport al consistori.¹⁹² Joan Lluís, com el cercle de burgesos il·lustrats i reformistes d'aleshores, tingué un bon nivell cultural i es preocupà per la conservació del patrimoni històric i artístic; conseqüentment, des de l'agost de 1844 fou soci corresponent per Santa Margalida de la restaurada Diputació Arqueològica de les Illes Balears.¹⁹³

Com s'ha vist al capítol «L'aposta per l'ensenyament femení», clergues i seglars d'idees liberals compartiren la preocupació per l'ensenyament i intentaren democratitzar-ne l'accés, tant del primari com del secundari. I Joan Lluís Estelrich no fou una excepció ja que demostrà interès en el funcionament de l'escola pública de Santa Magalida, enviant-ne un informe favorable el 6-X-1847 al periòdic *El Propagador Balear*. En aquells anys d'implantació de l'Estat liberal hom vivia com un triomf de les llums el fet que el 1842 la Diputació Provincial hagués fundat la primera Escola Normal de Mestres, val a dir que només masculina. Es tractava d'una iniciativa de matriu progressista perquè havia

191 Forma popular i despectiva de qualificar els nobles arrel de llur posicionament botifler, a favor de Felip V, durant la Guerra de Successió.

192 He d'agrair al professor Antoni Mas Forners que em deixàs consultar la seva comunicació inèdita: *¿Imposiciones feudales o derecho de propiedad y no de señorío? Algunas notas sobre la polémica entorn a la supresión del régimen señorial a Mallorca.*

193 LLABRÉS, 1958-1971: III, 155, 156. En aquell any Estelrich compartí responsabilitats dins la Diputació Arqueològica amb d'altres provats liberals com els preveres Miquel Moragues i Ramon Pascual, rector d'Algaïda, i els burgesos Jaume Lluís Garau, Joan Josep Amengual Reus i Pere Josep Tries.

estat propiciada pel president de la Comissió Provincial d'Instrucció Primària.¹⁹⁴ l'advocat Josep Miquel Tries Capó, batlle de Palma pels progressistes de 1839 a 1840. La nova Escola Normal era una fita en el camí que el reformisme constitucionalista s'havia marcat des del 1820: que en tots els barris de Palma i en tots els pobles existís una escola pública amb mestres titulats. Per això, segons explicava Estelrich en la seva crònica, els exàmens de l'alumnat de primària del seu poble eren públics i entre aquella majoria de veïns de filiació progressista es celebraven com una mena de festa cívica. No s'estava de donar detalls de com es desenvolupava aquella instrucció, impartida per un mestre titulat, Bartomeu Bordils, i seguint el mètode Vallejo de lectura, un dels més avançats del moment.¹⁹⁵ I Estelrich acabava enaltint aquells avantatjats alumnes amb un raonament recurrent en el pensament liberal: que en el futur contribuirien segons «sus atribuciones al futuro esplendor y gloria de la nación»; perquè el deure del poder públic era facilitar que les qualitats naturals de cadascun es formessin, amb l'educació, perquè revertíssin en el foment del bé comú.

S'ha pogut documentar que Maria Agnès Ribera posà Joan Lluís Estelrich de testimoni al seu testament del 7-VIII-1834.¹⁹⁶ En aquesta data feia cinc mesos que ella era casada amb Gabriel Cabanellas i remarcava que aquesta darrera voluntat derogava les anteriors, de les quals diferia força. També posava èmfasi en la seva voluntat que el testament fos secret fins després del seu òbit i per això n'havia escollit molt minuciosament els testimonis. Tot i que més endavant es comentarà el contingut d'aquella darrera voluntat, s'ha de dir que crida l'atenció aquest cripticisme, tal vegada causat pels canvis introduïts respecte als dos testaments anteriors, de 1829 i de 1833.

Però, encara era més definitiu per a entendre tanta confidencialitat el fet que, quan ella redactà el testament, només feia un any que havia obtingut la seva anul·lació religiosa i devia voler-se allunyar definitivament de totes les intrigues dels hereus Ribera; màxim quan en aquella darrera

194 CANUT / AMORÓS, 2000: 23.

195 El 1825 s'havia publicat el llibre de José Mariano Vallejo *Teoría de la lectura o método analítico para enseñar y aprender a leer*.

196 *Testamento del 7-VIII-1834*.

voluntat res deia del mandat testamentari de son pare, de deixar la possessió de Son Alegre a Margalida Ribera Ayala, la seva cosina i possiblement germanastra.¹⁹⁷ De la tria que el 1834 féu dels seus testimonis es desprèn la relació que mantenia amb el nucli liberal de Santa Margalida, d'on n'escollia dos: Joan Lluís Estelrich i Martí Ribes Reus.¹⁹⁸ S'ha de recordar que l'estret contacte que Maria Agnès mantenia amb aquell poble es vehiculava mitjançant dos viletans destacats: Esteve Bonet, el seu notari de confiança des de feia molts d'anys, i Nadal Estelrich, el procurador que l'havia defensat entre 1826 i 1828; tots dos de més edat que Joan Lluís Estelrich i el darrer també parent seu i amb qui col·laborava dins de l'ajuntament, com ja s'ha vist.

Esteve Bonet Perelló,¹⁹⁹ fill també de Santa Margalida, pertanyé a la primera generació de liberals i el 1803 ja era soci de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País i exercia de notari.²⁰⁰ Segons la breu ressenya bibliogràfica que d'ell féu Joaquim Maria Bover,²⁰¹ sabem que fou doctor en dret i escriví poemes en català, llatí i castellà que quedaren inèdits. El 1808 era síndic personer de Palma i formava part de la Junta Superior de Govern per a fer front a la invasió francesa, organitzada des del 30 de maig de 1808 amb elements liberals, com ell mateix.²⁰² Segons Miquel dels Sants Oliver,²⁰³ Bonet era un cabdill exaltat que el 1811 continuava essent síndic personer del consistori ciutadà i que havia accedit a aquest càrrec, i al de membre de la Junta, enlairat pel «populacho». Sarcàsticament i des d'una perspectiva conservadora, Oliver explicava que el 1811 el síndic Bonet havia declarat que fins aleshores l'ajuntament de Palma no havia fet res per al poble.

Durant el Trienni Liberal Esteve Bonet tingué un gran protagonisme polític, essent elegit el 1-I-1822 batlle de Palma i manant durant el

197 En el darrer i definitiu testament de Maria Agnès de 1859, fet davant el notari Pere Josep Bonet, sí que complí el mandat testamentari de son pare respecte a Margalida Ribera Ayala.

198 Dels testimonis de Palma que ella escollí només hem pogut localitzar Guillem Simonet, soldat del regiment progressista de Soria i Francesc de la Penya. Aquest darrer segons el *Diario Patriótico de la Unión Española* dels dies 12 i 24-VI-1823 pertanyia a la societat maçònica que publicava aquell diari i havia contribuït a pagar els uniformes dels voluntaris pobres de la progressista Milícia Nacional.

199 No s'ha pogut trobar la seva data de naixement a Santa Margalida, només la de defunció el 22-VII-1836. Però com que tenim notícies que el 1803 ja era notari suposam que degué néixer entre 1760 i 1770.

200 Vegeu carta del 16-III-1803 de Montis a Togores reproduïda per Soledad de Quiroga (2000b: 379).

201 BOVER, [1868] 1976: II.

202 MOLINER, 2000: 12.

203 OLIVER, 1901.

1823 la Milícia Nacional Voluntària de Palma, tropa de xoc del progressisme; primer com a tinent i després com a capità, elegit pels milicians. El març de 1823 fou admès com a membre del grup maçònic la Societat Patriòtica que agrupava als liberals exaltats, futurs progressistes, i el juny del mateix any ascendia al màxim càrrec dins d'aquella societat: «Conservador de l'ordre».²⁰⁴

Quan el 1823 tingué lloc la demolició popular de l'edifici de la Inquisició —dirigida per l'autoritat civil i eclesiàstica del moment i amb fort protagonisme dels milicians nacionals— el notari Bonet fou un dels més actius en l'esbucament. Amb relació a la seva participació en el moviment progressista d'aquells anys, un esbirro servil, devers 1826, donava d'ell el següent informe inculpatori: «Don Esteban Bonet y Perelló exaltado perversísimo comunero y propagador de la comunería (que) fue el principal motor de (la destrucción) del edificio de la Inquisición».²⁰⁵ Amb el retorn de l'absolutisme i tan prest com el gener de 1824 quedà impurificat i patí un ominós tancament de dos anys al castell de Bellver.²⁰⁶ D'aquella presó no sortí fins al 9-IX-1826 i no sabem quan conegué Maria Agnès Ribera, només s'ha pogut documentar que ella l'elegí com el seu notari de seguida que necessità redactar protocols notarials, en el desenvolupament de la seva causa.

Així el 7-III-1828, ella atorgava poders davant Esteve Bonet a procuradors de València perquè la defensassin davant del Tribunal Metropolità de València. Ja que feia menys de dos mesos que el Defensor de les Professions Religioses havia recorregut davant d'aquell tribunal, contra l'auto de Mallorca de 1827, que acabava d'anul·lar els seus vots. Durant el 1829, tant Maria Agnès com Gabriel Cabanellas —aquest amb ocasió d'una estada a Mallorca— feren diversos protocols notarials amb Bonet. D'entre aquella documentació, possiblement la més compromesa per a ella fos el testament del 11-I-1829, quan estava a punt de viatjar a València i a Madrid per a defensar-se; aleshores ja s'havia activat en la seva contra la trama dels hereus Ribera, que tant l'assetjà en les dues ciutats. Com ja hem dit més amunt, en aquell testament ella

204 *Diario Patriótico de la Unión Española*, 6-VI-1823.

205 Reproduït per P. de Montaner (1989: 35).

206 LLABRÉS, 1958-1971: II, 263.

feia hereus sa mare, la seva cosina i amiga de sempre, Dolors Ribera, el seu enamorat Cabanellas i Sofia, germana d'aquest; sense tenir en compte el mandat testamentari de son pare, de deixar la possessió de Son Alegre a Margalida Ribera Ayala, la seva cosina i, com s'ha vist més endarrera, possiblement germanastra. Maria Agnès continuà dipositant la seva confiança en Esteve Bonet ja que redactà amb ell dues darreres voluntats més, l'última el 1834 —ja anul·lada la seva professió religiosa i desposada amb Cabanellas— i quan només mancaven dos anys per al traspàs del notari.

Un altre notari liberal que es relacionà amb Maria Agnès Ribera fou Bartomeu Socias i Gomila que el 16-VI-1824 aixecà acta de la seva demanda de matrimoni civil. Ella, de Marsella estant, demanava el permís matern per a casar-se i, si no l'obtenia, que igualment Demòstenes Olivier —el procurador francès que es desplaçà a Mallorca en nom seu— reunís tots els documents i tràmits per a tirar endavant el casament civil. Es tractava d'un intent agosarat, donat que ella el féu en la nova conjuntura absolutista, partidària del retorn als claustres i, a més a més, tenint en contra la seva progenitora, que anunciava que en prendria accions legals. Però Bartomeu Socias, tot i el risc que suposava l'enfrontament amb les noves autoritats —pel seu passat liberal— no dubtà en acompanyar al procurador francès Olivier a entrevistar-se amb la mare.

Com ja s'ha vist més endarrera —quan s'ha tractat d'aquest frustrat intent de matrimoni entre Ribera i Cabanellas— ella entrà en contacte amb el notari i el procurador francesos mitjançant el futur nuvi, qui feia anys que residia a Marsella. Tanmateix el procurador Olivier havia de comptar amb un notari de l'illa, que aixecàs acta de totes les passes necessàries per a l'enllaç. Aquest havia d'ésser liberal per a identificar-se amb la causa i no podia ser Esteve Bonet, amic dels promesos, perquè el 1824 encara romania empresonat. Així, si ells escolliren com a notari Bartomeu Socias i Gomila fou perquè reunia els requisits anteriors i també devia ser conegut de Gabriel Cabanellas.

Bartomeu Socias i Gomila²⁰⁷ formà part del grup de professionals que entre 1812 i 1823 apostaren pel règim liberal. El 24-III-1813 ja era

²⁰⁷ No s'ha pogut documentar l'any de naixement però, si el 1813 ja exercia la notaria i el 1833 continuava en actiu, podem calcular que seria de la mateixa generació d'Esteve Bonet, és a dir, nascut devers el 1770.

notari i escrivà major de l'Audiència de Palma i apareixia com un dels signants de la carta de felicitació a les Corts per abolir la Inquisició. El seu nom sortia publicat el desembre de 1813 com a subscriptor del periòdic liberal *La Aurora Patriótica Mallorquina*.²⁰⁸ El 1-I-1822 fou elegit regidor de Palma, formant part d'un consistori liberal exaltat, sota el mandat del batlle Esteve Bonet. Com molts professionals compromesos amb el constitucionalisme, fou oficial de la Milícia Nacional, batalló del qual formà part fins al darrer moment del règim liberal, el setembre de 1823.²⁰⁹ Durant l'estiu d'aquell mateix any havia aportat un donatiu, responent a la crida per a pagar els uniformes dels milicians voluntaris i pobres.²¹⁰

D'altra banda, Socias, Ribera i Cabanellas també devien tenir una estreta relació amb Josep Agustí Núñez, qui a l'esmentat document notarial testimoniava conèixer el notari mallorquí i el procurador francès. Núñez era un liberal radical que durant el Trienni Liberal havia assistit a les reunions d'una societat secreta que tenien lloc a can O'Ryan.²¹¹ Prova del crèdit que Núñez tenia davant Maria Agnès és que quan Demòstenes Olivier hagué de tornar a Marsella atorgà poders a Núñez, de part d'ella, per a representar-la en plets i en tot tipus d'accions legals.²¹² Per un altre costat, no creiem que fos casual que en tot aquest expedient Maria Agnès i Gabriel Cabanellas haguessin escollit Joan Sorà i Gasà com a intèrpret, per a traduir els documents escrits en francès, relatius al casament. Sabem que les famílies Sorà i Cabanellas, les dues de la paròquia de Santa Creu, eren amigues ja que el patró Joan Sorà Joaneda,

208 *Aurora Patriótica Mallorquina* del 30-XII-1813.

209 *Diario Patriótico de la Unión Española*, 30-IX-1823.

210 *Diario Patriótico de la Unión Española*, 24-VI-1823.

211 Josep Agustí Núñez apareixia a les llistes de «sectaris», membres de societats secretes, que la policia absolutista confeccionà a partir del 1823. Aquests documents han estat reproduïts per Miguel Ferrer Flórez (2005: 241).

212 *Acta de otorgamiénat de poderes del 16-VI-1824, ante el notario Bartolomé Socias Gomila, por parte de Demóstenes Olivier a José Agustín Núñez* dins *Acta notarial de Mª Inés Ribera del 16-VI-1824 ante el notario Bartolomé Socias Gomila*. No sabem res més de Josep Agustí Núñez, només que residia a Palma i que devia ser advocat per a substituir a Olivier com a procurador de Maria Agnès. D'altra banda, és molt probable que fos Josep Agustí qui acompanyà Maria Agnès l'estiu de 1829 en el seu accidentat viatge a Madrid, per tal d'apel·lar davant la Rota la sentència contrària a l'anul·lació, emesa pel tribunal eclesiàstic metropolità. Malgrat que Bover a l'esmentada biografia de Maria Agnès escrivís que havia estat acompanyada per Joan Antoni Núñez, nosaltres creiem que ell va interpretar J. A. Núñez per Joan Antoni, com ja li havia passat amb el nom del Defensor de les Professions Religioses, que Bover anomenà Bartomeu Barceló Cardell en comptes de Rafel, o del comte Lanti per Lante.

el pare de l'intendent, havia estat padri de fonts de Gabriel Cabanellas.²¹³ Joan Sorà Gasà era d'una família de pilots de vaixell de Santa Creu, de tarannà liberal, i sabem que havia signat la carta de felicitació a les Corts per la Constitució, el 12-XII-1812.²¹⁴ Dominava diversos idiomes i tenia una sòlida formació científica, el que li valgué el 1820 ser catedràtic d'economia política. Durant el Trienni Liberal fou diputat provincial i regidor pels constitucionalistes a l'ajuntament de Palma.²¹⁵ I el seu germà Pau, pilot de vaixell i després armador, figurava entre els signants a favor de suprimir la Inquisició el 1813 i, anys més tard, el 1842, fou batlle de Palma pel Partit Progressista.²¹⁶ Durant la repressió sobrevinguda amb la restauració absolutista de 1814 la policia registrà la casa dels Sorà i les d'altres coneguts liberals.²¹⁷

Tornant al notari Socias i Gomila, el juny del 1832 el trobam com a secretari de la Reial Audiència de Mallorca i, en aquesta data, registrà el Reial Acord del Consell de Castella que reconeixia a Maria Agnès el dret a disposar de la seva herència.²¹⁸ No sabem des de quan Bartomeu Socias ostentava aquell càrrec però, com ja s'ha vist unes ratlles més amunt, des del 1813 estava lligat a l'Audiència, aleshores com a escrivà major. I es pot interpretar com una altra prova de la bona relació que Socias també mantenia amb Gabriel Cabanellas el que aquest darrer, almenys des del 1832, ocupà la plaça de substitut de Socias, com a secretari de la Reial Audiència.

213 Vegeu del registre de batejos de la parròquia de Santa Creu el de Gabriel Cabanellas Fiastre del 1-XI-1794 a l'Arxiu Diocesà de Mallorca.

214 Publicada per Valentí Valenciano (2008a: 261, 282).

215 Per Joan Sorà i Gasà (Palma 1788-1855), vegeu BOVER, [1868] 1976: II, 417 i GEM, vol. 17, p. 34. També fou economista i per això des de 1835 ocupà la càtedra d'economia política de l'Institut Balear, del que fou vicepresident. Escriví diversos llibres inèdits i publicà el 1841 el *Tratado de Geometría arreglado en preguntas y respuestas para el uso de las escuelas de primera enseñanza y de los artistas*. Amb la repressió que exercí l'absolutisme sobre els constitucionalistes del Trienni Liberal, Joan Sorà fou acusat de ser maçó i «espontaneat» (FERRER FLÓREZ, 2005: 215).

216 GABRIEL, 1984: 171.

217 LLABRÉS, 1958-1971: I, 447. Joan Sorà apareixia a les llistes de «sectaris», membres de societats secretes, que la policia absolutista confeccionà a partir del 1823. Aquests documents han estat reproduïts per Miguel Ferrer Flórez (2005: 215, 231).

218 S'ha de tenir en compte que el Consell de Castella aleshores feia el paper de Tribunal Suprem i que l'Audiència com a tribunal de primera instància de Mallorca havia de registrar el reial acord. Veure l'*Expediente del procurador madrileño Lázaro Ramírez de Arellano representando a María Inés Ribera i el Real Acuerdo emitido por el Consejo de Castilla*, 1831. En aquest expedient Bartomeu Socias i Gomila ja signa documents com a secretari de la Reial Audiència a la vora del substitut Gabriel Cabanellas.

Ventura Vich fou un altre d'aquells juristes liberals que col·laboraren amb Maria Agnès. El 1812 havia signat la carta d'adhesió a la Constitució. Vich fou escrivà de Cambra i, com a notari, el 1832 registrà el Reial Acord del Consell de Castella i el breu pontifici que anul·lava definitivament els vots de Maria Agnès Ribera i, a petició d'ella, certificava haver enviat ambdós documents al vicari general de Mallorca i a la Priora del monestir de Santa Elisabet.²¹⁹

Pere Josep Bonet Roca succeí a Esteve Bonet Perelló, com a notari de Maria Agnès,²²⁰ sense que s'hagi pogut escatir un possible parentiu entre ambdós notaris.²²¹ De Bonet Roca se sap que estava ben relacionat amb el sector mercantil i que devia ser d'ideologia liberal perquè tingué un càrrec al Tribunal de Comerç de Palma el 1837, durant l'etapa progressista.²²² Fou també el notari de confiança del gran comerciant Jaume Lluís Garau Ximelis, amic de Maria Agnès i de Gabriel Cabanellas.²²³

Josep Tries fou l'advocat del pare de Maria Agnès des del 1796; es tractava d'un professional de prestigi que el 1821 era el degà del Col·legi d'Advocats de Palma. Professava les idees liberals i el 1813 figurava com a subscriptor del periòdic constitucionalista *La Aurora Patriótica Mallorquina*. La seva signatura es troba a la carta de felicitació a les Corts per la constitució de 1812 i en l'enhonorabona per l'abolició de la Inquisició, del 1813. Josep Tries també apareixia entre els *patriotes* que es reunien secretament a can O'Ryan durant el Trienni Liberal.²²⁴ Aquest advocat fou un testimoni important a favor de Maria Agnès, durant la causa del tribunal eclesiàstic ordinari de la diòcesi de Mallorca. El 1826 declarà que ella mai havia volgut ser monja i que fins al dia de la professió no li havien revelat qui era son pare, com una forma de pressionar-la.

219 *Auto del Tribunal Eclesiástico Ordinario de Mallorca del 1826-1827. Expediente del procurador madrileño Lázaro Ramírez de Arellano representando a María Inés Ribera. Real Acuerdo emitido por el Consejo de Castilla i Testamento de María Inés Ribera ante el notario Esteve Bonet del 25-II-1833.*

220 Maria Agnès Ribera féu diversos documents notariais amb Pere Josep Bonet Roca, el més important dels quals fou el seu testament del 19-VIII-1859.

221 Només s'ha pogut documentar que Esteve Bonet va morir el 22-VII-1836 i el 20-XI-1834 Margarida Aina Garau Nicolau, mare de Maria Agnès, atorgava testament amb el notari Pere Josep Bonet Roca. D'aquest darrer només s'ha pogut trobar la seva data de defunció a Palma el 18-XII-1867.

222 Segons *El Propagador Balear* del 15-I-1837 havia estat nomenat escrivà d'actuacions i secretari de govern del Tribunal de Comerç de Palma.

223 A l'Arxiu Històric es troben diferents protocols notariais de Garau Ximelis amb Pere Josep Bonet Roca, com un préstec del 1845 o el seu testament, redactat el 11-X-1854.

224 Josep Tries apareixia a les llistes de «sectaris», membres de societats secretes, que la policia absolutista confeccionà a partir del 1823. Aquests documents han estat reproduïts per Miguel Ferrer Flórez (2005: 239, 242).

L'advocat Tries hi afegí que Jeroni Ribera, durant el darrer any de la seva vida, empenedit d'haver obligat la filla a professar, li havia consultat com es podien anul·lar aquells vots; tot i que la mort l'havia sorprès sense tenir temps de posar-ho en pràctica.²²⁵

Jaume Lluís Garau Ximelis²²⁶ fou amic de la nostra biografiada i del seu futur marit, fins al punt que des del 1829 l'ajudà a gestionar els seus béns durant les seves obligades absències de l'illa. Garau era un ric comerciant de la parròquia de Santa Creu que, a començaments dels anys quaranta del segle XIX, ja havia acumulat suficient capital com per a prestar-lo a negociants peninsulars.²²⁷ Se suposa que la seva florexent activitat mercantil fou afavorida per ostentar el càrrec de vice-cònsol a Mallorca de Àustria i de Bèlgica, durant els primers anys cinquanta.²²⁸ La seva rellevància dins del món dels negocis féu que el 1837, durant l'etapa de domini progressista, fos nomenat vocal de la Junta de Comerç de Palma.²²⁹ Posseïa una gran erudició²³⁰ que l'acostà a la intel·lectualitat coetània i fou molt amic del prevere Miquel Moragues i Barceló,²³¹ qui el 1837 li dedicà el seu llibre *Compendio del arte de hablar y componer en prosa y verso y tratado del romanticismo y clasicismo*. Miquel Moragues, d'ideologia progressista, tingué una sòlida formació pluridisciplinària pels seus estudis de nàutica i matemàtiques que li permeteren

225 *Auto del Tribunal Eclesiástico Ordinario de Mallorca* del 1826-1827.

226 Jaume Lluís Garau Ximelis va morir a Palma el 6-XII-1856 i calculam que degué néixer devers 1795, era fill del propietari d'un forn del barri de Santa Creu.

227 Segons es dedueix dels contractes de préstec fets per Garau el 1845, completats amb documents d'atorgament de poders davant del notari Pere Josep Bonet.

228 LLABRÉS, 1958-1971: III, 763.

229 *El Propagador Balear* del 15-I-1837.

230 Garau era soci de mèrit de l'Acadèmia Nacional d'Arqueologia d'Espanya, segons explica J. Llabrés (1958-1971: III, 155, 156).

231 Per a la seva biografia i obra, vegeu BOVER, [1868] 1976 i el *Diccionari d'Historiografia Catalana*, p. 830. Segons aquest darrer: Miquel Moragues i Barceló (Palma 1798-1860) Eclesiàstic, escriptor i investigador. Fou catedràtic de retòrica del Seminari Conciliar de Sant Pere (1835), professor d'humanitats de l'Institut Balear (1836-1840 i 1842-1852) i professor de teologia i retòrica a la Universitat Literària Balear (1840-42). El 1852 aconseguí plaça com a canonge a Sogorb, on romangué fins a la seva mort. Pel que fa a la seva tasca com a investigador col·laborà amb Joaquim Maria Bover en l'edició de la *Historia General del Reino de Mallorca* (1840-41). Elaborà diferents opuscles manuscrits i sermons. Publicà, entre d'altres, *Compendio del arte de hablar y componer en prosa y verso y tratado del romanticismo y clasicismo* (1837), que inclou un resum de literatura catalana, *Noticias del país relativas a la nueva Universidad Literaria Balear* (1841) i *Tablas cronológicas de los Emperadores de Roma, Cosntantinopla y Alemania, y de los los conciltos generales y Sumos potifices, con diez y seis sincronismos genealógicos de todos los Reyes y dinastias de España y Portugal y otros de Francia e Italia* (1841). Moragues valorà la literatura catalana que s'havia desenvolupat a les Illes fent-ne un resum al *Compendio* ja citat, com posa de relleu A. Ll. Ferrer (1973). També sostingué que la llengua que s'hi parlava era la catalana —al llibre *Historia General del Reino de Mallorca* que publicà amb Bover— com sosté J. Massot i Muntaner (1985: 47-48).

aplicacions en el camp de la geografia i de l'astronomia i que l'aproparen a l'ambient navegant i mercantil de la Mallorca d'aleshores.²³² Garau i Moragues també compartiren l'interès per la conservació del patrimoni arqueològic i per això el 1844 formaren part de la restaurada Diputació Arqueològica de les Balears,²³³ el primer com a tresorer i el segon com a vocal.

Probablement, Maria Agnès Ribera degué entrar en contacte amb Jaume Lluís Garau mitjançant Gabriel Cabanellas puix sabem que els dos comerciants eren amics.²³⁴ Així, el gener de 1829, ella estava a punt de desplaçar-se a Madrid per a defensar la seva causa davant del tribunal de la Rota i intentava, abans de partir, arranjar de la millor manera possible els seus afers. De comú acord amb la seva mare, com a usufructuària que era, Maria Agnès donà poders a Jaume Lluís Garau perquè en el seu nom fes tot tipus de contractes sobre els seus béns.²³⁵ S'ha de tenir en compte que ella no sabia per quant de temps s'absentaria de l'illa i que, a més a més, necessitaria diners pel viatge i pels plets tant civils com eclesiàstics. Amb aquest acte demostrava tenir plena confiança en la persona de Garau i en la seva eficiència en el món dels negocis.

Al cap de cinc anys Maria Agnès tornava a dipositar la seva fe en Garau, en el seu penúltim testament del 7-VIII-1834.²³⁶ Aleshores ja era casada i havia recuperat el total domini dels seus béns, els quals ara llegava als seus possibles fills i si no hi fossin, en darrera instància, a una hipotètica nova família del viudo Gabriel Cabanellas. Però introduïa una

232 A més a més, Moragues tenia estudis de llengua i humanitats, com quedava palès en els seus escrits. Fou segurament un dels clergues que més es comprometé amb el liberalisme i era proper a les idees del Partit Progressista d'Espartero. El novembre de 1840 l'ajuntament progressista de Palma decidí proclamar el general Espartero fill adoptiu de Palma i l'encarregat de fer el discurs *ad hoc*, fou, no casualment, Miquel Moragues. La seva proximitat al progressisme es tornà a posar de relleu quan el 1840 publicà *Oración inaugural pronunciada en la solemne instalación y apertura de la Universidad literaria balear*, obra que segons explica J. M. Bover ([1868] 1976: 317), anava dedicada a Espartero i duia el seu retrat.

233 LLABRÉS, 1958-1971: III, 155, 156. També aquell any ocuparen càrrecs de la Diputació Arqueològica altres cultes liberals com: Ramon Pascual, ecònom d'Algaida; Joan Josep Amengual Reus, advocat binissalemer; Pere Josep Tries, catedràtic de l'Institut; Joan Lluís Estelrich, advocat de Santa Margalida, etc. Segons la *GEM*, vol. 4, p. 315, la Diputació Arqueològica de les Illes Balears nasqué com a secció provincial de l'Acadèmia Arqueològica Espanyola i treballà en la descripció de la Mallorca monumental, artística i numismàtica; en la creació d'un gabinet a manera de museu, arxiu i biblioteca i en el control de l'exportació il·legal del patrimoni.

234 Garau al seu testament, *Testamento de Jaime Luis Garau* de 11-X-1854, posava el seu amic Gabriel Cabanellas com a marmessor.

235 *Protocolo notarial de concesión de poderes por parte de Mª Inés Ribera a Jaime Luis Garau*, del 4-I-1829.

236 *Testamento de María Inés Ribera* de 7-VIII-1834. *Testamento de María Inés Ribera* del 19-VIII-1859

fórmula que creiem que es pot interpretar com una manera de pressionar el suposat viudo perquè es tornàs a casar i era aleshores quan sortia a escena Jaume Lluís Garau, ja que aquest havia d'ésser l'administrador i l'usufructuari de tots els seus béns —en cas que ella no hagués tingut fills i ja morta la seva cunyada Sofia— durant el temps que Gabriel Cabanellas trigàs a contreure un nou matrimoni. Això s'ha d'interpretar com una mostra de l'amor protector que professava al seu espós i, mentre ell va ésser viu, no canvià aquest testament amb l'esmentada clàusula que l'obligava a formar una nova família que l'emparàs.²³⁷

Finalment, no podem deixar de citar el mestre Pasqual Ribot Ferrer, per l'amistat que l'uní amb Maria Agnès i l'important paper que va jugar, com a gestor d'una part del seu patrimoni, després de la mort d'ella. Perquè Ribot fou l'encarregat de fer efectius, durant molts d'anys, els pagaments al col·legi de la Puresa, segons el mandat que ella deixà recollit en el seu darrer testament de 1859. Allà li encomanava que pagàs un sou vitalici de 25 duros anuals a cadascuna de les mestres que en aquell any integraven el centre docent.²³⁸ Una vegada traspassats Gabriel Cabanellas i Jaume Lluís Garau, Pasqual Ribot fou el tercer home a qui Maria Agnès confià la gestió dels seus béns. A les darreres voluntats de l'agost de 1859 li encomanava la protecció del col·legi de la Puresa, per quan ella ja no fos en aquest món, però al cap d'uns mesos encara li amplià el marge d'acció. Així el 26-XI-1859 Maria Agnès atorgava poders a Ribot per a actuar amb gran llibertat sobre el seu patrimoni, en vida d'ella i després del seu traspàs.²³⁹ Aquell document notarial permetia a Pasqual Ribot cobrar en nom d'ella rebuts, cartes de pagament, quitances i resguards, passar comptes amb creditors i deutors, però també tenia poders per a administrar els béns de l'atorgant, arrendar-los i representar-la en plets.²⁴⁰

237 Aquest sentiment tan desinteressat de Maria Agnès vers el seu marit crida l'atenció si el comparem amb les fórmules testamentàries coetànies. Així, pel que feia als homes sempre afegien una clàusula a l'usdefruit i a la propietat que deixaven a l'esposa i era que es mantingués vídua. En el cas de les dones, elles quan testaven no posaven cap condicionament perquè els marits heretessin els seus béns.

238 *Testamento de María Inés Ribera* del 19-VIII-1859 i POMAR, 1904: 252. Segons l'esmentat testament aquells pagaments en conjunt no podien excedir la important quantitat de 6.000 lliures mallorquines i haurien de sortir del cobrament de l'annua mercè de la possessió de Son Vaquer, el cobrament de la qual Maria Agnès adjudicava a Ribot.

239 *Protocolo notarial de concesión de poderes por parte de Mª Inés Ribera, de 26-XI-1859 a favor de Pasqual Robot.*

240 Hi ha una carta que verifica aquest paper d'administrador jugat per Ribot, si més no després de la mort de Maria Agnès. Fou escrita per Vicenç Matas, l'arrendatari de Son Alegre i dirigida el 8-II-1863 al bisbe Salvà. Matas, com a cuidador del temple del Pla de na Tesa, hi reclama a Salvà uns diners estatuits per la

Aquesta completa confiança de Maria Agnès en l'honradesa i capacitat administrativa de Ribot la feia extensiva a la seva esposa Maria Magdalena Pelliser, que apreciava especialment, segons explicitava en el seu testament. A ella li encomanava el pagament de la pensió vitalícia, en doblers i en espècies, que rebien la seva cunyada Catalina Amengual, viuda de Josep Agustí Cabanellas, i les seves filles. L'esmentada pensió, després de la seva mort, es sufragaria de les rendes que proporcionava la possessió de Son Canals de Deià que llegava a Catalina Amengual.²⁴¹

Al cap de poc més de dos anys de l'òbit de Maria Agnès Ribera, es posà de manifest —amb l'afer del temple del Pla de na Tesa— la capacitat jurídica que ella havia atorgat a Pasqual Ribot sobre el seu patrimoni. Tot començà quan el 12 de novembre de 1860 Maria Agnès escriví al bisbe Salvà, oferint-li una renda a perpetuïtat amb la finalitat d'assegurar el culte a la nova església de Sant Llätzer, ubicada en aquell veïnat.²⁴² En aquella carta Maria Agnès donava la quantitat anual de 37 lliures mallorquines —per al manteniment del nou temple i ornamentals— fruit d'un dipòsit bancari de 1.233 lliures que havia de fer en títols del 3 per %. Sabem que ella abans de morir havia efectuat aquell dipòsit, encara que, per la seva sobtada mort, no tingué temps de lliurar el títol corresponent a Miquel Salvà. Les dues hereves usufructuàries que custodiaven l'esmentat títol, volent complir la voluntat de la finada, l'havien ofert a Salvà qui el 3-IV-1862 els concretava com fer efectiva la donació.²⁴³ Se suposa que al cap de quasi un any la operació anterior ja s'havia realitzat perquè ara era Vicenç Matas, el conductor de Son Alegre, qui reclamava les 37 lliures. Matas, que s'havia encarregat de bastir aquell temple i que se'n cuidava de la conservació, escrivia el 8-II-1863 a Salvà demanant-li si podia fer-li el pagament d'aquells interessos anuals i la persona encarregada de fer els tràmits era, precisament, Pasqual Ribot qui continuava essent el gestor de part del patrimoni de Maria Agnès.²⁴⁴

---

difunta Maria Agnès per a despeses de la conservació de l'oratori i dels seus ornamentals i qui ha de fer-ne d'intermediari en el lliurement dels diners és precisament Ribot. *Carta de Vicente Matas, arrendatario de Son Alegre, dirigida el 8-II-1863 al obispo Salvà.*

241 *Testamento de María Inés Ribera* del 19-VIII-1859.

242 Carta de Maria Agnès a Miquel Salvà del 12-XI-1860, reproduïda per Bernat Cabot (2002: 108).

243 Carta de Miquel Salvà del 3-IV-1862, reproduïda per Bernat Cabot (2002: 110).

244 *Carta de Vicente Matas, arrendatario de Son Alegre, dirigida el 8-II-1863 al obispo Salvà.*

A partir de l'estreta relació que Pasqual Ribot Ferrer mantingué amb la nostra biografiada ens ha interessat apropar-nos al personatge, en la mesura que ha estat possible.²⁴⁵ La primera notícia que hem trobat d'ell és al cens municipal de Palma, on se'ns informa que l'any 1829 vivia al barri de Santa Creu amb son pare Pasqual i sa mare Margalida, sense especificar quina edat tenia. Tanmateix, sabent que va morir entre 1892 i 1900²⁴⁶ i que el 1835 ja era mestre amb escola pròpia,²⁴⁷ deduïm que degué néixer entre 1810 i 1815. Segons aquell cens del 1829 son pare, Pasqual Ribot, era sergent del regiment provincial i havia nascut el 1782 i devia ser d'origen modest i sense formació acadèmica ja que el 1829, amb 47 anys, continuava amb la mateixa graduació de sergent, des de feia més de 19 anys.

De Pasqual Ribot, pare, sabem que era d'ideologia liberal i que va jugar un important paper en el manteniment de l'ordre públic, durant els períodes de règim liberal, essent un dels militars de confiança de les autoritats constitucionalistes. La primera notícia que ens ha arribat del protagonisme de Ribot, en defensa de les noves institucions, tingué lloc durant els fets d'abril de 1813, segons relata Miquel dels Sants Oliver.²⁴⁸

En aquelles dates a l'illa es donava un dur enfrontament entre els enemics i els partidaris de l'Antic Règim i, més en concret, del manteniment del tribunal del Sant Ofici. Aquest acabava de ser abolit per les Corts de Cadis i els frares predicadors absolutistes —desobeint l'ordre del vicari general Joan Muntaner i Garcia— havien sulfurat els ànims des del púlpit i havien propiciat un violent avalot contra alguns destacats liberals. Segons Miquel dels Sants Oliver, aquella massa absolutista intentava linxar alguns dels liberals signants de la felicitació a les Corts per la desaparició del Sant Ofici, els quals només s'havien salvat per la contundent intervenció d'una patrulla, comandada per Pasqual Ribot.

Després d'aquell incident, el 9-V-1813 tornava a ser el sergent Ribot l'encarregat de complir les arriscades ordres del bisbe Nadal i del seu

245 No s'ha pogut trobar ni l'any del seu naixement ni de la seva defunció, dates a què ens aproximarem per fonts indirectes. Creiem que aquesta manca de informació s'hauria de relacionar amb l'origen il·legítim de Ribot.

246 La revista *La Roqueta* del 30-III-1901 donava la notícia que devers 1900 el seu fill Pasqual Ribot Pallicer havia venut la casa familiar que havia heretat, per tant, son pare el 1900 ja era mort.

247 *Informe sobre el estado de las escuelas de primeras letras y sobre su funcionamiento confeccionado por el Conde de Ayamans y Pedro Andreu...*, elaborat l'any 1835 i publicat per J. Llabrés (1958-1971: II, 558).

248 OLIVER, 1901.

vicari general que acabaven amb un, fins aleshores, intocable privilegi d'Antic Règim. Ja que Ribot empresonà un nodrit grup de frares culpables del rebombori absolutista,²⁴⁹ —entre els quals es comptaven mínims, agustins, caputxins i dominics— enmig de la protesta de l'opinió servil. Durant el Trienni Liberal Pasqual Ribot, pare, tornava a formar part d'aquells militars que feien d'estaló del règim constitucional i, com a sargent segon, comandava un batalló de la Milícia Nacional de Palma que, segons s'ha vist pàgines endarrera, era d'ideologia progressista i tenia caràcter voluntari. Ribot, durant la pesta groga de 1821, pertanyé a un dels comandaments que integraren el cordó sanitari, format per milicians i militars i que, acabat el perill, s'acomiadaven el 26-I-1822.²⁵⁰

D'altra banda, i reprenent l'esbós biogràfic del mestre Pasqual Ribot Ferrer, l'amic de Maria Agnès, hem pogut saber que en realitat no era fill del sargent Ribot sinó del noble Salvador Truyols i Vallés d'Almadrà.²⁵¹ Truyols formava part dels nobles liberals que s'havien casat en secret amb dones que no eren acceptades per la família. Així després d'un intent frustrat de casar-se, sense el consentiment patern, amb la rossellonesa Francesca de Coma-Serra, ho féu secretament el 1802 i també contra el parer familiar, amb Josepa Ramon i Muñoz Delgado.²⁵² Salvador Truyols amb devers 55 anys no havia tingut fills amb Josepa, però sí que havia engendrat un d'il·legítim amb la criada Margalida Ferrer, el qual calia legalitzar cercant-li un pare. Tenint en compte que quan va néixer aquell infant, entre 1810 i 1815, Truyols era el capità del sargent Ribot dins del regiment provincial²⁵³ i que, a més a més, ambdós també eren propers per les seves idees liberals, s'entén que Pasqual Ribot fos l'elegit per a desposar-se amb Margalida Ferrer i reconèixer com a fill seu el petit Pasqual.²⁵⁴

249 FERRER FLÓREZ, 1975: II, 408.

250 LLABRÉS, 1958-1971: II, 68.

251 Aquesta informació la devem a l'historiador Pere de Montaner i a la descendent de Pasqual Ribot, Isabel Ribot Blanes, als quals estem agraïts. A més a més, Montaner ens indicà que Salvador Truyols en el seu testament del 1837 féu hereu Pasqual Ribot, la qual cosa ens confirmà Isabel Ribot. També la revista *La Roqueta* del 30-III-1901 explicava que Pasqual Ribot Ferrer havia heretat can Truyols des Mercat, el casal senyorial de la família homònima.

252 MONTANER, 1989: 34. L'autor addueix per a provar la ideologia liberal de Salvador que era un dels pocs nobles que havien donat suport al reformista ministre Soler.

253 *GEM* vol. 17, p. 27.

254 Segons P. de Montaner Josepa, l'esposa de Salvador Truyols, en el seu testament de 1842 donava la seva conformitat que, mancada de fills legítims, Pasqual Ribot heretés de son pare Salvador.

Suposam que el jove Pasqual Ribot Ferrer, ben dotat intel·lectualment, fou ajudat pel seu pare natural a sufragar els estudis de magisteri i el 1835 ja havia obert una escola pròpia al carrer de l'Estanc. En aquell any de govern progressista el governador Guillem Moragues, de tarannà modernitzador²⁵⁵ i preocupat per l'ensenyament, manà fer un informe sobre l'estat i funcionament de les escoles de primària.²⁵⁶ Els dos «inspectors» nomenats *ad hoc* per a realitzar les visites informaven favorablement sobre l'escola de Ribot, per estar ben montada i fer servir mètodes d'ensenyament innovadors com el de Pestalozzi, mètode actiu basat en l'observació. Els informadors lloaven la preparació dels seus alumnes amb aquestes paraules: «Las ideas primarias de los números se aprenden [...] por medio de las tablas de Pestalozzi, en cuyas combinaciones de dificultad progresiva observamos a varios alumnos muy versados».²⁵⁷

No sabem fins quan Pasqual Ribot Ferrer mantingué aquella escola i n'exercí de mestre, però tenim notícies que féu de secretari del seu pare natural, Salvador Truyols —abans de la seva mort en 1841— duent la gestió dels seus béns.²⁵⁸ Tanmateix, Ribot per a heretar hagué d'esperar l'òbit de Josepa, l'esposa de Salvador Truyols, i del seu oncle el canonge Marc Antoni Truyols i Vallés d'Almadrà,²⁵⁹ aquest darrer calculam que degué morir entre 1842 i 1850. En realitat, només s'ha pogut constatar que Pasqual Ribot en el cens de 1864²⁶⁰ constava com a gran propietari amb una renda superior a 5.000 reals anuals i el 1860 feia testament de l'important patrimoni que posseïa, en favor de la seva dona i fills.²⁶¹

No s'ha pogut documentar quan Maria Agnès Ribera i Pasqual Ribot Ferrer es conegueren però és molt probable que ho fessin mitjançant el canonge Joan Muntaner i Garcia perquè aquest personatge, com s'ha vist més amunt, tingué relació, si més no a nivell institucional, amb el

255 Ja s'ha parlat de Moragues en aquest capítol arran de fer-ho de Joan Muntaner i Garcia, de qui era cunyat. VALENCIANO, 2010b.

256 *Informe sobre el estado de las escuelas de primeras letras y sobre su funcionamiento confeccionado por el Conde de Ayamans y Pedro Andreu...*, 1835.

257 *Ibidem*.

258 Devem aquesta informació a Pere de Montaner.

259 Vegeu la revista *La Roqueta* del 30-III-1901. Isabel Ribot Blanes ens informà que Pasqual Ribot heretà dels Truyols, a banda del casal a la plaça del Mercat, les possessions de Manacor: S'Hospitalet, Can Sales i Son Crespi.

260 Eberhard Grosske Fiol *Análisis estadística del cens electoral de Mallorca de 1864*, p. 14 consultat el 14-III-10 a www.raco.cat/index.php/Mayurqa/article/viewFile/118726/152970.

261 *Testamento de Pascual Ribot Ferrer del 19-VII-1860 ante el notario Pedro Juan Bonet*, Arxiu de de Mallorca.

sergent Ribot, pare legal de Pasqual Ribot Ferrer, durant les diferents etapes liberals. A més a més, tant el mestre Ribot com Maria Agnès com el canonge Muntaner compartiren l'interès per l'ensenyament i, en concret, pel col·legi de la Puresa. D'altra banda, i amb relació amb aquest centre docent, sabem que Pasqual Ribot Ferrer acomplí fidelment l'encàrrec que Maria Agnès li havia fet respecte a les mestres de la Puresa i el 1892 pagava per darrera vegada la manutenció de l'última mestra, traspasada en aquell any.²⁶² I, per acabar, la fe que Maria Agnès Ribera havia dipositat en Ribot fou corresposta per ell ja que, en el seu testament de 1860, la feia marmessora junt amb la seva esposa i fills, i li llegava els mobles antics i les joies, heretades dels Truyols, que ella escollís.²⁶³

Aquest fou el cercle d'amistats amb rellevància social de Maria Agnès Ribera, junt amb les familiars, ja comentades.²⁶⁴ La major part d'aquests amics provenien de l'entorn eclesiàstic, jurídic i mercantil perquè anaven indissolublement units als tres ambients en què ella es mogué durant tota la seva vida. La persistència de les relacions religioses de Maria Agnès s'expliquen perquè per la seva condició de monja o de secularitzada, necessità l'ajut i el consell de clergues, però també perquè quan recobrà la seva condició de seglar continuà molt unida a l'Església, com a escriptora i benefactora. D'altra banda, el combat que hagué de sostenir, entre 1821 i 1833, per a aclarir el seu status respecte a les jurisdiccions eclesiàstica i civil, féu que hagués de menester la col·laboració constant de notaris i advocats, amb què tingué amistat i continuà consultant-los en la gestió del seu patrimoni. Els naviliers i comerciants sempre l'acompanyaren pel seu origen familiar, pel seu festejament i matrimoni, però també en l'administració de l'herència paterna, que suposava entrar de ple en el món de l'exportació d'excedents agraris.

Totes aquelles amistats tenien en comú que eren personatges cultes i reformistes i formaven part de l'elit que ajudà a modernitzar l'illa dins del marc del nou estat liberal. D'ells Maria Agnès aprengué a moure's entre lleis, tribunals i l'administració pública. Compartí les idees de

262 POMAR, 1904: 252.

263 *Testamento de Pascual Ribot Ferrer* del 19-VII-1860.

264 Vegeu el final del capítol d'aquest treball: «La família conspira per a desheretar-la».

renovació i d'uropeització de què s'impregnaven els exiliats i els lectors il·lustrats. En canvi la immersió dins de l'ambient comercial marsellès i els contactes amb pròspers comerciants mallorquins l'ensenyaren a prospectar el mercat i a administrar els seus béns. Perquè, com s'ha vist tot al llarg d'aquestes planes, en tots aquests àmbits Maria Agnès tingué un posicionament actiu, assolint en persona la seva defensa i essent una eficient gestora dels seus béns. Ella sapigué envoltar-se de persones competents i ètiques; gràcies a les quals i a l'anàlisi de la dinàmica dels processos adquirí la formació jurídica i mercantil necessària per a protagonitzar la seva defensa. És més, el fet que la seva pròpia família fos el seu principal enemic, la dugué a establir sòlids llaços d'amistat, basats en l'intercanvi intel·lectual i en l'afinitat d'interessos, dins d'un marc de solidaritat liberal. Unes relacions a les quals difícilment podien aspirar les dones d'aleshores, recloses dins de l'àmbit familiar i la domesticitat. Les noves idees del reformisme liberal foren la càrrega de profunditat que acabaria amb la vella societat i que dotaren a Maria Agnès d'una ideologia que l'empenyé a recobrar la seva condició seglar i les regnes de la seva vida.

FONTS I BIBLIOGRAFIA CONSULTADA

Fonts

Acción de gracias que en la solemnísima fiesta consagrada a nuestra Señora del Pilar en la iglesia parroquial de San Jaime de la ciudad de Palma el día 21 de diciembre del año de 1813 por varios amigos y apasionados del señor diputado en cortes D. Isidro de Antillón, con motivo de haber preservado el altísimo la vida de este acérrimo defensor de los derechos del pueblo español en la noche del 3 de noviembre último en que fue asaltado por unos asesinos al retirarse del congreso. Dixo D. Manuel Rullan presbítero, Imprenta de Miguel Domingo, Palma (1813).

Acta de renúncia de Maria Agnès Ribera Garau del 8-IX-1806 davant el notari Josep Tous. Arxiu del monestir de Santa Elisabet de Palma, vol. 33.6, f. 12.

Acta notarial de Mª Inés Ribera del 16-VI-1824 ante el notario Bartolomé Socias Gomila. Arxiu Històric de Mallorca, S-366.

Ajuste entre Gabriel Cabanellas y Josep Aguiló Fuster de 26-V-1829. Protocolo notarial hecho ante el notario Esteva Bonet, Arxiu Històric de Mallorca. Not 2288.

Almanaque del Felanigense per al 1896.

AMENGUAL HERNÁNDEZ, José (1839) *Discursos de Don José Amengual Presbítero. Canónigo de la Santa Iglesia de Mallorca*, vol. I, Imprenta de Gelabert Villalonga socios, Palma.

Auto del Tribunal Eclesiástico Ordinario de Mallorca. (1826-1834). Arxiu Dioceà de Mallorca. Expedient 17/32/13.

BATLE, Antoni (1847) *Memoria presentada por el Reverendo Prior de la casa-hospicio de Misericordia de Palma a la junta de gobierno de la misma en sesión del 12 de julio de 1847 sobre el estado y necesidades de dicho establecimiento*, Imprenta de P. J. Gelabert, Palma.

- BORDOY, Miquel (1902) *Varones ilustres de Felanig y escritores felanigenses*, Felanitx.
- Bover, Joaquim Maria (1842) *Memoria biográfica de los mallorquines que se han distinguido en la antigua y moderna literatura*, Palma.
- (1860) *Miscelaneas históricas*, Son Cotoner (manuscrit), vol. XVII.
- ([1868], 1976) *Biblioteca de Escritores Baleares*, Curial, la Ciutat de Mallorca.
- CABANELLAS, Jaume (1845) *Le cicerone français á Palma de Majorque*, Imp. Umbert, Palma.
- Carta de Vicente Matas, arrendatario de Son Alegre del 8-II-1863 dirigida al obispo Salvà*, Arxiu Diocesà de Mallorca, secció de parròquies, parròquia del Pla de na Tesa.
- Cens de població de Palma* (1829). Arxiu Municipal de Palma.
- Codicilo de María Inés Ribera del 26-XI-1859 ante el notario Pedro José Bonet*, Arxiu Històric de Mallorca, Not 2389.
- Copia de la carta circular que ha pasado El muy Ilustre Señor Vicario General, gobernador de este obispado a los superiores de las órdenes regulares (Que con su conocimiento y el del muy ilustre señor jefe político, dan al público los alcaldes del ayuntamiento constitucional de esta ciudad para su satisfacción, y a fin de que se vea el celo y vigilancia con que procuran la tranquilidad y sosiego de este vecindario)*, (1813), Ed. Miguel Domingo.
- Correspondencia del obispo de Mallorca Miguel Salvà sobre la iglesia del Pla de na Tesa*. Arxiu Diocesà, III/18/2.
- Correspondència entre Agustín y Gabriel Cabanellas, de Cabanellas Hermanos y Cia., desde Marsella, y Pedro Juan Morell, en Mallorca*, (1825-1829). Biblioteca March, Sección autógrafos.
- Correspondencia entre Miguel Salvà desde Madrid y Pasqual Togores en Mallorca de (1824-1850)*, Biblioteca March, Sección autógrafos.
- Correspondència entre Miguel Salvà Munar, desde Madrid y Pedro Juan Morell, en Mallorca*, (1823-1842), Biblioteca March, Sección autógrafos.
- Correspondència entre Pedro González Vallejo, desde França y Pedro Juan Morell, en Mallorca*, (1825-1829), Biblioteca March, Sección autógrafos.
- CORTADA, Juan (1845) *Viaje en la isla de Mallorca en el estío de 1845*, Barcelona.
- DIDEROT, Denis (1821) *La Religiosa, traducida al castellano por Don M. V. M. y publicada en 1821 por Rosa librero*, Gran patio del Palacio Real, París.
- Diario Constitucional de Palma* (3-III-1838).
- Diario Constitucional, Político y Mercantil de Palma* (1821).
- Diario de sesiones de las Cortes* (21-VI-1811).
- Diario Patriótico de la Unión Española* (1823).
- El Diario de Palma* (10-II-1866).
- El Eco de Colom* (1822-1823).
- El Propagador Balear* (24-III-1847).

- Escritura de hipoteca de las fincas Son Vaquer de Manacor y Sant Joan dels Enegistes de Palma por parte de Mª Inés Ribera, como avaladora de Jerónimo Ribera Vich de 19-X-1853 ante el notario Pedro José Bonet, Arxiu Històric de Mallorca.*
- Expediente del procurador madrileño Lázaro Ramírez de Arellano representando a María Inés Ribera ante el Consejo de Castilla y Real Acuerdo emitido por el Consejo de Castilla del 1831, Arxiu Històric de Mallorca, S-792 Not.*
- Expediente de Sor Mª Margarita del monasterio de Santa Elisabet de Palma. Archivo Nunciatura. Madrid, Archivo Segreto Vaticano, núm. 272.*
- Expediente redactado por el procurador Nadal Estelrich en defensa de Maria Inés Ribera contra el Defensor de las Profesiones Religiosas, el presbítero Rafael Barceló Cardell, sobre nulidad de votos en 1826. Arxiu Diocesà de Mallorca, Expedient 17/32/13.*
- Felicitación a las Cortes Generales y Extraordinarias, (1813) Imprenta de Miguel Domingo, Palma.*
- FURIÓ, Antonio ([1839], 1946) *Diccionario Histórico de los Ilustres Profesores de las Bellas Artes en Mallorca*, Editorial Mallorquina de Francisco Pons, Palma.
- (1840) *Panorama de las Islas Baleares*, Palma.
- Informe sobre el estado de las escuelas de primeras letras y sobre su funcionamiento confeccionado por el Conde de Ayamans y Pedro Andreu miembros de la Comisión de Instrucción Pública de Partido el año 1835 a instancias del gobernador civil, (1835), Palma.*
- Junta pública de distribución de Premios y exposición de artefactos que ha celebrado la Sociedad Económica Mallorquina al principio del año 1836, (1836), Palma.*
- Junta pública de distribución de Premios y exposición de artefactos que ha celebrado la Sociedad Económica Mallorquina al principio del año 1837, (1837), Palma*
- La Roqueta (30-III-1901).*
- MEDEL, Ramon ([1849], 1989) *Manual del viajero en Palma de Mallorca en 1849*, El Drac Editorial, Palma.
- MORAGUES, Miguel (1834) *Oración que dijo el Dr. D. Miguel Moragues Pro. en la solemne bendición de la bandera del batallón de milicianos urbanos de la ciudad de Palma en Mallorca celebrada en la santa iglesia catedral el día 20 de julio de 1834*, Inprenta de F. Guasp, Palma.
- M. R. V. (1896) «Apuntes biográficos de Bartolomé Mestre» dins l'*Almanaque de El Felanigense* per al 1896.
- MUNTANER, Juan (1819) *Elogio histórico del Ilustrísimo y Reverendísimo Señor D. Bernardo Nadal, Obispo de Mallorca. Socio de mérito de la Real Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País, leído en la junta ordinaria que celebró el día 2-I-1819*, Imprenta Real, Palma.
- Oración que dijo D. Miguel Salvá Pro. el 29 de mayo del presente año en las ecsequi- as que el batallón de la Milicia nacional activa celebró en la Iglesia de Sta.*

- Magdalena por el eterno descanso de sus compañeros de armas víctimas de su celo en la epidemia de la Ciudad de Palma del año 1821*, (1822), Imp. de Felipe Guasp.
- Pastoral del obispo de Mallorca Pedro González Vallejo dada en el Palacio Episcopal de Palma el 11-XI-1822.*
- PENYA, Pere d'Alcàntara (1897) «La gent del cólera» dins *El Mosaico*, tom. II, Imp. B. Reus, Felanitx.
- (1934) «El cordó de la vila» dins *Comèdies*, Les Illes d'Or, Moll, Mallorca.
- Protocolo notarial de concesión de poderes por parte de Mª Dolores Ayala de 10-V-1827 ante el notario Matías Salom.* Arxiu Històric de Mallorca.
- Protocolo notarial de concesión de poderes por parte de Mª Inés Ribera, de 7-III-1828 ante el notario Esteva Bonet,* Arxiu Històric de Mallorca.
- Protocolo notarial de concesión de poderes por parte de Mª Inés Ribera, de 4-I-1829 ante el notario Esteva Bonet.* Arxiu Històric de Mallorca.
- Protocolo notarial de concesión de poderes por parte de Mª Inés Ribera, de 21-II-1833 ante el notario Esteva Bonet.* Arxiu Històric de Mallorca.
- Protocolo notarial de concesión de poderes por parte de Mª Inés Ribera, de 24-II-1833 ante el notario Esteva Bonet.* Arxiu Històric de Mallorca.
- Protocolo notarial de concesión de poderes por parte de Mª Inés Ribera, de 26-XI-1859 ante el notario Pedro José Bonet,* Arxiu Històric de Mallorca.
- PUIGSERVER LLULL, Jeronimo (1864) *Biografía del Ilustrísimo y reverendísimo Señor Don Bernardo Nadal y Crespi. Dignísimo obispo de Mallorca dedicada a los moradores del pueblo de Sóller y demás personas amantes de la virtud, del saber y de la ilustración*, Imprenta J. Colomar, Palma.
- RIBERA, Maria Inés (1847) *Medios poderosos para la perfecta enmienda de la vida o entera y durable conversión. Opúsculo entresacado de los venerables escritos del glorioso Obispo San Francisco de Sales; con otros varios ejercicios conducentes a asegurar la salvación eterna*, Imp. d'Esteva Trias, Palma.
- Semanario Cristiano Político de Mallorca*, (1814).
- Semanario Politécnico de Mallorca* (1821).
- Semmanari Constitucional, Polític y Mercantil de Mallorca* 26-V-1821.
- Testament de Jeroni Ribera Ribera* del 10-III-1821 davant el notari Guillem Vallés Cladera, Arxiu Històric de Mallorca., Not T1037.
- Testament d'Esperança Cabanellas Costa, viuda de Francesc Torner* del 17-I-1829, davant del notari Jaume Rosselló, Arxiu Històric de Mallorca.
- Testamento de Jaime Luís Garau de 11-X-1854, ante el notario Pedro José Bonet,* Arxiu Històric de Mallorca.
- Testamento de Margarita Ana Garau del 20-XI-1834 ante el notario Pedro José Bonet.* Arxiu Històric de Mallorca.
- Testamento de María Ferrer Arbona de 1-IX-1860 ante el notario Miguel Font i Muntaner.* Arxiu Històric de Mallorca.

Testamento de María Inés Ribera del 19-VIII-1859 ante el notario Pedro José Bonet, Arxiu Històric de Mallorca, Not 2388.

Testamento de Pascual Ribot Ferrer del 19-VII-1860 ante el notario Pedro Juan Bonet, Arxiu Històric de de Mallorca.

Testamentos de María Inés Ribera de los días 25-II-1833 y 7-VIII-1834 ante el notario Estevea Bonet Perelló. Not 2287, Arxiu Històric de Mallorca.

Bibliografia

- AADD (1999) *Dones i èpoques. Aproximació històrica al món de la dona a les Illes Balears*, Edit. Olañeta, Palma.
- ALEMANY, Lluís (1969) «Escritores Baleares. Fichas bio-bibliográficas» dins *La Estafeta Literaria* núm. 426-28.
- BALLARÍN, Pilar (2006) «Educadoras» dins *Historia de las mujeres en España y América Latina. Del siglo XIX a los umbrales del XX*, Isabel Morant (dir.), vol. III, Cátedra, Madrid.
- (2007) «La escuela de niñas en el siglo XIX: la legitimización de esferas separadas». «Historia de la Educación», *Revista Interuniversitaria* 26.
- BIBILONI, Andreu (1988) «Comerç de contraban a Mallorca: 1750-1812. El cas del tabac» a *Estudis d'Història Econòmica*, núm. 1, p. 65-97.
- (1990) «Reforma econòmica i «legalització» del contraban a Mallorca (1650-1720)» a *Randa* 26, p. 85-102.
- BLOM, Philipp (2007) *Encyclopédie. El triunfo de la razón en tiempos irracionales*. Anagrama, Barcelona.
- BOLUFER, Mónica (1998) *Mujeres e Ilustración. La construcción de la femineidad en la España del siglo XVIII*. Institut Alfons el Magnànim, València.
- (2006) «Transformaciones culturales. Luces y sombras» dins *Historia de las mujeres en España y América Latina. El mundo moderno*, vol. II, Cátedra Madrid.
- BOSCH, Carme (1990) «Jaime Rodoreda i Joan Muntaner, amics i amants de les muses llatines», dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes 7, XXI. Miscel·lània Joan Bastardas 4*, Abadia de Montserrat, p. 61-78.
- (1991) «Joan Muntaner, llatinista», dins *Mallorca i el món clàssic*, I, Estudi General Lul·lià, Palma, p. 17-70.
- (2008) «Joan Muntaner Garcia», dins *Fills il·lustres de Palma*, Ajuntament de Palma, Palma.
- CABOT LLABRÉS, Bernat (1996) «L'obreria de Sant Llätzer» dins *I Jornades d'Estudis Locals a Marratxí*, Ajunt. de Marratxí, Palma, p. 254, 255.
- (2002) «Son Alegre (es Pla de na Tesa)» dins *III Jornades d'Estudis Locals a Marratxí*, Ajunt. de Marratxí, Palma, p. 99-115.

- CANUT, M. L. i Amorós, J. L. (2000) *Maestras y libros (1850-1912)*, UIB, E. U. Alberta Giménez i Institut Menorquí d'Estudis.
- COLOM, Antoni J. (1977) «Educació i cultura a la Mallorca del segle XIX. L'Institut Balear» dins AADD *L'Educació a Mallorca (Aproximació Històrica)*, Edit. Moll, Palma, p. 39-63.
- (1996) «Mallorca i l'origen del Pestalozzianisme. 250 anys del naixement de Johann N. Pestalozzi», *L'Arc* núm. I, p. 10-14.
- COLL, Isabel (2001) *Diccionario de Mujeres pintoras en la España del siglo XIX*, Barcelona.
- CRiado DOMÍNGUEZ, Juan Pedro (1889) *Literatas españolas del siglo XIX: apuntes bibliográficos*, A. Pérez Dubrull, Madrid.
- DAUDET, Alphonse ([1872], 2008) *Tartari de Tarascó*, traduït al català per Santiago Rusiñol, Ensiola, Muro.
- DEMERSON, Paula (1975) *María Francisca de Sales y Portocarrero, condesa de Montijo. Una figura de la Ilustración*, Editora Nacional, Madrid.
- Diccionari d'Historiografia Catalana*, (2003) director Antoni Simón i Tarrés, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.
- DIEGO, Estrella de (1987) *La mujer y la pintura del XIX español*, Madrid. *Enciclopedia Espasa Calpe*.
- ESPIGADO, Gloria (2009) «La marquesa de Villafranca y la Junta de Damas de Fernando VII» dins Irene Castells, Gloria Espigado y María Cruz Romeo (coords.) *Heroínas y patriotas. Mujeres de 1808*, Cátedra, Madrid.
- ESTELRICH, Josep (2002) *El convent de Santa Elisabet. Beguines, terceroles, jerònimes 1317-2000*, Documenta, Palma.
- FERNÁNDEZ VALENCIA, Antonia (2006) «La educación de las niñas: ideas, proyectos y realidades» dins *Historia de las mujeres en España y América Latina. Del siglo XIX a los umbrales del XX*, Isabel Morant (Dir.), Cátedra, vol. III, Madrid.
- FERRÀ, Miquel (2008) *Maltractades. Històries antigues d'amor i odi*, Documenta, Palma.
- FERRER, A. Ll. (1973) «Notes sobre el segle XIX a Mallorca» II, *Lluc*.
- FERRER FLOREZ, Miquel (1975) «Historia Política Contemporanea de Mallorca» dins *Historia de Mallorca*, coordinada per J. Mascaró i Pasarius, Graf. Miramar, vol. II, Palma.
- (2001) *El regnat de Ferran VII a Mallorca*, Documenta, Palma.
- (2005) *Política y represión en Mallorca (1805-1840). Sociedades secretas y liberalismo*, Cort, Palma.
- FERRER VANRELL, Mª Pilar (2004) *Lecciones de derecho civil balear*, Universidad de les Illes Balears, Palma.
- FRANCO RUBIO, Gloria Á. (2009) «Captar súbditos y crear ciudadanos, doble objetivo de los *Amigos del País* en el siglo XVIII» dins *Historia Social*, nº 64.

- FULLANA, Pere (1989) «Pobresa, beneficiència i Església a la Mallorca del segle XIX. Obertura d'un debat» dins *Randa* 30.
- (1995) «La Reial Pontifícia Universitat Literària de Mallorca. Entorn del fet de la supressió (1829-1835)» dins *Afers* núm. 20, p. 117-128.
- (1996) *Mallorca durant el segle XIX (1808-1868)*, Documenta, Palma.
- (2008) «Bernat Nadal Crespi» dins *Fills Il·lustres de Mallorca*, Ajuntament de Palma, Palma.
- (2006a) «El liberalisme catòlic a Mallorca al començament del segle XIX. Un canvi de perspectiva» dins Fullana, Pere (2006), *Debats inconclusos. Cultura i societat a la Mallorca del vuit-cents*, Consell de Mallorca i Diari de Balears, Palma.
- (2006b) «La lectura a Mallorca durant la primera meitat del segle XIX. Aportacions» dins Fullana, Pere (2006) *Debats inconclusos. Cultura i societat a la Mallorca del vuit-cents*, Consell de Mallorca i Diari de Balears, Palma.
- (2008) «Miquel Salvà i Munar» dins *Fills il·lustres de Palma*, Ajuntament de Palma, Palma.
- GABRIEL, Pere (1984) «Mallorca contemporànea segles XIX-XX» dins AADD (1984) *Historia de los Pueblos de España. Los antiguos territorios de la Corona de Aragón. Aragón, Baleares, Cataluña, País Valenciano*, Argos Vergara, Barcelona, p. 161-196.
- GARCIA, Padre Ramon (1867) *Vida y hechos de Sor Maria Rosa Viau, religiosa de la enseñanza, Azpeitia*.
- GIL-SOTRES, Pedro *La enseñanza del arte de curar en el Reino de Navarra* a www.cfnavarra.es/salud/docencia.investigacion
- GIORGIO, Michela de (1993) «El modelo católico» dins Duby i Perrot (dir.) *Historia de las mujeres. El siglo XIX*, baix la direcció de Genenviève Fraisse i Michelle Perrot, vol. 4, Taurus, Madrid, p. 182-217.
- Gran Enciclopedia de Mallorca*.
- HABSBURG-LORENA, L. S. d', (1981) *Costumbres de los mallorquines. Artesanía y folklore*, pròleg de J. Bestard, Olañeta, Barcelona.
- JUAN TOUS, Jeronimo (1973) *Breve historia del convento de San Jerónimo de Palma de Mallorca*, Ed. Cort, Palma.
- JUAN, Margarita RP. (1986) *Una insigne balear. Madre Cayetana Alberta Jiménez (1837-1922)*, toms I i II, Gràfiques Miramar, Palma.
- KIRKPATRICK, Susan (1991) *Las Románticas. Escritoras y subjetividad en España, 1835-1850*, Cátedra, Madrid.
- LLABRÉS, J. (1958-1971), *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX*, Palma.
- LLADÓ FERRAGUT, J. (1973) *Historia del Estudio General Luliano y de la Real y Pontificia Universidad Literaria de Mallorca*, Mallorca.

- MANERA, Carles (1990) «Resistir i créixer. Canvi econòmic i classes socials a la Mallorca del segle XVIII» dins *Randa* 26, p. 7-83.
- MANERA, Carles (2001) *Història del creixement econòmic a Mallorca (1700-2000)*, Ll. Muntaner Editor, Palma.
- MANRESA, Mariantònia (1997) «Panorama de l'educació de la dona mallorquina entre 1895 i 1945» dins AADD (1997) *Dones a les Illes: treball, esplai i ensenyament (1895-1945)*, Comissió Interdepartamental de la Dona. Govern Balear, Palma.
- MARCH CENCILLO, Juan (1998) *El Archiduque. Biografía ilustrada de un príncipe nómada*, Olañeta, Palma.
- MARCH NOGUERA, Joan (2001) *Jaume Salvà i Munar i el mallorquinisme científic*, Ajunt. d'Algaida i Govern de les Illes Balears, Algaida.
- MARTÍ CAÑELLAS, Bernat (1995) «Marià Antoni Togores i Sanglada, un poeta mallorquí de l'època de Jovellanos» dins *BSAL*, núm. 51.
- MARTÍN GAITE, Carmen (1987) *Usos amorosos del dieciocho en España*, Edit. Anagrama, Barcelona.
- MARTÍN-VALDEPEÑAS YAGÜE, Elisa (2009) «Afrancesadas y patriotas: la Junta de Honor y Mérito de la Real Sociedad Económica Matritense de Amigos del País» dins Irene Castells, Gloria Espigado y María Cruz Romeo (coords.) *Heroínas y patriotas. Mujeres de 1808*, Cátedra, Madrid, p. 343-370.
- MAS FORNÉS, Antoni (2008) *¿Imposiciones feudales o derecho de propiedad y no de señorío? Algunas notas sobre la polémica entorn a la supressió del règim senyorial a Mallorca*, Comunicació inèdita.
- MAS i VIVES, Joan (1986) *El teatre a Mallorca a l'època romàntica*, Curial i Abadia de Montserrat, Barcelona.
- (1994) *Josep de Togores i Sanglada. Comte d'Aiamans (1767-1831). Biografía d'un il·lustrat liberal*, Abadia de Montserrat, Barcelona.
- MASSOT, Mª José (2010) «Herencia y reproducción social en una casa noble mallorquina: los Desbrull» dins *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, núm. 20, p. 7-42.
- MASSOT I MUNTANER, Josep (1985) *Els mallorquins i la llengua autòctona*, Curial, Barcelona, p. 47, 48.
- MAYOL, Esperança (1974) *Islas. Autobiografía*, (la autora), Palma.
- MATEU MAIRATA, Gabriel (1985) *Obispos de Mallorca*, Cort, Palma.
- MESTRE, Miquel (1997) *Cos de dona*. Obra Social Sa Nostra, Palma.
- MOLINER, Antoni (2000) *La Guerra del Francès a Mallorca (1808-1814)*, Documenta Balear, Palma.
- MOLL, Isabel (1978) «El liberalisme a la Il·lustració mallorquina: En Guillem Ignasi de Montis» a *Randa* 7, p. 167-209.

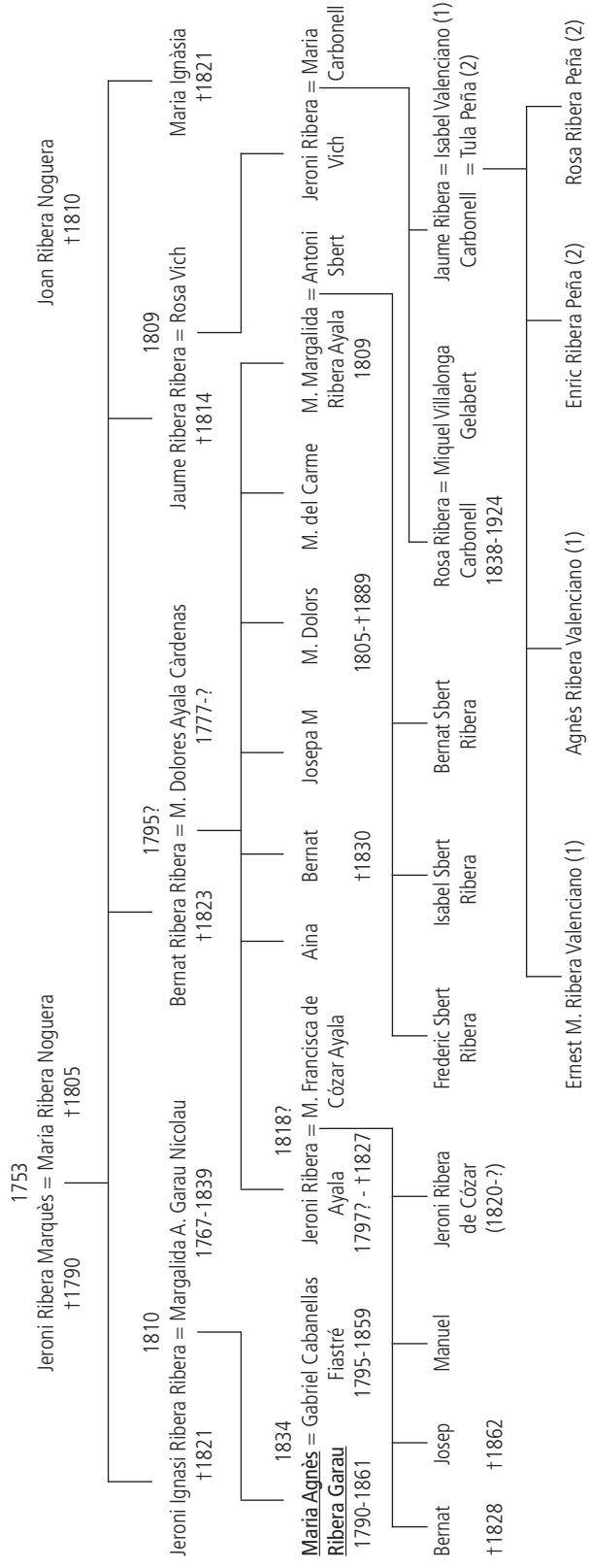
- MOLL, Isabel i SUAU, Jaume (1979) «Senyors i pagesos a Mallorca (1718-1860/70)» dins *Estudis d'Història Agrària* 2, p. 95-170.
- MONTANER, P. de (1989) «Senyor a Mallorca: un concepte heterogeni» dins *Estudis Baleàrics* 34.
- (1991) «Samford Whittingham en Mallorca, 1811-1812» dins *Cuadernos de Historia Militar*. Comandancia General de la Zona Militar de Baleares, núm. 2.
- (2009a) «Pere Caro i Sureda, III marquès de la Romana» dins AADD (2009) *La Guerra del Francès a Mallorca (1808-1814)*, Ajuntament de Palma, Palma, p. 53-55.
- (2009b) «Tomàs de Verí i Togores», dins AADD (2009) *La Guerra del Francès a Mallorca, 1808-1814*, Ajuntament de Palma, Palma.
- MORA, Gerardo i GARCÍA, Jesús (1989) «El pensamiento político y económico de Pedro Juan Morell Rullan (1785-1867)» *Estudis Baleàrics* núms. 29-30.
- MORA, Gerard (1988) «La Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País y la aplicación de conocimientos científicos» dins *Estudis Baleàrics* núms. 29/30, p.135, 136.
- (1995) *Els orígens del capitalisme a Mallorca (1776-1895)*, Curial Barcelona.
- MORENO SECO, Mónica (2000) «Religiosas, jerarquía y sociedad en España, 1875-1900» dins *Historia Social*, núm. 38, p. 57-71.
- MOREU-Rey, Enric (1980) *El pensament il·lustrat a Catalunya*, Edicions 62, Barcelona.
- MOREY, Antònia (2002) *Els interrogatoris del ministre Soler (1800-1802). L'economia mallorquina a la fi de l'Antic Règim*, Documenta, Palma.
- MUÑOZ, Àngela (2006) «Mujeres y religión en las sociedades ibéricas: voces y espacios, ecos y confines (siglos XIII-XVI)» dins *Historia de las mujeres en España y América Latina. De la prehistoria a la Edad Media*, Isabel Morant (Dir.), vol. I, Càtedra, Madrid.
- MURRAY, D. G. i PASCUAL, A. (1989) *La Casa y el tiempo. Interiores señoriales de Palma*, vol. II, Olañeta, Palma.
- OLIVER, M. dels S. (1901) *Mallorca durante la primera revolución (1808-1814)*, Amengual y Muntaner, Palma.
- PASCUAL, Aina (2008) «Ramon Despuig i Safortesa (Palma 1768-1848)» dins *Fills Il·lustres de Palma*, Ajuntament de Palma, Palma.
- PASCUAL, Aina i LLABRÉS, Jaume (2001) *Santa Catalina de Sena. Memòria històrica d'un convent (1659-1966)*, Sta. Catalina de Sena i UIB, Palma.
- PAYNE, Stanley G. (1977) *Ejército y sociedad en la España Liberal 1808, 1936*, pròleg de Ramón Salas, Akal, Madrid.
- PENARRUBIA, Isabel (1995) «Permanència i canvi des de la literatura tradicionalista (1868-1923)» dins *Literatura, Cultura i Carlisme. III Seminari sobre Carlisme celebrat a Solsona els dies 18 i 19 de març de 1993*, coordinador Josep M. Solé i Sabaté, Columna, Barcelona.

- (2001) *L'origen de la Caixa de Balears. Els projectes d'una burgesia modernitzadora*, Documenta, Palma.
- (2006) *Pilar Montaner i Maturana (Palma 1876-1961). Pintora*, Col·lecció Dones de Palma. Les grans desconegudes, Ajuntament de Palma.
- PÉREZ GARZÓN, Juan Sisinio (2007) *Las Cortes de Cádiz. El nacimiento de la nación liberal (1808-1814)*, Síntesis, Madrid
- PÉREZ RAMOS, Antonio (1968) *El Obispo Salvá. Un capítulo en la Historia de Mallorca del siglo XIX*, Imp. Guasp, Palma.
- POMAR, Jaume (1904), *Ensayo histórico sobre el desarrollo de la educación pública en Mallorca*, Tip. Soler, Palma.
- PONS VALLÉS, Francisco (1965) *La Inquisición de Mallorca*, Biblioteca Balear, Palma.
- QUIROGA CONRADO, Soledad (2000a) «La rebelión de los hijos de la nobleza mallorquina a principios del siglo XIX» dins *Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, núm. 10.
- (2000b) «Limitaciones y transformaciones sociales: bases para una rebelión matrimonial a principios del siglo XIX en Mallorca» dins *BSAL* núm. 56.
- RENOM, Maria Teresa (1999) *Miquel Ferrer i Bauçà, protagonista en la sociedad de Mallorca*, Congregacions trinitàries de Mallorca, Abadia de Montserrat, Barcelona.
- REDER GADOW, Marion (2000) «Las voces silenciosas de los claustros de clausura» dins *Cuadernos de Historia Moderna*, núm. 25, p. 279-338.
- RODRÍGUEZ TEJERINA, J. M. (1986) *Historia de la Medicina en Mallorca. El siglo XIX*, vol. III, Palma, p. 112-124.
- ROIG CASTELLANOS, Mercedes (1986) *La Mujer en la Historia. A través de la Prensa. Francia, Italia, España. Siglos XVIII-XX*, Instituto de la Mujer, Madrid.
- ROIG FERRER, José [et al.] (2006) *Sebastián Gili y Vives. Cuatro aproximaciones a su vida, obra y pensamiento*, Gráficas Planisi, Palma.
- ROURA, Lluís (1985) *L'Antic Règim a Mallorca. Abast de la commoció dels anys 1808-1814*, Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear, Palma.
- SÁNCHEZ LORA, José L. (2006) «Mujeres en religión» dins *Historia de las mujeres en España y América Latina. El mundo moderno*, Isabel Morant (dir.), vol. II, Cátedra, Madrid.
- SÁNCHEZ LLAMA, Iñigo (2000) *Galería de escritoras isabelinas. La prensa periódica entre 1833 y 1895*, Cátedra, Madrid.
- SANCHO, Antonio (1940) *La Madre Alberta*, Imp. Mn. Alcover, Palma.
- SASTRE, J. C. (1997) *Història de les dones a la Mallorca del segle XIX*, Lleonard Muntaner, Palma.
- SEGIMON SERRALLONGA *El càntic dels càntics de Verdaguier*, p. 92 a www.raco.cat/index.php/AnuariVerdaguier/article/view/.../86118

- SIMÓ, G. (1979) «Els inicis literaris de Pere d'Alcàntara Penya» dins *Randa* 36, p. 56-69.
- SIMÓN PALMER, M. Carmen (1991) *Escritoras Españolas del siglo XIX*, Castalia, Madrid.
- SMITH, Th. A. (1997) «Reconsiderando el papel de la mujer en la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando» dins *La mujer en el arte espanyol. Actas de las VII jornadas de arte*. Madrid, p. 279-288.
- SUREDA, Bernat (1977) «Reformisme il·lustrat i educació elemental a Mallorca (1775-1835)» dins AADD (1977) *L'Educació a Mallorca (Aproximació Històrica)*, Moll, p. 11-38.
- (1998) *L'educació a les Balears en el segle XIX*, Documenta, Palma.
- TRIAS, Sebastià (1998) «Les claus de la Il·lustració mallorquina» dins *Afers* núm. 30, p. 298-308.
- VALCÁRCCEL, Amelia (1997) *La política de las mujeres*, Crítica, Madrid.
- VALENCIANO, Valentí (2008a) *El primer liberalisme a Mallorca*, Abadia de Montserrat, Barcelona.
- (2008b) «Josep de Togores i Sanglada. Comte d'Aiamans (1767-1831)» dins *Fills il·lustres de Palma*, Ajuntament de Palma, Palma.
- (2009) *Els inicis de la premsa a Mallorca 1779-1814*, Documenta, Palma.
- (2010a) *La Mallorca de 1812 i el pare Traggia*, Universitat de València.
- (2010b) *De la ignorància a la Il·lustració, de la misèria al benestar. Guillem Moragues i Rullan (Petra, 1771-Barcelona, 1836)*. Abadia de Montserrat, Barcelona.
- VIDAL, J. Alfredo (1989) «La nobleza en los monasterios femeninos de clausura en Mallorca» dins *Estudis Baleàrics* núm. 34, p. 47-53.
- VINYES, Ricard (1989) *La presència ignorada. La cultura comunista a Catalunya (1840-1931)*, Ed. 62, Barcelona.
- XAMENA, P. i Riera, F. (1986) *Història de l'Església a Mallorca*, Moll, Palma.
- YETANO, Ana (1988) *La enseñanza religiosa en la España de la Restauración (1900-1920)*, Barcelona.
- ZAVALA, Iris M. (1971) *Masones, comuneros y carbonarios*, Madrid.

QUADRE GENEALÒGIC DE LA FAMÍLIA RIBERA*

*Aquest quadre s'ha pogut elaborar en base a la documentació de l'Arxiu Diocesà de Palma dels llibres sobre matrimonis, naixements i defuncions de les parròquies de Santa Creu i Sant Jaume, on tenien casa els Ribera. També és deutor de la genealogia dels Ribera de la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, vol. 14, p. 284-285.

AQUEST LLIBRE,
IMPRÈS ALS TALLERS
DE GRÀFIQUES ARRELS
DE LA CIUTAT DE TARRAGONA,
HA ESTAT ENLESTIT
EL DIA 2 DE MARÇ DE 2012

Volums publicats:

- 1 *Dones públiques. Política i gènere a l'Espanya del segle XX*,
Montserrat Duch Plana, 2005.
- 2 *Dolors Monserdà. La voluntat d'escriure*,
M. Carme Mas, 2006.
- 3 *Invisibilitat i poder. Cares del femení a la Grècia antiga*,
AA. DD. Joana Zaragoza Gras (coord.), 2007.
- 4 *Mestres, escoles i igualtats entre gèneres. La transmissió de valors igualitaris
en l'educació primària vista pel col·lectiu docent*,
Àngel Belzunegui, Ignasi Brunet, Imma Pastor i Francesc Valls, 2008.
- 5 *Maria Aurèlia Capmany, escriure la vida en femení*,
Montserrat Palau Vergés, 2008.
- 6 *La línia de flotació. Dietari intermitent*,
Eulàlia Lledó Cunill, 2009.
- 7 *Memòries de dones*,
AA.DD. Coral Cuadrada (coord), 2009.
- 8 *Em sento estafada. Una lectura de Simone de Beauvoir*,
Araceli Bruch Pla, 2009.
- 9 *Literatura i feminisme: L'hora violeta, de Montserrat Roig*,
M. Àngels Francés Díez, 2010.
- 10 *Esriptores tarragonines*
Montserrat Abelló, Joan Cavallé, Montserrat Corretger, Lluïsa Julià,
Montserrat Palau, Sara Pujol i Olga Xirinacs, 2010.

- 11 *Maria Magdalena "Ecce mulier".
Música, plor i èxtasi en l'adveniment del Barroc*
Rosa Tamarit Sumalla, 2011.

“

Maria Agnès Ribera Garau (Palma, 1790-1861) era filla d'un ric comerciant. La seva família ordí un pla per desheretar-la i fou obligada a entrar en un convent. En el claustre va adquirir una sòlida formació intel·lectual. Va poder abandonar la clausura gràcies al decret de secularitzacions de 1821, però amb el retorn de l'absolutisme es veié obligada a exiliar-se a França. D'idees liberals, va lluitar durant 12 anys perquè l'Església li anul·lés els seus vots. Es defensà davant el Vaticà fins que li fou reconeguda la seva llibertat per la Santa Seu. D'aleshores ençà es dedicà a escriure i a protegir l'educació de les dones.

”